

CRNA GORA

VLADA CRNE GORE

**STRATEGIJA RAZVOJA LOVSTVA CRNE GORE
ZA PERIOD 2026 - 2036 GODINA**

(Nacrt)

Podgorica, 2026. godine

Radnu grupu za pripremu ove Strategije sačinjavali su:

1. Miloš Janković, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede -predsjednik;
2. Mladen Čabak, Lovački savez Crne Gore;
3. Milo Mihaljević, nezavisni konsultant;
4. Nikola Marković, Lovački savez Crne Gore (član);
5. Miloš Marković, Lovačko udruženje „Kotor“ - Kotor (član);
6. Stanko Deretić, Organizacija za uzgoj, zaštitu i lov divljači „Ilija Milović“ - Grahovo (član);
7. Srećko Žerjav, Potpredsjednik Federacije nacionalnih asocijacija lovaca Evropske unije - FACE (stručni konsultant).

Na osnovu člana 23 stav 1 Zakona o divljači i lovstvu („Službeni list CG“, br. 52/08, 48/15, 84/24 i 51/25), Vlada Crne Gore na sjednici od _____ 2026. godine, donijela je

STRATEGIJU RAZVOJA LOVSTVA CRNE GORE ZA PERIOD 2026 - 2036 GODINE

Sadržaj

1. UVOD	10
1.1. ZNAČAJ DONOŠENJA STRATEGIJE RAZVOJA LOVSTVA CRNE GORE	10
1.2. OSNOV I RAZLOZI ZA IZRADU STRATEGIJE RAZVOJA LOVSTVA CRNE GORE	10
1.3. USKLAĐENOST STRATEGIJE SA POSTOJEĆIM STRATEŠKIM DOKUMENTIMA	11
1.3.1. Vertikalna usklađenost	11
1.3.2. Horizontalna usklađenost	13
1.3.3. Zakonski okvir	17
1.4. PROCJENA UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU	31
1.5. SMJERNICE I USLOVI ZAŠTITE PRIRODE	31
1.5.1. Akt o smjernicama i uslovima zaštite prirode	31
1.5.2. Usklađenost Strategije sa smjernicama i uslovima zaštite prirode	46
2. ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA LOVSTVA U CRNOJ GORI	49
2.1. UVOD	49
2.2. ORGANIZACIONI OKVIR	51
2.3. LOVSTVO I ZAŠTIĆENA PODRUČJA	57
2.4. STANJE FONDA DIVLJAČI	67
2.4.1. Praćenje brojnog stanja divljači	67
2.4.2. Propisi za utvrđivanje brojnog stanja divljači	68
2.4.3. Brojno stanje populacija divljači	70
2.4.4. Metode brojanja divljači	70
2.5. SWOT I PESTLE ANALIZA	72
3. PRIRODNI I DRUGI USLOVI ZA RAZVOJ LOVSTVA	76
3.1. OROGRAFSKI USLOVI ZA RAZVOJ LOVSTVA	76
3.2. HIDROGRAFSKI USLOVI ZA RAZVOJ LOVSTVA	79
3.3. FITOCENOLOŠKE PRILIKE (BILJNE ZAJEDNICE)	80
3.4. KLIMATSKI USLOVI ZA RAZVOJ LOVSTVA	83
3.5. INFRASTRUKTURNE PRILIKE	88
3.6. ANTROPOGENI FAKTORI	89
4. STRATEŠKI I OPERATIVNI CILJEVI GAZDOVANJA, KLJUČNE AKTIVNOSTI I MJERE ZA OSTVARIVANJE CILJEVA	91
4.1. UZGOJ DIVLJAČI U UZGAJALIŠTIMA	154
4.2. GAZDOVANJE POPULACIJAMA OSTALIH VRSTA DIVLJAČI	161
5.1. UVOD	184
5.2. ČUVANJE LOVIŠTA	184
5.3. SUZBIJANJE PROTIVPRAVNOG LOVA	185
5.4. OSTALE MJERE ZAŠTITE DIVLJAČI	185
5.5. BOLESTI DIVLJAČI	189
6. MJERE ZA SPRJEČAVANJE ŠTETA OD DIVLJAČI	200
6.1. UVOD	200
6.2. VRSTE ŠTETA OD DIVLJAČI	200
6.3. DIVLJAČ, PRIRODNA ISHRANA I ŠTETE KOJE NANOSE	201
6.4. ZAKONSKI PROPISI O MJERAMA ZA SPRJEČAVANJE ŠTETA OD DIVLJAČI	203
6.5. GAZDOVANJE SA POLULACIJAMA DIVLJAČI U CILJU SMANJENJA ŠTETA	204
7. LOV DIVLJAČI	206
7.1. ZAKONSKA REGULATIVA	206
7.2. ZNAČAJ, VRSTE, NAČIN I VRIJEME LOVA	206
7.3. MJERE SIGURNOSTI U LOVU	211
7.4. EVIDENCIJE O LOVU	212
7.5. KONTROLA LOVA	212

8. AKTIVNOSTI NADLEŽNIH ORGANA I TIJELA ZA PRAĆENJE SPROVOĐENJA STRATEGIJE	213
8.1. MINISTARSTVO NADLEŽNO ZA POSLOVE LOVSTVA.....	213
8.2. LOVAČKI SAVEZ CRNE GORE.....	213
8.3. KORISNICI LOVIŠTA	214
8.4. OSTALI ORGANI	214
9. NAČIN IZVJEŠTAVANJA I EVULACIJE	216
11. EKONOMSKO - FINANSIJSKE OSNOVE GAZDOVANJA	219
11.1. PROJEKCIJA POSREDNIH I NEPOSREDNIH PRIHODA	219
11.2. PROJEKCIJA TROŠKOVA U GAZDOVANJU LOVIŠTIMA	225
11. DRUGI ELEMENTI OD ZNAČAJA ZA DIVLJAČ I LOVSTVO	230
11.1. NOSIOCI RAZVOJA LOVSTVA U CRNOJ GORI.....	230
11.2. LOVNA KINOLOGIJA	233
11.2.1. Uvod.....	233
11.2.2. <i>Lovna kinologija u prošlosti</i>	233
11.2.3. <i>Sadašnje stanje lovne kinologije</i>	234
11.2.4. <i>Predlozi za poboljšanje stanja lovne kinologije</i>	234
11.2.5. <i>Uzgoj Crnogorskog planinskog goniča</i>	235
11.3. LOVNO STELJAŠTVO	238
11.3.1. <i>Trenutno stanje lovnog streljaštva</i>	238
11.3.2. <i>Lovno streljaštvo u narednom periodu</i>	239
12. AKCIONI PLAN ZA SPROVOĐENJE STRATEGIJE RAZVOJA LOVSTVA ZA PERIOD 2026 - 2036 GODINE	

DEFINICIJE ODREĐENIH POJMOVA I SKRAĆENICE KOJI SE KORISTE U TEKSTU

Pojedini izrazi upotrijebljeni u ovoj Strategiji imaju sljedeće značenje:

Abiotski faktori su neživa okolina, nadmorska visina, konfiguracija, vjetrovi, padavine, temperatura.

Alothona vrsta divljači je vrsta divljači koja se nalazi na području koje je izvan njenog prirodnog rasprostranjenja (areala), kao posljedica namjernog ili nenamjernog unošenja.

Areal je oblast na kojoj je neka biljan ili životinjska vrsta (rod i sl.) rasprostranjena na Zemlji.

Autohtona vrsta divljači je vrsta divljači koja se nalazi u prirodi u određenom prostoru u okviru svog poznatog prirodnog rasprostranjenja.

Biodiverzitet (biološka raznovrsnost) je raznovrsnost i promjenjivost (varijabilnost) bioloških oblika pojava i procesa u okviru živih organizama, uključujući i raznovrsnost u okviru vrste, između vrsta i između ekosistema.

Biotski faktori su djelovanje žive prirode, flora, fauna i čovjek.

Bonitet (ili kvalitet nekog) lovišta je skup ocjena osnovnih, životnih faktora koji uslovljavaju opstanak i razmnožavanje određene vrste divljači u lovištu. Bonitet lovišta određuje se bonitetnim razredom za svaku vrstu divljači posebno.

Bonitetni razred određuje koliko se pojedne vrste divljači može uzgajati u normalnom brojnom stanju u nekom lovištu, a da ne bude na štetu poljoprivrednih i šumskih površina i uzgoja bilo koje vrste divljači. Broj divljači određuje se na 100 ili 1.000 ha lovno-produktivne površine.

Bonitiranje je utvrđivanje kvaliteta staništa u odnosu na životne zahtjeve za pojedine vrste divljači, odnosno ocjenjivanje vrijednosti osnovnih faktora nekog lovišta, u cilju utvrđivanja optimalnog broja divljači na jedinici površine (100 ili 1.000 ha).

C.I.C. je Međunarodni savjet za lov i očuvanje divljači.

Divljač su zakonom određene životinjske vrste sisara i ptica koje slobodno žive u prirodi ili se uzgajaju u prostoru namijenjenom za uzgoj i razmnožavanje u svrhu lova i korišćenja.

Gazdinska starost je životni vijek za koji se planira gajiti neka vrsta. Znatno je manja od idealne starosti i zove se i ophodnja. To je, u stvari, period od rađanja do odstrijela.

Gazdinski kapacitet lovišta (GK) odnosno normalno brojno stanje je bonitiranjem utvrđen maksimalni broj divljači na određenoj lovno-produktivnoj površini u lovištu, koji će, uz najpovoljniji odnos polova, dati maksimalni godišnji prirast. Izračunava se kao zbir matičnog fonda i prirasta.

Godišnji lovni plan je planski dokument koji se donosi za sprovođenje lovne osnove, na period od jedne lovne godine i sadrži sve vrste radova i mjera po obimu, mjestu i vremenu koje treba preduzeti u lovištu u toj lovnoj godini.

Godišnji prirast je povećanje brojnog stanja putem razmnožavanja određene vrste divljači u toku godine u lovištu, do koga se došlo pod normalnim ekološkim uslovima lovišta, bez uticaja čovjeka.

€ - euro.

EU - Evropska unija.

Katastar lovišta je dokument koji se vodi za svako lovište i koji sadrži podatke o granici lovišta na terenu, površini i strukturi površina lovišta, kao i vrsti divljači u lovštu, njenom brojnom stanju na početku i na kraju lovne godine, prirastu, planiranom i realizovanom odstrijelu i unošenju divljači, i gubicima u toku lovne godine.

Korišćenje divljači je korišćenje trofeja, djelova divljači ili korišćenje divljači u turističke svrhe ili prezentacijske djelatnosti.

Korišćenje lovišta je pravo lova stečeno na osnovu dobijenog prava korišćenja lovišta u skladu sa zakonom;

Korisnik lovišta je pravno lice koje je steklo pravo lova na osnovu korišćenja lovišta.

Lov divljači je aktivnost lovaca u traženju, osmatranju, vabljenju, praćenju, snimanju, odstrijelu, hvatanju, puštanju ptica grabljivica (sokolarenje), skupljanju odstrijeljene i uginule divljači i njenih djelova (rogovlja, kože i dr.).

Lovac je lice koje ima položeni lovački ispit, lovnu dozvolu i lovnu kartu i obavlja osnovne zadatke lova: uzgoj, zaštitu, lov i korišćenje divljači i njenih djelova uz poštovanje lovačkih običaja i etike;

Lovište je zaokružena prostorna cjelina u kojoj postoje prirodni i drugi uslovi za uzgoj, zaštitu, lov i korišćenje divljači i njenih djelova.

Lovište sa posebnom namjenom je lovište koje se osniva radi očuvanja i usmjeravanja razvoja populacije divljači i njene životne sredine, uz sprovođenje posebnih mjera gazdovanja.

Lovna godina je period od 1. aprila tekuće do 31. marta naredne godine.

Lovna karta i lovna dozvola su javne isprave kojom se lovcu utvrđuje pravo na lov.

Lovna osnova je planski akt kojim se detaljno uređuje gazdovanje određenom divljači i lovištem za određeno vremensko razdoblje u skladu s mogućnosti staništa, brojnosti i stanjem populacije divljači koja se uzgaja i prisutnosti zaštićenih vrsta.

Lovni rezervat je nelovna površina i dio lovišta u kojem se preduzimaju posebne mjere uzgoja i zaštite, radi obnavljanja (reprodukcije) divljači.

Lovni zabran je izdvojena površina u lovištu na kojoj je zabranjen lov.

Lovno gazdovanje je planski uticaj i rad čovjeka (lovca) na poboljšanju osnovnih životnih uslova divljači.

Lovno-produktivne površine (LPP) su oni dijelovi lovišta na kojima određena vrsta divljači ima prirodne uslove za trajni opstanak i razmnožavanje i na kojima je moguće sprovođenje mjera gajenja, zaštite i iskorišćavanja te vrste divljači, vodeći računa o interesima drugih djelatnosti i prostora u cjelini.

Lovočuvár je lice koje ima lovački i lovočuvárski ispit, koje čuva lovište i obavlja druge poslove na uzgoju, zaštiti, lovu i korišćenju divljači i njenih djelova.

Lovostaj je period u kome je, u skladu sa zakonom, zabranjeno loviti, progoniti ili uznemiravati divljač.

Lovstvo je djelatnost organizovanog gazdovanja sa divljači, koja je od javnog interesa.

Matični fond (MF) ili stvarno brojno stanje je broj divljači na početku lovne godine

Mladunčad - divljač od dana dolaska na svijet do kraja prve lovne godine, osim kod medvjeda koji je mladunče i tokom druge lovne godine.

Mortalitet (smrtnost) predstavlja smanjenje broja jedinki u populaciji zbog uginuća ili umiranja u određenom vremenskom periodu. Smrtnost jedinki uslovljena je djelovanjem ekoloških faktora (nedostatak vode, kiseonika, pojava grabljivica, bolesti i mnogi drugi) ali i genetičkim osnovama organizma.

MPŠV - Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede.

Natalitet (rađanje) je proizvodnja novih jedinki u populaciji (rođenih), koje se pridodaju već postojećim, putem razmnožavanja. On je pozitivan faktor rasta populacije. Kapacitet proizvodnje novih jedinki specifičan je za vrstu i zavisi od uslova sredine.

Nelovne površine su oni dijelovi lovišta na kojima divljač nema uslova za opstanak i razmnožavanje ili na tim delovima ne može vršiti lovno gazdovanje iz specifičnih razloga.

Ocjenjivač trofeja divljači je lice koje ima položen ispit za ocjenjivača trofeja divljači.

Optimalni fond divljači je najveći mogući i najpoželjniji broj divljači koji se, uz najpovoljniji odnos polova, sposoban da u određenom vremenskom periodu, u određenom bonitetnom razredu i površini lovišta, osigura i maksimalan prirast.

Osnovni rasplodni fond divljači je broj za rasplod sposobne divljači na početku lovne godine.

Podmladak - divljač tokom druge lovne godine, osim kod medvjeda koji je mladunče i tokom treće lovne godine.

Populacija je prostorno i vremenski integrisana grupa jedinki iste vrste, koja raspolaže zajedničkim skupom nasljednih faktora, naseljava određene lokalitete, pripada određenom ekosistemu i u kojoj su jedinke međusobno povezane odnosima razmnožavanja i preživljavanja.

Pravo lova je ovlašćenje da se na određenoj površini zemljišta (lovištu) mogu sprovoditi radnje uzgoja, zaštite, lova i korišćenja divljači i njenih djelova, u skladu sa zakonom.

Prehrana - hrana i voda koja se izlaganjem daje divljači tokom cijele godine.

Prihrana - hrana, voda i so koja se izlaganjem daje divljači u dijelu lovne godine kada je divljač u lovištu ne može naći ili je ne nalazi u količini koja mu omogućava preživljavanje bez osjetnog gubitka težine.

Redovni odstrijel - izdvajanje zdravih i normalno razvijenih jedinki iz populacije divljači.

Sanitarni odstrijel - izdvajanje bolesnih, ozlijeđenih ili ranjenih jedinki iz populacije divljači.

Sokolarenje je način lova pomoću posebno uvježbanih ptica grabljivica.

Stanište (habitat) je prirodni prostor ili okruženje u kojem žive određene biljne, životinjske ili druge vrste organizama. Ono pruža sve neophodne uslove za život, kao što su hrana, voda, sklonište i prostor za razmnožavanje. Staništa mogu biti različitih vrsta poput: šuma, livada, močvara, jezera, rijeka, mora ili pustinja, a karakteristike staništa zavise od faktora kao što su klima, geografska lokacija i ekosistem.

Stanište je skup svih elemenata jedne određene površine i na njemu obitava određena vrsta divljači, a količina divljači koja može obitavati u staništu uslovljena je kvalitetom staništa. Ako divljači ima više nego što

dozvoljavaju uslovi u staništu, dolazi do devastacije ili uništenja staništa. Da bi znali koliko će divljači moći biti u jednom staništu, uvedene su mjere i način mjerenja ili *bonitiranje lovišta*.

Trofej divljači je divljač ili njeni djelovi, obrađeni u skladu sa propisima C.I.C.-a za čuvanje ili ocjenjivanje.

Uzgoj divljači je preduzimanje mjera koje obezbjeđuju održavanje, obnavljanje i povećanje broja divljači, prema prirodnim i drugim mogućnostima lovišta.

Uzgojni odstrijel - izdvajanje uzgojno manje vrijednih ili nepoželjnih grla iz populacije u skladu sa ciljem upravljanja populacijom.

UBHVFP - Uprava za bezbjednost harne, veterinu i fitosanitarne poslove

Vještački prirast je unošenje divljači uzgojene u posebnim objektima - uzgajalištima.

Vještački uzgoj divljači - ispuštanje (izbacivanje) u lovište divljači uzgojene u posebnim objektima, odnosno prostorima.

Vrhunski trofej divljači je trofej ocijenjen po pravilima C.I.C.-a s većim brojem bodova od vrijednosti trofeja divljači, koje je zabranjeno iznositi iz zemlje.

Zaštita divljači je preduzimanje mjera koje obezbjeđuju uslove za opstanak i razvoj određene vrste divljači, kao i njenu zaštitu od protivzakonitog korišćenja.

1. UVOD

1.1. Značaj donošenja Strategije razvoja lovstva Crne Gore

Osnovni cilj donošenja Strategije razvoja lovstva Crne Gore za period 2026 - 2036 godina, je da na osnovu sveobuhvatnog i realnog uvida u sadašnje stanje i usvojenih pravaca razvoja, sagledaju biološke, ekonomske, organizacione i kadrovske mogućnosti, za očuvanje i unaprjeđenje populacija divljači, u prvom redu glavnih - uzgojnih vrsta krupne i sitne divljači na 1.287.224 ha površine lovišta, u Crnoj Gori i na taj način na period od deset (10) godina planira gazdovanje, razvoj i unaprjeđivanje lovstva u Crnoj Gori.

Ova Strategija lovstvo posmatra kao jedan od osnovnih oblika i načina trajnog i održivog gazdovanja prirodnim resursima, kao i njihovog racionalnog korišćenja, koje treba da bude organizovano i utemeljeno na savremenim naučnim dostignućima i stručnim iskustvima. Lovstvo je djelatnost, koja se bavi uzgojem, zaštitom i korišćenjem divljači, kao jednim od vrlo značajnih obnovljivih resursa. Vrlo značajna činjenica u gazdovanju lovištima je i poštovanje zahtjeva, zakonskih i podzakonskih akata i tekućih planova iz oblasti zaštite prirode, veterine, poljoprivrede i drugih oblasti. Lovstvo se danas u svijetu sve više povezuje sa turizmom i aktivnostima vezanim za zaštitu prirode i zaštitu životne sredine, a ta povezanost i međuzavisnost će u budućnosti svakako biti sve naglašenija. Iz tog razloga razvoj lovstva treba temeljiti na racionalnom gazdovanju tim prirodnim resursom, njegovom očuvanju, unaprjeđenju, zaštiti i korišćenju.

Strategija dalje polazi od savremenog shvatanja lovstva, koje divljač prvenstveno posmatra kao sastavni dio životne sredine i najboljeg indikatora te sredine. Lovstvo je i ovdje motiv koji će čovjeka uvesti u svijet prirode nudeći mu aktivan odmor i rekreaciju na raznovrsnim poslovima lovstva i tek na kraju, i pod određenim uslovima i racionalno korišćenje dijela godišnjeg prirasta. To je i razumljivo kada se zna da je broj zainteresovanih za ovu aktivnost iz dana u dan sve veći. Ovom Strategijom se želi postići usmjeravanje i osmišljavanje ukupne lovne politike, što znači i prioritete budućeg razvoja i djelovanja u oblasti lovstva.

1.2. Osnov i razlozi za izradu Strategije razvoja lovstva Crne Gore

Donošenje Strategije razvoja lovstva Crne Gore je predviđeno Zakonom o divljači i lovstvu („Službeni list CG“, br. 52/08, 48/15, 84/24 i 51/25), kojim je propisano člana (23 stav 1) da u cilju planiranja gazdovanja, razvoja i unaprjeđivanja lovstva u Crnoj Gori, Vlada, na predlog ministarstva nadležnog za poslove lovstva, donosi Strategiju razvoja lovstva za period od najmanje 10 godina.

Obaveza izrade strateških planova u lovstvu u Crnoj Gori, definisana je aktuelnim Zakonom o divljači i lovstvu. Ovim zakonom uređuje se gazdovanje sa divljači i lovstvo u Crnoj Gori. Gazdovanje sa divljači obuhvata uzgoj, zaštitu, lov i korišćenje divljači i njenih djelova. Lovstvo kao djelatnost organizovanog gazdovanja sa divljači u javnom je interesu. Planski dokumenti u lovstvu su: 1) strategija razvoja lovstva, 2) lovna osnova, 3) godišnji lovni plan, 4) katastar lovišta i 5) centralna lovna evidencija.

Kako je Program razvoja lovstva u Crnoj Gori za period 2014 - 2024 godine, kao strateški dokument iz oblasti lovstva, koji je donijela Vlada Crne Gore na sjednici od 18. decembra 2014. godine, donešen na period od deset (10 godina), njegovo važno isteklo je u decembru 2024. godine.

U međuvremenu je došlo do donošenja Zakona o izmjenama i dopunama zakona o divljači i lovstvu („Službeni list Crne Gore“, broj 51/25), kojim je naziv ovog dokumenta promijenjen u Strategija razvoja lovstva. S tim u vezi, donošenje Strategije razvoja lovstva za naredni desetogodišnji period (2025 - 2035) je obaveza koja je bila planirana **Programom rada Vlade Crne Gore za 2025. godinu**, čiji predlagač je Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede. Međutim, zbog nešto kraćeg vremenskog roka (pomenuti Zakon je donešen u maju

2025. godine) potrebnog za njegovu pripremu i obradu podataka, kao i poštovanja svih zakonskih procedura u donošenju strateških dokumenata, rok za donošenje ovog dokumenta je pomjeren za I kvartal 2026. godine. Takođe, u međuvremenu je došlo i do donošenja nove Odluke o ustanovljavanju lovišta, kojom je izvršena nova prostorna podjela lovišta u Crnoj Gori, što je bio i osnovni razlog za produženje roka za njegovu izradu za IV kvartal 2026. godine, a s obzirom da su nakon donošenja pomenute odluke bili dostupni novi podaci od korisnika lovišta o brojnom stanju divljači (na dan 1. april 2026. godine), to je bilo cjeloshodno ovaj dokument pripremiti za period 2026 - 2036 godina.

Sistem strateškog planiranja u Crnoj Gori, u metodološkom smislu počiva, na Uredbi o načinu i postupku izrade, usklađivanja i praćenja sprovođenja strateških dokumenata („Službeni list CG“, broj 54/2018). Uredbom se uređuju način i postupak izrade strategija i programa kojima se predlaže unutrašnja i vanjska politika (u konkretnom slučaju u lovstvu). Ključni principi koje Uredba postavlja kao vodilju u kreiranju javnih politika i koji su detaljno pojašnjeni u Metodologiji su: princip usklađenosti, princip finansijske održivosti, princip odgovornosti, princip saradnje, princip transparentnosti, princip kontinuiteta i princip efikasnosti i racionalnog planiranja u lovstvu, ekonomski razvoj i životna sredina. Time se postiže usaglašenost među strateškim dokumentima, ujednačenost u njihovoj izradi i ispunjenost kriterijuma kvaliteta dokumenata.

1.3. Usklađenost Strategije sa postojećim strateškim dokumentima

1.3.1. Vertikalna usklađenost

Crna Gora je ekološka država u kojoj je ostvaren sklad tradicionalnog načina života čovjeka i njegovog prirodnog okruženja, u kojoj je životna sredina zdrava, a vrijednosti biodiverziteta, voda, mora, vazduha, zemljišta, prostora, kao i vrijednosti ostalih prirodnih resursa, unaprijeđene i sačuvane za generacije koje dolaze. Očuvane su vrijednosti i usluge ekosistema, povećani obuhvati očuvanih prirodnih, kulturnih i predionih vrijednosti, kojima se održivo i efikasno upravlja, povećan je adaptivni kapacitet čovjeka, ekosistema i ekonomskih sektora na uticaje klimatskih promjena.

Definisani strateški ciljevi u ovoj Strategiji su: **1. Razvoj i unaprijeđenje lovstva kao djelatnosti organizovanog gazdovanja sa divljači** i **2. Pravilan izbor glavnih - uzgojnih vrsta divljači.**

Srednjoročni program rada Vlade Crne Gore za period 2024 - 2027: U Srednjoročnom programu rada Vlade (SPRV) 2024 - 2027, Vlada Crne Gore prezentira viziju razvoja - između ostalog ističu se ciljevi i prioriteti koji se oslanjaju i odnose na promovisanje humane ekonomije, oslonjene na porodična gazdinstva u sektorima poput poljoprivrede, mini industrije, drvoprerađiva, turizma. Sugerise se da se šumarstvu okrene ka onim izvorima koji obezbijavaju više i konkretnije, i da se unaprijedi finalna proizvodnja.

Jedan od prioriteta Vlade u tom trogodišnjem periodu je i zdrava životna sredina i doprinos u borbi protiv naglih klimatskih promjena. U tom pravcu cilj je promovisanje i obezbijedenje infrastrukture i mjera brendiranja da Crna Gora postane istinski ekološka država. Plan Vlade je (pored ostalog) podizanje svijesti građana o očuvanju i zaštiti životne sredine; zaštita prirodnih ekosistema, šuma, divljači, voda i velikih pašnjaka; jačanje proizvodnje i brendiranje domaćih i ekoloških proizvoda. Neophodno je i da kroz ruralni razvoj vodimo računa da obezbijedimo sve preduslove za razvoj seoskog područja i da očuvamo i taj dio potencijala Crne Gore koji je sada, na više načina ugrožen. Upravo je divljač rezultat životne sredine i stanje populacije neke vrste je jedan od pokazatelja produktivnosti životne sredine.

Godišnji program rada Vlade Crne Gore za 2026. godinu: Programom rada Vlade Crne Gore za 2026. godinu, kojim se definiše sprovođenje prioriteta i ciljeva utvrđenih Srednjoročnim programom rada Vlade Crne Gore za period 2024 - 2027 godina, predviđeno je donošenje Strategija razvoja lovstva za naredni desetogodišnji period. Kao što smo i napomenuli, zbog donošenja nove Odluke o ustanovljavanju lovišta, kojom je izvršena

nova prostorna podjela lovišta u Crnoj Gori, bilo je svrsishodno produžiti rok za njegovu izradu za IV kvartal 2026. godine (umjesto prvobitno planiranog I kvartala), iz svih gore navedenih razloga.

Program pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji 2026 - 2027: Programom pristupanja Crne Gore Evropskoj Uniji za 2026 -2027. godinu planira se usklađivanje strateškog i zakonodavnog okvira Crne Gore sa pravnom tekovinom Evropske Unije u okviru 33 pregovaračka poglavlja. Programski period je 2026 - 2027, s jasnim izdvajanjem obaveza koje se odnose na ispunjenje završnih mjerila, odnosno zatvaranje pregovaračkih poglavlja u 2026.

Za sektor lovstva su vezana sljedeća pregovaračka poglavlja:

Poglavlje 11 - Politika ruralnog razvoja, kroz podršku raznovrsnih ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima, ima za cilj poboljšanje kvaliteta života na selu, kako sa ekonomskog tako i sa društvenog aspekta.

Strategija razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2023 - 2028. donosi viziju i plan za sprovođenje strateške transformacije poljoprivrede i ruralnih područja, a oslanja se na:

1. Program pristupanja Crne Gore Evropskoj Uniji (2026-2027.);
2. Program razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja IPARD III (2021-2027.).

Politika ruralnog razvoja, kroz podršku raznovrsnih ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima, ima za cilj poboljšanje kvaliteta života na selu, kako sa ekonomskog, tako i sa društvenog aspekta. Lov kao aktivnost ima veliki značaj za sve ruralne zajednice. Crna Gora će danom pristupanja u EU primjenjivati Zajedničku poljoprivrednu politiku, što podrazumijeva uspostavljanje administrativnog i institucionalnog okvira za njeno sprovođenje. **Pregovaračko poglavlje 11 je zatvoreno na Međuvladinoj konferenciji održanoj 16. decembra 2025.**

Poglavlje 12 - Bezbjednost hrane, veterinarstvo i fitosanitarni nadzor

Evropski pristup u oblasti bezbjednosti hrane, veterinarstva i fitosanitarnog nadzora podrazumijeva primjenu integralnog principa „od farme do trpeze“ koji pokriva sve segmente prehrambenog lanca: primarnu proizvodnju, preradu, skladištenje, transport i trgovinu.

Ova oblast ima za cilj osiguranje visokog stepena bezbjednosti hrane, zdravlja i dobrobiti životinja i zdravlja bilja u okviru EU, uz osiguranje odgovarajućeg monitoringa, istovremeno obezbjeđujući djelotvorno funkcionisanje unutrašnjeg tržišta, pa je za oblast lovstva je veoma bitna.

Politika u oblasti bezbjednosti hrane uređuje opšta načela i zahtjeve u pogledu proizvodnje, obrade, pakovanja, označavanja, puštanja u promet i distribucije hrane, kao i ispunjenje uslova u pogledu sljedivosti hrane i hrane za životinje, kao i u pogledu subjekata u poslovanju sa istom. Svaka država članica mora imati odgovarajuću administrativnu strukturu koja će biti u stanju da sprovodi kontrolu i inspekciju prehrambenih proizvoda, uključujući odgovarajuće laboratorijske kapacitete.

Politika u oblasti veterinarske i fitosanitarne politike, uređuje pravila unutrašnje trgovine i unošenja živih životinja i proizvoda iz trećih zemalja u sektorima veterinarstva, zdravlja biljaka i ishrane životinja, istovremeno obezbjeđujući zaštitu javnog zdravlja, zdravlja biljaka i životinja i dobrobiti životinja, kao i bezbjednost hrane životinjskog porijekla na unutrašnjem tržištu. Režim EU temelji se na sprovođenju istih pravila od strane nadležnih organa država članica. Značajan dio pravne tekovine u ovoj oblasti uključuje higijenske aspekte koji se odnose na preradu i puštanje u promet hrane životinjskog porijekla, kontrolu bolesti životinja i zaštitu bilja.

Usklađivanjem zakonodavstva iz oblasti bezbjednosti hrane, veterinarske i fitosanitarne politike sa pravnom tekovinom Evropske unije svi proizvodi na tržištu moraće zadovoljiti jednake zahtjeve. Time će se podići opšti nivo, kao i povjerenje građana u proizvode koje kupuju.

Poglavlje 18 - Statistika

Cilj zvanične statistike je da obezbjeđuje kvantitativne i reprezentativne informacije o ekonomskom, demografskom, socijalnom i stanju životne sredine u Crnoj Gori svim korisnicima, u skladu sa međunarodno definisanom metodologijom i najvišim profesionalnim standardima. Na bazi podataka zvanične statistike mjerice se napredak u oblasti lovstva, posebno u odnosu na promjene brojnog stanja divljači, korišćenje divljači, promjene površina pod šumom, ali i promjene namjene površina usljed urbanizacije (što sve utiče i na promjenu lovnih i nelovnih površina) šumske požare itd.

Poglavlje 26 - Obrazovanje i kultura

Evropska unija raspoloživim mehanizmima doprinosi razvoju obrazovanja i mobilnosti, preduzima potrebne mjere kako bi obrazovanje postalo dio strategije zapošljavanja i kako bi Evropska unija postala svjetski centar znanja. Strateški okvir za evropsku saradnju u obrazovanju i osposobljavanju koji vodi ka Evropskom obrazovnom prostoru i šire (2021 - 2030) daje jasnu viziju i ciljeve i koristi se kao osnova prilikom definisanja strateškog okvira polazeći od pet ciljeva definisanih na nivou Evropske unije i prioritetnih oblasti. Princip cjeloživotnog učenja i mobilnosti ostaje kao jedan od prioriteta. Program Erasmus+ 2021-2027. nastaviće da promoviše međunarodnu dimenziju aktivnosti, višejezičnost, ravnopravnost i inkluzivni pristup obrazovanju. U skladu sa navedenim, dalja implementacija Programa obrazovanja za sticanje stručne kvalifikacije čuvar/čuvarka lovišta – rezervata, je od velikog značaja za obezbjeđivanje stručnog kadra koji radi u lovištima.

Poglavlje 27 - Životna sredina i klimatske promjene

Poglavlje je ključno za zaštitu prirodnih resursa i unapređenje kvaliteta života građana. Politika zaštite životne sredine zasniva se na očuvanju prirodnih resursa, smanjenju zagađenja, održivom razvoju i usklađivanju ljudskih aktivnosti sa ekološkim principima, kako bi se osigurala dugoročna ekološka ravnoteža i kvalitet života. Vlada je još 28. jula 2016. godine usvojila Nacionalnu strategiju za transpoziciju, implementaciju i primjenu pravne tekovine EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena. Akcioni planovi za implementaciju predstavljaju sveobuhvatan strateški okvir za Poglavlje 27. Krovni zakon u ovoj oblasti uređuje principe zaštite životne sredine i održivog razvoja, subjekte, instrumente i mjere zaštite životne sredine, pristup informacijama, učešće javnosti, pristup pravosuđu u pitanjima životne sredine, finansiranje u životnoj sredini i druga pitanja od značaja za životnu sredinu. Najveći obim nadležnosti dodijeljen je Ministarstvu ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera (MEORS). Uže specifične obaveze imaju ostala ministarstva u konkretnim djelovima politike životne sredine i klimatskih promjena, i to: Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprovreda (kvalitet voda, šumarstvo, lovstvo, ribarstvo, fitosanitarna oblast, veterinarstvo). Uprava za gazdovanje šumama i lovištima nadležna je za pitanja upravljanja i zaštite šuma. Značajnu ulogu u implementaciji imaju privredna društva u državnom vlasništvu, i to Javno preduzeće Nacionalni parkovi Crne Gore nadležno za upravljanje, korišćenje, zaštitu, razvoj i unaprijeđenje nacionalnih parkova, zatim Fond za zaštitu životne sredine, dok naučno-istraživačke poslove vrši Univerzitet Crne Gore, kao i Prirodnački muzej Crne Gore.

1.3.2. Horizontalna usklađenost

Sa aspekta horizontalne usklađenosti sa strateškim i ostalim dokumentima u Crnoj Gori, ova Strategija je prvenstveno usklađena sa strategijama i programima koji se odnose na održivi razvoj, ruralni razvoj, zaštitu životne sredine, biodiverzitet, zaštitu i održivo korišćenje prirodnih resursa, doprinoseći na taj način ostvarivanju njihovih ciljeva. To su prije svega:

- Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine;
- Nacionalna strategija biodiverziteta (2015 - 2020);
- Strategija razvoja šuma i šumarstva (2026 - 2031);
- Strategija razvoja poljoprivrede i ruralnih područja (2023 - 2028);
- Strategija upravljanja vodama (2017 - 2035).

Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine: Vlada Crne Gore je na sjednici održanoj 31.03.2022. godine donijela Nacionalnu strategiju održivog razvoja sa Akcionim planom (NSOR) do 2030. godine. Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine predstavlja dugoročnu razvojnu strategiju Crne Gore kojom se definišu rješenja za održivo upravljanje sa četiri grupe nacionalnih resursa: ljudskim, društvenim, prirodnim i ekonomskim, kao prioritet ukupnog održivog razvoja crnogorskog društva.

Nacionalnu strategiju održivog razvoja definiše 30 strateških ciljeva do 2030. godine sa 102 prateće mjere.

Strateški ciljevi Nacionalne strategije održivog razvoja do 2030. godine naslanjaju se na globalne ciljeve održivog razvoja definisane Agendom za održivi razvoj do 2030. godine, koju je usvojila Generalna skupština UN, 25. septembra 2015. godine. Globalni ciljevi i zadaci održivog razvoja integrisani su i nedjeljivi, odnose se na cijeli svijet i univerzalno su primjenjivi. Oni pritom uzimaju u obzir različite nacionalne okolnosti, kapacitete i nivoe razvoja i poštuju državne politike i prioritete.

Strateški ciljevi do 2030. godine:

1. Unapređenje ljudskih resursa - Smanjenje demografskog deficita, unapređenje zdravstva i obrazovanja, povećanje zaposlenosti i socijalne uključenosti.
2. Zaštita prirodnog kapitala - Efikasno upravljanje obnovljivim resursima i smanjenje zagađenja, uz jačanje otpornosti na klimatske promjene.
3. Uvođenje zelene ekonomije - Fokus na smanjenje emisija, unapređenje resursne efikasnosti i razvoj ekološki održive proizvodnje.
4. Finansiranje održivog razvoja - Unaprijeđenje sistema finansiranja, uz uspostavljanje Eko-fonda i podsticanje međunarodne saradnje.

Operativni ciljevi Nacionalne strategije održivog razvoja se odnose na efikasno upravljanje obnovljivim prirodnim resursima. Cilj je unaprijediti postojeće upravljanje prirodnim resursima, sa fokusom na zaštitu šumskih, vodnih i obalnih ekosistema, očuvanje zaštićenih vrsta flore i faune kao i zaštita ekosistema i kontrola invanzivnih vrsta koje ugrožavaju ekosisteme.

Implementacija - Ključna faza za uspješnost implementacije NSOR do 2030. godine, a samim tim i postizanje održivog razvoja Crne Gore, jeste praćenje i izvještavanje o rezultatima njenog sprovođenja. Upravo se za ovu fazu vezuju glavni nedostaci implementacije prethodne NSOR iz 2007. godine. Isti problem karakteriše i procese izvještavanja o sprovođenju ostalih nacionalnih strateških dokumenata tako da se može ocijeniti da je riječ o sistemskom problemu. Međutim, taj problem mora da se prevaziđe kada je u pitanju izvještavanje o implementaciji NSOR do 2030. godine, a bez uspostavljanja adekvatnog informacionog sistema to neće biti moguće. Informacioni sistem će predstavljati osnovu za obradu podataka u kontekstu izvještavanja o sprovođenju Agende za održivi razvoj do 2030. godine prema Savjetu UN-a za ekonomska i socijalna pitanja (ECOSOC).

Sadržaj izvještaja treba da obuhvata pregled globalnih ciljeva održivog razvoja do 2030. godine, njihov nacionalni okvir, strateške ciljeve, mjere i podmjere, kao i indikatore napretka. Fokus je na održivom korišćenju prirodnih resursa i očuvanju biodiverziteta kao ključnih elemenata za postizanje dugoročnog održivog razvoja Crne Gore

Za sprovođenje strategije ključna je integracija održivosti u sve sektore i jačanje institucionalnih kapaciteta. Neophodno je uspostavljanje sistema za praćenje napretka uz primjenu indikatora održivog razvoja.

Zaključno, uspješna implementacija NSOR do 2030. godine zahtijeva aktivan doprinos svih društvenih subjekata, uz postizanje sinergije između ekonomskog razvoja i očuvanja resursa za buduće generacije.

Nacionalna strategija biodiverziteta (2015 - 2020): Vlada Crne Gore je na sjednici održanoj 21.1.2016. godine donijela Nacionalnu strategiju biodiverziteta (NSB) sa Akcionim planom za period 2016 - 2020. U skladu članom 10 Zakona o zaštiti prirode („Službeni list CG“ broj 54/16) Nacionalnu strategiju biodiverziteta je definisana kao ključni dokument zaštite prirode kojim se određuju dugoročni ciljevi i smjernice očuvanja biološke i predione raznovrsnosti. Nacionalna strategija biodiverziteta, takođe, podržava i integriše globalne ciljeve zaštite biodiverziteta usvojene u okviru UN Konvencije o zaštiti biodiverziteta sa Aiči ciljevima.

Nacionalnu strategiju biodiverziteta definiše 7 strateških i 21 operativni cilj za period 2016 - 2020 sa pratećim mjerama. U okviru Akcionog plana definisane su i razrađene 62 mjere za očuvanje predione raznovrsnosti i zaštitu i održivo upravljanje biodiverzitetom. Sedam (7) definisanih strateških ciljeva u okviru Nacionalne strategije biodiverziteta su:

- A) Do 2020. godine zaštita biodiverziteta je u praksi jedan od nekoliko najznačajnijih društvenih i političkih prioriteta u ukupnom razvoju;
- B) Biodiverzitet se štiti multidisciplinarnim i multisektorskim pristupom;
- C) Efikasan mehanizam finansiranja zaštite biodiverziteta je postignut kao i prelaz ka održivoj ekonomiji biodiverziteta (kao dijelu zelene ekonomije) do 2020 godine;
- D) Registrovano je značajno smanjenje identifikovanih direktnih pritisaka na biodiverzitet do 2020 godine;
- E) Do 2020. godine stvoreni su preduslovi i sprovode se ciljane mjere za zaštitu biodiverziteta;
- F) Do 2020. godine kreirana je ekološka infrastruktura kao osnova očuvanja nacionalnog biodiverziteta;
- G) Znanje o biodiverzitetu je unaprijeđeno i sistematizovano, i kroz razvijene mehanizme široko i ravnopravno dostupno.

U decembru 2022. godine održana je Konferencija strana potpisnica (COP 15) CBD Konvencije (Konvencija o biološkoj raznovrsnosti), na kojoj su usvojeni ambiciozni ciljevi iz oblasti zaštite prirode za period do 2030. godine, a koja je usljed pandemije COVID-a odlagana više puta, što je uzrokovalo odlaganje početka izrade i donošenja nove strategije biodiverziteta na nacionalnom nivou. Ova strategija će detaljnije obraditi očuvanje i unaprijeđenje koridora i zaštićenih područja što će dodatno omogućiti nesmetano kretanje populacija svih vrsta divljači u Crnoj Gori.

Strategija razvoja šuma i šumarstva (2026 - 2031): Strategijom razvoja šuma i šumarstva za period 2026 - 2031 godina su utvrđuju ciljevi i smjernice za razvoj šuma i šumarstva, u skladu sa nacionalnom šumarskom politikom, zatim mjere za unaprijeđenje šuma, kao i finansijska sredstva za sprovođenje strategije i način njihovog obezbjeđivanja.

Ovu strategiju definiše 6 strateških i 12 operativnih ciljeva za period 2026 - 2031 sa odgovarajućim pratećim mjerama. U okviru Akcionog plana definisane su i razrađeno 40 mjera za sprovođenje definisanih strateških i operativnih ciljeva. Šest (6) definisanih strateških ciljeva u okviru Nacionalne strategije razvoja šuma i šumarstva su:

- Obezbjediavanje osnova održivog upravljanja šumama crne gore poštujući princip polifunkcionalnosti šumskih ekosistema;
- Očuvanje i jačanje kapaciteta šuma za prilagođavanje i otpornost klimatskim promjenama, uključujući prevenciju požara i druga rješenja;
- Uvećanje površine zaštićenih šuma, zaštita biodiverziteta i predjela;
- Podsticanje održivosti i konkurentnosti industrija koje se temelje na šumama, bioenergiji i šire „zelenoj“ industriji i cirkularnoj ekonomiji;
- Institucionalno jačanje;
- Borba protiv bespravnih sječa i drugih nelegalnih aktivnosti u šumama.

Strategija razvoja šuma i šumarstva Crne Gore za period 2026 - 2031. godine predstavlja ključni krovni dokument usmjeren na tranziciju ka održivom upravljanju šumskim resursima, suzbijanje ilegalnih aktivnosti i usklađivanje sa ekološkim standardima Evropske unije. Glavni cilj donošenja Strategije jeste unapređenje postojećeg stanja svih šuma i postizanje balansa između njihovih zaštitnih, ekoloških, socijalnih i ekonomskih funkcija, uz potpuno obezbjeđivanje dugoročne održivosti ovog resursa.

Strategija razvoja poljoprivrede i ruralnih područja (2023 - 2028): Poljoprivreda je strateška grana razvoja Crne Gore. Strategija razvoja poljoprivrede i ruralnih područja predstavlja razvojnu strategiju Crne Gore kojom se utvrđuju pravci razvoja poljoprivrede i ruralnih područja za upravljanje poljoprivrednim resursima na dugoročno održiv način, obezbjeđivanje stabilne ponude bezbjedne hrane, prihvatljive u pogledu kvaliteta i cijena, uz očuvanje životne sredine, unapređivanje životnog standarda ruralnog stanovništva i ukupnog ruralnog razvoja, uz očuvanje tradicionalnih vrijednosti, te jačanje konkurentnosti proizvođača hrane.

Strategija dopunjuje i nadograđuje ciljeve prethodnih strategija i strategija predviđenih u EU Zajedničkom poljoprivrednom politikom (ZPP) 2022 - 2027. Ključna konekcija šumarstva i poljoprivrede u smislu strateškog planiranja vezana je za ruralna područja. Tako ova strategija naglašava da konkurentnost poljoprivrede i šumarstva u Crnoj Gori ugrožava nedovoljan pristup posjedima poljoprivrednog i šumskog zemljišta, te se zbog toga neophodna ulaganja u ruralna područja moraju odnositi i na izgradnju i rekonstrukciju lokalnih puteva, nekategorisanih lokalnih puteva koji vode do udaljenih naselja i katuna (zajednička pašnjačka naselja). Strategija notira negativne demografske trendove - napuštanje ruralnih područja i migracije ka urbanim sredinama, što takođe znači napuštanje tradicionalnog načina korišćenja zemljišta zbog kojeg je, kroz ekološki proces sukcesije, poljoprivredno zemljište izgubljeno ili je preraslo u šume.

Cilj politike ruralnog razvoja je komplementaran sa ciljevima ove Strategije jer obezbjeđivanje podrške razvoju ruralnih oblasti, uključuje sektore poljoprivrede, proizvodnje hrane i šumarstva kako bi se ostvarili sljedeći ciljevi:

- Povećati otpornost i konkurentnost proizvodnje i prerade bezbjedne hrane,
- Razviti efikasno upravljanje prirodnim resursima i ostvariti ciljeve Zelenog dogovora,
- Podići kvalitet života i omogućiti održivi razvoj poslovanja u ruralnim područjima,
- Razviti mrežu prenosa znanja i primjene novih tehnologija za povećanje bezbjednosti hrane, povećanje konkurentnosti i zaštitu životne sredine, i
- Upravlјati politikama poljoprivrednog i ruralnog razvoja efikasno i transparentno.

S obzirom na ekstenzivnost poljoprivredne proizvodnje (u istočnom, sjevernom i središnjem regionu koji su pritom bogatiji šumom) realno je i dalje insistirati na agrošumarstvu povezano sa turizmom u cilju održivosti ruralnih sredina u područjima koja pripadaju ovim regionima.

U ovoj strategiji je razvijena mjera za razvoj turizma u ruralnim područjima. U sklopu ekonomije turizma, ruralni turizam podrazumijeva turističku valorizaciju agrarnih a istovremeno i šumskih područja, prirodnih resursa, kulturnog nasljeđa, vjerskih spomenika, lokalnih tradicionalnih običaja, kao posebno oblikovanje turističke proizvodnje i brendiranje, što sve zajedno čini identitet područja i zadovoljava potrebe gostiju u smislu smještaja, usluga, hrane, pića, rekreacije, sportskih aktivnosti i događaja.

Strategija upravljanja vodama (2017 - 2035): Ova Strategija direktno sugerіše potrebu integralnog upravljanja i saradnje vodoprivrede i šumarstva – aspekt zaštite priobalja, zaštite i odbrane od poplava i očuvanje kvaliteta vode većim stepenom šumovitosti u vodoprivrednim područjima. Upravljanje rizicima od poplava pored ostalog obuhvata i zaštitu od erozije i bujica. Zaštita od štetnog djelovanja voda obuhvata radove i mjere na zaštiti od poplava, zaštiti od rječne erozije i otklanjanje posljedica od šteta nastalih djelovanjem voda. Za obezbjeđenje zaštite od štetnog djelovanja voda utvrđuju se pored poplavnog područja i erozivno područje.

Zaštita od erozije i bujica obuhvata sledeće operativne ciljeve; Uspostavljanje pravnog okvira za unapređenje zaštite od erozija i bujica; Pобоljšanje uslova zaštite od erozija i bujica; Praćenje stanja i održavanje objekata i radova, pri čemu se *preporučuje da se osigura integrisanje problematike zaštite od erozije u prostorne planove i šumarske i poljoprivredne osnove.*

Aspekti orodnjenosti u sektoru lovstva

Rodna ravnopravnost u sektoru lovstva u Crnoj Gori predstavlja važan aspekt održivog razvoja i društvenog napretka. Lovstvo tradicionalno predstavlja sektor u kojem dominiraju muškarci. Međutim, posljednjih dvadesetak godina, primjetno je blago povećanje učešća žena na svim nivoima, od polaganja lovačkog ispita i sticanja statusa lovca, preko sticanja stručne kvalifikacije čuvar/čuvarka lovišta - rezervata (lovočuvarskog ispita) i administrativnih poslova do menadžerskih i rukovodećih pozicija u ovom sektoru.

Izrazi koji se u ovom zakonu koriste za fizička lica u muškom rodu obuhvataju iste izraze u ženskom rodu.

1.3.3. Zakonski okvir

Domaće zakonodavstvo

Posljednjih desetak godina težnja za što bržim pristupanjem Evropskoj uniji dovela je do ubrzanog donošenja propisa gotovo u svim segmentima društva.

Ustav Crne Gore, kao i niz drugih domaćih i međunarodnih pravnih akata u većoj ili manjoj mjeri utiče na razvoj sektora lovstva.

Najznačajniji domaći propisi i dokumenti koji se tiču sektora lovstva su:

- Ustav Crne Gore („Službeni list CG“, broj 1/07);
- Zakon o divljači i lovstvu („Službeni list CG“, br. 52/08, 48/15, 84/24 i 51/25);
- Zakon o šumama („Službeni list CG“, broj 77/24);
- Zakon o zaštiti prirode („Službeni list CG“, broj 117/26);
- Zakon o životnoj sredini („Službeni list CG“, br. 52/16, 73/19 i 84/24);
- Zakon o zaštiti dobrobiti životinja („Službeni list CG“, broj 14/08);
- Zakon o veterinarstvu („Službeni list CG“, br. 30/12, 48/15, 57/15, 52/16 i 43/18);
- Zakon o nacionalnim parkovima („Službeni list CG“, br. 28/14 i 39/16);
- Zakon o oružju i municiji („Službeni list RCG“, broj 119/26);
- Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu („Službeni list RCG“, broj 85/05 i „Službeni list CG“, br. 40/11, 59/11 i 52/16);
- Zakon o vodama („Službeni list RCG“, broj 27/07 i „Službeni list CG“, br. 32/11, 47/11, 48/15, 52/16, 55/16, 2/17, 80/17 i 84/18);
- Zakon o stočarstvu („Službeni list CG“, br. 72/2010 i 48/2015);
- Zakon o poljoprivrednom zemljištu („Službeni list RCG“, broj 15/92, 59/92, „Službeni list CG“, broj 32/11);
- Zakon o nevladinim organizacijama („Službeni list CG“, br. 39/11, 37/17 i 84/24);
- Krivični zakonik Crne Gore („Službeni list RCG“, br. 70/03, 13/2004 i 47/2006 i „Službeni list CG“, br. 40/08, 25/10, 32/11, 64/11, 40/13, 56/13, 14/15, 42/15, 58/15, 44/17, 49/18, 3/20, 26/21, 144/21 i 145/21).

Ustav Crne Gore („Službeni list CG“, broj 1/07): Ustav Crne Gore determiniše osnovni ustavno pravni okvir države Crne Gore. Najznačajnije odrednice koje mogu biti od značaja za divljač i lovstvo su: da su

potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka, da imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i da se neposredno primjenjuju kada odnose uređuju drugačije od unutrašnjeg zakonodavstva (član 9); da je u Crnoj Gori slobodno sve što Ustavom i zakonom nije zabranjeno (član 10 stav 1); da se zakonom, u skladu sa Ustavom, uređuju druga pitanja od interesa za Crnu Goru (član 16 tačka 5); da se prava i slobode ostvaruju na osnovu Ustava i potvrđenih međunarodnih sporazuma (član 17 stav 1); da svako ima pravo na zdravu životnu sredinu; da svako ima pravo na blagovremeno i potpuno obavještanje o stanju životne sredine, na mogućnost uticaja prilikom odlučivanja o pitanjima od značaja za životnu sredinu i na pravnu zaštitu ovih prava i da je svako, a posebno država, obavezan da čuva i unaprjeđuje životnu sredinu (član 23); da se zajemčena ljudska prava i slobode mogu ograničiti samo zakonom, u obimu koji dopušta Ustav u mjeri koja je neophodna da bi se u otvorenom i slobodnom demokratskom društvu zadovoljila svrha zbog koje je ograničenje dozvoljeno (član 24 stav 1); da su prirodna bogatstva i dobra u opštoj upotrebi u državnoj svojini (član 58 stav 3); da se jamči sloboda preduzetništva; da se sloboda preduzetništva može ograničiti samo ako je to neophodno radi zaštite zdravlja ljudi, životne sredine, prirodnih bogatstava, kulturne baštine ili bezbjednosti i odbrane Crne Gore (član 59); da se pojedini poslovi državne uprave mogu zakonom prenijeti na lokalnu samoupravu ili drugo pravno lice (član 112); i da se ekonomsko uređenje zasniva na slobodnom i otvorenom tržištu, slobodi preduzetništva i konkurencije, samostalnosti privrednih subjekata i njihovoj odgovornosti za preuzete obaveze u pravnom prometu, zaštiti i ravnopravnosti svih oblika svojine (član 139).

Zakon o divljači i lovstvu („Službeni list CG“, br. 52/08, 48/15, 84/24 i 51/25): Zakon o divljači i lovstvu je osnovni zakon u oblasti divljači i lovstva.

Polazeći od naziva zakona i njegovog prevashodnog cilja da bude u funkciji zaštite i unaprjeđenja divljači, već članom 1 Zakona se decidno utvrđuje da je divljač, prirodno bogatstvo i dobro od opšteg interesa, a daljim obredbama zakona se, sljedstveno tome, u skladu sa zakonitostima prirode, obezbjeđuje odgovarajući uzgoj, očuvanje i zaštita divljači i njenog životnog prostora; stabilnost i razvoj životnih zajednica divljači; očuvanje i povećanje biološke i genetske raznolikosti divljači, sprječavanje i naknada štete od i na divljači i racionalno raspolaganje sa ulovljenom i zaplijenjenom divljači.

U cilju ostvarivanja tako projektovanih ciljeva, predviđeno je da gazdovanje sa divljači obuhvata uzgoj, zaštitu, lov i korišćenje divljači i njenih djelova, a trajno gazdovanje kontinuirano preduzimanje mjera u vezi sa tim.

Iz istih razloga, lovstvo je definisano kao djelatnost organizovanog trajnog gazdovanja sa divljači, koje je zbog obezbjeđivanja ekološke, privredne, turističke i rekreativne funkcije, kao i funkcije zaštite i očuvanja divljači i njenog staništa i divlje flore i faune, u javnom interesu. Na taj način iz zakona je potisnut prevashodni značaj privredne (ekonomske) funkcije lovstva, osim u dijelu profesionalnog i stručnog odnosa prema lovstvu.

Za prostorne jedinice za planiranje i upravljanje sa divljači određena su lovna područja, kao šire plansko-prostorne cjeline, koje će, u ustanovljenoj koncepciji zakona, imati značajnu ulogu u procesu planiranja i upravljanja, i lovišta, kao osnovne prostorne cjeline za gazdovanje sa divljači, koja se ustanovljavaju na poljoprivrednim i vodnim površinama, kao i površinama obraslim šumama i šumskim zemljištem, a po pravilu ne manjim od 3.000 hektara.

Prema namjeni i ciljevima koji se žele ostvariti lovišta su podijeljena na lovišta i lovišta sa posebnom namjenom, koje na predlog nadležnog ministarstva ustanovljava odnosno osniva Vlada.

Dodjelu lovišta na korišćenje vrši Vlada primjenom instituta javnog konkursa, na vrijeme do 10 godina, uz mogućnost učešća svih pravnih lica koji ispunjavaju zakonom i konkursom propisane uslove za sticanje prava korišćenja lovištem.

Zakonom je ustanovljena prednost ranijim korisnicima kod dodjele lovišta na korišćenje, pod istim uslovima propisanim tim zakonom, što daje značajnu sigurnost ranijim korisnicima da će njihova ulaganja u lovište i

iskazani entuzijazam biti adekvatno valorizovani, a isto tako i mogućnost oduzimanja prava na korišćenje lovištem prije isteka vremena na koje je to pravo dato kao i uslovi za to.

Planski dokumenti za gazdovanje sa divljači su: Strategija razvoja lovstva, lovna osnova i godišnji lovni plan. Strategija razvoja lovstva je najviši planski akt, koji se donosi u cilju planiranja gazdovanja, razvoja i unaprjeđivanja lovstva u Crnoj Gori, na period od najmanje 10 godina.

Za korišćenje lovišta, gazdovanje sa divljači i lovstvo od posebnog značaja je lovna osnova koju za lovište donosi korisnik lovišta, na period od 10 godina. Za sprovođenje lovne osnove, takođe na nivou lovišta, korisnik lovišta, donosi godišnji lovni plan. Oba ova dokumenta se donose uz saglasnost ministarstva nadležnog za poslove lovstva.

Od značaja za planiranje gazdovanja sa divljači je ustanovljenje obaveze vođenja katastra lovišta i centralne lovne evidencije. Katastar lovišta se vodi za svako lovište, a vodi ga korisnik lovišta. Centralnu lovnu evidenciju vodi ministarstvo nadležno za poslove lovstva i u istu se obavezno unose podaci koje korisnici lovišta dostavljaju tom ministarstvu iz svojih planskih akata, kao i podatke o odstrijelu i trofejima divljači.

U zakonu su posebno uređeni uslovi i način zaštite i uzgoja divljači, saglasno osnovnoj koncepciji zaštite i ostvarivanja opšteg interesa i međunarodno priznatim standardima za prirodno bogatstvo ove vrste.

U tom smislu zaštita divljači se vrši čuvanjem lovišta, koje je dužan da organizuje korisnik lovišta angažovanjem odgovarajućeg broja lovočuvara, koji ispunjavaju zakonom predviđene uslove za to; određivanjem trajne zabrane lova i lovostajem određenih vrsta divljači, s mogućnošću uvođenja skraćivanja lovne sezone, odnosno lovni dana, ako u lovištu nastane osjetnije smanjenje brojnog stanja neke vrste lovostajem zaštićene divljači ispod prirodnog kapaciteta; određivanjem lovne sezone za pojedine vrste divljači od strane ministarstva nadležnog za poslove lovstva, vodeći računa o reproduktivnom i životnom ciklusu razvoja, lovnim zonama, potrebama turizma i dr.; spasavanjem od elementarnih nepogoda, dopunskom prihranom i drugim mjerama predviđenim zakonom i planskim aktima.

Polazeći od značaja zaštite i unaprjeđenja lovstva zakonom su utvrđeni poslovi od javnog interesa i isti su sistematizovani u poslove od javnog interesa koje obavljaju: ministarstvo nadležno za poslove lovstva, Lovački savez i korisnici lovišta, svako u okviru svoje nadležnosti. Nadalje je određeno da pojedine poslove od javnog interesa Lovački savez i korisnici lovišta vrše kao javna ovlašćenja, kao i da za obavljanje poslova od javnog interesa moraju ispunjavati propisane uslove.

Za Lovački savez, zbog njegove posebne uloge i značaja koji ima u razvoju lovstva, zakonom su određeni njegovi poslovi i zadaci, finansiranje i upis u registar ministarstva nadležnog za poslove lovstva, kojim Lovački savez stiče svojstvo pravnog lica, kao i nacionalne asocijacije lovaca Crne Gore.

Nadalje, zakonom su na odgovarajući način utvrđeni uslovi, način i postupak lova i korišćenje divljači, primjereno lovstvu, kao privrednoj i sportsko-rekreativnoj djelatnosti i njegovom značaju za oblast turističke privrede, kao i svih zainteresovanih lica koja se bave lovom.

Lov divljači, u smislu zakona, obuhvata traženje, osmatranje, vabljenje, praćenje, snimanje, odstrijel, hvatanje, puštanje ptica grabljivica (sokolarenje), sakupljanje odstrijeljene i uginule divljači i njenih djelova (rogovlja, kože i dr.). Isto tako predviđa se da se divljač pored klasičnog načina lovi i fotokamerom i sl. sredstvima. Divljač se lovi samo u lovištima, s tim što se lov sokolarenjem može organizovati samo na divljač koja se vještački uzgaja.

Divljač se lovi samo odgovarajućim lovačkim oružjem (lovačkom puškom i karabinom) i municijom, koje odgovara snazi i otpornosti pojedine vrste divljači koja se lovi, fotokamerom i sl. sredstvima, na način zasnovan na načelima lovačke etike, koji ne smije ugrožavati život i zdravlje ljudi, a divljač pretjerano uznemiravati ili izlagati nepotrebnom mučenju, kao i prouzrokovati štete vlasnicima odnosno korisnicima zemljišta.

U lovu se smiju koristiti samo lovački psi uz posjedovanje dokumenata koji potvrđuju rasnost i identitet psa. Za obuku i trening pasa lovnom osnovom se izdvaja najviše 5 % ukupne površine lovišta.

Polazeći od potrebe zaštite divljači, kao prioritetne i od javnog interesa, a s tim u vezi, zaustavljanje trendova destrukcije i bespravnog lova, Zakonom je predviđeno da divljač mogu loviti fizička lica koja imaju dozvolu za lov, koju za svako lovište posebno izdaje korisnik lovišta i lovnu kartu, koju izdaje Lovački savez. Nadalje, Zakonom su ustanovljavljani uslovi dobijanja dozvole za lov i lovne karte, u kojima se, između ostalog, predviđa položen lovački, a za lov sokolarenjem i sokolarski ispit pred ispitnom komisijom koju na predlog Lovačkog saveza obrazuje nadležno ministarstvo. Zakon predviđa i obavezu polaganja ispita za ocjenjivača trofeja divljači takođe pred navedenom ispitnom komisijom.

Radi zaštite i unapređenja divljači Zakonom je propisana zabrana lova u određenim situacijama i na određeni način. S tim u vezi, takođe su propisane zabrane iznošenja iz lovišta i stavljanja u promet ulovljene ili pronađene uginule divljači ili njihovih djelova i trofeja divljači ako za njih nije izdata propratnica i trofejni list od strane korisnika lovišta; način i postupak izdavanja trofejnog lista; i zabrane iznošenja iz zemlje trofejnih eksponata primjereno međunarodnim standardima ove vrste, propisanih od strane institucije čiji je punopravni član i Lovački savez, a koje na predlog nadležnog ministarstva utvrđuje Vlada.

Kada je riječ o ustanovljenim zabranama lova divljači, od posebne važnosti je i to da je nadležnom ministarstvu dato ovlaštenje da, u cilju izvršavanja obaveza preuzetih ratifikovanim odnosno potvrđenim međunarodnim ugovorima, može propisivati dodatne zabrane lova određene vrste divljači.

Polazeći od pozitivnih uporednih iskustava, Zakonom je propisan pravni osnov, mjerila, uslovi i ograničenja i odgovarajući pravni instrumentarij kako bi se intervencije u prostoru gdje divljač živi vršile na snošljiv način, koji neće suštinski promijeniti životne uslove divljači. Instrumenti kojima se to garantuje su obaveza izrade procjene uticaja odnosnih intervencija na životne uslove divljači od strane nadležnog ministarstva, a o trošku investitora i pribavljanje mišljenja od institucija iz oblasti zaštite životne sredine.

Pored navedenog predviđena je i obaveza preduzimanja određenih mjera u postupku planiranja i izvođenja radova u šumarstvu i poljoprivredi.

Pored principa utvrđenih cjelokupnim zakonodavstvom, rješenja Zakona koja se odnose na sprječavanje i naknadu štete, zasnovana su na opštim principima naknade štete, kao instituta obligacionog prava, stavljajući u prvi plan korisnika lovišta, kao i lica koja pričinu štetu u lovištu bespravnim lovom, uz odgovarajuće obaveze koje su dužni da preduzimaju vlasnici stoke i zemljišta za sprečavanje štete.

Polazeći od divljači kao dobra od opšteg interesa i lovstva kao djelatnosti od javnog interesa, Zakonom je propisano da se sredstva za finansiranje zaštite i uzgoja divljači i unaprjeđivanje lovstva obezbeđuju iz sredstava ostvarenih od korisnika lovišta, lovne karte, godišnje naknade koju plaćaju korisnici lovišta, sredstava obezbijeđenih u budžetu Crne Gore za posticanje razvoja lovstva i finansiranje poslova od javnog interesa Lovačkog saveza i drugih prihoda.

Lovački savez i korisnici lovišta ostvarena sredstva koriste u skladu sa svojim, zakonom predviđenim, obavezama, s tim što je za Lovački savez propisano da sredstva, koja mu po zakonu pripadaju, koristi po programu na koji nadležno ministarstvo da saglasnost.

Zakonom je utvrđeno je da nadležno ministarstvo vrši nadzor nad izvršavanjem odredaba toga zakona, propisa donesenih na osnovu njega, kao i sprovođenja mjera u oblasti divljači i lovstva, a poslove inspekcijskog nadzora vrše lovni inspektori. Zakonom su precizirana specifična ovlaštenja lovnog inspektora, primjerena zakonom ustanovljenoj koncepciji zaštite i uzgoja divljači i unaprjeđenja lovstva.

U poglavlju - kaznene odredbe (čl. 84 - 87) propisani su prekršaji za radnje i postupanje izvršeno protivno odredbama Zakona. Visina novčanih kazni sistematizovana je u dvije grupe u zavisnosti od težine prekršaja, kao i ustanovljene politike kažnjavanja u bliskim oblastima.

Na osnovu Zakona o divljači i lovstvu donošeni su brojni podzakonski akti, kojima su detaljno razrađene pojedine odredbe Zakona:

- Odluka o utvrđivanju lovnih područja („Službeni list CG“, broj 14/09);
- Pravilnik o uniformi, službenom naoružanju i legitimaciji lovučuvara („Službeni list CG“, br. 14/09 i 14/16);
- Pravilnik o sadržaju, izradi, načinu vođenja i dostavljanja podataka katastra lovišta („Službeni list CG“, br. 30/09, 15/18 i 17/24);
- Pravilnik o službi čuvanja lovišta („Službeni list CG“, br. 30/09 i 14/16);
- Pravilnik o lovnim sezonama („Službeni list CG“, br. 34/09, 48/09 i 60/10);
- Pravilnik o sadržini i načinu vođenja registra Lovačkog saveza Crne Gore („Službeni list CG“, broj 62/09);
- Pravilnik o mjerama za sprečavanje štete i načinu i postupku za ostvarivanje štete od divljači („Službeni list CG“, broj 70/09);
- Pravilnik o vrsti i jačini lovačkog oružja i minimalnom kalibru i jačini metka, sa kojima je dozvoljeno loviti određenu divljač („Službeni list CG“, broj 76/09);
- Pravilnik o obrazcu i sadržaju dozvole za lov i lovne karte, bližim uslovima i načinu njihovog izdavanja i oduzimanja, kao i visini naknade za izdavanje lovne karte, odnosno mjerilima za utvrđivanje visine naknade za izdavanje dozvole za lov („Službeni list CG“, broj 20/10);
- Pravilnik o obrazcu potvrde o porijeklu divljači i njenih djelova („Službeni list CG“, broj 43/10);
- Pravilnik o sadržaju knjige evidencija i načinu dostavljanja podataka, o odstrijeljenoj i pronađenoj uginuloj divljači ili njenim djelovima („Službeni list CG“, broj 32/11);
- Pravilnik o cjenovniku za pravna i fizička lica koja pričinu štetu u lovištu bespravnim lovom ili na bilo koji drugi bespravan način („Službeni list CG“, broj 45/11);
- Pravilnik o sadržini i načinu izrade lovne osnove, učesću zainteresovanih u postupku njenog donošenja, kao i rokovima za njeno donošenje („Službeni list CG“, br. 53/11, 23/12 i 68/23);
- Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja centralne lovne evidencije („Službeni list CG“, broj 53/11);
- Pravilnik o obrascima trofejnog lista i propratnica, njihovoj sadržini, načinu izdavanja, visini naknade za njihovo izdavanje i evidenciji („Službeni list CG“, br. 09/12 i 15/16);
- Pravilnik o uslovima koje, za obavljanje poslova i aktivnosti moraju da ispunjavaju Lovački savez i korisnici lovišta („Službeni list CG“, broj 37/12);
- Pravilnik o programu, sadržaju, načinu polaganja lovačkog ispita i sokolarskog ispita i ispita za ocjenjivača trofeja divljači („Službeni list CG“, br. 57/12, 16/16 i 18/25);
- Pravilnik o držanju divljači u ograđenom prostoru („Službeni list CG“, broj 58/12);
- Odluka o određivanju vrijednosti trofeja divljači koje je zabranjeno iznositi iz zemlje („Službeni list CG“, broj 66/12);
- Pravilnik o ustanovljavanju nagrade za ulov pojedinih vrsta divljači („Službeni list CG“, broj 41/14);
- Pravilnik o načinu lova sokolarenjem i sadržini i načinu vođenja evidencije ptica grabljivica („Službeni list CG“, broj 58/14);
- Pravilnik o ograničenjima u prostor kojima se mijenjaju životni uslovi divljači („Službeni list CG“, broj 59/15);
- Pravilnik o sadržaju i načinu izrade godišnjeg lovnog plana („Službeni list CG“, br. 10/16 i 16/18);
- Pravilnik o metodologiji za utvrđivanje i praćenje brojnog stanja divljači („Službeni list CG“, broj 86/17);
- Pravilnik o obrascu zahtjeva za isplatu naknade vlasnicima zemljišta na kojima je ustanovljeno lovište i načinu isplate („Službeni list CG“, broj 51/18);
- Pravilnik o načinu i uslovima za uzgajanje divljači i sadržini i načinu izrade programa uzgoja divljači („Službeni list CG“, broj 52/19);

- Odluka o ustanovljavanju lovišta („Službeni list CG“, broj 81/26);
- Naredba o zabrani upotrebe olovne sačme u močvarnim područjima („Službeni list CG“, broj 13/23);

Takođe, donošeno je i nekoliko odluka o pokretanju postupka za dodjelu lovišta na korišćenje, kao i niz pojedinačnih odluka o dodjeli lovišta na korišćenje na period od 10 godina. Radi sprječavanja pojave i širenja virusa Afričke kuge svinja (AKS), kao i njenog suzbijanja i iskorjenjivanja donešene su i odgovarajuće naredbe o smanjenju brojnog stanja pojedine vrste divljači - divlje svinje, kao i Naredbu o privremenoj zabrani lova u zaraženom (inficiranom) području od zarazne bolesti Afrička kuga svinja kod divljih svinja, nakon potvrđivanja njegovog prisustva na teritoriji Crne Gore, u februaru 2024. godine.

Zakon o šumama („Službeni list CG“, broj 77/24): Zakon je stupio je na snagu 13.8.2024. godine, a primjenjuje se od 1.1.2025. godine.

Ovim zakonom uređuje se uzgoj, zaštita, očuvanje i unaprjeđenje šuma, planiranje, način i uslovi korišćenja šuma, izgradnja i održavanje šumskih puteva, monitoring šuma, kao i druga pitanja od značaja za šume, šumsko zemljište i šumarstvo.

Zakon o šumama (član 4) propisuje da se šumom smatra zemljište koje je površine veće od 0,5 hektara sa stablima visočijim od 5 metara i krošnjama stabala koje pokrivaju više od 10 % površine, ili stablima koja mogu dosegnuti te vrijednosti in situ, isključujući zemljište koje se uglavnom upotrebljava kao poljoprivredno ili urbano. Šumom se smatraju površine obrasle drvećem, uključujući podmladne grupe prirodno izraslog drveća ili šumske plantaže koje tek treba da dostignu minimalne vrijednosti obrasta, odgovarajuću drvnu zalihu ili minimalnu visinu drveća, uključujući svaku površinu koja uobičajeno čini dio šumskog zemljišta, iako na njoj privremeno nema drveća zbog ljudskog djelovanja poputsječe ili prirodnih uzroka, a može se očekivati da će ponovno postati šuma. Drugo šumsko zemljište je zemljište koje nije šuma i površine veće od 0,5 hektara, sa stablima visočijim od 5 metara i krošnjama koje pokrivaju od 5 do 10% površine, ili stablima koja mogu dostići te vrijednosti in situ; ili površine sa kombinovanom pokrivenošću žbunjem, grmljem i drvećem većom od 10%.

Zakon o šumama propisuje: da se šumom i šumskim zemljištem, kao ekosistemom, upravlja se i gazduje na održiv i multifunkcionalan način (član 8 stav 6); da se pod ekološke funkcije šuma ubraja i očuvanje stanišnih uslova za razvoj divlje flore i faune (član 29 stav 3 tačka 7); da se šume prema namjeni dijele na privredne, zaštitne i šume posebne namjene, a namjena šuma određuje planom razvoja šuma, odnosno osnovom za gazdovanje šumama; (član 31 st. 1 i 2); da su zaštitne šume, šume u kojima ja naglašena ekološka funkcija (član 33, stav 1); šume u okviru zaštićenih područja prirode i ekološke mreže NATURA 2000 (član 35); mjere zaštite i očuvanja šuma (čl. 36 - 54).

Zakon o zaštiti prirode („Službeni list CG“, broj 81/26): Zakonom o zaštiti prirode uređuju se uslovi i način zaštite i očuvanja prirode. Ovaj zakon (član 3) propisuje da se zaštita sprovodi radi: očuvanja i unaprjeđivanja biološke, geološke i predione raznovrsnosti; očuvanja i unaprjeđivanja prirodnih dobara; usklađivanja ljudskih aktivnosti, ekonomskih i društvenih razvojnih planova, programa i projekata sa održivim korišćenjem obnovljivih i racionalnim korišćenjem neobnovljivih prirodnih vrijednosti i resursa, radi njihovog trajnog očuvanja; sprječavanja aktivnosti sa štetnim uticajem na prirodu koje su posljedica linearne zavisnosti ekonomskog rasta i upotrebe prirodnih resursa; očuvanja zaštićenih prirodnih dobara; očuvanja prirodnih svojstava zemljišta, očuvanja kvaliteta, količine i dostupnosti vode, uključujući i kvalitet morske vode i obale.

Takođe je propisano (član 5) da zaštita prirode obuhvata: zaštitu i očuvanje flore, faune, gljiva, njihovih staništa i geomorfoloških pojava; proglašavanje zaštićenih prirodnih dobara i njihovo upravljanje, radi očuvanja i unaprjeđenja stanja; zaštitu svih ugroženih, rijetkih autohtonih vrsta; utvrđivanje i procjenu stanja pojava i procesa u prirodi; sprovođenje mjera zaštite i očuvanja prirode; utvrđivanje smjernica i uslova za zaštitu prirode u prostorno planskoj dokumentaciji, na svim nivoima razvojnih i regulacionih planova, koncesionim dokumentima, razvojnim programima i programima upravljanja prirodnim resursima (rudarstvu, energetici, saobraćaju, vodoprivredi, poljoprivredi, šumarstvu, lovstvu, ribarstvu, turizmu i drugim djelatnostima od uticaja

na prirodu); sprovođenje mjera zaštite i očuvanja prirode koje imaju za cilj eliminisanje i ublažavanje negativnih uticaja na staništa i vrste; uspostavljanje sistema upravljanja zaštićenim prirodnim dobrima; povezivanje i usklađivanje sistema zaštite prirode srtifikovanim međunarodnim ugovorima i preuzetim obavezama; podsticanje naučnog i stručnog rada u oblasti zaštite i očuvanja prirode; podsticanje održive valorizacije usluga ekosistema.

U značenju izraza (član 7) treba istaći sljedeće odredbe:

- biološka raznovrsnost (biodiverzitet) je raznovrsnost svih živih organizama, koji su sastavni dio ekosistema, a uključuje raznovrsnost unutar vrsta, između vrsta, životnih zajednica kao i raznovrsnost ekosistema;
- održivo korišćenje - prirodnih resursa je korišćenje prirodnih resursa na način i u obimu koji ne dovodi dugoročno do njihovog smanjenja.

Član 12 propisuje da su mjere zaštite i očuvanja prirode: održivo korišćenje prirodnih resursa; kontrola korišćenja prirodnih resursa; očuvanje postojećih prirodnih karakteristika ekosistema na osjetljivim područjima; sprovođenje mjeradefinisanih dokumenta koji se donose po ovom zakonu; ublažavanje štetnih posljedica prirodnih katastrofa klimatskih promjena, štetnih posljedica izazvanih aktivnostima u prirodi i korišćenjem prirodnih dobara; i sprovođenje podsticajnih mjera za zaštitu i očuvanje prirodne.

Član 15 propisuje da strategije, prostorni planovi, planovi postavljanja objekata privremenog karaktera, planovi i programi upravljanja i korišćenja prirodnih resursa (rudarstvo, energetika, saobraćaj, pomorstvo, vodoprivreda, poljoprivreda, šumarstvo, lovstvo, ribarstvo, turizam i drugim djelatnostima koje mogu imati uticaja na prirodu), koncesioni akti, strateški planovi razvoja i programi moraju da sadrže smjernice i uslove zaštite prirode.

Čl. 46 - 59 odnose se na proglašenje područja ekološke mreže (NATURA 2000), kao i ocjenu prihvatljivosti za područja ekološke mreže, kada postoji mogućnost da plan, program, projekat, posebno ili u kombinaciji sa drugim planovima, programima i projektima može imati značajan negativan uticaj, na ciljeve očuvanja i negativan uticaj na ekološki integritet područja ekološke mreže; a čl. 60 - 70 na upravljanje tim područjima.

Članom 67 propisano je da vlasnici stoke i zemljišta kojima životinje strogo zaštićenih vrsta mogu pričiniti direktnu imovinsku štetu, dužni su da kao dobar domaćin, preduzimaju sve potrebne mjere za sprječavanje štete koje one mogu pričiniti; a pravo na naknadu štete pripada vlasniku, odnosno korisniku zemljišta samo pod uslovom da je preduzeo sve potrebne mjere za sprječavanje štete. Istim članom je takođe propisano da bliže propise o načinu i mjerama za sprječavanje štete, kao i načinu i postupku za ostvarivanje naknade štete od strogo zaštićenih vrsta za koje nije odobreno odstupanje od strogih mjera zaštite, kao i sva druga pitanja u vezi sa naknadom štete donosi Vlada.

Čl. 85 - 97 odnose se na zaštićene divlje vrste biljaka, životinja i gljiva, način njihove zaštite i povoljan status očuvanosti, zaštitu i očuvanje istih, kao i izuzetke (derogacije) u odnosu na divlje vrste i odobravanja odstupanja od njih.

Zakon o životnoj sredini („Službeni list CG“, br. 52/16, 73/19 i 84/24): Zakonom o životnoj sredini uređuju se principi zaštite životne sredine i održivog razvoja, instrumenti i mjere zaštite životne sredine i druga pitanja od značaja za životnu sredinu. Prema članu 2 Zakona, životna sredina je prostor, odnosno prirodno okruženje, vazduh, zemljište, voda i more, biljni i životinjski svijet, pojave i djelovanja: klima, jonizujuća i nejonizujuća zračenja, buka i vibracije, kao i okruženje koje je stvorio čovjek: gradovi i druga naselja, kulturno-istorijska baština, infrastrukturni, industrijski i drugi objekti. Zakon propisuje ciljeve zaštite životne sredine (član 4), principe zaštite životne sredine (član 5), subjekte zaštite životne sredine (čl. 8 - 14), segmente životne sredine (čl. 15 - 21), zaštitu od opterećenja životne sredine (čl. 22 - 28), dokumente održivog razvoja (čl. 29 - 37), intrumente zaštite životne sredine (čl. 38 - 45), posebne mjere zaštite životne sredine (čl. 46 - 49), praćenje stanja

životne sredine (čl. 54 -59), izvještavanje o stanju i informacioni sistem životne sredine , izvore finansiranja, nadzor i druga bitna pitanja za zaštitu životne sredine.

Nacionalnom strategijom održivog razvoja Crne Gore, koju donosi Vlada na period od 15 godina, utvrđuju se principi, strateški ciljevi i smjernice za dostizanje dugoročnog održivog razvoja društva, uzimajući u obzir postojeće stanje i preuzete međunarodne obaveze. Strategijom se utvrđuju smjernice za dugoročni, privredni i društveni razvoj i zaštitu životne sredine, radi obezbjeđivanja održivog razvoja. Sa Strategijom moraju biti usklađene sektorske strategije, politike, razvojni planovi i programi, na način da se u njima obezbijedi integracija ciljeva i mjera održivog razvoja. Strategija sadrži akcioni plan, kojim se definišu mjere za ostvarivanje strateških ciljeva, nadležni organi i druga lica za sprovođenje mjera iz akcionog plana sa rokovima za sprovođenje mjera i nime se definišu indikatori održivog razvoja.

Zakon o veterinarstvu („Službeni list CG“, br. 30/12, 48/15, 57/15, 52/16 i 43/18): Zakon o veterinarstvu propisuje uslove i način obavljanja veterinarske djelatnosti, zdravstvenu zaštitu životinja (pod kojom se podrazumijeva i divljač), mjere veterinarskog javnog zdravlja, veterinarsku zaštitu životne sredine, kao i druga pitanja od značaja za obavljanje veterinarske djelatnosti.

Kada se utvrdi zarazna bolest, prema prirodi bolesti i stepenu opasnosti, u zaraženom i ugroženom području službeni veterinar (veterinarski inspektor) može narediti jednu ili više mjera.

U vanrednim situacijama (elementarne nepogode ili epizootije većih razmjera i sl.) kao i u drugim okolnostima čije nastupanje nije moguće predvidjeti, spriječiti, otkloniti ili smanjiti do prihvatljivog nivoa, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede može, radi suzbijanja i iskorjenjivanja bolesti, narediti preduzimanje i drugih mjera i postupaka koji nijesu propisani zakonom o veterinarstvu.

Vlada na predlog ministarstva nadležnog za poslove veterinarstva može uvesti i dodatne mjere, radi sprovođenja propisanih mjera zdravstvene zaštite životinja.

U skladu sa članom 63 zakona o veterinarstvu , propisano je da ako postoji rizik da se na teritoriju Crne Gore iz drugih država unese zarazna bolest ili da se prenese uvozom ili tranzitom pošiljke, nadležno ministarstvo može narediti da se na određenim mjestima (putevi, mostovi i dr.) sprovodi kontrola prometa životinja ili pak da se na određenom području zabrani ili ograniči dovoz životinja, proizvoda životinjskog porijekla, nusproizvoda, hrane za životinje i pratećih predmeta kojima se može prenijeti zarazna bolest.

Članom 134 ovog zakona propisana je i obaveza službene kontrole, odnosno veterinarskog pregleda divljači poslije hvatanja ili odstrijela (trihinoskopski pregled).

Zakon o zaštiti dobrobiti životinja („Službeni list CG“, broj 14/08): Zakon o zaštiti dobrobiti životinja propisuje prava, obaveze i odgovornosti fizičkih i pravnih lica za zaštitu dobrobiti životinja u pogledu zaštite životinja od mučenja, pri držanju i uzgoju, usmrćivanju i klanju, pri obavljanju zahvata na životinjama, prevozu i vršenju eksperimenata, pravila postupanja sa životinjama, kao i druga pitanja od značaja za zaštitu dobrobiti životinja.

Zakon o stočarstvu („Službeni list CG“, br. 72/2010 i 48/2015): Ovim zakonom uređuju se način i uslovi gajenja domaćih životinja, način donošenja i sprovođenja odgajivačko-seleksijskog programa, očuvanje genetske varijabilnosti, promet priplodnih životinja i genetičkog materijala, prava i obaveze subjekata u stočarstvu i druga pitanja od značaja za stočarstvo. Zakon se primjenjuje na gajenje domaćih životinja: goveda, bivola, ovaca, koza, kopitara, svinja, živine, krznašica, kunića i pčela.

Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu („Službeni list RCG“, broj 85/05 i „Službeni list CG“, br. 40/11, 59/11 i 52/16): Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu propisuje: uslove, način i postupak vršenja procjene uticaja određenih planova i programa na životnu sredinu, kroz integrisanje

principa zaštite životne sredine u postupak pripreme, usvajanja i realizacije planova ili programa koji imaju uticaj na životnu sredinu (član 1); osnovne principe zaštite životne sredine od kojih su od posebnog značaja princip održivog razvoja i princip javnosti da je izrada strateške procjene obavezna za planove i programe i iz oblasti lovstva koji daju okvir za razvoj budućih projekata koji podliježu izradi procjene uticaja na životnu sredinu u skladu sa posebnim propisom i koji, s obzirom na područje u kome se realizuju, mogu uticati na zaštićena područja, prirodna staništa i očuvanje flore i faune (član 5); da se za planove i programe koji podliježu izradi procjene uticaja na životnu sredinu obavezno priprema izvještaj o strateškoj procjeni i da organ nadležan za pripremu plana i programa ne može uputiti plan i program u dalju procedure usvajanja bez prethodno pribavljene saglasnosti na izvještaj o strateškoj procjeni od organa nadležnog za poslove životne sredine (član 6).

Zakon o vodama („Službeni list RCG“, broj 27/07 i „Službeni list CG“, br. 32/11, 48/15, 52/16 i 84/18):

Odredbe ovog zakona primjenjuju se na sve površinske i podzemne vode i mješovite vode ušća rijeka koje se ulivaju u more, mineralne i termalne vode; vodno dobro; nalazišta vode za piće u teritorijalnom moru i vode priobalnog mora od zagađivanja s kopna. Prema ovom Zakonu, vode, kao prirodno bogatstvo i dobro od opšteg interesa, u državnoj su svojini. Voda, odnosno javno vodno dobro, je u opštoj upotrebi i koristi se pod uslovima utvrđenim ovim zakonom, na način kojim se ne utiče štetno na vode i priobalni ekosistem i ne ograničavaju jednaka prava drugih.

Teritorija Crne Gore predstavlja jedinstven vodni prostor, na kome granice administrativno teritorijalnih jedinica ne mogu ograničavati integralno upravljanje vodama. Unutar ovog prostora definisana su dva vodna područja uz uvažavanje hidro-grafskih karakteristika, jedinstvenosti i povezanosti vodnog režima, i to: Vodno područje Dunavskog i Jadranskog sliva.

Upravljanje vodama je u nadležnosti države i na ovom nivou se donose sva dokumenta kojima se osigurava normativni okvir za jedinstvo vodnog sistema.

Zakon o nacionalnim parkovima („Službeni list CG“, br. 28/14 i 39/16):

Zakon o nacionalnim parkovima propisuje: nacionalne parkove (ukupno pet) kao zaštićena prirodna dobra II kategorije, koja uživaju posebnu zaštitu, upravljanje i nadzor nad nacionalnim parkovima, a u pogledu primjene propisa, da se na nacionalne parkove primjenjuju propisi o zaštiti prirode, ukoliko ovim zakonom nije drukčije propisano. Zakon nadalje propisuje, da je zaštita, unaprjeđivanje i razvoj nacionalnih parkova je djelatnost od javnog interesa, kao i da se zaštita i unaprjeđenje nacionalnih parkova ostvaruje naročito: obezbjeđivanjem uslova za zaštitu, unaprjeđivanje i racionalno korišćenje dobara nacionalnih parkova, stvaranjem povoljnih uslova za održavanje i razvoj biljnih i životinjskih vrsta i gljiva i njihovih zajednica, očuvanjem i unaprjeđivanjem posebnih prirodnih vrijednosti, istraživanjem i korišćenjem nacionalnih parkova za potrebe razvoja nauke, obrazovanja, turizma, kulture i rekreacije, sprječavanjem radnji koje mogu da naruše osnovna svojstva i osobine nacionalnih parkova i očuvanja životne sredine. Zakon takođe propisuje da se u nacionalnim parkovima mogu se obavljati djelatnosti kojima se ne ugrožava izvornost prirode nacionalnog parka.

Zakon o poljoprivrednom zemljištu („Službeni list RCG“, br. 15/92, 59/92, „Službeni list CG“, broj 32/11):

Zakon o poljoprivrednom zemljištu propisuje posebnu zaštitu kao i uslove i način korišćenja poljoprivrednog zemljišta, kao dobra od opšteg interesa. Poljoprivrednim zemljištem, u smislu ovog zakona (član 2), smatraju se: oranice, bašte, voćnjaci, vinogradi, livade, pašnjaci, trstici, bare i močvare, kao i drugo zemljište koje, po svojim prirodnim i ekonomskim uslovima, može da služi opštim interesima, ako se koristi ili može koristiti za poljoprivrednu proizvodnju, a obradivim poljoprivrednim zemljištem, smatraju se: oranice, bašte, voćnjaci, vinogradi i livade. Pod iskorišćavanjem poljoprivrednog zemljišta, u smislu ovog zakona (član 3) podrazumijeva se: osnovna i dopunska obrada zemljišta, ratarska proizvodnja, gajenje i unaprjeđivanje voćnjaka, vinograda, livada i pašnjaka, kao i drugi radovi za racionalno iskorišćavanje poljoprivrednog zemljišta u cilju povećanja poljoprivredne proizvodnje.

Zakon o nevladinim organizacijama („Službeni list CG“, br. 39/11, 37/17 i 84/24): Zakon o nevladinim organizacijama propisuje način osnivanja, upisa i brisanja iz registra, status, organe, finansiranje i druga pitanja od značaja za rad i djelovanje nevladinih organizacija u koje spadaju nevladina udruženja i nevladine fondacije. Ovaj zakon se ne primjenjuje na druge oblike udruživanja, koji se osnivaju posebnim zakonom ili na osnovu posebnog zakona, osim na pitanja koja nijesu uređena tim posebnim zakonima (član 5). Nvladina organizacija ima svojstvo pravnog lica koje stiče danom upisa u registar (član 6).

Zakon o oružju i municiji („Službeni list RCG“, broj 119/26): Zakonom o oružju uređuje se nabavka, držanje, nošenje, prenošenje i sakupljanje oružja i municije, kao i uslove za proizvodnju, ispitivanje i obilježavanje vatrenog oružja, popravljnje, prepravljnje i onesposobljavanje, promet i prevoz oružja, pružanje usluga sportsko-rekreativnog gađanja i osposobljavanje građana za pravilnu upotrebu vatrenog oružja.

Krivični zakonik Crne Gore („Službeni list RCG“, br. 70/03, 13/2004 i 47/2006 i „Službeni list CG“, br. 40/08, 25/10, 32/11, 64/11, 40/13, 56/13, 14/15, 42/15, 58/15, 44/17, 49/18, 3/20, 26/21, 144/21 i 145/21): Krivični zakonik Crne Gore propisuje sankcije za kršenje propisa u dijelu koji se odnosi na ubijanje i mučenje životinja, posebno one koje pripadaju posebno zaštićenim životinjskim vrstama, kao i neovlašćeno posjedovanje istih, kao i na oštećenje ili razaranje njihovih staništa u okviru zaštićenog područja. Takođe, ovaj zakonik propisuje sankcije za kršenje propisa u dijelu koji se odnosi na izvoz ili uvoz zaštićene životinje, kao i na neovlašćeno trgovanje posebno zaštićenim životinjama ili njihovim djelovima ili proizvodima od njih.

U dijelu koji se odnosi na lov divljači, ovaj zakonik predviđa sankcije koje se odnose na: lov divljači za vrijeme lovostaja ili na području gdje je lov zabranjen; neovlašćen lov na tuđem lovištu i ubijanje ili ranjavanje divljači ili hvatanje žive divljači, naročito ako se to odnosi na krupnu divljač, lov divljači čiji je lov zabranjen ili lov bez posebne dozvole određene vrste divljači za čiji je lov potrebna takva dozvola ili lov na način ili sredstvima kojima se divljač masovno uništava. Predviđeno je i oduzimanje ulovljene divljači i sredstava za lov.

Evropsko zakonodavstvo

Evropska unija prepušta državama članicama da kroz preuzimanje sopstvene odgovornosti oblast lovstva urede kako to najbolje odgovara njihovim društvenim, političkim, istorijskim, prirodnim i kulturnim odnosima i potrebama.

Od najznačajnijih međunarodnih pravnih akata koji utiču na ovaj sektor, a sa kojima je Zakon o divljači i lovstvu, kao i stateški i operativni ciljevi usaglašeni, treba izdvojiti:

- Konvencija o biološkoj raznovrsnosti;
- Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore;
- Uredba Vijeća (EZ) br. 338/97 o zaštiti vrsta divlje faune i flore uređenjem trgovine njima;
- Konvencija o očuvanju evropske divlje flore i faune i prirodnih staništa - Bernska konvencija;
- Direktiva Vijeća 92/43/EEZ od 21. maja 1992. o očuvanju prirodnih staništa i divlje faune i flore;
- Direktiva Savjeta 79/409 EEZ o očuvanju divljih ptica;
- Konvencija o zaštiti migratornih vrsta divljih životinja;
- Konvencija o močvarnim područjima od međunarodnog značaja, posebno kao staništa ptica;
- Sporazum o zaštiti afričko-evroazijskih ptica močvarica - UNEP/CMS;
- Konvencija o pristupu informacijama, učešću javnosti u odlučivanju i dostupnosti pravdi u materiji vezanoj za životnu sredinu;

Konvencija o biološkoj raznovrsnosti: Konvencija o biološkoj raznovrsnosti obavezuje na očuvanje i unaprjeđenje postojeće biološke raznovrsnosti u zemljama potpisnicama, kao i održivo korišćenje njenih komponenti. Konvencija precizira da svaka zemlja ima suvereno pravo na korišćenje sopstvenih prirodnih resursa, uz osiguranje da te aktivnosti neće ugroziti raznolikost u drugim zemljama i područjima koja su van

nadležnosti pojedinih zemalja. Konvencija obavezuje potpisnice na saradnju u graničnim područjima, te očuvanje i održivo korišćenje biodiverziteta. Takođe, ovom konvencijom potpisnice se obavezuju na izradu planova i strategija za očuvanje i održivo korišćenje biodiverziteta na državnom nivou.

Biološka raznovrsnost predstavlja kombinaciju životnih oblika i njihovih interakcija na svim nivoima organizacije života (geni, populacije, vrste, ekosistemi) koja je omogućila da Zemlja postane jedinstveno mjesto za opstanak ljudske vrste. Međutim, biološka raznovrsnost je izložena ozbiljnim prijetnjama (uništavanje i degradacija staništa, zagađenje vode, vazduha i zemljišta, klimatske promjene i naseljavanje vrsta u područja u kojima ih nije bilo) koje sve u krajnjoj konsekvenci dovode do osiromašenja biološke raznovrsnosti. Gubitak biološke raznovrsnosti utiče na zalihe hrane, mogućnosti za razvoj turizma i rekreacije, izvore lijekova i energiju. Smanjen biodiverzitet takođe ometa normalno funkcionisanje biosfere. Shvativši značaj biološke raznovrsnosti za dugoročni opstanak ljudske populacije na planeti i svjesni opasnosti i rizika kojima je opstanak te raznovrsnosti doveden u pitanje, rukovodstva najvećeg broja država svijeta su na Svjetskom samitu u Rio de Žanieru, juna 1992. godine usvojila jedinstveni dokument - Konvenciju o biološkoj raznovrsnosti. Konvencija je na snagu stupila u decembru 1993. godine i predstavlja prvi međunarodni ugovor koji treba da osigura pravni okvir za očuvanje biološke raznovrsnosti na globalnom nivou.

Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore (CITES ili Vašingtonska konvencija): Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore (CITES ili Vašingtonska konvencija) je međunarodni sporazum između vlada država - potpisnica sa ciljem obezbjeđenja da međunarodna trgovina divljim životinjama i biljkama ne ugrožava njihov opstanak (pobrojanim u Aneksima I, II i III) od prekomjerne eksploatacije putem međunarodne trgovine. Na Aneksu I nalaze se vrste pred izumiranjem ili uništenjem. Promet jedinki ovih vrsta mora da podliježe naročito strogim propisima kako se ne bi dalje ugrožavao njihov opstanak i može se dozvoliti samo u izuzetnim slučajevima. Aneks II obuhvata vrste kojima trenutno možda ne prijeti nestanak ali čiji promet mora biti strogo kontrolisan u cilju izbjegavanja takvog korišćenja, koje bi predstavljalo prijetnju njihovom opstanku. Na Aneksu III nalaze se vrste koje su zaštićene u najmanje jednoj zemlji, koja se obratila drugim članicama CITES-a za pomoć u kontroli međunarodnog prometa jedinkama tih vrsta.

Uredba Vijeća (EZ) br. 338/97 o zaštiti vrsta divlje faune i flore uređenjem trgovine njima: Na području Evropske unije sprovođenje CITES konvencije osigurano je Uredbom Vijeća (EZ) br. 338/97 o zaštiti vrsta divlje faune i flore uređenjem trgovine njima, kao i pratećim Uredbama za njeno sprovođenje. Njima je regulisan prekogranični promet i trgovina divljim vrstama, a neposredno se primjenjuju u svim državama članicama. Za neke divlje vrste prekogranični promet i trgovina strožije su regulisani navedenim EU uredbama nego što to propisuje CITES konvencija.

Konvencija o očuvanju evropske divlje flore i faune i prirodnih staništa - Bernska konvencija: Konvencija o zaštiti evropskih divljih vrsta i prirodnih staništa (Bernska konvencija) obavezuje na uvažavanje i primjenu predviđenih mjera za zaštitu vrsta divlje flore i faune i njihovih staništa, navedenim u Dodacima Konvencije: I - gdje su pobrojane biljne vrste, II - u kojem su pobrojane strogo zaštićene životinjske vrste koje je zabranjeno iskorišćavati, uznemiravati ili ugrožavati njihova staništa, povećća saradnja između ugovornih strana i da se reguliše iskorišćavanje nekih vrsta (uključujući migratorne vrste) koje se navedene u Dodatku III, gdje su pobrojane su zaštićene životinjske vrste, koje mogu biti predmet gazdovanja, a u Dodatku IV, navedene su zabranjene metode i sredstva hvatanja, ubijanja i proganjanja vrsta obuhvaćenih Konvencijom, a koje se u potpunosti poklapaju sa našim zakonskim propisima o nedozvoljenim načinima i sredstvima lova.

U tom smislu, Konvencija nameće obaveze ugovornim stranama da učine sve da se zaštiti više od 500 biljnih i više od 1.000 životinjskih vrsta, kao i značajan broj tipova staništa. Takođe, državama koje su potvrdile Konvenciju preporučuje se da preduzmu korake za predlaganje i zaštitu tzv. Područja od specijalnog interesa za zaštitu, čija bi funkcija bila očuvanje populacija vrsta i tipova staništa navedenih u Dodacima I i II Konvencije, a koja se mogu naći na teritoriji date države. Ta područja treba da, zajedno sa sličnim područjima drugih država, formiraju jedinstvenu mrežu zaštićenih područja - Emerald mreža.

Sve članice EU su potvrdile Bernsku konvenciju, ali svoje obaveze iz Konvencije ostvaruju putem primjene Direktive o staništima i Direktive o pticama EU. Razlike u listama vrsta i staništa koje se nalaze na dodacima Bernske konvencije i pomenutih direktiva kao i metodologije nominovanja područja u Emerald odnosno Natura 2000 mrežu, vremenom su skoro u potpunosti uklonjene. U tom smislu se može reći da je Emerald mreža jedinstvena mreža zaštićenih područja u Evropi, ali se ona u zemljama članicama EU zove Natura 2000 mreža. Razlika se ogleda samo u tome što su u zemljama EU detaljnije definisani mehanizmi praćenja stanja prirodnih vrijednosti zaštićenih područja, definisan je sistem izvještavanja o stanju i unaprijeđeni su mehanizmi upravljanja i finansiranja zaštićenih područja. Razlika između ove dvije mreže je i u tome što je u EU jasnije definisana i odgovornost za stanje populacija zaštićenih vrsta i staništa za svako pojedinačno područje u Natura 2000 mreži, što uključuje i jasne posljedice za eventualne negativne trendove.

Direktiva Vijeća 92/43/EEZ od 21. maja 1992. o očuvanju prirodnih staništa i divlje faune i flore - Direktiva o staništima (HABITAT direktiva): Jedan od instrumenata za implementaciju Bernske konvencije je Direktiva o zaštiti prirodnih staništa i divlje faune i flore (Direktiva o staništima), usvojena 1992. godine. Zajedno sa Direktivom o pticama, Direktiva o staništima predstavlja pravne temelje za zaštitu prirode u Evropskoj uniji. Cilj Direktive je doprinos očuvanju biodiverziteta i divlje flore i faune kroz očuvanje i zaštitu staništa. Kao i Bernska Konvencija, Direktiva obavezuje članice na identifikaciju odgovarajućih, posebno vrijednih staništa, sa životinjskim i biljnim vrstama navedenim u Dodacima direktive. Ona predviđa i omogućava formiranje zaštićenih područja koja čine dio Natura 2000 mreže, ali omogućava i specifične mjere zaštite za određene biljne i životinjske vrste na nivou Evropske unije. U dodacima Direktive istaknuto je preko hiljadu rijetkih, ugroženih i endemičnih vrsta biljaka i životinja, kao i oko 230 rijetkih i karakterističnih tipova staništa, po prvi put ciljano stavljenih pod zaštitu. Kao takva, predstavlja najambiciozniju i najsveobuhvatniju inicijativu za zaštitu prirode u Evropi. Direktiva o staništima je snažan instrument za zaštitu populacija vrsta i staništa u Evropskoj uniji.

Direktiva sadrži niz dodataka (Prilog I do VI), koji prije svega pobrojavaju staništa i vrste od značaja za zaštitu u EU. Prilog I sadrži listu tipova prirodnih staništa od interesa za društvo, a čije očuvanje zahtjeva kreiranje posebnih zaštićenih područja pod posebnim režimom upravljanja. U Prilogu II, pobrojane su biljne i životinjske vrste čije očuvanje, takođe zahtjeva kreiranje posebnih zaštićenih područja pod posebnim režimom upravljanja. Mrki medvjed je naveden u Prilogu II ove Direktive, sa izuzetkom populacija u Estoniji, Švedskoj i Finskoj. Dodatak IV obuhvata vrste od interesa za društvo, a koje su na teritoriji Evropskih zemalja u potrebi uvođenja stroge zaštite, gdje je takođe ubrojan mrki medvjed. U Dodatku V nalaze se vrste koje mogu biti predmet gazdovanja, gdje je označeno da su to populacije vuka u Španiji, Estoniji, Finskoj, Litvaniji, Letoniji, Poljskoj i Slovačkoj. U Dodatku VI su slično kao u Dodatku IV Bernske Konvencije navedeni zabranjeni vidovi i načini hvatanja, ubijanja i uznemiravanja divljači, kao i narušavanja njihovih staništa.

Zemlje članice dužne su da proglase područja za zaštitu staništa navedenih u Prilogu I i vrsta u Prilogu II Direktive. Ova područja (Special Areas of Conservation - SAC) ulaze u sastav Natura 2000 mreže zaštite prirode. Sa druge strane, za vrste sa Priloga IV potrebno je preduzimanje posebnih mjera za očuvanje njihovih populacija. Zemlje članice dužne su da vrše monitoring konzervacionog statusa vrsta (Prilog II, IV i V) i staništa (Prilog I), kako u okviru Natura 2000 područja, tako i van njih. Podaci dobijeni ovakvim monitoringom objedinjuju se na nivou biogeografskih regiona. Evropska unija prepoznaje devet biogeografskih regiona, kao jedinstvenih kombinacija vegetacije, klime, topografije i geologije. Ovakav pristup omogućava lakšu provjeru trendova u zaštiti vrsta i staništa, kao i zastupljenosti i cjelovitosti Natura 2000 mreže zaštićenih područja, pod sličnim prirodnim uslovima i nezavisno od političkih i administrativnih granica. Sve zemlje članice EU su u obavezi da na svakih šest godina podnose izveštaj o statusu populacija svih vrsta sa njihove teritorije, navedenih u Direktivi. Evropska komisija može primijeniti sankcije nad zemljama koje ne ostvare ciljeve Direktive. Direktiva o staništima osmišljena je da zaštiti vrste i staništa od značaja za zaštitu u EU, tj. ona staništa i divlje vrste koje su ugrožene ili veoma rijetke. Ali njihov status može se tokom vremena promijeniti na bolje (npr. kao rezultat mjera preduzetih pod okriljem Direktive) ili na gore (npr. kao posljedica intenzivnih poljoprivrednih aktivnosti). Stoga Direktiva o staništima predviđa mogućnost dopune i izmjene Priloga, ali samo nakon

dovoljno dugih vremenskih intervala i ovakve izmjene zahtijevaju jednoglasnu odluku Savjeta Evrope. Liste vrsta takođe mogu biti usklađene sa promjenama u taksonomiji i sistematici. Sa procesom proširenja EU i pristupanjem novih članica, vrši se i dopuna Direktive o staništima novim vrstama i tipovima staništa od značaja za zaštitu.

Direktiva Savjeta 79/409 EEZ o očuvanju divljih ptica - Direktiva o pticama: Ova direktiva predstavlja najstariji i jedan od najznačajnijih dokumenata u propisima Evropske unije iz oblasti zaštite prirode. Usvojena je 1979. godine kao odgovor na rastuću zabrinutost zbog opadanja brojnosti populacija autohtonih evropskih divljih vrsta ptica usled gubitka staništa, zagađenja i neodržive eksploatacije. Takođe, ona je rezultat usvojenog stava da su sve divlje ptice, od kojih su mnoge migratorne, zajednička baština svih članica EU i da njihova zaštita zahtijeva međunarodni pristup. Direktiva reguliše zaštitu, očuvanje i upravljanje divljim pticama i njihovim staništima, na teritoriji Evrope, te određuje pravila za njihovo korišćenje.

Zaštita područja i vrsta koju propisuju Direktiva o pticama i Direktiva o staništima predstavlja najznačajnije instrumente za zaštitu prirode i biodiverziteta. Zaštita vrsta sprovodi se na teritoriji svih zemalja članica i uključuje zaštitu samih jedinki, kao i zaštitu područja razmnožavanja i odmora. Mjere koje podrazumevaju zaštitu područja i zaštitu vrsta dozvoljavaju određene izuzetke pod jasno definisanim uslovima. Takođe, oba instrumenta su komplementarna i svrha im je da kroz zajedničko djelovanje osiguraju povoljan status zaštite za sve vrste od interesa za Evropsku uniju.

Učinkovita primjena člana 5 Direktive o pticama (kao i člana 12 Direktive o staništima) zahtijeva jasan, precizan i direktan prenos odredbi Direktiva u zakone svih zemalja članica. Mjere koje zemlje članice primenjuju u cilju sprovođenja odredbi obje Direktive moraju da budu usklađene sa načelom očuvanja i unaprjeđenja statusa zaštite vrsta i stanišnih tipova.

Gubitak i degradacija staništa prepoznati su u Direktivi o pticama kao najveće pretnje za evropske divlje ptice. Stoga je velika pažnja posvećena zaštiti staništa ugroženih i migratornih vrsta, naročito kroz uspostavljanje funkcionalno povezane mreže područja posebne zaštite za očuvanje vrsta ptica i migratornih vrsta (Special Protected Areas - SPA). Od 1994., SPA područja, zajedno sa posebnim područjima za očuvanje staništa i vrsta (Special Areas of Conservation - SAC) čine integralni deo ekološke mreže Natura 2000.

Brojni primeri širom Evropske unije pokazuju da je primena odredbi Direktive o pticama uspešno doprinijela zaštiti i unaprjeđenju populacija velikog broja vrsta ptica. Opravdanost Direktive o pticama potvrđena je dodatno 2007. kada su u naučnom časopisu Science objavljeni rezultati istraživanja koji pokazuju da je primena Direktive u zemljama članicama omogućila značajno poboljšanje stanja populacija najugroženijih vrsta ptica. Jedan od zaključaka ovog članka je i da su rizici od nestanka najugroženijih vrsta smanjeni pretežno zahvaljujući SPA područjima.

Prema Direktivi o pticama, sve divlje vrste ptica u Evropskoj uniji su zaštićene. Područja zaštićena kao SPA područja, zajedno sa SAC područjima, međusobno se dopunjuju i sa više različitih pristupa štite biološku raznovrsnost unutar ekološke mreže Natura 2000. Rezultati monitoringa pokazuju da mreža Natura 2000 područja ima pozitivni efekat na divlje ptice i vrste sa priloga Direktive o staništima.

U okviru primjene odredbi Direktive o pticama, svaka država članica dužna je da odredi najpovoljnija i najznačajnija područja za ptice i da ih automatski proglasi SPA područjima. SPA područja zatim automatski postaju deo ekološke mreže Natura 2000. Identifikacija i određivanje granica SPA područja moraju da budu u potpunosti zasnovani na naučnim kriterijumima, kakvi su npr. prag od 1 % populacije ranjive vrste ili vlažno stanište od međunarodnog značaja za migratorne vodene ptice. Države članice imaju pravo na odabir najpodesnijih kriterijuma, ali moraju da ih u potpunosti primijene i to na način koji osigurava da će sva najznačajnija područja za ptice (u smislu broja područja i njihove površine) biti proglašena SPA područjima. Na osnovu informacija koje obezbeđuju zemlje članice, Evropska komisija odlučuje da li je broj i površina

predloženih SPA područja dovoljan za stvaranje koherentne mreže za zaštitu ranjivih i migratornih vrsta. Podaci o posebnim SPA područjima prosleđuju se Evropskoj komisiji u vidu Standardnih formulara sa podacima.

Značajan dio biološke raznovrsnosti Evropske unije čini i preko 500 vrsta divljih ptica čije se populacije susreću sa ozbiljnim i dugoročnim prijetnjama. Urbanizacija i širenje mreže saobraćajnica narušavaju staništa ptica, dok intenziviranje poljoprivrede (posebno povećana upotreba pesticida), šumarstva i ribarstva umanjuju dostupne izvore hrane. Kontrola lova je neophodna kako bi se spriječio njegov negativan uticaj na populacije. Prema najnovijim podacima, oko 43 % evropskih ptica ima nepovoljan status zaštite, tj. njihove populacije u Evropi su ugrožene. Međunarodni pristup i zasnovanost na naučnim saznanjima čini Direktivu o pticama ključnim oruđem u borbi za očuvanje prirode i postizanje održivog razvoja.

Odredbe Direktive o pticama zabranjuju aktivnosti koje direktno ugrožavaju ptice, kao što su nekontrolisan lov i hvatanje, uništavanje njihovih gnijezda, uzimanje jaja, kao i dodatne aktivnosti kao što su trgovina pticama i dijelovima njihovih tijela (sa nekoliko izuzetaka). Ove zabrane se mogu djelimično ublažiti za vrste koje se pominju u Prilogu III. Direktiva prepoznaje lov kao legitimnu aktivnost i pruža niz mjera upravljanja u okviru lovstva koje bi trebalo da osiguraju njegovu održivost. Ove mjere omogućavaju zabranu lova u periodu najveće ranjivosti ptica, kakvi su period seobe, razmnožavanja ili podizanja mladunaca, a obavezuju zemlje članice da zabrane sve vidove neselektivnog i masovnog ubijanja ptica. Direktiva podržava istraživanja ptica koja podupiru zaštitu, upravljanje i korišćenje svih vrsta koje Direktiva pokriva.

Direktiva o pticama sadrži ukupno pet Priloga. Prilozi Direktive o pticama su u više navrata prilagođavani kao odgovor na nova naučna saznanja, tehničke mogućnosti, kao i proširenja Evropske unije. Poslednje izmene Priloga desile su se nakon priključenja Bugarske i Rumunije Uniji.

Prilog I sadrži listu vrsta koje će biti predmet posebnih mjera zaštite u vezi sa njihovim staništem kako bi se obezbijedio njihov opstanak i reprodukcija na području njihove rasprostranjenosti. Prilog II sadrži listu vrsta koje se mogu izlovljavati. Sastavljen je iz dva dijela: II A u kojem su navedene vrste koje se mogu loviti u svim državama članicama i II B u kojem su navedene vrste koje se mogu loviti u zemljama u kojima su naznačene. Prilog III reguliše pitanja vezana za prodaju, transport i čuvanje radi prodaje odnosno zabranu vršenja istih (liste date pod III A nijesu ograničene ovom zabranom pod uslovom da su ptice ubijene ili uhvaćene ili pribavljene na neki drugi zakonom dozvoljeni način). Prilog IV Direktive daje opis zabranjenih oružja i drugih sredstava za lov na ptice, a Prilog V sadrži spisak tema za dalja istraživanja.

Upravljanje u okviru lovstva se pokazalo jednim od najkontroverznijih elemenata Direktive. Evropska komisija je, zajedno sa stručnjacima iz zemalja članica i glavnim interesnim grupama, pripremila smjernice koje omogućavaju održivost lova i usklađenost te djelatnosti sa odredbama Direktive o pticama, a Evropski sud pravde daje njihovu konačnu interpretaciju.

Za neke od globalno ugroženih vrsta koje se redovno pojavljuju u Evropskoj uniji, izrađeni su i posebni akcioni planovi zaštite. U okviru koncepta održivog lovstva, Direktiva o pticama dozvoljava lov na određene vrste, navedene u Prilogu II, pri čemu je izrađen plan upravljanja populacijama 13 vrsta čiji se status smatra nepovoljnim.

Konvencija o zaštiti migratornih vrsta divljih životinja (Bonska konvencija): Ova konvencija se odnosi na zaštitu migratornih vrsta, sa posebnim akcentom na migratorne vrste s nepovoljnim statusom zaštite i mjere za očuvanje takvih vrsta i njihovih staništa.

Sporazum o zaštiti afričko-evroazijskih ptica močvarica: Sporazum usaglašava preduzimanje mjera na održanju povoljnog statusa zaštite vrsta migratornih ptica močvarica, odnosno njihov povratak u takvo stanje.

1.4. Procjena uticaja na životnu sredinu

Zakonom o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu („Službeni list RCG“, broj 80/05 i „Službeni list CG“, br. 59/11, 52/16 i 84/24), propisano da se strateška procjena uticaja na životnu sredinu vrši za planove i programe kad postoji mogućnost da njihova realizacija izazove posljedice po životnu sredinu i da je njena izrada obavezna za planove i programe, iz određenih oblasti, između ostalog i oblasti lovstva. Iz tog razloga, a u cilju pripreme odgovarajućeg izvještaja, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, uz donošenje odgovarajuće odluke o njoj izradi, zaključilo Ugovor o izradi strateške procjene uticaja na životnu sredinu, broj: 08-314/24-17521/2 od 8.11.2024. godine sa „Taxus forest project“ D.O.O. - Pljevlja, kao nosiocem izrade izvještaja - pravnim licem koje ispunjava uslove za njegovu izradu, koje je u tu svrhu formiralo multidisciplinarni radni tim, u skladu sa zakonom i koje je pripremilo **Izvještaj o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu za Strategiju razvoja lovstva za period 2026 - 2036 godina.**

1.5. Smjernice i uslovi zaštite prirode

1.5.1. Akt o smjernicama i uslovima zaštite prirode

Agencija za zaštitu životne sredine, na osnovu člana 18 Zakona o zaštiti prirode („Službeni list Crne Gore“, br. 54/16, 18/19), po prethodno pribavljenom mišljenju Odsjeka za zaštitu prirode (br. 01-2-D-2113/3 od 24.07.2026. godine), povodom zahtjeva Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, broj: 08-314/26-20317/1 od 6. juna 2026. godine, je aktom broj: 03-D-2113/1 od 10. jula 2022. godine, za izradu predmetne Strategije, utvrdila je sljedeće **Smjernice i uslove zaštite prirode:**

1. Podaci o prirodnim vrijednostima lokacije, vrstama biljaka, životinja i gljiva, objekata geonasljeđa i predjela u granicama obuhvata Strategije razvoja lovstva za period 2026 - 2036. godine

Po podacima iz zahtjeva Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede broj 08-314/23-22403/3 od 22.03.2024 i 08-314/26-20317/1 od 06.06.2026 godine i Zakona o divljači i lovstvu („Službeni list Crne Gore“, br. 052/08 od 27.08.2008, 040/11 od 08.08.2011, 048/15 od 21.08.2015, 084/24 od 06.09.2024, 051/25 od 27.05.2025), obuhvat Strategije razvoja lovstva čini površina svih lovišta od 1.297.155 ha. Vremenski period na koji se odnosi predmetna Strategija je 2026 - 2036. godine.

Ciljevi izrade predmetne Strategije definisani su članom 23 Zakona o divljači i lovstvu („Službeni list Crne Gore“, br. 052/08 od 27.08.2008, 040/11 od 08.08.2011, 048/15 od 21.08.2015, 084/24 od 06.09.2024, 051/25 od 27.05.2025), da se na osnovu sveobuhvatnog i realnog uvida u sadašnje stanje, sagledaju biološke, ekonomske, organizacione i kadrovske mogućnosti, za očuvanje i unaprijeđenje populacija divljači, u prvom redu uzgojnih vrsta krupne i sitne divljači i na taj način nastavi kontinuirano planiranje gazdovanja sa divljači u Crnoj Gori.

U narednom tekstu slijede (opšti) podaci o prirodnim vrijednostima lokacije, vrstama biljaka, životinja i gljiva, objekata geonasljeđa i predjela u granicama njegovog obuhvata.

Crna Gora je jadransko-sredozemna, dinarska zemlja Jugoistočne Evrope, smještena između 41°39' i 43°32' sjeverne geografske širine, i 18°26' i 20°21' istočne geografske dužine. Sa zapadne strane se graniči sa Hrvatskom (14 km kopnene granice) i Bosnom i Hercegovinom (225 km), sa sjevera i sjeveroistoka sa Srbijom (203 km), sa jugoistoka i istoka sa Albanijom (172 km), dok na jugozapadu izlazi na Jadransko more.

Stratigrafsko-litološki sastav - Terene Crne Gore izgrađuju stijene mlađeg paleozoika, mezozoika i kenozoika. Mlađe paleozojske stijene su predstavljene, manje ili više škriljavim, glinovitolaporovito-pjeskovitim slojevima i raznovrsnim škriljcima sa rjeđim slojevima krečnjaka i konglomerata. Ove stijene najvećim dijelom učestvuju u

izgradnji sjeveroistočnog dijela Crne Gore. Mezozojske stijene su predstavljene sa više poznatih facija, među kojima se ističu: karbonatna, magmatska, vulkanogeno-sedimentna, dijabaz-rožna i flišna. Karbonatnu faciju čine krečnjaci i nešto manje dolomiti. Stijene ove facije u središnjem pojasu Crne Gore izgrađuju poznatu geotektonsku jedinicu zvanu „zona visokog krša“, a javljaju se i u drugim djelovima Crne Gore. Magmafsku faciju čine brojni ekvivalenti eruptivnih stijena i njihovi tufovi. Vulkanogeno-sedimentna facija je predstavljena rožnacima, tufovima, tufitima, bentonitima, krečnjacima sa muglama i proslojcima rožnaca. Dijabaz-rožnu faciju čine sedimentne, vulkanske i intruzivne magmatske stijene. Flišnu faciju izgrađuju glinci, laporci, pješčari, krečnjaci i prelazni varijeteti ovih litoloških planova sa pojavama breča i konglomerata. Kenozojske stijene su predstavljene karbonatnom i flišnom facijom paleogena; neogenim marinskim i slatkovodnim sedimentima i kvartarnim nevezanim pijeskom, šljunkom, većim blokovima sa i bez glina, glacijalnog, fluvio-glacijalnog, limnoglacijalnog, deluvijalnog i aluvijalnog porijekla. Najveći dio terena Crne Gore izgrađuju karbonatne stijene, kavernozno-pukotinske i stijene intergranularne poroznosti (oko 70%). Tereni izgrađeni od ovih stijena su veoma vodopropusni. To su tereni uglavnom bez površinskih vodenih tokova. Atmosferski talozi brzo poniru i prihranjuju vodama razbijene i zbijene karstne izdani koje se prazne u zonama erozionih bazisa, priobalju mora, Skadarskom jezeru sa obodom Zetske i Bjelopavličke ravnice, Nikšićkom polji i duž korita vodotoka. Manje učešće u izgradnji terena Crne Gore imaju litološki kompleksi u kojima se smjenjuju porozne sedimentne stijene sa magmatskim stijenama koje su bez značajnije efektivne poroznosti. Tereni izgrađeni od tih stijena su nosioci manjih ležišta podzemnih voda u vidu razbijenih i zbijenih izdani. Ove izdani se prazne duž erozionih bazisa, a preko izvora manjih izdašnosti i na višim kotama iznad tih bazisa.

Hidrogeologija - U izgradnji terena Crne Gore učestvuju glinovito-škriljave stijene, flišne, magmatske, vulkano-sedimentacione, dijabaz-rožne facije i slatkovodni glinovito-laporoviti neogeni i sedimenti bez značajnije efektivne poroznosti. Te stijene izgrađuju dijelove terena koji su vododrživi – neprobojni za površinske i podzemne vode. Dominantne hidrogeološke odlike teritorije Crne Gore se manifestuju procesima i pojavama karstne erozije (holokarst) iza koje dolaze pojave i procesi rječne i glečerske erozije i abrazije mora. Karakteristična hidrogeološka odlika terena Crne Gore je njena priobalnost moru (izlazak na more) i njene pripadnosti slivovima Crnog i Jadranskog mora. Tereni Crne Gore izgrađeni su od stijena pukotinske, kavernozne i intergranularne poroznosti koji su nosioci podzemnih voda u vidu razbijenih i zbijenih izdani.

Reljef - Mala površina koju zauzima Crna Gora, odlikuje se raznovrsnim i specifičnim reljefom, pojavama, procesima koji su posljedica duge geološke evolucije terena i promjenljivih izraženih endogenih i egzogenih sila na ovom prostoru. Jedna od markantnih geomorfoloških odlika teritorije Crne Gore je izlaz na more. Primorski region karakterišu: raznovrsni geološki sastav i složeni geotektonski sklop; niz priobalnih polja sa plažama; naglo dizanje kota terena u planinske masive Orjena, Lovćena i Rumije (koji ga, regionalno gledano, odvajaju od središnjeg regiona Crne Gore); kratki vodotoci usmjereni ka moru preko priobalnih polja, koji dijele region na manje geomorfološke cjeline, i Bokokotorski zaliv (sa više manjih zaliva). Tereni primorskog regiona naglo prema sjeveru i sjeveroistoku prelaze u brdsko-planinske. Granica tog regiona je na primorskim planinama Orjen (k. 1894 mnm), Lovćen (k. 1740 mnm) i Rumija (k. 1593 mnm). Ovi planinski masivi prema sjeveru i sjeveroistoku prelaze u karstnu površ zapadne Crne Gore, koja gubi kote prema sjeveru i sjeveroistoku – Nikšićkom polju (k. preko 600 mnm) i Bjelopavličkoj ravnici (k. oko 50 mnm) i prema jugoistoku – Zetskoj ravnici (k. ispod 80 mnm) sa basenom Skadarskog jezera, čiji najniži dijelovi predstavljaju kriptodepresiju. Karstnu površ zapadne Crne Gore karakterišu pojave, procesi i oblici karakteristični za holokast. Prostor Nikšićkog polja, Bjelopavličke ravnice i Zetske ravnice sa Skadarskim jezerom karakterišu najniže kote središnjeg regiona Crne Gore. Taj region predstavlja geotektonski i erozioni bazis za površinu od oko 4500 km², a izgrađuju ga, pored mezozojskih krečnjaka, i manje okamenjeni i neokamenjeni flišni i klastični sedimenti paleogena i kvartara. Od Nikšićkog polja, Zetske i Bjelopavličke ravnice, kote terena rastu u planinsku region sa nizom planina u koridoru po pravcu Golija (k. 1942 mnm) – Žijevo (k. 2184 mnm). Duž ovog koridora završava se središnji region Crne Gore. Prostore ovih visokih planina sa kotama između 800 mnm i 2000 mnm karakterišu pojave, procesi i oblici karakteristični za karstnu glečersku i riječnu eroziju. Sjeverni region obuhvata terene sliva Pive, gornjeg toka Morače, Tare, Lima, Ibra i dalje na sjeveroistok do granice Crne Gore sa susjednim državama. Ovo je region sa nizom visokih planinskih masiva preko 2000 mnm, među kojima se ističe Durmitor (k. 2523 mnm). Ovaj region je raščlanjen dolinama, sutjeskama i kanjonima vodotoka: Gornje

Morače, Pive, Tare, Čehotine, Lima, Ibra i njihovih pritoka, u više manjih geomorfoloških cjelina. Karakteriše je i proctor visokih planinskih masiva sa dubokim kanjonima, koji ilustruju jako izraženu riječnu eroziju, te pojave i oblici karakteristični za karstnu i glečersku eroziju. Uz ovo, u ovom regionu znatni djelovi terena su izgrađeni od klastičnih i flišolikh glinovito-pjeskovito-laporovitih sedimenata u kojima su česte pojave ubrzanog spiranja, jaružanja, kidanja i klizanja.

Biodiverzitet - Bogatstvo i raznovrsnost flore i faune, biodiverzitet, je prepoznatljiva karakteristika Crne Gore. U poređenju sa ostalim evropskim zemljama, crnogorski biodiverzitet se ubraja u najveće (prema veličini indeksa $S/A = 0.837$, koji predstavlja odnos broja vrsta vaskularne flore i veličine državne teritorije, Crna Gora se svrstava u najznačajnije centre biodiverziteta u Evropi). Zbog refugijalnog karaktera mnogih staništa, u Crnoj Gori je izražen endemizam sa dominantnim srednjeevropskim, alpskim i mediteranskim elementima u flori i fauni. Približno 20 posto ukupne flore pripada endemičnim i subendemičnim biljkama, čija rasprostranjenost je ograničena samo na teritoriju Crne Gore i za neke vrste na teritorije susjednih država. Zbog rijetkosti i ugroženosti, zaštićeno je 415 biljnih i 430 životinjskih vrsta, cio red slijepih miševa i 11 vrsta gljiva. Značajan broj vrsta flore, faune i gljiva prisutan na području Crne Gore zaštićen je na globalnom i međunarodnom nivou, odnosno nalaze se na globalnim ili regionalnim i nacionalnim listama IUCN (Međunarodna unija za zaštitu prirode) ili su prisutni na aneksima međunarodnih konvencija. Pored velike raznovrsnosti između vrsta, zastupljen je i ekosistemski diverzitet, u okviru kojeg su identifikovana područja sa izuzetno velikom koncentracijom vrsta, tzv. biocentri ili vruće tačke diverziteta. Na prostoru Crne Gore, smjenjuju se gotovo svi kopneni biomi Evrope, u okviru kojih je rasprostranjen veliki broj azonalnih i intrazonalnih tipova ekosistema. Zastupljeni su različiti elementi flore i faune od submediteranske termofilne vegetacije, preko mezofilnih, kserofilnih ili frigorofilnih listopadnih šuma do četinarskih šuma euro-sjeverno-američkog regiona sa različitim biološkim vrstama. Biogeografski položaj Crne Gore na glavnim pravcima migracije velikog broja migratornih vrsta životinja na putu od kontinentalne Evrope ka Mediteranu i dalje ka Africi i Aziji uslovljava u velikom delu godine prisustvo ovih vrsta, među kojima su mnoge od međunarodnog značaja. Značajan je i biodiverzitet gajenih - kultivisanih autohtonih sorti kako biljnih tako i životinjskih (agrobiodiverzitet) gdje se, kao i kod vrsta koje slobodno žive u prirodi, nalazi veliki ali često zaboravljeni genetički potencijal (genetički diverzitet). Značajni potencijali biodiverziteta se već iskorišćavaju (ribolov, lov, šumarstvo, sakupljanje jestivog i ljekovitog bilja, gljiva i dr.) ili se u budućnosti mogu koristiti, ali su istovremeno ustanovljene mnoge zabrane i ograničenja kojima se sa jedne strane ne dozvoljava iskorišćavanje (zaštićene vrste, iskorišćavanje u zaštićenim područjima) ili se, s druge strane, pravo korišćenja ograničava vremenski za ograničene količine ili na određena područja.

Raznovrsnost pejzažnih oblika Crne Gore - Raznovrsnost pejzaža predstavlja vrijednost i bogatstvo neke zemlje. Tipični pejzaži u Crnoj Gori - pejzažni tipovi/pejzažne jedinice - biogeografsko-ekološkom analizom prostora Crne Gore prepoznaje se deset pejzažnih tipova i to: eumediteranski, niži submediteranski, mediteransko-flišni, ravničarsko-močvarni, viši submediteranski, brdsko-silikatni, mezofilni, planinski, visokoplaninski i antropogeni pejzažni tip. Definisane pejzažne jedinice treba da uzme u obzir kako prirodne karakteristike prostora, tako i efekte čovjekovog prisustva u njemu, pa se u Crnoj Gori prepoznaje 21 osnovna pejzažna jedinica i to: (1) Bokokotorski zaliv; (2) Obalno područje srednjeg i južnog Primorja; (3) Tivatska Solila; (4) Dine ulcinjskog područja; (5) Dolina Bojane, Zogajsko blato i Šasko jezero; (6) Planinski masivi Orjen, Lovćen i Rumija; (7) Kraška zaravan zapadne Crne Gore; (8) Područje Skadarskog jezera; (9) Zetskojeloavlička ravnica; (10) Nikšićko polje; (11) Kanjonske doline u slivu Morače; (12) Kanjon Cijevne; (13) Dolina Tare; (14) Durmitor i Sinjajevina; (15) Pivsko područje; (16) Pljevaljska površ; (17) Polimlje; i (18) Rožajsko područje, (19) Masiv Prokletija, (20) Bjelasica i (21) Komovi. U ovu podjelu su uključene 110 i prostorno manje pejzažne jedinice, koje uglavnom obuhvataju osjetljive ekosisteme sa izraženim posebnostima i identitetom.

2. Podaci o zaštićenim područjima sa prostornim rasporedom, uključujući područja planirana za zaštitu ili su u postupku stavljanja pod zaštitu, kao i podaci o (budućim) područjima ekološke mreže i sa njima povezanim značajnim tipovima staništa u zoni zahvata predmetne Strategije

U zoni zahvata predmetnog Strategije u prostornom smislu, a na osnovu dostavljenog kartografskog prikaza odnosno GIS lovišta (shp. file) i pregledne karte lovišta Crne Gore, obuhvata se cjelokupna teritorija Države

Crne Gore izuzev teritorije pet (5) nacionalnih parkova: NP "Skadarsko jezero", NP „Biogradska gora“, NP „Lovćen“, NP „Durmitor“ i NP „Prokletije“. Sa izuzetkom teritorija prethodno navedenih pet nacionalnih parkova, na istom se nalazi veliki broj: (1) postojećih nacionalno i međunarodno zaštićenih područja, (2) područja koja su organi centralne (Vlada) i lokalne vlasti (lokalne samouprave), po raznim osnovama (strategija zaštite biodiverziteta, nacionalna strategija održivog razvoja, prostorno-planska dokumentacija, lokalni ekološki planovi, lokalni planovi zaštite biodiverziteta i dr), planirali za stavljanje pod zaštitu, ili su ta područja u postupku stavljanju pod zaštitu i (3) područja Nacionalne ekološke mreže i sa njima povezani tipovi staništa značajni za zaštitu i sa njima povezani tipovi staništa značajni za zaštitu.

1. **a) Nacionalno zaštićena područja:** Shodno odredbama važećeg i svih prethodnih verzija Zakona o zaštiti prirode na teritoriji Crne Gore se pod zaštitom nalazi ukupno 71 zaštićeno područje koja su upisana u Centralni registar zaštićenih područja i područja pod preventivnom zaštitom, i to: 3 stroga rezervata prirode, 1 posebni rezervat prirode, 9 parkova prirode, 56 spomenika prirode i 2 predjela izuzetnih odlika.

Navedena zaštićena područja su po vrsti i kategoriji upravljanja Međunarodne unije za očuvanje prirode (IUCN) razvrstana na sljedeći način:

- **Strogi rezervati prirode** - kategorija upravljanja IUCN: Ia (ukupno 3 područja): Mrijestilišta ukljeve na Skadarskom jezeru; Rezervat Pančeva oka; Manastirska tapija.

- **Posebni rezervat prirode** - kategorija upravljanja IUCN: Ib (ukupno 1 područje): Tivatska solila (za Posebni rezervat Tivatska solila je Studijom zaštite određena V kategorija upravljanja IUCN).

- **Spomenici prirode** - kategorija upravljanja IUCN: III (ukupno 57 područja): Kanjon Cijevne; Arboretum u Grahovu; Brdo Spas kod Budve; Gornjepoljski vir; Njegošev park na Cetinju; Park 13 jul; Park u dvorištu dječje bolnice na Cetinju; Veliki gradski park u Tivtu; Botanički vrt Dulovine; Sastojina lovora i oleandera iznad vrela Sopot kod Risna; Kompleks zelenih površina koje se nalaze između tvrđava Forte Mare i tvrđave Citadele; Park i zgrada zavičajnog muzeja u Herceg Novom; Park Muzeja na Topolici; Park hotela "Boka"; Poluostrvo Ratac sa Zutokrljicom; Plaža Bečići; Plaža Drobnji pijesak; Plaža Jaz; Plaža Lučice; Plaža Mogren; Plaža Petrovac; Plaža Pržno kod Tivta; Plaže Svetog Stefana i Miločera; Slovenska plaža; Mala ulcinjska plaža; Stari Ulcinj (otok i plaža); Plaža Buljarica; Plaža Čanj; Plaža Pećin; Plaža Topolica; Plaža Valdanos; Plaža Veliki pijesak; Velika plaža kod Ulcinja; Đalovića Klisura; Jama Duboki Do na Njegušima; Lipska pećina; Novakovića pećina kod Tomaševa; Pećina Globočica; Pećina Babatuša; Pećina Magara; Pećina Špilja kod Trnova/Virpazar; Hrast česvina (*Quercus ilex*) - Bar, na Crnom rtu kod Sutomora; Hrast česvina (*Quercus ilex*) - Bar, u Sutomoru; Maslina - *Olea europaea* L. (fam. Oleaceae) - Budva, Pićanovina u selu Ivanovići; Hrast česvina (*Quercus ilex*) - Herceg Novi, na llinjici; Hrast česvina (*Quercus ilex*) - Herceg Novi, na Savini; Hrast medunac (*Quercus pubescens*), skupina stabala - Kotor, kod crkve Sv. Petke; Hrast medunac (*Quercus pubescens*) - Opština Tuzi, u Vranju; Hrast česvina (*Quercus ilex*) - Ulcinj, ispod sela Komina; Hrast česvina (*Quercus ilex*) - Ulcinj, u Limanu; Hrast medunac (*Quercus pubescens*) - Ulcinj, u Krutima; Hrast medunac (*Quercus pubescens*) - Ulcinj, u Zoganju; Hrast prnar (*Quercus coccifera*) - Ulcinj, ispod hotela Jadran; Hrast prnar (*Quercus coccifera*), skupina stabala - Ulcinj, u Meterizima.

- **Parkovi prirode** - kategorija upravljanja IUCN: V (ukupno 9 područja): (a) kopnena: Komovi, Piva, Dragišnica i Komarnica, Orjen, Ulcinjska Solana, Rijeka Zeta i (b) morska: Platamuni, Katič i Stari Ulcinj.

- **Predjeli izuzetnih odlika** - kategorija upravljanja IUCN: VI (ukupno 2 područja): Savinska Dubrava i Trebjesa.

Prostorni i ostali podaci o ovim zaštićenim područjima sa kojima raspolaže Agencija za zaštitu životne sredine mogu se preuzeti sa web portal Agencije „Zaštićena područja prirode Crne Gore“ (<https://cloud.gdi.net/smartPortal/zppCG>). Po podacima sa navedenog sajta na dan 24. 07. 2026. ukupna površina zaštićenih područja u Crnoj Gori iznosi 190138,41 ha (13,77% ukupne teritorije Crne Gore), od čega je u kopnenom dijelu Crne Gore, uključujući i teritoriju pet nacionalnih parkova, za zaštitu izdvojeno 184446,01

ha (13,22 % ukupne površine). Studije revizije zaštićenih područja, shodno odredbama iz čl. 35 Zakona o zaštiti prirode ("Sl. list CG", br. 54/16), trebaju da budu urađene za veći broj zaštićenih područja, naročito za zaštićena područja za koja ne postoje podaci o granicama, zonama zaštite, kao i prostorni podaci o rasprostranjenju staništa i vrsta značajnih za zaštitu, što se odnosi na sljedeća zaštićena područja a koja su od važnosti za predmetni Program: Brdo Spas kod Budve; Njegošev park na Cetinju; Park 13 jul; Park u dvorištu dječje bolnice na Cetinju; Kompleks zelenih površina koje se nalaze između tvrđava Forte Mare i tvrđave Citadele; Park i zgrada zavičajnog muzeja u Herceg Novom; Park hotela "Boka"; Sastojina lovora i oleandera iznad vrela Sopot kod Risna; Trebjesa; Oalovića Klisura; Jama Duboki Do na Njegušima; Lipska pećina; Novakovića pećina kod Tomaševa; Pećina Globočica; Pećina Babatuša; Pećina Magara; Pećina Špilja kod Trnova/Virpazar; Hrast česvina (*Quercus ilex*) - Bar, Maslina *Olea europaea* L. (fam. Oleaceae) - Budva, Pićanovina u selu Ivanovići; Hrast česvina (*Quercus ilex*) - Herceg Novi, na llinjici; Hrast česvina (*Quercus ilex*) - Herceg Novi, na Savini; Hrast medunac (*Quercus pubescens*), skupina stabala - Kotor, kod CrkVe Sv. Petke; Hrast medunac (*Quercus pubescens*) - Podgorica, gradska opština Tuzi, u Vranju; Hrast česvina (*Quercus ilex*) - Ulcinj, ispod sela Komina; Hrast česvina (*Quercus ilex*) - Ulcinj, u Limanu; Hrast medunac (*Quercus pubescens*) - Ulcinj, u Krutima; Hrast medunac (*Quercus pubescens*) - Ulcinj, u Zoganju; Hrast prnar (*Quercus coccifera*) - Ulcinj, ispod hotela Jadran; Hrast prnar (*Quercus coccifera*), skupina stabala - Ulcinj, u Meterizima.

U toku je proces revizije studija za sljedeća zaštićena područja: (i) nacionalni parkovi: NP „Biogradska gora“, NP „Lovćen“, NP „Durmitor“, NP „Skadarsko jezero“, kao i (ii) brojne predjele posebnih odlika i spomenika prirode, kao što su Njegošev park na Cetinju, Park 13 jul na Cetinju, Park u dvorištu dječje bolnice na Cetinju, Brdo Spas kod Budve, plaže: Pržno, Velika Ulcinjska plaža, Mala Ulcinjska plaža, Valdanos plaža, Velji pijesak, Topolica plaža, Sutomorska plaža, Čanj plaža, Perčin plaža, Buljarica plaža, Lučice plaža, Petrovačka plaža, Drobni pijesak plaža, Sveti Stefan 2 plaže, Miločer 2 plaže, Bečićka plaža, Slovenska plaža, Mogren plaža, Jaz plaža, ostrvo Stari Ulcinj, Ratac sa Žukotrlicom, park dvorca na Topolici, sastojina lovora i oleandera kod Risna, Parkovske površine u Herceg Novom, Savinska dubrava, Veliki gradski park u Tivtu, brojna zaštićena stabla. U toku 2017. godine urađena je studija revizije za Park prirode „Orjen“, međutim, od tada do danas opština Herceg Novi još uvijek nije sprovela zakonom propisanu proceduru javne rasprave i donošenje Odluke o reviziji tog zaštićenog područja.

Nadalje, usled ugroženosti, Rješenjem o stavljanju pod zaštitu određenih biljnih i životinjskih vrsta („Sl. list, RCG“ br. 76/06) stavljeno je pod zaštitu 415 biljnih i 430 životinjskih vrsta i cijeli red slijepih miševa.

1. b) Područja pod međunarodnom zaštitom: Po osnovu primjene međunarodnih ugovora (konvencije, protokoli) u oblasti zaštite prirode / zaštite biodiverziteta¹ koje je Crna Gora ratifikovala ili sukcesijom preuzela od prethodnih federacija / zajedničkih država², pod zaštitom se nalaze sledeća područja:

- Specijalni florističko-faunistički rezervat Tivatska solila (150 ha) od 30. 01. 2013. godine, zaštićen i kao Ramsarsko područje pod brojem 2135.

- Slivno područje rijeke Tare (182.899 ha) je zaštićeno kao Svjetski rezervat biosfere (Program „Čovjek i biosfera“, UNESCO, od 17. 01. 1977. godine), po osnovu Konvencije o zaštiti svjetske prirodne i kulturne baštine (UNESCO).

- Kotorsko - Risanski zaliv (15.000 ha) zaštićeno je kao prirodno i kulturno dobro od Svjetskog značaja (UNESCO-va Lista Svjetskog prirodnog i kulturnog naslijeđa) od 26.10.1979 godine, po osnovu odredbi Konvencije o zaštiti svjetske prirodne i kulturne baštine (UNESCO). Prije stavljanja pod međunarodnu zaštitu, ovo područje je stavljeno pod zaštitu opštinskom odlukom (Odluka o proglašenju Kotora i njegovog područja za prirodno i kulturno-istorijsko dobro od posebnog značaja ("Službeni list SRCG", br. 17/79, Opštinski

¹ Naročito: Konvencija o zaštiti svjetske prirodne i kulturne baštine (UNESCO) i Konvencija o zaštiti wetland područja od međunarodnog značaja posebno kao staništa vodenih ptica (Ramsarska konvencija)

² Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ), Savezna Republika Jugoslavija (SRJ), Državna zajednica Srbija i Crna Gora

propisi)), dok je 2013. godine donijet Zakon o zaštiti prirodnog i kulturno-istorijskog područja Kotora („Službeni list Crne Gore“, br. 056/13 od 06.12.2013, 013/18 od 28.02.2018) čija je ukupna površina 12.000ha (član 2, alineja 1 navedenog Zakona).

Preciznije, na osnovu dostavljenih shp. fajlova lovišta, utvrđeno je da:

1. Lovište „Cetinje“ (korisnik: Lovačko društvo „Cetinje“ - Cetinje) zahvata 6 spomenika prirode: „Park 13 Jul“, „Park u dvorištu dječje bolnice na Cetinju“, „Njegošev park na Cetinju“, „Pećina Globočica“, „Jama duboki do na Njegušima“ i „Lipska pećina“.
2. Lovište „Bar“ (korisnik: Društvo sa ograničenom odgovornošću „Lovstvo“ - Bar) zahvata četiri spomenika prirode: „Plaža Sutomore“, „Pećina Babatuša“, „Plaža Čanj“, „Pećina Spilja kod Trnova, Virpazar“. Takođe, utvrđeno je da predmetno lovište obuhvata i dva potencijalna EMERALD područja: „Rumija“ i „Plaža pećin“.
3. Lovište „Danilovgrad“ (korisnik: D.O.O. za uzgoj, zaštitu i lov divljači i riba „Danilovgrad“ zahvata dijelom park prirode „Rijeka Zeta“.
4. Lovište „Ulcinj“ (korisnik: Javno preduzeće za uzgoj, zaštitu i lov divljači i riba „Ulcinj“- Ulcinj) zahvata šest spomenika prirode: „Hrast medunac (*Quercus pubescens*)“ - Ulcinj u Zoganju, „Hrast medunac (*Quercus pubescens*)“ - Ulcinj u Krutima, Hrast prnar (*Quercus coccifera*), skupina stabala“ - Ulcinj u Meterizama, „Mala ulcinjska plaža“, „Velika plaža kod Ulcinja“, „Plaža Valdanos“ i park prirode „Ulcinjska solana“. Takođe, predmetno lovište zahvata i tri potencijalna EMERALD područja: „Rumija“, „Velika plaža i Solana Ulcinj“ i „Sl Padine Rumije“.
5. Lovište „Šavnik“ (korisnik: Lovačko društvo „Komarnica“-Šavnik), manjim dijelom zahvata park prirode „Dragišnica i Komarnica“ i spomenik prirode „Kanjon rijeke Pive i Komarnice“. Dodatno, predmetno lovište manjim dijelom obuhvata i potencijalno EMERALD područje „Komarnica“.
6. Lovište „Plužine“ (korisnik: Lovačko udruženje „Bajo Pivljanin“ - Plužine) - zahvata jednim dijelom park prirode „Piva“. Takođe, utvrđeno je da predmetno lovište obuhvata i potencijalna EMERALD područja: „Bioč, Maglić i Volujak“, „Komarnica“ i „Golija i Ledenice“.
7. Lovište „Orjen“ (korisnik: Društvo za uzgoj, zaštitu i lov divljači „Orjen“ - Herceg Novi) zahvata park prirode „Orjen“, predio izuzetnih odlika „Savinska dubrava, rezervat prirodnog predjela“ i spomenik prirode „Hrast česmina (*Quercus ilex*) - Herceg Novi“ na Savini. Predmetno lovište, takođe obuhvata i dva potencijalna EMERALD područja: „Kotorsko-Risanski zaliv“ svojim manjim dijelom i „Orjen“.
8. Lovište „Pljevlja“ (korisnik: Lovačko društvo „Pljevlja“ - Pljevlja) zahvata dva potencijalna EMERALD područja: „Dolina Čehotine“ i „Ljubišnja“.
9. Lovište „Bratogošt“, (korisnik: Udruženje za uzgoj, zaštitu i lov divljači „Bratogošt“ - Velimlje) svojom manjim dijelom zahvata potencijalno EMERALD područje „Golija i Ledenice“.
10. Lovište „Risan“ (korisnik: Lovačko udruženje „Risan“ - Risan) zahvata park prirode „Orjen“ i spomenik prirode „Sastojina lovora i oleandera iznad vrela Sopot kod Risna“. Takođe, utvrđeno je da predmetno lovište obuhvata i dva potencijalna EMERALD područja: „Kotorsko-Risanski zaliv“ i manjim dijelom „Orjen“.
11. Lovište „Mojkovac“ (korisnik: Lovačka organizacija „Milorad Bulatović“ - Mojkovac) zahvata potencijalno EMERALD područje „Dolina Lima“.
12. Lovište „Grahovo“ (korisnik: Organizacija za uzgoj, zaštitu i lov divljači „Ilija Milović“ - Grahovo) zahvata spomenik prirode „Arboretum u Grahovu“. Takođe, obuhvata i potencijalno EMERALD područje „Orjen“.
13. Lovište „Petnjica“, (korisnik: Lovačka organizacija „Petnjica“ - Petnjica) zahvata potencijalno EMERALD područje „Dolina Lima“.
14. Lovište „Hridsko jezero“, (korisnik: Lovačka organizacija „Hridsko jezero“ - Plav) zahvata dva potencijalna EMERALD područja „Dolina Lima“ i „Visitor i Zeletin“.
15. Lovište „Bijelo Polje“ (korisnik: Lovačka organizacija „Bijelo Polje“ - Bijelo Polje) zahvata spomenik prirode „Đalovića Klisura“ i „Novakovićeva pećina kod Tomaševa“. Dodatno, utvrđeno je da predmetno lovište obuhvata i tri potencijalna EMERALD područja „Dolina Čehotina“, „Dolina Lima“ i „Pećina u Đalovića klisuri“.

16. Lovište „Primorje“ (korisnik: Lovačka organizacija „Primorje“ - Budva) zahvata šest spomenika prirode „Maslina - *Olea europea* L. (fam. Oleaceae) - Budva“, „Pićanovina u selu Ivanovići“, „Slovenska Plaža“, „Plaža Bečići“, „Brdo Spas kod Budve“, „Plaža Jaz“ i „Plaža Mogren“. Predmetno lovište obuhvata i potencijalno EMERALD područje „Brdo Spas“.
17. Lovište „Rovca“ (korisnik: Lovačko društvo „Rovca“ - Kolašin) zahvata potencijalno EMERALD područje „Kanjon Mrtvice“.
18. Lovište „Kolašin“ (korisnik: Lovačko društvo „Lovac“ - Kolašin) zahvata spomenik prirode „Botanički vrt Dulovine“. Dodatno, obuhvata i dva potencijalna EMERALD područja: „Komovi“ samo jednim, manjim dijelom i „Sinjajevinu“.
19. Lovište „Kotor“ (korisnik: Lovačko udruženje „Kotor“ - Kotor) zahvata tri spomenika prirode: „Hrast medunac (*Quercus pubescens*) - Kotor“, „Donji Orahovac Hrast medunac (*Quercus pubescens*), skupina stabala - Kotor“, kod crkve Svete Petke i „Plaža Jaz“ i manjim dijelom park prirode „Platamuni“. Dodatno, predmetno lovište obuhvata i dva potencijalna EMERALD područja: „Kotorsko-Risanski zaliv“ i „Platamuni“.
20. Lovište „Podgorica I“, (korisnik: Lovačka organizacija za uzgoj, zaštitu i lov divljači - Podgorica) zahvata dva parka prirode „Rijeka Zeta“ i „Komovi“, kao i dva spomenika prirode „Kanjon Cijevne“ i „Pećina Magara“.
21. Lovište „Podgorica III“, (korisnik: Lovačka organizacija za uzgoj, zaštitu i lov divljači - Podgorica) zahvata dva spomenika prirode „Kanjon Cijevne“ i „Hrast medunac (*Quercus pubescens*) - Podgorica“, gradska opština Tuzi, u Vranju. Dodatno, predmetno lovište obuhvata i potencijalno EMERALD područje „Rijeka i kanjon Cijevne“.
22. Lovište „Paštrovići“, (korisnik: Paštrovska lovačka organizacija za uzgoj, zaštitu i lov divljači - Petrovac) zahvata šest spomenika prirode: „Plaže Svetog Stefana i Miločera“, „Plaža Petrovac“, „Plaža Buljarica“, „Plaža Bečići“, „Plaža Pećin“ i „Plaža Lučice“. Dodatno, predmetno lovište obuhvata i dva potencijalna EMERALD područja: „Ostrvo Katići sa Donkova i Velja Seka“ i „Buljarica“.
23. Lovište „Nikšić“, (korisnik: Lovačka organizacija „Dr Zoran Kesler“ - Nikšić) zahvata dva predjela izuzetnih odlika „Trebjesa“ i „Gornjepoljski vir“ i manjim dijelom park prirode „Rijeka Zeta“. Dodatno, isto obuhvata i potencijalno EMERALD područje „Golija i Ledenice“.
24. Lovište „Tivat“, (korisnik: Lovačko udruženje „Tivat“ - Tivat) zahvata dva spomenika prirode „Plaža Pržno kod Tivta“ i „Veliki gradski park Tivat“ kao i posebni rezervat prirode „Tivatska solila“. Dodatno, isto obuhvata i dva potencijalna EMERALD područja: „Kotorsko Risanski zaliv“ manjim dijelom i „Tivatska solila“.
25. Lovište „Morača“ (korisnik: Lovačko udruženje „Manastir Morača“ - Podgorica) zahvata potencijalno EMERALD područje „Sinjajevina“.
26. Lovište „Rožaje“, (korisnik: Lovačko društvo „Hajla“ - Rožaje) zahvata potencijalno EMERALD područje „Hajla“.
27. Lovište „Maja Karanfili“ (korisnik: Lovačka organizacija „Maja Karanfili“ - Gusinje) zahvata potencijalno EMERALD područje „Visitor i Zeletin“.
28. Lovište „Andrijevića“ (korisnik: Lovačka organizacija „Komovi“ - Andrijevića) zahvata tri potencijalna EMERALD područja „Visitor i Zeletin“, „Komovi“ i „Dolina Lima“.

Područja koja su planirana za zaštitu ili su u postupku stavljanja pod zaštitu

Shodno odredbama iz člana 28 Zakona o zaštiti prirode u toku je izrada većeg broja Studija zaštite za uspostavljanje novih zaštićenih područja, kao što su: Sinjajevina, Područje Vrmca na teritorijama Opština Tivat i Kotor, Gornji tok Čehotine na teritoriji opštine Pljevlja, Gornji tok Čehotine na područja opštine Bijelo Polje, Mrtvica sa dijelom toka Morače od Međriječa do Kruševačkog potoka, područje Prekornice koje pripada opštini Danilovgrad i dr. Identifikacija novih, potencijalnih zaštićenih područja urađena je u okviru UNEP / GEF projekta “Promovisanje upravljanja zaštićenim područjima kroz integrisanu zaštitu morskih i priobalnih ekosistema u obalnom području Crne Gore” tako da te podatke i dokumentaciju koja pored narativnog pregleda uključuje i SHP fajlove treba tražiti od tog projekta.

Ekološki značajna područja

Uspostavljanje ekološke mreže Natura 2000 predstavlja ključnu obavezu Crne Gore u procesu pristupanja Evropskoj uniji, definisanu kroz završno mjerilo 5 u okviru Poglavlje 27 - Životna sredina i klimatske promjene. U Pregovaračkoj poziciji Crne Gore za ovo poglavlje jasno je definisano da: „U oblasti zaštite prirode, Crna Gora dostavlja Komisiji liste predloženih lokacija Natura 2000, koja u dovoljnoj mjeri pokrivaju tipove staništa i vrste u skladu sa zahtjevima Direktive o pticama i Direktive o staništima.“ Ova obaveza podrazumijeva identifikaciju i predlaganje područja koja osiguravaju adekvatnu zastupljenost vrsta i staništa od značaja za Evropsku uniju, u skladu sa Direktiva o pticama i Direktiva o staništima. Na nacionalnom nivou, pravni osnov za uspostavljanje ekološke mreže definisan je Zakonom o zaštiti prirode („Službeni list Crne Gore“, br. 54/16), kojim je u članu 42 propisano da nadležni organ uprave (Agencija za zaštitu životne sredine), u saradnji sa stručnim i naučnim institucijama, prikuplja podatke, formira bazu podataka i priprema dokumentaciju za uspostavljanje područja ekološke mreže. Na osnovu prikupljenih podataka, isti organ predlaže područja sa definisanim granicama i podacima o ciljnim vrstama i staništima, uz primjenu kriterijuma koji se odnose na reprezentativnost stanišnih tipova, njihovu površinsku zastupljenost, kao i veličinu i gustinu populacija vrsta u odnosu na nacionalni nivo. Detaljniji kriterijumi za određivanje područja ekološke mreže utvrđeni su podzakonskim aktom – Pravilnikom o bližim kriterijumima za određivanje područja ekološke mreže („Službeni list Crne Gore“, br. 45/17). Ovim pravilnikom propisani su specifični kriterijumi za izbor područja za očuvanje ptica, uključujući prisustvo vrsta od značaja, veličinu populacija, kao i značaj područja za migratorne vrste, dok su za staništa i druge vrste definisani kriterijumi koji obuhvataju zastupljenost i reprezentativnost staništa, veličinu i stanje populacija, stepen izolovanosti, kao i ukupnu vrijednost područja za očuvanje biodiverziteta. Navedeni Pravilnik usklađen je u potpunosti sa Prilogom III Direktive o staništima kao i Direktivom o pticama.

U periodu od 2016. godine do prvog kvartala 2026. godine, sprovedena je sveobuhvatna kompilacija podataka o vrstama i staništima od značaja za Evropsku uniju prisutnim u Crnoj Gori. Ovaj proces mapiranja omogućio je uspostavljanje nacionalne baze podataka o biodiverzitetu, koja integriše prostornu distribuciju svih vrsta i staništa sa referentnih lista u skladu sa aneksima Direktive o pticama i Direktive o staništima. Metodološki pristup zasnovan je na analizi podataka i prostorno eksplicitnom modeliranju. Podaci o rasprostranjenosti vrsta i kartiranje staništa korišćeni su za identifikaciju područja najveće ekološke vrijednosti. Prisustvo, distribucija, brojnost i ekološka funkcionalnost staništa i vrsta predstavljali su osnovne kriterijume za izbor područja. Natura 2000 područja se, u tom smislu, ne definišu administrativno, već kao prostorni odraz obrazaca biodiverziteta.

Analiza distribucije omogućila je identifikaciju prioritetnih područja za uključivanje u mrežu Natura 2000. Granice predloženih područja definisane su na osnovu prostorne koherentnosti staništa i populacija vrsta, uz očuvanje njihove ekološke funkcionalnosti i integriteta. Posebna pažnja posvećena je izboru najreprezentativnijih područja za svako stanište i vrstu unutar svakog biogeografskog regiona (alpskog i mediteranskog), kako bi se obezbijedila adekvatna pokrivenost i usklađenost sa zahtjevima Evropske unije. Referentni okvir obuhvata ukupno 91 tip staništa, 131 vrstu iz Direktive o staništima i 137 vrsta ptica iz Direktive o pticama. Prikupljeni podaci su omogućili određivanje područja za 80 vrsta ptica. Izbor područja izvršen je tako da obezbijedi adekvatnu zastupljenost svakog staništa i vrste pojedinačno, u okviru svakog biogeografskog regiona, sa fokusom na područja gdje su najreprezentativniji i od najveće vrijednosti za očuvanje.

Predlog područja Nature 2000 mreže, pripremljen je od strane Agencije za zaštitu životne sredine u saradnji sa tekućim IPA Projektom „Podrška uspostavljanju Nature 2000 mreže u Crnoj Gori“ i Institutom za biologiju mora.

Predložena Natura 2000 mreža Crne Gore sastoji se od:

- 58 područja od značaja za Zajednicu (pSCI) koja zauzimaju 5220,30 km² ili 37,8% kopnene teritorije Crne Gore (<https://www.arcgis.com/apps/mapviewer/index.html?webmap=f2534e1c844b43fa9edb52e98b8d677a>),

- 32 područja posebne zaštite za ptice (SPA) koja zauzimaju 5104,45 km² ili 36.96 % kopnene teritorije Crne Gore (<https://www.arcgis.com/apps/mapviewer/index.html?webmap=bc7d19fd9204db9b8a15fcc1fa45897>).

Gore navedena područja od značaja za Zajednicu (pSCI) i područja posebne zaštite za ptice (SPA) za kopneni dio teritorije se preklapaju u određenoj mjeri ali ne u cjelosti.

Ukupna površina kopnenih Natura 2000 područja iznosi 7.040,46 km², što predstavlja 50,97 % ukupne kopnene teritorije Crne Gore.

NAPOMENA: Navedene površine i procenti mogu neznatno statistički odstupati usljed reprojekcije prostornih podataka, primjene različitih kartografskih projekcija i metoda izračunavanja površina.

A. Predložena pSCI područja (58) su: 1. Orjen; 2. Luštica; 3. Tivatska solila; 4. Vrmac; 5. Lovćen; 6. Jaz– Spas; 7. Vilina pećina – Paštovići; 8. Buljarica; 9. Tunel Volujica kod Bara; 10. Valdanos; 11. Sumporna pećina kod Ulcinja; 12. Jošova pećina kod Ulcinja; 13. Bojana; 14. Rumija; 15. Skadarsko jezero; 16. Cijevna; 17. Štitari; 18. Čevo; 19. Sitnica – Matica; 20. Pećina Magara; 21. Zeta; 22. Gostilje; 23. Kanjon Morače – Mala Rijeka; 24. Prekornica – Morakovo; 25. Nikšićko polje; 26. Gornje Nikšićko polje – Lukovo; 27. Njegoš; 28. Banjani; 29. Vračenovici; 30. Krstac; 31. Golija – Komarnica – Vojnik; 32. Šavnik; 33. Moračke planine; 34. Kos; 35. Komovi; 36. Piva; 37. Durmitor – Kanjon Tare; 38. Ljubišnja; 39. Potkovač; 40. Sinjajevina; 41. Kovren – Gornja Čehotina; 42. Ljuboviđa; 43. Bjelasica; 44. Đalovića klisura – Donji Lim; 45. Pešter; 46. Srednji Lim; 47. Livade bjelopoljske; 48. Rujišta; 49. Livade u Radmancima; 50. Gornji Lim; 51. Donja Ržanica; 52. Rožaj; 53. Hajla; 54. Kaludra; 55. Čakor – Mokra planina; 56. Visitor – Zeletin; 57. Prokletije i 58. Ceklin.

Predložena SPA područja (33) su: 1. Delta rijeke Bojane; 2. Rumija; 3. Buljarica; 4. Lovćen; 5. Tivatska solila; 6. Orjen; 7. Skadarsko jezero; 8. Čemovsko polje; 9. Čemovsko polje; 10. Kanjon Cijevne; 11. Čemovsko polje; 12. Čemovsko polje; 13. Dolina rijeke Zete; 14. Bratogošt; 15. Kući; 16. Morača i Mala Rijeka; 17. Nikšićko polje; 18. Komovi; 19. Moračke planine; 20. Prokletije; 21. Lim; 22. Visitor i Zeletin; 23. Šekular – Mokra; 24. Hajla; 25. Bjelasica; 26. Sinjajevina; 27. Durmitor; 28. Piva; 29. Pešter i Đalovića pećina; 30. Prošćenske planine; 31. Ljubišnja i 32. Kovač.

Nadalje, na sledećim linkovima:

Područja od značaja za Zajednicu - <https://daphne.sk/BioBaseCG/pSCI.html>

Područja posebne zaštite za ptice - <https://daphne.sk/BioBaseCG/pSPA.html>

prezentovana su staništa i vrste koje su bili ključni razlog predlaganja navedenih područja. Takođe, date su i granice u GIS i CAD formatima, kao i prateće Excel tabele koje sadrže detalje o ciljnim vrstama i staništima sa dodatnim podacima o ispunjenju kriterijuma, pri čemu su svi prostorni podaci definisani u WGS84 / UTM zoni 34N (EPSG:32634) projekciji.

U konačnom, Vlada Crne Gore je na 132. sjednici, održanoj 26.06.2026. godine, usvojila Informaciju o Predlogu područja ekološke mreže (Natura 2000) u Crnoj Gori, čime je ispunjena jedna od ključnih obaveza u okviru završnog mjerila za Poglavlje 27 - Životna sredina i klimatske promjene.

Preporuke za definisanje režima lovstva u područjima ekološke mreže Natura 2000 u okviru predmetne Strategije moraju se zasnivati na sledećim preporukama:

1. Uspostaviti jasan sistem upravljanja lovstvom u područjima Natura 2000 zasnovan na ciljevima očuvanja

Strategijom je potrebno jasno definisati odnos između lovstva i ekološke mreže Natura 2000, uzimajući u obzir da se režim upravljanja ne može određivati isključivo na osnovu prostornog preklapanja lovišta i područja

ekološke mreže. Režim lova mora biti određen u odnosu na specifične ekološke zahtjeve kvalifikacionih vrsta i staništa, njihove populacione trendove, osjetljivost na uznemiravanje i druge faktore koji mogu uticati na njihovo povoljno stanje očuvanosti.

2. Uspostaviti naučno zasnovan model procjene uticaja lovnih aktivnosti

Strategija treba da definiše metodologiju kojom će se procjenjivati uticaj lovnih aktivnosti na ciljeve očuvanja Natura 2000 područja. Procjena mora uključivati najmanje: uticaj direktnog uklanjanja jedinki kroz lov; uticaj lovnih aktivnosti na ponašanje i prostornu distribuciju vrsta; nivo uznemiravanja tokom osjetljivih perioda (razmnožavanje, podizanje mladih, migracije); kumulativni uticaj sa drugim pritiscima u prostoru; uticaj na trofičke odnose i strukturu ekosistema. Posebnu pažnju treba posvetiti vrstama sa velikim arealom kretanja, kao što su velike zvijeri, kod kojih lokalne mjere mogu imati širi populacioni efekat.

3. Uspostaviti sistem adaptivnog upravljanja zasnovan na dugoročnom monitoringu

Upravljanje lovstvom u Natura 2000 područjima mora biti dinamičan proces koji se prilagođava promjenama u ekosistemima. Strategija treba da predvidi obavezno korišćenje rezultata monitoringa: brojnosti i strukture populacija divljači; stanja populacija ciljnih vrsta; kvaliteta i povezanosti staništa; pritiska i prijetnji. Posebno je značajno razviti integrisani monitoring koji povezuje podatke iz lovnog gazdovanja sa podacima zaštite prirode, uključujući genetičke metode, fotomonitoring i prostorne analize.

4. Uskladiti planska dokumenta lovstva sa dokumentima upravljanja Natura 2000 područjima

Strategijom treba jasno definisati obavezu usklađivanja: lovnih osnova; godišnjih planova gazdovanja; planova upravljanja za Natura 2000 područja; planova upravljanja zaštićenih područja. Cilj je stvaranje jedinstvenog sistema upravljanja u kojem se odluke o korišćenju divljači donose u skladu sa širim ciljevima očuvanja biodiverziteta.

5. Definisati posebne režime za područja od posebne ekološke osjetljivosti

Strategija treba da predvidi mogućnost uspostavljanja strožih režima u djelovima Natura 2000 područja gdje postoje naučno potvrđeni razlozi, kao što su: ključna reproduktivna staništa; važni koridori kretanja; područja koncentracije migratornih vrsta; staništa rijetkih i osjetljivih vrsta. Takve mjere treba prostorno i vremenski ograničiti i redovno preispitivati.

6. Spriječiti donošenje mjera zasnovanih na administrativnom pristupu bez ekološke procjene

Strategija treba jasno da naglasi da status Natura 2000 područja predstavlja okvir za upravljanje, a ne automatski režim zabrane. Istovremeno, činjenica da je lov moguć u Natura 2000 područjima ne znači da je svaka lovna aktivnost prihvatljiva. Prihvatljivost mora biti određena kroz odnos konkretne aktivnosti i konkretnih ciljeva očuvanja.

Slično Ekološkoj mreži za područja Natura 2000, za koju su standardi propisani direktivama Evropske Unije (Habitat Directive 92/43/EEC, Wild Birds Directive 79/409EEC), u okviru Bernske Konvencije (Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats), koja se takođe smatra sastavnim dijelom zakonodavstva Evropske Unije, razvija se Mreža EMERALD područja u kojima se štite vrste i staništa iz rezolucija 4 i 6 ove Konvencije. U tom smislu, Stalni Komitet Bernske Konvencije je na svom 31 sastanku 2 decembra 2011. usvojio Listu kandidovanih EMERALD područja - predloženih ASCI područja (List of candidate EMERALD sites (proposed ASCIs) u okviru koje se na stranama 27 i 28 nalaze sljedeća 32 (predložena) EMERALD područja iz Crne Gore:

SITECODE	SITE NAME	AREA
ME0000000	Maglic, Volujak i Bioc	7252.64
ME0000001	Canyon of Mala Rijeka	3600.00
ME0000002	Durmitor mountain with Tara River Canyon	33895.00
ME0000003	Skadar Lake	37800.00
ME0000004	Velika Plaza with Solana Ulcinj	2839.46
ME0000005	Buljarica	302.00
ME0000006	Field Cemovsko polje	358.00
ME0000007	Bjelasica	5733.00
ME0000008	Kanjon Cijevne	6937.00
ME0000009	Kanjon Mrtvice	2903.00
ME000000A	Lovcen	6267.00
ME000000B	Tivatska solila	240.00
ME000000C	Sasko jezero, rijeka Bojana, Knete, Ada Bojana	7397.00
ME000000D	Rumija	12237.00
ME000000E	Cave in Djalovica Ravine	191.00
ME000000F	Plavsko-Gusinjske Prokletije (+Bogicevica)	15758.00
ME000000H	Lim river	17148.00
ME000000I	Valley of Čehotina river	13356.00
ME000000J	Ljubisnja	4332.00
ME000000M	Golija i Ledenice	10276.00
ME000000N	Ostatak kanjona Pive ispod Hidroelektrane	1664.00
ME000000O	Visitor and Zeletin	13680.00
ME000000P	Komarnica	1473.00
ME000000Q	Kotorsko risanski bay	2778.00
ME000000R	Sinjavina (Babji zub i Gradiste)	5709.00
ME000000S	Orjen	15046.00
ME000000T	Pecin beach	15.00
ME000000U	Hajla	2266.00
ME000000V	Spas, Budva	352.00
ME000000X	Komovi	6135.00
ME000000Y	Katici, Donkova and Velja seka islands	439.00
ME000000Z	Platamuni	1698.00

Lista navedenih EMERALD područja prethodno je usaglašavana sa sektorima šumarstva i prostornog planiranja, shodno zaključku Vlade Crne Gore sa sjednice od 20. decembra 2007. godine kada je razmatrana Informacija o realizaciji EMERALD projekta u Crnoj Gori. Na nivou Vladine Komisije za ekonomsku politiku postignut je sledeći nivo usaglašenosti, konkretno za područja koja tretira predmetni Plan:

- i. U cjelosti usaglašena i prihvaćena područja od značaja za zaštitu: 1. Brdo Spas, 2. Platamuni, 3. Tivatska solila, 4. Kanjon Cijevne sa dijelom Čemovskog polja, 5. Kotorsko-Risanski zaliv, 6. Bioč, Maglić i Volujak, 7. Bjelasica, 8. Komovi, 9. Hajla, 10. Vojnik;
- ii. Područja od značaja za zaštitu koja su usaglašena u visokom stepenu, ali sa potrebom daljeg usaglašavanja: 1. Rumija, 2. Sinjajevina, 3. Kanjon Pive, 4. Kanjon Mrtvice, 5. Kanjon Male rijeke, 6. Orjen, 7. Golija, 8. Prokletije, 9. Visitor sa Zeletinom, 10. Solana Ulcinj, 11. Buljarica, 12. Kanjon Komarnice;
- iii. Neusaglašena područja, s potrebom daljeg usaglašavanja: 1. Ljubišnja, 2. Dolina Lima i 3. Dolina Čehotine.

Zbog promjena koje su nastale u okviru Bernske Konvencije u pogledu izvještavanja o stanju kako EMERALD područja, tako i habitata i vrsta (Rezolucije 8-10), ali i zbog novih saznanja vezanih za habitate i vrste koje štiti

Bernska Konvencija a imaju prostornu distribuciju / rasprostranjenje u Crnoj Gori, prepoznata je potreba Revizije Mreže EMERALD područja radi čega je nadležno ministarstvo u drugoj polovini 2016. godine pripremilo Akcioni plan koji je trebao da bude sproveden u periodu 2017-2019.

Pored već identifikovanih EMERALD i budućih područja Ekološke mreže Natura 2000, u Crnoj Gori su identifikovana / prepoznata sljedeća ekološki značajna područja:

- Značajna područja za boravak ptica (Important Bird Areas = IBA)
- Značajna područja za biljke (Important Plant Areas = IPA)

Značajna područja gljiva (IFA) do sada nijesu prepoznate.

Područja značajna za boravak ptica (IBA) – Osnovni spisak prepoznatih i potencijalnih (označenih sa *) značajnih lokaliteta za boravak ptica obuhvata: deltu rijeke Bojane, planinu Rumiju, Plavsko jezero sa plavnim područjima, Tivatska solila, Ćemovsko polje, planinski lanac Prokletije, akumulaciona jezera kod Nikšića, planinu Hajlu, Biogradsku goru, Durmitor, kanjon Cijevne, dolinu rijeke Zete*, Kučke planine*, Visitorske planine*, Komove*, Goliju*, Pivske planine* i planina Ljubišnju*. (izvor: CZIP - web stranica IBA Montenegro na linku <http://www.birdwatchingmn.org/en/areas-for-birds/iba-montenegro>)

Područja značajna za biljke (IPA) - Identifikacija IPA područja sprovodi se od 2000-te godine, a odnosi se na botanički najvrijednije lokalitete sa ugroženim biljnim vrstama i/ili staništima, odnosno lokalitete sa izuzetnim florističkim diverzitetom. U Crnoj Gori je identifikovano 27 IPA područja koja ukupno zauzimaju površinu od 708.606 hektara, uključujući, od planina i planinskih područja: Jerinju glavu, Lukavicu, Trebjesu, Starac, Bogićevicu, Visitor, Hajlu, Orjen, Lovćen, Rumiju, Babji zub (planina Sinjajevina), Komove, Durmitor i Biogradsku goru, a od ostalih područja Skadarsko jezero, Veliku plažu u Ulcinju, kanjone rijeka Pive, Tare, Komarnice, Mrtvice, Cijevne i Lima (izvor: Petrović D (ed), 2009: Važna biljna staništa u Crnoj Gori - IPA projekat. Zelena gora, Podgorica).

3. Podaci o ustanovljenim režimima, zonama i mjerama zaštite i korišćenja prirodnih resursa i dobara u zoni zahvata predmetne Strategije

U članu 31 Zakona o zaštiti prirode propisani su uslovi za izdvajanje zona zaštite (I, II i III) u zaštićenim područjima. U Studijama zaštite / revizije se predlažu, a u Odlukama o proglašenju / reviziji zaštićenih područja se utvrđuju / određuju režimi i zone zaštite u zaštićenim područjima.

Prostorni podaci o utvrđenim granicama i zonama i režimima zaštite zaštićenih područja su Javno dostupni i mogu se preuzeti sa web portala Agencije za zaštitu životne sredine: <https://cloud.gdi.net/smartPortal/zppCG>

Shodno odredbama iz člana 31 Zakona o zaštiti prirode, u zaštićenom području se određuju se zone zaštite u kojima se sprovode sljedeći režimi zaštite: zona zaštite I - strogi režim zaštite; zona zaštite II - aktivni režim zaštite; zona zaštite III - režim održivog korišćenja.

Zona zaštite I - strogi režim zaštite, sprovodi se na zaštićenom području ili njegovom dijelu sa neznatno izmijenjenim osobinama staništa izuzetnog ekološkog značaja, kojim se omogućavaju prirodni biološki procesi, očuvanje integriteta staništa i životnih zajednica, uključujući izuzetno vrijedna kulturna dobra.

U zoni zaštite I sa strogim režimom zaštite: - zabranjeno je korišćenje prirodnih resursa i izgradnja objekata; - vrše se naučna istraživanja i praćenje prirodnih procesa (monitoring) u ograničenom obimu; - dozvoljene su posjete u obrazovne svrhe u ograničenom obimu; - sprovode se zaštitne, sanacione i druge neophodne mjere u slučaju požara, elementarnih nepogoda i udesa, pojave biljnih i životinjskih bolesti i prenamnožavanja štetočina.

Zona zaštite II - aktivni režim zaštite, sprovodi se na zaštićenom području u kome su djelimično izmijenjene osobine prirodnih staništa ali ne do nivoa da ugrožavaju njihov ekološki značaj, uključujući vrijedne predjele i objekte geonasljeđa. U zoni zaštite II sa aktivnim režimom zaštite mogu se: sprovoditi intervencije u cilju restauracije, revitalizacije i ukupnog unaprjeđenja zaštićenog područja; vršiti kontrolisano korišćenje prirodnih resursa, bez posljedica po primarne vrijednosti njihovih prirodnih staništa, populacija, ekosistema, obilježja predjela i objekata geonasljeđa.

U zoni zaštite III sa režimom održivog korišćenja mogu se: sprovoditi intervencije u cilju restauracije, revitalizacije i ukupnog unaprjeđenja zaštićenog područja; razvijati naselja i prateća infrastruktura u mjeri u kojoj se ne izaziva narušavanje osnovnih vrijednosti područja; vršiti radovi na uređenju objekata kulturno-istorijskog nasljeđa i tradicionalne gradnje; sprovoditi očuvanja tradicionalnih djelatnosti lokalnog stanovništva; selektivno i ograničeno koristiti prirodni resursi.

Van granica zaštićenog područja, po potrebi se može odrediti i zaštitni pojas. Zaštitni pojas može se odrediti u cilju sprječavanja odnosno ublažavanja spoljnih faktora koji mogu uticati negativno na zaštićeno područje kao što su: otpadne vode, čvrsti otpad, invazivne vrste, nelegalna gradnja, turizam, spiranje pesticida, herbicida i drugih hemikalija, požari, pošumljavanje neautohtonim biljnim vrstama i drugim mogućim faktorima.

3. Uslovi, zabrane i ograničenja pod kojima se radnje, aktivnosti i djelatnosti mogu realizovati u zoni zahvata Strategije

Pri izradi Strategiji razvoja lovstva za period 2026.-2036. godina mogu se planirati, poštujući:

D) opšte uslove, zabrane i ograničenja koji su utvrđeni u odgovarajućim:

(i) *propisima*: i) propisima: • Ustav Crne Gore ("Službeni list Crne Gore", br. 001/07 od 25.10.2007, 038/13 od 02.08.2013); • Zakon o divljači i lovstvu ("Službeni list Crne Gore", br. 052/08 od 27.08.2008, 040/11 od 08.08.2011, 048/15 od 21.08.2015, 084/24 od 06.09.2024, 051/25 od 27.05.2025); Zakon o šumama („Službeni list Crne Gore“, br. 077/24 od 05.08.2024, 092/25 od 07.08.2025, 059/26 od 04.05.2026.); • Zakon o zaštiti prirode ("Službeni list Crne Gore", br. 054/16 od 15.08.2016, 018/19 od 22.03.2019, 084/24 od 06.09.2024); • Zakon o životnoj sredini ("Službeni list Crne Gore", br. 052/16 od 09.08.2016, 073/19 od 27.12.2019, 073/19 od 27.12.2019, 084/24 od 06.09.2024); • Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu ("Službeni list Republike Crne Gore", br. 080/05 od 28.12.2005, "Službeni list Crne Gore", br. 073/10 od 10.12.2010, 040/11 od 08.08.2011, 059/11 od 14.12.2011, 052/16 od 09.08.2016, 084/24 od 06.09.2024); • Zakon o vodama ("Službeni list Republike Crne Gore", br. 027/07 od 17.05.2007, "Službeni list Crne Gore", br. 073/10 od 10.12.2010, 032/11 od 01.07.2011, 047/11 od 23.09.2011, 048/15 od 21.08.2015, 052/16 od 09.08.2016, 055/16 od 17.08.2016, 002/17 od 10.01.2017, 080/17 od 01.12.2017, 084/18 od 26.12.2018, 084/24 od 06.09.2024); • Zakon o nacionalnim parkovima ("Službeni list Crne Gore", br. 028/14 od 04.07.2014, 039/16 od 29.06.2016, 084/24 od 06.09.2024); • Zakon o veterinarstvu ("Službeni list Crne Gore", br. 030/12 od 08.06.2012, 048/15 od 21.08.2015, 057/15 od 07.10.2015, 052/16 od 09.08.2016, 043/18 od 03.07.2018, 084/24 od 06.09.2024, 092/25 od 07.08.2025, 014/26 od 09.02.2026, 059/26 od 04.05.2026, 079/26 od 09.06.2026); • Zakon o zaštiti dobrobiti životinja ("Službeni list Crne Gore", br. 014/08 od 29.02.2008, 040/11 od 08.08.2011, 047/15 od 18.08.2015); • Zakon o poljoprivrednom zemljištu ("Službeni list Republike Crne Gore", br. 015/92 od 10.04.1992, 059/92 od 22.12.1992, 059/92 od 22.12.1992, 027/94 od 29.07.1994, "Službeni list Crne Gore", br. 073/10 od 10.12.2010, 032/11 od 01.07.2011); • Zakon o nevladinim organizacijama ("Službeni list Crne Gore", br. 039/11 od 04.08.2011, 037/17 od 14.06.2017, 084/24 od 06.09.2024); • Zakon o oružju ("Službeni list Crne Gore", br. 010/15 od 10.03.2015); Program razvoja lovstva Crne Gore (2014 - 2024); • Krivični zakonik Crne Gore ("Službeni list Republike Crne Gore", br. 070/03 od 25.12.2003, 013/04 od 26.02.2004, 047/06 od 25.07.2006, "Službeni list Crne Gore", br. 040/08 od 27.06.2008, 025/10 od 05.05.2010, 073/10 od 10.12.2010, 032/11 od 01.07.2011, 064/11 od 29.12.2011, 040/13 od 13.08.2013, 056/13 od 06.12.2013, 014/15 od 26.03.2015, 042/15 od 29.07.2015, 058/15 od 09.10.2015, 044/17 od 06.07.2017, 049/18 od 17.07.2018, 003/20 od 23.01.2020, 026/21 od 08.03.2021, 144/21 od 31.12.2021, 145/21 od 31.12.2021, 110/23 od 12.12.2023, 123/24 od 23.12.2024, 121/25 od 21.10.2025)

(ii) *sektorskim politikama, strategijama, programima i planovima* u kojima su utvrđeni uslovi, zabrane i ograničenja vezani za zonu zahvata predmenih planova (Nacionalnom strategijom održivog razvoja do 2030. godine, Nacionalnom strategijom biodiverziteta sa Akcionim planom za period 2016 – 2020, kao i lokalnim - opštinskim strateškim i planskim dokumentima):

II) opšte uslove, zabrane i ograničenja koji su utvrđeni u Zakonu o zaštiti prirode u pogledu:

- sprovođenja odredbi vezanih za određene vrste zaštićenih područja, i to: za strogi rezervat prirode (član 21, ispoštovati zabrane i ograničenja), za nacionalne parkove (član 22, ispoštovati zabrane i ograničenja), za posebni rezervat prirode (član 23, ispoštovati zabrane i ograničenja), za park prirode (član 24, ispoštovati zabrane i ograničenja), za spomenik prirode (član 25, ispoštovati zabrane i ograničenja), za predio izuzetnih odlika (član 26, ispoštovati zabrane i ograničenja), za zone i režime zaštite u zaštićenim područjima (član 26, ispoštovati zabrane i ograničenja),
- direktne primjene odredbi iz čl. 39. i 40 koje se odnose na zabranu korišćenja zaštićenih područja na način koji prouzrokuje njihovo oštećenje, smanjenje njihove biološke i predione raznovrsnosti, zagađivanje ili ugrožavanje podzemnih i površinskih voda, kao i obavezu izdavanja Dozvole za obavljanje radnji, aktivnosti i djelatnosti u zaštićenom području
- zaštite biološke, geološke i predione raznovrsnosti (član 3, stav 1, alineja 4-7) (usklađivanje ljudskih aktivnosti, ekonomskih i društvenih razvojnih planova, programa i projekata sa održivim korišćenjem obnovljivih i racionalnim korišćenjem neobnovljivih prirodnih vrijednosti i resursa, radi njihovog trajnog očuvanja; sprečavanje aktivnosti sa štetnim uticajem na prirodu koje su posljedica linearne zavisnosti ekonomskog rasta i upotrebe prirodnih resursa;
- mjera zaštite i očuvanja prirode (član 14) (zaštita prirodnih dobara; održivo korišćenje prirodnih resursa, prirodnih dobara i kontrola njihovog korišćenja; očuvanje područja ekološke mreže; sprovođenje dokumenata zaštite prirode u skladu sa članom 10 Zakona o zaštiti prirode; ublažavanje štetnih posljedica prirodnih katastrofa, štetnih posljedica izazvanih aktivnostima u prirodi i korišćenjem prirodnih dobara; sprovođenje podsticajnih mjera za zaštitu i očuvanje prirodnih dobara.
- planiranja održivog korišćenja prostora i prirodnih resursa (član 15, stav 3) (zabranjeno je korišćenje prostora i prirodnih resursa i dobara na način kojim se prouzrokuje trajno narušavanje biološke raznovrsnosti.),
- izbjegavanje oštećenja prirode (član 16, stav 1 i 2) (djelatnosti, radnje i aktivnosti u prirodi planiraju se na način da se izbjegnu ili na najmanju mjeru svede ugrožavanje i oštećenje prirode; pravno i fizičko lice koje koristi prirodne resurse i dobra dužno je da djelatnosti, radnje i aktivnosti obavlja na način kojim se izbjegava oštećenje prirode ili svede na najmanju mjeru)
- zaštite i očuvanja zaštićenih divljih vrsta biljaka, životinja i gljiva (član 89, stav 4) (zaštićene divlje vrste biljaka, životinja i gljiva štite se na način kojim se postiže ili održava njihov povoljan status očuvanosti)

III) posebne uslove, zabrane i ograničenja zaštite prirode koji su vezani za zonu zahvata predmetne Strategije:

(i) zabranjeno je vršenje lova na teritorijama **svih** zaštićenih područja u Crnoj Gori, odnosno u njihovoj I i II zoni zaštite u skladu sa njihovom Odlukom o proglašenju zaštićenim područjem objavljenim u “Službenom listu Crne Gore – opštinski propisi”. S tim u vezi, neophodno je prilagoditi karte lovnih teritorija za svako lovno područje u sklopu kojih se nalazi neko od zaštićenih područja kako bi se sačuvala bioraznolikost i prirodne vrijednosti na osnovu kojih su ista proglašena. Ističemo, zabranjene su aktivnosti u okviru zaštićenih područja na način koji prouzrokuje: osiromašenje prirodnog fonda divljih vrsta biljaka, životinja i gljiva i smanjenje biološke i predione raznovrsnosti.

Stoga, u Strategiji se obavezno mora uvrstiti i sprovesti sledeća :

1. Odluka o proglašenju parka prirode „Rijeka Zeta“ („Službeni list CG“, br. 69/19), lov zabranjen u zaštitnim zonama I i II.
2. Odluka o proglašenju parka prirode „Dragišnica i Komarnica“, lov isključivo moguć samo na vremenski i prostorno ograničene slučajeve sanitarnog izlova kod pojave zaraznih bolesti (bjesnilo, kuga itd.).

3. Odluka o proglašenju parka prirode „Piva“ („Službeni list CG - opštinski propisi“, br. 15/15) zabranjen lov zaštitnim zonama I i II.
 4. Odluka o proglašenju regionalnog parka „Komovi“ za teritoriju Glavnog grada Podgorica „Službeni list Crne Gore – opštinski propisi“, br. 06/15, 23/19, i 54/19) kojom je definisano da lov nije dozvoljen.
 5. Odluka o proglašenju Spomenika prirode „Kanjon Cijevne“, kojom se u I i II zoni zaštite zabranjuje lov i privredni ribolov, osim u slučajevima zaštite divljih vrsta biljaka i životinja, sprovođenja uzgojnih i zaštitnih mjera, očuvanja prirodnih staništa i zaštite zdravlja i sigurnosti ljudi.
 6. Odluka o proglašenju Parka prirode „Ulcinjaska solana“ ("Službeni list Crne Gore - opštinski propisi", br. 030/19 od 29.07.2019), kojom je zabranjen lov u I, II i III zoni zaštite.
- (ii) Strategijom razvoja lovstva 2026.-2036. mora se predvidjeti zabrana lova za vrste (medvjed, vuk, divokoza) koje se nalaze na aneksima Direktive o zaštiti prirodnih staništa i divlje flore i faune (Habitat Directive 92/43/EEC) i/ili aneksima Ptičje direktive (Wild Birds Directive 79/409EEC)
- (iii) Plan monitoringa vrsta lovne divljači obuhvaćenih Strategijom mora sadržati desetogodišnji plan monitoringa, kao i pripadajuće godišnje planove monitoringa, a sve u cilju usaglašenosti istih sa članom 100 Zakona o zaštiti prirode. U istom predvidjeti eksternu kontrolu podataka monitoringa od strane uprave za zaštitu prirode odnosno Agencije za zaštitu životne sredine što do sada nije bio slučaj. Na taj način postiže se kontinuitet korektnog i tačnog utvrđivanja i praćenja stanja fondova divljači, stručnog, realnog, dugoročnog i kratkoročnog planiranja i dosljedne, blagovremene i stručne realizacije predmetne Strategije.

4. Mjere zaštite prirode koje treba predvidjeti za primjenu u Strategiji

Zakonski i drugi uslovi, zabrane i ograničenja koji su vezani za susjedna zaštićena i druga ekološki značajna područja, kao i prirodne vrijednosti u zoni zahvata predmetnog Programa dati su u tački 4. ovog Mišljenja.

Shodno odredbama iz člana 10 Zakona o zaštiti prirode ("Službeni list Crne Gore", br. 054/16 od 15.08.2016, 018/19 od 22.03.2019, 084/24 od 06.09.2024), mjere zaštite prirode podrazumijevaju prije svega sprovođenje dokumenata zaštite prirode, a to su: strategija biodiverziteta, planovi upravljanja zaštićenim prirodnim dobrima i godišnji programi upravljanja zaštićenim prirodnim dobrima, kao i lokalni akcioni planovi za biodiverzitet. Osim sprovođenja mjera na ovaj način, a shodno odredbama iz člana 14 Zakona o zaštiti prirode, mjere zaštite prirode u praksi se sprovode konkretno kroz: zaštitu prirodnih dobara, održivo korišćenje prirodnih resursa, prirodnih dobara i kontrole njihovog korišćenja, zatim kroz očuvanje područja ekološke mreže, ublažavanje štetnih posljedica izazvanih aktivnostima u prirodi i korišćenjem prirodnih dobara, sprovođenjem podsticajnih mjera za zaštitu i očuvanje prirodnih dobara.

U predmetnoj Strategiji i pripadajućoj Strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu, treba da budu propisane OPŠTE biološke, tehničke i tehnološke mjere zaštite prirode za planirane radnje, aktivnosti i djelatnosti koje treba da budu: (i) provjerene / kontrolisane od strane nadležne inspekcije, shodno Zakonu.

Opšte biološke, tehničke i tehnološke mjere zaštite prirode treba da obuhvate:

- (i) *tehničke i tehnološke* mjere zaštite (vezane za ublažavanje negativnih uticaja na zemljište, vode, vazduh, pojavu buke i vibracija u dozvoljene granice),
- (ii) *mjere biološke zaštite* za sprečavanje, smanjenje ili otklanjanje štetnih uticaja na staništa i vrste u toku izgradnje i funkcionisanja građevinskih objekata koji budu predviđeni predmetnim planovima (uključujući mjere za zaštitu staništa i vrsta koje nijesu obuhvaćene u okviru tehničkih i tehnoloških mjera a odnose se na kontrolu odlaganja otpadnog materijala od izgradnje objekata, moguće presađivanje pojedinačnih vrijednih stabala, saniranje oštećenih dijelova prirode (prirodnih staništa) i/ili njihovo vraćanje u prethodno prirodno stanje i sl)
- i,
- (iii) *mjere u slučaju akcidentnih situacija.*

Shodno članu 18 stav 9 Zakona o zaštiti prirode ukoliko se ne donese Strategija razvoja lovstva za period 2026 – 2036. godine, Akt o smjernicama i uslovima zaštite prirode prestaje da važi u roku od dvije godine od dana dostavljanja Akta.

1.5.2. Usklađenost Strategije sa smjernicama i uslovima zaštite prirode

Strategija razvoja lovstva za period 2026 - 2036 godina, odnosno sve date mjere za očuvanje i unaprjeđenje populacija divljači u dokumentu su prilagođene datim smjernicama i uslovima zaštite prirode:

Prirodne vrijednosti lokacije: Podaci o prirodnim vrijednostima lokacije, vrstama biljaka, životinja i gljiva, objekata geonasljeđa i predjela u granicama obuhvata Strategije razvoja lovstva za period 2025 - 2035. godina (stratigrafsko-litološki sastav, hidrogeologija, reljef, biodiverzitet i raznovrsnost pejzažnih oblika Crne Gore) su obrađeni u poglavlju 3. Prirodni i drugi uslovi za razvoj lovstva, u kojem su obrađena poglavlja:

- **Orografski uslovi za razvoj lovstva** sa opisom glavnih orografskih prilika po lovnim područjima i pedološikom uslovima sa opisom najzastupljenijih zemljišta u Crnoj Gori;
- **Hidrografski uslovi za razvoj lovstva**, gdje je dat prikaz hidrografskih prilika po lovnim područjima;
- **Fitocenološke prilike (biljne zajednice)** po lovnim područjima i opisom najzastupljenijih šumskih zajednica u Crnoj Gori;
- **Klimatski uslovi za razvoj lovstva** sa pregledom glavnih klimatoloških podataka prema podacima Zavoda za hidrometeorologiju i seizmologiju Crne Gore, za period 1991 - 2020 godina (srednja mjesečna temperatura vazduha u °C, srednja mjesečna relativna vlažnost vazduha (u %), prosječna količina padavina u mm, maksimalna visina sniježnog pokrivača u (cm), prosječan broj tropskih dana (dan kada je max temp. vazduha $\geq 30^{\circ}\text{C}$), prosječan broj ledenih dana (dan kad je max temp. vazduha $< 0^{\circ}\text{C}$) i prosječan broj dana sa sniježnim pokrivačem $> 1\text{cm}$);
- **Infrastrukturalne prilike sa kratkim prikazom** saobraćajne infrastrukture Crne Gore;
- **Antropogeni faktori** sa opisom glavnih faktora koji utiču na mir u lovištima.

Zaštićena područja, zabrane i ograničenja: U proglašenim zaštićenim područjima, kao i onim koja su planirana za zaštitu u budućem periodu, kao i budućim područjima ekološke mreže, (osim područja nacionalnih parkova, na kojima nijesu ustanovljena lovišta), koja se nalaze na površinama na kojima su istovremeno ustanovljena i lovišta, odnosno u zonama I, II ili III u kojima je aktima o proglašenju lov zabranjen, predlažemo da prilikom donošenja lovnih osnova, takve zone se izdvajaju pod lovni rezervat ili lovni zabran. Ovom tim prije, što je obaveza korisnika lovišta propisana Zakonom o divljači i lovstvu (član 27), da se lovnom osnovom radi obezbjeđenja što povoljnijih uslova za reprodukciju divljači, izdvaja pod lovni rezervat i lovni zabran najmanje 1/4 lovne površine lovišta, a da se Godišnjim lovnim planom, u skladu sa lovnom osnovom, bliže utvrđuju način i uslovi upravljanja populacijama divljači u lovnom rezervatu i lovnom zabranu. Kako su lovni rezervat i lovni zabran shodno Zakonu o divljači i lovstvu, nelovne površine odnosno na njima je zabranjen lov, na ovaj način će se postići potpuna usklađenost planskih dokumenata - lovnih osnova za važećim odlukama o proglašenju tih zaštićenih područja. Ukoliko u nekim lovištima ove površine nijesu usklađene, potrebno je izvršiti odgovarajuću reviziju planskih dokumenata - lovnih osnova, a takođe izvršiti i odgovarajući kartografski prikaz istih, na kartama lovišta.

Korisnici lovišta su u obavezi, da u koordinaciji sa jedinicama lokalne samouprave u čijoj nadležnosti je proglašenje zaštićenih područja (izuzetak je proglašenje nacionalnih parkova) da prate eventualno proglašenje novih zaštićenih područja i svoju plansku dokumentaciju usklađuju sa novonastalim okolnostima.

Kada je u pitanju monitoring lovne divljači, ističemo činjenicu da prema Zakonu o divljači i lovstvu, korisnici lovišta utvrđuju i prate brojno stanje divljači i vode evidencije o brojnom stanju divljači i utvrđuju usklađenost divljači sa životnom sredinom na osnovu bioloških pokazatelja. Pravilnikom o metodologiji za utvrđivanje i praćenje brojnog stanja divljači, koji je Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede donijelo 2017. godine, uz prethodno pribavljeno mišljenje ministarstva nadležnog za poslove zaštite životne sredine (tada Ministarstva održivog razvoja i turizma), propisana je metodologija za utvrđivanje i praćenje brojnog stanja divljači i vođenje evidencije o brojnom stanju divljači, kao i ustanovljavanje bioloških pokazatelja usklađenosti divljači sa životnom sredinom i procjenjivanje štete od divljači i na divljač.

Praćenje brojnog stanja divljači je redovna aktivnost i obaveza korisnika lovišta, a izbor same metode za za pojedine vrste divljači, treba da se vrši uz pomoć stručnih lica i konsultovanje eksperata, kako bi se izabrala najpovoljnija metoda uzimajući u obzir geomorfološke karakteristike, konfiguraciju terena, poznavanje biologije i ekologije vrsta.

Prema odredbama člana 100 Zakona o zaštiti prirode, stanje očuvnosti prirode prati se na osnovu petogodišnjeg plana monitoringa, koji donosi Vlada, a koji se sprovodi na osnovu godišnjeg programa monitoringa koji donosi Vlada do 31. decembra tekuće godine za narednu godinu. Nadalje je propisan i sadržaj plana i programa monitoringa, koji sprovodi organ uprave, a da za pojedine poslove iz programa monitoringa organ uprave može angažovati pravna i fizička lica koja ispunjavaju uslove u pogledu kadra i opreme. Takođe, propisano je da lokalna uprava može pratiti stanje očuvnosti prirode na svojoj teritoriji o svom trošku. U pomenutom članu sadržan je osnov za propisivanje bližeg sadržaja plana monitoringa i godišnjeg programa monitoringa.

Kako ne raspoložemo sa informacijom da je Vlada donijela petogodišnji plan monitoringa (pa tako nijesu donošeni ni godišnji programi za njeno sprovođenje) koji je trenutno važeći, kao i da nije donijet ni odgovarajući podzakonski akt - pravilnik, kojim bi se bliže propisao sadržaj plana monitoringa i godišnjeg programa monitoringa, a cilju usaglašenosti odredbi Zakona o divljači i lovstvu sa Zakonom o zaštiti prirode, kada je u pitanju monitoring lovne divljači, odnosno praćenje njihovog brojnog stanja, predlažemo da se u prilikom pripreme novog Zakona o zaštiti prirode, propiše pravni osnov po kojem bi ministarstvo nadležno za poslove šumarstva i lovstva davalo mišljenje na isti.

Takođe, kao prelazno rješenje, predlažemo u koordinaciji Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, obrazovanje mješovitih radnih timova, uz učešće u njima pored onih čija je to zakonska obaveza (korisnici lovišta i Agencija za zaštitu životne sredine) i ostalih svih zainteresovanih subjekata (Lovački savez Crne Gore, nadležna inspekcija, NVO i dr.), čime se može dati naglasak na pojedine vrste lovne divljači. Na ovaj način se povećava i tačnost prikupljenih podataka, kao i prihvatljivost istih od svih zainteresovanih strana.

I prilikom pripreme budućeg petogodišnjeg plana monitoringa, u cilju gore usaglašenosti i izvršavanja nadležnosti iz gore navedenih propisa, predlažemo obavezno učešće gore navedenih subjekata (prevažodno korisnika lovišta i Agencije za zaštitu životne sredine). Ovo tim prije, što gore navedene odredbe Zakona o zaštiti prirode i ostavljaju mogućnost angažmana kako pravnih i fizičkih lica koja ispunjavaju uslove u pogledu kadra i opreme, tako i jedinica lokalne uprave, koje su u tri slučaja (Danilovgrad, Bar i Ulcinj) i osnivači pravnih lica, koja su u Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, registrovani kao korisnici lovišta. Na ovaj način se daje puni doprinos potrebnoj međusektorskoj saradnji, ali postiže i usaglašenost nadležnosti i propisa.

Zaštićene vrste divljači: Za vrste divljači koje se nalaze na odgovarajućim aneksima direktiva EU: Direktive Savjeta 92/43 EEZ o zaštiti prirodnih staništa i divljih biljnih i životinjskih vrsta - Habitat direktive i Direktive Savjeta 79/409 EEZ o očuvanju divljih ptica (1979) - Ptičje direktive, u poglavlju 4. **Strateški i operativni ciljevi gazdovanja sa divljači, ključne aktivnosti i mjere za ostvarivanje ciljeva** dat je predlog za prilagođavanje njihovog stepena zaštite sa domaćim propisima, za svaku vrstu pojednično.

Preporuke za definisanje režima lovstva u Natura 2000 područjima date su u poglavlju 2.3. **Lovstvo i zaštićena područja**, podnaslov: Lovstvo u Natura 2000 područjima.

Uslovi, zabrane i ograničenja: U poglavlju 1.1.3. Zakonodavni okvir, podnaslov: Domaće zakonodavstvo, dat je prikaz najznačajnijih domaći propisa i dokumenta koji se tiču sektora lovstva, kao i ostvrt na najznačajnije odredbe koje se tiču predmetne Strategije.

Mjere zaštite prirode: Sve mjere i aktivnosti opisane u okviru definisanih strateških i operativnih ciljeva, kao i mjere date u Akcionom planu za sprovođenje Startegije, podređene su istovremeno i mjerama zaštite prirode, koje se prije svega odnose na zaštitu prirodnih dobara, održivo korišćenje prirodnih resursa, prirodnih dobara i kontrole njihovog korišćenja, zatim kroz očuvanje područja ekološke mreže, ublažavanje štetnih posljedica

izazvanih aktivnostima u prirodi i korišćenjem prirodnih dobara, sprovođenjem podsticajnih mjera za zaštitu i očuvanje prirodnih dobara.

2. ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA LOVSTVA U CRNOJ GORI

2.1. Uvod

Divljač Crne Gore je nacionalno, prirodno bogatstvo i dobro od opšteg interesa i ono se kao takvo nalazi u državnoj svojini. Zbog takvog određenja, kao i značaja koje ima u zadovoljavanju ekoloških, ekonomskih i socijalnih potreba društva, divljač se mora očuvati, uzgajati i racionalno koristiti.

Za ostvarivanje ovih ključnih ciljeva u javnom interesu je potrebno uspostavljanje lovstva kao djelatnosti organizovanog gazdovanja divljači koje obuhvata uzgoj, zaštitu, lov i korišćenje divljači i njenih djelova.

Odlukom o utvrđivanju lovni područja („Službeni list CG“, broj 14/09), na teritoriji Crne Gore, utvrđeno je pet (5) lovni područja i to:

1. **Mediteransko lovno područje**, koje obuhvata teritoriju opština: Herceg Novi, Tivat, Kotor, Budva, Bar i Ulcinj;
2. **Submediteransko lovno područje**, koje obuhvata teritoriju opština: Danilovgrad, Podgorica i Cetinje;
3. **Centralno lovno područje**, koje obuhvata teritoriju opština: Kolašin, Mojkovac i Nikšić;
4. **Istočno lovno područje**, koje obuhvata teritoriju opština: Bijelo Polje, Berane, Andrijevica, Rožaje i Plav;
5. **Sjeverno lovno područje**, koje obuhvata teritoriju opština: Pljevlja, Plužine, Šavnik i Žabljak.

Koristeći podatke iz Novih izmjena i dopuna Inoviranog elaborata o ustanovljavanju lovišta Crne Gore (2010) - verzija 2026, sljedećoj tabeli je prikazana struktura površina lovišta po namjeni u lovnim područjima:

R/b	Lovno područje	Površina (ha)				
		Šuma i šum. zemljište	Livade i pašnjaci	Njive i oranice	Ostalo	Ukupno
1.	Mediteransko	101.113	20.940	6.806	19.951	148.810
2.	Submediteransko	167.339	56.093	8.181	25.141	256.754
3.	Centralno	225.236	77.821	3.306	21.208	327.571
4.	Istočno	182.206	76.111	986	6.586	265.889
5.	Sjeverno	171.537	97.847	89	18.727	288.200
Σ		847.431	328.812	19.368	91.613	1.287.224

Odlukom o ustanovljavanju lovišta („Službeni list CG“, broj 81/26), na teritoriji Crne Gore, ustanovljeno trideset jedno lovište (31), na površini od 1.287.224 ha.

Po podacima nadležnog ministarstva, lovišta Crne Gore, koriste: 27 lovačkih organizacija - društava i tri društva sa ograničenom odgovornošću, čiji su osnivači matične skupštine opštine (Bar, Ulcinj i Danilovgrad).

U sljedećoj tabeli je prikazana su ustanovljena lovišta, sa površinom i nazivom i sjedištem njihovog korisnika:

Naziv lovišta	Površina (ha)	Naziv i sjedište korisnika lovišta
Mediteransko lovno područje		
„Ulcinj“	26.109	D.O.O. „ZA OČUVANJE I ZAŠTITU BIODIVERZITETA, UZGOJA I LOVA DIVLJAJČI I RIBOLOV“ - Ulcinj
„Bar“	49.087	D.O.O. „Lovstvo“ - Bar
„Paštrovići“	6.384	Paštrovska lovačka organizacija za uzgoj, zaštitu i lov divljači - Petrovac na moru
„Primorje“	5.316	Lovačka organizacija „Primorje“ - Budva
„Kotor“	16.680	Lovačko udruženje „Kotor“ - Kotor
„Risan“	17.145	Lovačko društvo „Risan“ - Risan
„Tivat“	4.742	Lovačko udruženje „Tivat“ - Tivat
„Orjen“	23.347	Društvo za uzgoj, zaštitu i lov divljači „Orjen“ - Herceg Novi
Submediteransko lovno područje		
„Podgorica I“	108.652	Lovačka organizacija za uzgoj, zaštitu i lov divljači „Podgorica“ - Podgorica
„Podgorica II“	7.835	Lovačko društvo „Zeta“ - Golubovci
„Podgorica III“	13.039	Lovačka organizacija za uzgoj, zaštitu i lov divljači „Podgorica“ - Podgorica
„Danilovgrad“	48.644	D.O.O. za uzgoj, zaštitu i lov divljači i riba - Danilovgrad
„Cetinje“	78.584	Lovačko društvo „Cetinje“ - Cetinje
Centralno lovno područje		
„Nikšić“	131.839	Lovačka organizacija za uzgoj, zaštitu i lov divljači „Dr Zoran Kesler“ - Nikšić
„Bratogošt“	51.527	Udruženje za uzgoj, zaštitu i lov divljači „Bratogošt“ - Velimlje
„Grahovo“	24.112	Organizacija za uzgoj, zaštitu i lov divljači „Ilija Milović“ - Grahovo
„Kolašin“	35.285	Lovačko društvo „Lovac“ - Kolašin
„Rovca“	19.853	Lovačko društvo „Rovca“ - Kolašin
„Morača“	31.670	Lovačko društvo „Manastir Morača“ - Podgorica
„Mojkovac“	33.285	Lovačka organizacija „Milorad Bulatović“ - Mojkovac
Istočno lovno područje		
„Bijelo Polje“	92.409	Lovačka organizacija „Bijelo Polje“ - Bijelo Polje
„Smiljevica i Bjelasica“	49.813	Lovačka organizacija „Ivangrad“ - Berane
„Petnjica“	17.157	Lovačka organizacija „Petnjica“ - Petnjica
„Andrijevice“	33.059	Lovačka organizacija „Komovi“ - Andrijevice
„Rožaje“	41.645	Lovačko društvo „Hajla“ - Rožaje
„Maja Karanfili“	7.114	Lovačka organizacija „Maja Karanfili“ - Gusinje
„Hriidsko jezero“	24.692	Lovačka organizacija „Hriidsko jezero“ - Plav
Sjeverno lovno područje		
„Pljevlja“	128.000	Lovačko društvo „Pljevlja“ - Pljevlja
„Plužine“	80.078	Lovačko udruženje „Bajo Pivljanin“ - Plužine
„Žabljak“	28.511	Lovačko udruženje „Durmitor“ - Žabljak
„Šavnik“	51.612	Lovno-ribolovno društvo „Komarnica“ - Šavnik
Ukupno:	1.287.224	

Ukupan broj članova u lovnoj 2025/26 godini iznosio je 7.544, dok je broj izdatih dozvola za lov iznosio 6.355 a izdatih lovnih karata 5.329. Najviše izdatih dozvola za lov je za lovište „Nikšić“ 604, lovište „Pljevlja“ 584, lovište „Bar“ 446, lovište „Ulcinj“ 356, lovišta „Podgorica I“ 355, lovišta „Danilovgrad“ 308, itd.

Prosječna površina po članu - lovcu, na nivou Crne Gore iznosi oko 200 ha.

Divljač mogu loviti lica koja imaju lovačku dozvolu izdatu od korisnika lovišta i lovnu kartu izdatu od Lovačkog saveza Crne Gore.

Prema Zakonu o divljači i lovstvu, korisnik mora da obezbijedi da stručne poslove uzgoja, zaštite i organizovanja lova divljači obavljaju lica sa najmanje završenom srednjom školom: šumarske, veterinarske ili poljoprivredne struke, kao i da obezbijedi i organizuje službu čuvanja lovišta u skladu sa propisom koji donosi nadležno ministarstvo (Pravilnikom o službi čuvanja lovišta - „Službeni list CG“, br. 30/09 i 14/16).

Najviše trenutno zaposlenih je u D.O.O. „Lovstvo“ iz Bara - 15, Javnom preduzeću za uzgoj i zaštitu divljači „Ulcinj“ iz Ulcinja - 13, Lovačkoj organizaciji „Podgorica“ (korisnik dva lovišta) - 9, Lovačkoj organizaciji za uzgoj, zaštitu i lov divljači „Dr Zoran Kesler“ iz Nikšića - 7, itd.

2.2. Organizacioni okvir

Vlada Crne Gore - Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede

U skladu sa odredbama Zakona o divljači i lovstvu i važeće Uredbe o organizaciji i načinu rada državne uprave, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede je organ državne uprave nadležan za poslove lovstva. Ono vrši poslove uprave koji se odnose na sistemska rješenja za gazdovanje i upravljanje sa divljači i lovstvom; obezbjeđenje korišćenja lovišta i izradu programa razvoja lovstva, zatim normativnu djelatnost, vođenje propisanih evidencija, međunarodnu saradnju, usklađivanje domaćih propisa sa pravonom tekovinom Evropske unije; sprovođenje inspeksijskog nadzora u okviru nadležnosti i ovlašćenja utvrđenih zakonom kojim je uređen inspeksijski nadzor, upravni nadzor u oblastima za koje je ministarstvo osnovano; kao i druge poslove koji su mu određeni u nadležnost.

Zakonom o divljači i lovstvu je propisano da na predlog tog ministarstva, Vlada Crne Gore ustanovljava lovišta i osniva lovišta sa posebnom namjenom.

Lovište se dodjeljuje na korišćenje pravnim licima koja ispunjavaju uslove propisane Zakonom o divljači i lovstvu na period od 10 godina. Postupak dodjele na korišćenje pokreće se na osnovu javnog konkursa koji, na osnovu odluke Vlade, raspisuje nadležno ministarstvo. Zahtjev za dodjelu lovišta na korišćenje podnosi se nadležnom ministarstvu, a akt o dodjeli lovišta na korišćenje donosi Vlada, na predlog nadležnog ministarstva. Odnosi u gazdovanju lovištem uređuju se ugovorom, koji na osnovu odluke Vlade o dodjeli lovišta na korišćenje zaključuje nadležno ministarstvo i korisnik lovišta.

Od navedenih poslova Ministarstva od posebnog značaja su poslovi iz domena regulacije i normative.

Nadležna i zainteresovana ministarstva odnosno drugi organi državne uprave u Vladi Crne Gore daju mišljenja o pojedinim pitanjima vezanim za oblasti divljači i lovstva, a posebno koja su u vezi sa zaštitom životne sredine.

Lovački savez Crne Gore

U skladu sa članom 8 Zakona o divljači i lovstvu, Lovački savez Crne Gore je nacionalna asocijacija lovaca u koju su uključene lovačke organizacije, korisnici lovišta, privredna društva i druga pravna lica koja se bave

lovstvom, kao i druge organizacije zainteresovane za razvoj lovstva. Lovački savez može osnovati najmanje pet korisnika lovišta, s tim što se u Crnoj Gori može osnovati samo jedna nacionalna asocijacija lovaca. Rješenjem o upisu u registar koji vodi nadležno ministarstvo, Lovački savez stiče svojstvo pravnog lica, kao i nacionalne asocijacije lovaca.

Zakonom o divljači i lovstvu su određeni poslovi Lovačkog saveza od javnog interesa od kojih poslove organizovanja polaganja lovačkih ispita, sokolarskih ispita i ispita za ocjenjivače trofeja divljači i izdavanja lovne karte Lovački savez vrši kao javna ovlaštenja, u skladu sa zakonom.

U koncipiranju takvih rješenja, pored racionalnosti i cjelishodnosti postojala je i pravna mogućnost sadržana u odredbi člana 112 Ustava Crne Gore kojom je određeno da se pojedini poslovi državne uprave mogu zakonom prenijeti na lokalnu samoupravu ili drugo pravno lice i člana 5 Zakona o nevladinim organizacijama kojim je propisano da se taj zakon ne primjenjuje na političke partije, sindikalne organizacije, sportske organizacije, poslovna udruženja, organizacije i fondacije čiji je osnivač država, kao i na druge oblike udruživanja, koji se osnivaju posebnim zakonom ili na osnovu posebnog zakona, osim na pitanja koja nijesu uređena tim posebnim zakonima.

Korisnici lovišta

Odlukom o ustanovljavanju lovišta („Službeni list CG“, broj 81/26), na teritoriji Crne Gore, ustanovljeno je 31 (tridesetjedno) lovište. Prema Zakonu o divljači i lovstvu korisnik lovišta je pravno lice koje je steklo pravo lova na osnovu korišćenja lovišta.

Korisnici lovišta mogu biti pravna lica koja ispunjavaju zakonom predviđene uslove za to (koja obezbijede da stručne poslove uzgoja, zaštite i organizovanja lova divljači obavljaju lica odgovarajuće struke i imaju obezbijedenu i organizovanu službu čuvanja lovišta) i kojima Vlada dodijeli lovište na korišćenje po osnovu prethodno raspisanog javnog konkursa. Iz razloga cjelishodnosti, Zakonom o divljači i lovstvu su predviđeni izuzeci za slučaj da se ni na ponovljeni konkurs ne javi zainteresovani subjekt, odnosno da niko od prijavljenih ne ispunjava uslove konkursa, u kom slučaju lovište preuzima na korišćenje organ državne uprave nadležan za gazdovanje šumama, najduže za period od tri godine (član 18), a takođe i da lovište koristi dosadašnji korisnik lovišta do predaje lovišta na korišćenje po istom zakonu, za što nadležno ministarstvo i korisnik lovišta zaključuju međusobni ugovor (član 90 st. 1 i 3).

Poslovi i zadaci od javnog interesa koje obavljaju korisnici lovišta, propisani su članom 54 Zakona o divljači i lovstvu.

Inspeksijski nadzor

Prema Zakonu o divljači i lovstvu poslove inspeksijskog nadzora u oblasti divljači i lovstva vrše lovni inspektori, u skladu sa zakonom kojim se uređuje inspeksijski nadzor. Zakon o divljači i lovstvu takođe posebno ističe odredbe nad kojima lovni inspektori vrši nadzor. Nadzor nad zakonitošću i cjelishodnošću rada i zakonitošću upravnih akata lovnih inspektora, vrši ministarstvo nadležno za te upravne oblasti.

Analiza zakonodavnog i organizacionog okvira u oblasti lovstva

Analizom zakonodavnog i organizacionog okvira u oblasti lovstva i poređenjem sa zemljama u okruženju, dolazi se do zaključka da je zakonodavni i organizacioni okvir lovstva u Crnoj Gori najbližiji zemljama u okruženju, a posebno sa Republikom Slovenijom.

Razlog za to su sličnost prirodnih uslova, staništa i vrsta divljači, ali i običaji i tradicija, kao i zajednički suživot naroda bivše Jugoslavije i temeljni zakoni koje su se donosili u zajedničkoj državi. Gotovo je slična situacija i kada je riječ o drugim evropskim zemaljama, koje su takođe uvažile svoje nacionalno kulturno - istorijsko

nasleđe. Takvo stanje je, dakle, i u duhu politike Evropske unije, u kojoj kada je riječ o lovstvu, kao što je već rečeno, važi princip subsidiarnosti, tj. autonomije država članica u uređenju te oblasti, shodno njihovim društvenim, političkim, istorijskim, prirodnim i kulturnim odnosima i potrebama.

Administrativno i organizaciono stanje lovstva

Po sumiranju rezultata ostvarenih u prethodnom planskom periodu (2014 - 2024 godine) može se konstatovati da su u istom periodu, u ovom sektoru, postignuti značajni rezultati na planu inoviranja regulative, kao i njenoj implementaciji. Može se sa sigurnošću reći da je značajnim angažmanom nadležnog ministarstva, zainteresovanih državnih organa, Vlade Crne Gore i Lovačkog saveza Crne Gore, postavljena odgovarajuća fleksibilna pravna osnova, kompatibilna zemljama u regionu i Evropskoj uniji, i ustanovljena potrebna organizaciona struktura, uključujući i gazdovanje odnosno korišćenje lovišta (sva lovišta imaju svog zakonskog korisnika davanjem istih na dugoročno korišćenje).

Može se konstatovati i da su u međuvremenu donošena sva podzakonska akta, predviđena Zakonom o divljači i lovstvu, čime je u normativnom dijelu zaokružen usvojeni koncept zaštite i uzgoja divljači kojima se obezbjeđuju uslovi za njeno obavljanje i unapređivanje i stvaraju preduslovi za ostvarivanje i unapređivanje svih funkcija lovstva, u cilju obezbjeđivanja i tekućih i dugoročnih potreba zaštite i razvoja ovog prirodnog bogatstva, kako bi se ono neugroženo prenijelo budućim generacijama.

Usaglašenost i dogradnja zakonodavno-pravnog okvira

Važeći Zakon o divljači i lovstvu donešen je 2008. godine, a njegove izmjene i dopune 2015., kao i 2025. godine.

U dosadašnjoj primjeni tog zakona isti je implementiran u cjelosti, a posebno u svoja dva najvažnija dijela: **prvom**, koji se odnosi na izradu i donošenje brojnih podzakonskih akata, i **drugom**, koji se odnosi na davanje lovišta na korišćenje na period od 10 godina, čime su stvorene pretpostavke za odgovorno i kontinuirano bavljenje lovstvom. Zakon je dakle, u svojim osnovnim odrednicama, koje se odnose na organizaciono ustrojstvo i uspostavljanje sistema zaštite divljači, u najvećoj mjeri implementiran i može se sa sigurnošću reći da ustanovljeni sistem u osnovi funkcioniše.

Poslednjim izmjenama i dopunama iz 2025. godine, postignuta se potpuna usaglašenost sa prihvaćenim međunarodnim konvencijama i sporazumima značajnim za oblast lovstva (Direktiva Vijeća o očuvanju prirodnih staništa i divlje flore i faune - HABITAT direktiva i Direktiva Evropskog parlamenta i vijeća o očuvanju divljih ptica - Ptičja direktiva), kao i domaćim propisima (Zakon i zaštiti prirode, Zakon o inspekcijском nadzoru, Uredba o načinu i postupku izrade, usklađivanja i praćenja sprovođenja strateških dokumenata i dr.).

Na taj način, stvoren je potreban pravni okvir za odgovarajuću neposrednu primjenu zakona, kao i usklađivanje već donešenih podzakonskih akata, kako bi se primjena zakona mogla ostvarivati u svom punom kapacitetu. Ovdje se u prvom redu misli na usklađivanje važećeg Pravilnika o lovnim sezonama divljači i nakon razmatranja statusa zaštite nekih vrsta koje se nalaze na određenim Aneksima gore pomenutih direktiva EU, u saradnji sa institucijama iz oblasti zaštite prirode, donošenje novog pravilnika.

Dogradnja institucionalnog okvira

Paralelno i nakon dogradnje zakonodavno-pravnog okvira, neophodno je da nadležno ministarstvo preduzme potrebne mjere u cilju dogradnje odgovarajućeg institucionalnog okvira, jer razvoj društva, iziskuje potrebu stalnog praćenja naučnih saznanja i trendova iz ove oblasti, kao i kadrovskog osposobljavanja institucija, počev od nadležnog ministarstva, preko Lovačkog saveza, pa do korisnika lovišta.

Organizacija stručne i lovočuvarske službe

Šemom organizacije lovstva u Crnoj Gori, predviđeno je da stručne službe, u skladu sa propisanom nadležnošću, budu organizovane od strane Lovačkog saveza Crne Gore i korisnika lovišta. Podrazumijeva se da i nadležno ministarstvo i nadležna inspekcija moraju biti kadrovski osposobljeni za obavljanje poslova iz svoje nadležnosti.

Stručna služba lovišta

Svako lovište, kako to i iz Zakona o divljači i lovstvu proizilazi, mora imati upravnika lovišta. Upravnik lovišta mora biti stručno lice sa najmanje završenom srednjom školom: šumarske, veterinarske ili poljoprivredne struke - IV stepenom stručne spreme.

Zadatak upravnika lovišta je da na nivou lovišta organizuje (normative radne snage, raspored rada lovočuvara i radnika i dr.) i sprovodi radove. Odgovoran je za sprovođenje ciljeva lovne osnove u lovištu i godišnjeg lovnog plana lovišta u kome radi, i to:

- sprovođenje planova uzgoja;
- sprovođenje planova odstrijela - organizovanja lova;
- sprovođenje planova izrade i održavanja lovno-tehničkih objekata;
- realizaciju odstrijela u lovnom turizmu (od prihvata i smještaja lovaca, organizacije lova, do konačnog obračuna i naplate odstrijeljene takse i usluga).

Organizuje osmatranje divljači, inventarizaciju divljači, fizičku i zdravstvenu zaštitu divljači, vodi ažurnu evidenciju na propisanim obrascima. Kontrolise rad lovočuvara, organizuje njihov rad u lovištu i izdaje im radne naloge. Dostavlja potrebne podatke nadležnim državnim organima i stručnoj službi Lovačkog saveza. Obavlja i sve druge stručne poslove za koje ga zaduži nadležno ministarstvo i stručna služba Lovačkog saveza.

Lovočuvarska služba

Prema Zakonu o divljači i lovstvu, korisnik lovišta je dužan da obezbijedi i organizuje službu čuvanja lovišta, u skladu sa važećim Pravilnikom o službi čuvanja lovišta. Službu čuvanja lovišta vrše čuvari lovišta i druga stručna lica koja za to ovlasti korisnik lovišta (lovočuvari). Lovočuvnik može biti lice koje ima stručnu kvalifikaciju čuvara lovišta - rezervata, položen lovački ispit i koje ispunjava uslove za nošenje oružja, u skladu sa zakonom kojim je uređeno oružje.

Pomenutu stručnu kvalifikaciju može steći lice koje ima treći nivo okvira kvalifikacija (III) ili četvrti nivo okvira kvalifikacija (IV), u skladu sa Zakonom o nacionalnim stručnim kvalifikacijama.

Stručna kvalifikacija Čuvar/Čuvarica lovišta - rezervata je usvojena na Savjetu za kvalifikacije 2016. godine, nakon što su vršene aktivnosti na razvijanju istih, odnosno izradi standarda zanimanja, standarda stručne kvalifikacije, ispitnog kataloga i programa obrazovanja odraslih, nakon čega je usvojen i Javno važeći programi obrazovanja za sticanje ove stručne kvalifikacije.

Nakon sprovedene zakonske procedure, Lovački savez Crne Gore je od strane ministarstva nadležnog za poslove prosvjete, licenciran kao organizator obrazovanja odraslih, za izvođenje Programa obrazovanja za sticanje stručne kvalifikacije - Čuvar/Čuvarica lovišta-rezervata, koji je u saradnji sa Ispitnim centrom Crne Gore, obezbijedio potreban broj licenciranih predavača i ispitivača.

Prema podacima dobijenim od Lovačkog saveza Crne Gore, do sada je obuku (organizovanu u više navrata) po ovom programu obrazovanja prošlo 125 kandidata, koji su nakon izvršene provjere znanja, uspješno završili

ispit i na taj način stekli odgovarajući sertifikat kao javno važeću ispravu, čime su osposobljeni za obavljanje poslova lovočuvara, u skladu sa zakonom.

Pravilnikom o uslovima koje treba da ispunjavaju Lovački savez Crne Gore i korisnici lovišta, korisnik lovišta, treba da ima za svako lovište: ukupne površine do 10.000 ha najmanje jednog lovočuvara, od 10.000 - 30.000 ha najmanje dva lovočuvara; od 30.000 - 60.000 ha najmanje tri lovočuvara; od 60.000 - 100.000 ha najmanje četiri lovočuvara; a za lovišta preko 100.000 ha najmanje pet lovočuvara.

Trenutne finansijske mogućnosti većine korisnika lovišta ne omogućavaju angažovanje većeg broja lovočuvara od gore navedenih, iako se procjenjuje bi optimalano bilo da jedan lovočuvar ne pokriva više od 10.000 ha.

Lovočuvari, osim poslova propisanih Zakonom o divljači i lovstvu (član 48), na svojim lovnim revirima (dio lovišta koji pokrivaju) rade na sljedećim poslovima:

- ishrana divljači;
- održavanje lovno-tehničkih objekata za uzgoj i korišćenje divljači;
- zaštita divljači od krivolova i izvještavanje o pojavi krivolova;
- izvještavanje o načinu ponašanja i zdravstvenom stanju divljači;
- izvještavanje o uginućima divljači;
- vođenje lovaca turista na trofejni odstrijel;
- sprovođenje uzgojnog i sanitarnog odstrijela;
- obrada mesa i trofeja odstrijeljene divljači;
- vođenje dnevnika lovočuvara;
- dostavljanje pisanih izveštaja upravniku lovišta.

Donošenje planskih dokumenata

Ministarstvo nadležno za poslove lovstva vrši upravni nadzor nad izvršavanjem odredaba Zakona o divljači i lovstvu, i organizuje pripremu Strategije razvoja lovstva, kao krovnog plansko-razvojnog dokumenta u oblasti lovstva u Crnoj Gori i dostavlja ga Vladi na razmatranje i usvajanje.

Lovne osnove, kao dugoročne planske dokumente koji se donosi za svako lovište i Godišnje lovne planove koji služi za sprovođenje lovne osnove i koji se takođe donosi za svako lovište, donose korisnici lovišta, uz saglasnost ministarstva nadležnog za poslove lovstva.

Potrebno je zadržati i po potrebi unaprijediti određenje da se planski akti iz oblasti lovstva usklađuju sa drugim planskim dokumentima, a posebno sa planskim aktima iz oblasti šumarstva i poljoprivrede i da se izrađuju i donose u transparentnoj proceduri uz mogućnost učešća svih zainteresovanih lica, kao i odgovarajućih institucija.

Potrebno je unaprijediti učešće korisnika lovišta u:

- planiranju aktivnosti na eksploataciji šuma, prikupljanjem svi relevantnih informacija od značaja za lovište;
- praćenju realizacije izvođačkih projekata od strane izviđača radova, kako bi se smanjio negativan efekat eksploatacije šuma;
- praćenju pravilne primjene tipa i obima upotrebe hemijskih sredstava;
- praćenju da li se sječa i paljenje panjeva, šiblja i grmova odvija u dozvoljenom periodu i da li je na pristojnoj udaljenosti od šumskih kompleksa u direktnoj komunikaciji sa vlasnicima poljoprivrednih zemljišta;
- praćenju promjena struktura lovnih površina, u cilju očuvanja hranidbene osnove lovišta.

Sastavni dio obavezujućeg planskog ambijenta - lovnih osnova treba da budu i posebni nacionalni i akcioni planovi uzgoja, zaštite i korišćenja pojedinih vrsta divljači, za koje postoji obaveza izrade na osnovu prihvaćenih i potpisanih konvencija i drugih međunarodnih akata, bez obzira što će se izradi takvih planova pristupiti u toku ili tek po izradi lovnih osnova. U gazdovanju sa divljači ovi planovi imaju i sa stanovišta pravne regulative imaju primat u odnosu na važeće lovne osnove.

Afirmacija lovnog turizma i lova kao privredne djelatnosti

U narednom periodu potrebno je afirmisati lovni turizam i lov kao privrednu djelatnost, imajući u vidu iskustva zemalja u okruženju i najbolje prakse lovstva u svijetu.

Lovni turizam treba da se zasniva na modelu održivog razvoja lovnog turizma koji se uklapa u koncept održivog razvoja Crne Gore, čija se turistička ponuda zasniva na paroli „divlje ljepote“.

Lovstvo, kao privredna grana sa dugom tradicijom, može i treba da bude segment održivog razvoja i korišćenja prirodnih resursa, tim prije što se radi o divljači kao djelimično obnovljivom resursu, a koji se primjenom odgovarajućih uzgojnih mjera može dalje razvijati i unapređivati.

Stoga u davanju lovišta na korišćenje i u njihovom gazdovanju treba razvijati takve mehanizme koji će doprinosti značajnijoj ekonomskoj valorizaciji ovih resursa, većem zapošljavanju radne snage, paralelnom razvoju turizma posebno u ruralnim područjima (seoskog turizma), ugostiteljstva, proizvodnje lovačkog oružja i municije, lovačke galanterije itd., a da se pri tom brojno stanje divljači ne narušava, nego po mogućnosti unapređuje.

Obrazovanje i edukacija stručnih lica i lovočuvara

Obrazovanje i edukacija stručnih lica i lovočuvara treba da bude stalan zadatak. Za uspostavljanje održivog modela gazdovanja lovištem i praćenja svjetskih trendova u oblasti divljači i lovstva, neophodno je unaprijediti nacionalne kapacitete u obuci, obrazovanju, nauci i tehnologijama. Strategija predlaže da se nivo edukacije lovočuvara, pored polaganja lovočuvarskog i lovačkog ispita, podigne na veći nivo iz oblasti protivpožarne zaštite, poznavanja hemijskih preparata, rada sa modernom tehnologijom (data-logeri, GPS uređaji, lokatori), prva pomoć. Stalno sticanje i primjena novih znanja, kao i usvajanje novih tehnologija, osnovni su preduslovi razvoja ovog sektora.

Informisanje i učešće javnosti u odlučivanju o zaštiti divljači i unaprjeđenju lovstva

U javnosti je potrebno graditi svijest da su lovci, razumije se, pravi lovci koji poštuju zakon i lovačku etiku, najveći garant zaštite divljači i to kako od nesavjesnih lovaca, tako i prilikom lova, loveći na zakonit način, zatim organizovanja sanitarnog odstijela, elementarnih nepogoda, požara, suša i sl. Nadalje, da je lov i lovstvo kao ljudska djelatnost i dalje nužno potrebno ne samo zbog ekonomske valorizacije divljači i njenih staništa, kao i njihove socijalne komponente, nego ne manje i zbog potrebe upravljanja populacijama divljači, vodeći računa o njenoj brojnosti, bonitetu lovišta, zdravstvenom stanju i dr. Na taj način i u ovoj oblasti štitiće se pravo od nepravda, kao i mogućnost da se na ekcesnim slučajevima gradi slika o lovstvu i insistira na radikalizaciji.

Način ispunjavanja međunarodnih obaveza u zaštiti divljači i njenih staništa

Crna Gora kao potpisnik svih relevantnih međunarodnih pravnih akata iz oblasti lovstva i životne sredine, a takođe i kao zemlja kandidat i budući član Evropske unije u obavezi je da blagovremeno i u potpunosti ispunjavanja sve svoje međunarodne obaveze koje se odnose na zaštitu divljači i njenih staništa. Inoviranje lovnog zakonodavstva i druge mjere, a posebno kadrovsko osposobljavanje nadležnih institucija i jačanje odgovornosti u radu treba da da nov kvalitet i u ovom domenu.

2.3. Lovstvo i zaštićena područja

Nacionalni parkovi

Zakonom o nacionalnim parkovima („Službeni list CG“, br. 28/14 i 39/16) u Crnoj Gori je ustanovljeno pet nacionalnih parkova:

Naziv nacionalnog parka	Površina (ha)
NP „Lovćen“	6.220
NP „Skadarsko jezero“	40.000
NP „Biogradska gora“	5.650
NP „Durmitor“	32.519
NP „Prokletije“	16.630

Nacionalni parkovi Crne Gore, prema tom zakonu, su zaštićena prirodna dobra II kategorije i njima upravlja Javno preduzeće za nacionalne parkove Crne Gore.

Dobra nacionalnih parkova (zemljište, šume, vode, biljni i životinjski svijet i druga prirodna bogatstva, kao i radom stvorene vrijednosti u nacionalnim parkovima) mogu se koristiti u skladu sa zakonom, prostornim planom posebne namjene i planom upravljanja, vodeći računa o očuvanju biološke i predione raznovrsnosti.

Članom 9 Zakona o divljači i lovstvu je propisano da se taj zakon primjenjuje i na zaštićena područja, a što znači i na područja nacionalnih parkova, ako zakonom (pa dakle i Zakonom o nacionalnim parkovima) nije drukčije određeno.

Navedeni zakoni, znači, ne previđaju eksplicitnu zabranu lova u nacionalnim parkovima.

Međutim, polazeći od toga da prostornim planovima posebne namjene i planom upravljanja nacionalnih parkova na području nacionalnih parkova nije predviđen lov divljači (što je prema našim saznanjima izuzetak u odnosu na nacionalne parkove u regionu i u svijetu, u kojima je u zoni liberalnije zaštite dozvoljeno selektivno i ograničeno korišćenje prirodnih resursa, pa prema tome i lov), Odlukom o ustanovljavanju lovišta i osnivanju lovišta sa posebnom namjenom, Vlada Crne Gore na tim područjima nije ustanovila lovišta. Samim tim, bez obzira na odgovarajuću fleksibilost Zakona o divljači i lovstvu, pa i Zakona o nacionalnim parkovima, u ovom trenutku, bez odgovarajuće izmjene politike, nacionalni parkovi ne mogu ni imati tretman lovišta.

Međutim, bez obzira na to, budući da i na prostorima nacionalnih parkova žive značajne populacije divljači, koje ne poznaju granice, i kao takve imaju uticaj na divljač posebno u okviru dotičnih lovišta, a Zakonom o divljači i lovstvu su i po pitanju lova i zaštite divljači, naročito kada to može biti od značaja za zaštitu zdravlja ljudi, stoke i sl. predviđeni određeni izuzeci, to su nacionalni parkovi s razlogom, na odgovarajući način, našli svoje mjesto i u ovom programu.

Natura 2000 mreža

Sa preko 26.000 do sada proglašanih područja, Natura 2000 predstavlja najveću mrežu zaštićenih područja na svijetu. Njeno formiranje predviđeno je Direktivom o staništima, a u cilju dugoročnog opstanka najvrednijih i najugroženijih vrsta i staništa u Evropi. Obuhvata područja proglašena na osnovu Direktive o staništima (SAC) i Direktive o pticama (SPA). Potrebno je istaći da Natura 2000 nije sistem strogih prirodnih rezervata gdje su onemogućene sve ljudske aktivnosti. Zapravo, ona podržava održivi razvoj i integrisano upravljanje, na način koji čuva i podržava prisutne vrste i staništa, ali i održava stabilnost ekosistema u cjelini. Vrijednost mnogih područja unutar Natura 2000 mreže zasniva se upravo na dosadašnjem načinu upravljanja, pa je važno osigurati nastavak takvih aktivnosti i u budućnosti.

Proces odabira i proglašenja područja koja će ući u sastav Natura 2000 na osnovu Direktive o staništima odvija se u nekoliko faza. Prvi korak preduzimaju zemlje kandidati, koje na osnovu isključivo ekoloških, naučnih kriterijuma vrše odabir područja (proposed Sites of Community Importance - pSCI) od značaja za zaštitu vrsta i staništa navedenih u Direktivi o staništima. Politički, ekonomski ili infrastrukturni interesi ne smeju uticati na odabir područja i definiisanje njihovih granica. Ovako formirana nacionalna lista potencijalnih Natura 2000 područja, zajedno sa pratećim podacima i mapama, zemlje kandidati šalju Evropskoj komisiji. O predloženoj listi se diskutuje na posebnom forumu pod nazivom biogeografski seminar, u kojem učestvuju predstavnici države predlagača liste, predstavnici organizacija civilnog i akademskog sektora, a rad seminara moderiraju stručnjaci iz Evropskog tematskog centra o biološkoj raznovrsnosti (European topic center on biological diversity). U skladu sa usvojenim zaključcima sa jednog ili više biogeografskih seminara, lista potencijalnih Natura 2000 područja se po potrebi vraća na doradu. U saradnji sa zemljama članicama, različitim organizacijama i nezavisnim stručnjacima, Evropska komisija vrši odabir područja (Sites of Community Importance - SCI) za konačnu listu. Odabrana područja treba značajno da doprinose očuvanju staništa i vrsta navedenih u Direktivi o staništima, odnosno njihovom vraćanju u povoljno konzervaciono stanje. Pored toga, treba da doprinose povezanosti Natura 2000 mreže i očuvanju biodiverziteta na nivou biogeografskih regiona. Konačni korak u proglašenju SAC područja podrazumijeva formalnu zaštitu područja od strane zemalja članica i sprovođenje mjera u cilju očuvanja, odnosno restauracije područja do povoljnog konzervacionog statusa. Formalno proglašenje ostvaruje se nacionalnom legislativom, a najkasnije šest godina od formiranja konačne liste područja. Proglašena SAC područja zajedno sa SPA područjima za zaštitu ptica čine jedinstvenu Natura 2000 mrežu na nivou Evropske unije.

U okviru Natura 2000 područja, zemlje članice moraju obezbediti sljedeće:

- izbjeći aktivnosti koje mogu značajno poremetiti vrste ili staništa zbog kojih je područje uvršteno u Natura 2000 mrežu;
- preduzeti odgovarajuće mjere za očuvanje ili vraćanje „povoljnog konzervacionog statusa“ vrsta i staništa, tamo gdje je to neophodno.

Pored navedenog, Natura 2000 područja treba da budu zaštićena od novih projekata ili promjena u korišćenju zemljišta, a koji bi mogli ozbiljno ugroziti prirodne vrijednosti područja, osim ukoliko postoji preovlađujući javni interes za njihovo sprovođenje i u odsustvu alternativa, ali uz obezbjeđenje odgovarajućih kompenzacijskih mjera.

Način ispunjenja navedenih obaveza je na zemljama članicama, pri čemu treba uzeti u obzir ekonomske, društvene, kulturne, kao i regionalne i lokalne karakteristike područja.

Zemlje članice imaju obavezu izvještavanja, na svakih šest godina, o koracima i mjerama preduzetim u cilju očuvanja i vraćanja povoljnog konzervacionog statusa vrsta i staništa u Natura 2000 područjima.

Vlada Crne Gore je u junu 2026. godine usvojila informaciju o predlogu područja ekološke mreže Natura 2000 u Crnoj Gori, koja predstavlja jednu od ključnih obaveza u okviru završnog mjerila za Poglavlje 27 - Životna sredina i klimatske promjene. Uspostavljanje Natura 2000 mreže podrazumijeva identifikaciju i predlaganje područja koja obezbjeđuju adekvatnu zaštitu vrsta i staništa od značaja za Evropsku uniju, u skladu sa Direktivom o pticama i Direktivom o staništima. Predlog Natura 2000 mreže rezultat je decenijskog istraživanja i prikupljanja podataka o vrstama i staništima u kopnenom i morskom dijelu Crne Gore. Kompletan proces bio je zasnovan na stručnim i naučno utemeljenim kriterijumima za identifikaciju područja od značaja za očuvanje biodiverziteta“.

Predložena mreža obuhvata 58 područja od značaja za Zajednicu (pSCI), 33 područja posebne zaštite za ptice (SPA) i sedam morskih područja od značaja za Zajednicu. Ukupan obuhvat predloženih kopnenih i morskih područja iznosi 44,15 % teritorije Crne Gore, odnosno 50,97 % kopnene teritorije i 7,06 % morskog područja“.

Usvajanjem ove informacije stvaraju se uslovi za finalizaciju Standard Data Form (SDF) obrazaca i priložne dokumentacije koju je Agencija za zaštitu životne sredine u obavezi da dostavi Evropskoj komisiji kao predlog Natura 2000 mreže Crne Gore“.

Lovstvo u Natura 2000 područjima

Lovstvo je dozvoljeno unutar Natura 2000 područja, ali pod uslovom da se odvija na održiv način i ne ugrožava osnovne ciljeve očuvanja prirode. Osnovno pravilo jeste da lov mora biti **održiv** (lov ne smije smanjiti brojnost zaštićenih vrsta niti oštetiti osjetljiva staništa), **strogo kontrolisan i u potpunosti podređen ciljevima očuvanja prirode** (prema evropskim Direktivama o staništima i o pticama).

Sistem funkcionisanja i pravila lova podijeljeni su u četiri ključne cjeline:

1. Pravna i proceduralna pravila

- **Obavezno sprovođenje ocjene prihvatljivosti planova za ekološku mrežu:** Lovna osnova ne može se usvojiti bez prethodne naučne procjene uticaja na mrežu Natura 2000. Ako se dokaže da planirani lov ugrožava zaštićene vrste, plan se mora izmijeniti.
- **Primat ekoloških dokumenata:** Lovni planski dokumenti moraju preuzeti i prepisati sve mjere zaštite i ciljeve iz zvaničnog Plana upravljanja Natura 2000 područjem.
- **Princip predostrožnosti:** Ako ne postoje jasni naučni podaci o tome kako će lov uticati na neku osjetljivu vrstu, lov se za tu vrstu se može zabraniti sve dok se ne sprovedu detaljna istraživanja.

2. Vremenska i prostorna ograničenja (Zoniranje)

- **Zabrana lova tokom reprodukcije:** Strogo je zabranjen lov tokom ključnih bioloških faza divljači i zaštićenih vrsta - tokom parenja, podizanja mladih, a za ptice selice i tokom njihovog povratka sa zimovališta.
- **Uspostavljanje zona strogog mira:** Unutar Natura 2000 područja mapiraju se mikrolokacije (gnijezdilišta, brlozi, odmorišta) u kojima se proglašava privremeni ili trajni „moratorijum“ - potpuna zabrana lova i uznemiravanja u krugu od nekoliko kilometara.
- **Skraćivanje lovne sezone:** Lovački kalendar se često modifikuje i skraćuje u odnosu na nacionalni nivo, kako bi se smanjio antropogeni pritisak na stanište.

3. Pravila o metodama i opremi na terenu

- **Zabrana olovne sačme:** U močvarnim i vodenim Natura 2000 staništima upotreba olovne municije je strogo zabranjena kako bi se spriječilo trovanje (saturnizam) ptica močvarica. Koristi se isključivo čelična ili alternativna sačma.
- **Restrikcije za pse goniče:** U ekološki osjetljivim zonama može se zabraniti lov pogonom i upotreba pasa goniča jer oni izazivaju masovni stres i natjeruju neciljne, zaštićene divlje životinje na bijeg. Forsira se lov sa čeke ili prikradanjem.
- **Ograničenje infrastrukture:** Zabranjena je izgradnja novih lovačkih objekata (čeke, kolibe, asfaltni putevi) unutar osjetljivih tipova staništa bez posebne dozvole. Hranilišta se moraju izmjestiti van zaštićenih zona kako se ne bi širile bolesti i degradirala lokalna vegetacija.

4. Monitoring i adaptivno upravljanje

- **Zajedničko brojanje divljači:** Preporučuje se i saradnja lovačkih organizacija sa institucijama za zaštitu prirode, radi zajedničkog praćenja brojnosti divljači i vođenja računa o ravnoteži u ekosistemu. Mješoviti

timovi (lovci i biolozi) vrše monitoring naučnim metodama (foto-zamke, DNK analiza fecesa, tranzitni cenzus).

- **Sistem „trigera“ (okidača):** Kvote odstrijela su fleksibilne. Ako monitoring uoči pad populacije zaštićene vrste ili prevelika oštećenja na šumskim staništima (npr. preko 5 - 10% brsta), automatski se aktiviraju žuti ili crveni trigeri koji smanjuju ili potpuno obustavljaju lov za tu sezonu.

Sva gore navedena pravila su integrisana u zakonodavstvo Crne Gore, kroz:

- **Zakon o zaštiti prirode**, koji uvodi obavezu izrade ocjene prihvatljivosti planova za ekološku mrežu. To znači da svaka lovna osnova (desetogodišnji plan gazdovanja lovištem) mora proći proceduru provjere uticaja na Natura 2000 vrste;
- **Zakon o divljači i lovstvu**, koji direktno zabranjuje aktivnosti koje mijenjaju prirodni životni ritam divljači, sužavaju životni prostor ili ugrožavaju gniježđenje, izlijeganje i uzgoj mladunaca;
- **Zabranu neselektivnih metoda:** Kroz podzakonske akte i kaznene odredbe, u potpunosti je zabranjena upotreba neselektivnih alata, poput vještačkih zvučnih vabilica (elektronskih audio uređaja), zamki i mreža i dr. sredstva kojima je zabranjen lov divljači.

Definisanje režima lovstva u ovim područjima treba zasnivati na preporukama datim u Smjernicama i uslovima zaštite prirode, utvrđenim od strane Agencije za zaštitu životne sredine (Poglavlje 1.5.1), i to:

1. Uspostavljanje jasnog sistema upravljanja lovstvom u područjima Natura 2000 zasnovanog na ciljevima očuvanja

Da biste uspostavili jasan sistem upravljanja lovstvom u Natura 2000 područjima, potrebno je integrisati specifične ciljeve očuvanja prirode direktno u planske dokumente iz oblasti lovstva i osigurati da lov ne ugrožava zaštićene vrste i staništa. Evropska komisija naglašava da lov može biti legitiman i koristan alat za regulaciju populacija, ali isključivo ako je usklađen sa ekološkim zahtjevima datog područja.

Uspostavljanje efikasnog sistema sprovodi se kroz pet ključnih koraka:

1) Identifikacija ciljnih vrsta i staništa (Bazno stanje)

- **Mapiranje resursa:** Jasna identifikacija koje se zaštićene vrste ptica (prema Direktivi o pticama) i staništa (prema Direktivi o staništima) nalaze unutar granica lovišta.
- **Procjena osjetljivosti:** Utvrđivanje u kojim djelovima lovišta i u kojim periodima godine su ove vrste najranjivije na uznemiravanje.

2) Integracija u planske dokumente lovišta

- **Usklađivanje planova:** Revidiranje lovnih osnova i godišnjih lovnih planova, tako da preuzmu ciljeve iz zvaničnog Natura 2000 plana upravljanja.
- **Konkretna lovačke mjere:** Definisanje mjerljivih i kvantifikovanih kvota odstrijela i zona mira, koje direktno podržavaju povoljan status očuvanja ciljnih vrsta.

3) Primjena prostornih i vremenskih ograničenja

- **Vremenska usklađenost:** potrebna je stroga zabrana lova tokom ključnih faza reprodukcije, podizanja mladih i, kada su u pitanju ptice selice, tokom njihovog povratka sa zimovališta.
- **Zoniranje lovišta:** Proglašavanje privremene ili trajne „zone bez lova“ (rezervate) na lokacijama koje služe kao glavna hranilišta, gnezdišta ili odmorišta za zaštićenu faunu.

4) Zajednički monitoring i adaptivno upravljanje

- **Brojanje i praćenje:** Uspostavite standardizovan sistem monitoringa divljači i zaštićenih vrsta u saradnji između lovaca, biologa i dr. institucija iz oblasti zaštite prirode.
- **Prilagođavanje kvota:** Ako monitoring pokaže pad populacije neke zaštićene vrste usljed sekundarnih uticaja lova, sistem mora omogućiti brzu reviziju i smanjenje lovnog pritiska za tu sezonu.

5) Saradnja i edukacija korisnika lovišta

- **Uključivanje aktera:** Izrada planova kroz transparentan proces u kom učestvuju lovačka udruženja, stručnjaci i lokalne zajednice, kako bi se izbjegli konflikti.
- **Edukacija na terenu:** Obučavanje lovočuvarske službe i samih lovaca da prepoznaju Natura 2000 ciljne vrste i pravilno sprovode specifične mjere zaštite na terenu.

2. Uspostavljanje naučno zasnovanog modela procjene uticaja lovnih aktivnosti

Uspostavljanje naučno zasnovanog modela procjene uticaja lovnih aktivnosti u Natura 2000 područjima oslanja se na metodologiju **Ocjene prihvatljivosti za ekološku mrežu** u skladu sa članom 6. stavom 3. Direktive o staništima. Model ne posmatra lov paušalno, već analizira mjerljive pritiske na specifične ekološke indikatore lokacije.

Naučni model se implementira kroz četiri stručne faze:

1) Prethodna procjena (Screening faza)

- **Analiza preklapanja:** Utvrđuje se da li se lovne aktivnosti prostorno i vremenski preklapaju sa zonama u kojima borave ciljne vrste područja.
- **Kriterijum značajnosti:** Ako postoji teoretska šansa da lovni planovi (npr. kvote odstrijela, otvaranje novih lovačkih staza ili unošenje alohtonih vrsta) negativno utiču na ciljeve očuvanja prirode, proces automatski prelazi u sljedeću fazu. Ako je uticaj zanemarljiv, plan se odobrava.

2) Glavna ocjena prihvatljivosti (Appropriate Assessment)

Ova faza predstavlja srž naučnog modela i zasniva se isključivo na egzaktnim biološkim podacima:

- **Model direktnog uticaja:** Kvantifikuje se stopa mortaliteta divljači i ciljnih vrsta. Analizira se da li planirani odstrijel ugrožava minimalnu održivu populaciju vrsta zbog kojih je područje zaštićeno.
- **Model indirektnog uticaja (Uznemiravanje):** Mjeri se antropogeni pritisak lova na ponašanje faune. To uključuje uticaj buke (pucnji, kretanje vozila, psi goniči) na napuštanje gnijezda, promjene u migratornim rutama ili fragmentaciju staništa.
- **Kumulativni efekat:** Procjenjuje se kako lovačke aktivnosti djeluju u kombinaciji sa drugim faktorima u okruženju, poput šumarstva, turizma ili poljoprivrede.

3) Utvrđivanje naučnih indikatora i pragova tolerancije

Model mora definisati jasne ekološke indikatore koji signaliziraju opasnost:

- **Indikator gustine populacije:** Praćenje demografske strukture (odnos polova i starosnih klasa) ključnih vrsta.
- **Distanca bježanja (Flight Initiation Distance - FID):** Naučni parametar koji mjeri na kojoj udaljenosti ptice ili sisari bježe od čovjeka/lovca, što direktno pokazuje nivo stresa i gubitka energije kod divljači.
- **Stopa reproduktivnog uspjeha:** Praćenje da li lovački pritisak smanjuje broj preživjelih mladunaca unutar Natura 2000 zona.

4) Mjere ublažavanja i adaptivni menadžment

Ako model pokaže rizik, nadležni organi propisuju obavezujuće mjere:

- **Princip predostrožnosti:** Ako naučni podaci nijesu potpuni ili postoji opravdana sumnja u negativan uticaj, lovna aktivnost se ne može odobriti sve dok se ne dokaže suprotno.
- **Zadržavanje integriteta:** Primjena mjera ublažavanja (npr. uvođenje potpunog mira u radijusu od nekoliko kilometara oko aktivnih gnijezda rijetkih grabljivica).

3. Uspostavljanje sistema adaptivnog upravljanja zasnovan na dugoročnom monitoringu

Uspostavljanje sistema adaptivnog upravljanja lovstvom u Natura 2000 područjima podrazumijeva kreiranje fleksibilnog procesa donošenja odluka koji se neprekidno prilagođava novim naučnim podacima sa terena. Umjesto rigidnih, višegodišnjih lovnih kvota, ovaj sistem funkcioniše kao zatvorena petlja: planiraj → primijeni → prati (monitoring) → evaluiraj → prilagodi plan.

Sistem se dugoročno uspostavlja kroz pet strukturnih faza:

1) Definisanje polaznih osnova i hipoteza

- **Postavljanje ekoloških pragova:** Određivanje ciljne vrijednosti za populacije divljači i zaštićenih vrsta (npr. stabilna gustina populacije zeca, minimalno 10 uspješnih gniježđenja crne rode).
- **Definisanje menadžment hipoteza:** Formulisanje jasnih uzročno-posljedičnih pretpostavki (npr. „ako smanjimo odstrijel srnce divljači za 10% u zoni A, vukovi će imati dovoljno prirodnog plijena i smanjiće se napadi na stoku u zoni B“).

2) Standardizovanje dugoročnog monitoringa

Bez pouzdanih, višegodišnjih podataka sa terena, adaptivno upravljanje je nemoguće. Monitoring mora biti standardizovan kako bi podaci bili uporedivi kroz decenije:

- **Metode visoke tačnosti:** Zamjena tradicionalnih (često nepreciznih) procjena lovaca metodama kao što su **genetički monitoring** (iz fecesa ili dlake), **sistematsko uzorkovanje foto-zamkama** i **tranzitni census** (brojanje duž fiksnih linija u isto vrijeme svake godine).
- **Praćenje pritiska i staništa:** Pored brojanja jedinki, obavezno praćenje stepena oštećenja vegetacije (brst), kao i uznemiravanje uzrokovano lovnim aktivnostima (buka, prisustvo pasa).

3) Godišnja evaluacija i analiza podataka

- **Institucionalna sinergija:** Formiranje mješovitih stručnih timova koji čine predstavnici lovačkih udruženja, javnih ustanova za upravljanje zaštićenim područjima, biolozi i šumarski inženjeri.
- **Upoređivanje sa pragovima:** Svake godine, prije donošenja novog plana odstrijela, tim analizira podatke iz monitoringa. Ako podaci pokazuju da populacija opada ka kritičnom pragu, sistem automatski signalizira potrebu za promjenom.

4) Aktivno i brzo prilagođavanje (Trigger-mehanizmi)

Srž adaptivnog menadžmenta su unaprijed definisani „trigeri“ (okidači) koji automatski mijenjaju lovnu praksu bez administrativnih odlaganja:

- **Crveni triger (Krizi):** Ako monitoring zabilježi pad populacije zaštićene vrste ptica za više od 15 %, aktivira se hitna privremena zabrana lova u krugu od 2 km oko njihovih ključnih staništa.

- **Zeleni triger (Stabilnost):** Ako su populacije ciljnih vrsta stabilne ili u porastu iznad definisanog optimuma, zadržavaju se standardne, održive lovne kvote.

5) Revizija planova upravljanja

- **Dvogodišnja i petogodišnja revizija:** Dok se kvote odstrijela prilagođavaju svake sezone (godišnji adaptivni ciklus), potrebno je razmotriti potrebu revidiranja strateških dokumenta (Lovne osnove) na svakih 5 godina, kako bi integrisali dugoročne klimatske i ekološke promjene zabilježene monitoringom.

4. Usklađivanje planskih dokumenta lovstva sa dokumentima upravljanja Natura 2000 područjima

Usklađivanje planskih dokumenata iz oblasti lovstva sa dokumentima upravljanja Natura 2000 područjima zahtijeva **hijerarhijski primat ekoloških ciljeva nad ekonomskim i lovačkim interesima**. To znači da lovna osnova i godišnji lovni planovi ne smiju biti u suprotnosti sa Planom upravljanja Natura 2000 područjem, već moraju direktno doprinosti očuvanju ciljnih vrsta i staništa.

Proces institucionalnog i tehničkog usklađivanja sprovodi se kroz sljedeće korake:

1) Vertikalna usklađenost i zakonski primat

- **Ugrađivanje mjera zaštite:** Ciljevi očuvanja prirode iz Natura 2000 dokumenata moraju se prepisati u tekstualni Lovne osnove kao obavezujuće smjernice.
- **Prethodna saglasnost:** Nijedan lovački planski dokument ne može biti usvojen, niti stupiti na snagu bez prethodno sprovedene **Ocjene prihvatljivosti za ekološku mrežu**.

2) Prostorno i grafičko usklađivanje planova

- **Preklapanje mapa:** Granice lovišta i lovačkih revira moraju se digitalno (u GIS formatu) preklopiti sa mapama Natura 2000 staništa.
- **Izdvajanje zona mirnih utočišta:** Unutar lovne osnove moraju se jasno ucrtati i mapirati zone pod režimom stroge zaštite (npr. gnezdišta crne rode, tetrijeba ili glavne migratorne rute), gdje se privremeno ili trajno zabranjuju sve lovne aktivnosti, izgradnja čeka i prolazak vozila.

3) Revizija lovno-tehnoloških mjera

Usklađivanje podrazumijeva izmjenu tradicionalnih lovačkih praksi koje mogu ugrožavati Natura 2000 ciljeve:

- **Zabrana uvođenja alohtonih vrsta:** Iz lovnih planova se moraju izbaciti aktivnosti naseljavanja vrsta koje nijesu autohtone za to područje (npr. naseljavanje muflona ili podivljalih koza unutar osjetljivih ekosistema).
- **Regulacija prehrane i prihrane divljači:** Lokacije za hranilišta i solišta moraju se dislocirati izvan osjetljivih Natura 2000 staništa, kako bi se spriječila lokalna degradacija vegetacije (prekomjeran brst i gaženje) i širenje bolesti.
- **Faza prelaska na bezolovnu municiju:** Usklađivanje planova često uključuje obavezu postepenog ukidanja olovne sačme (posebno u močvarnim Natura 2000 staništima) radi sprječavanja trovanja ptica vodenih staništa.

4) Dinamičko usklađivanje kvota (Vremenska i količinska komponenta)

- **Korektivni faktori za odstrijel:** Dok se lovačke osnove donose na period od 10 godina, godišnji planovi odstrijela moraju sadržati klauzulu o fleksibilnosti. Kvote se po potrebi moraju korigovati svake sezone na osnovu godišnjih izvještaja o stanju Natura 2000 populacija.

- **Usklađivanje kalendara lova:** Sezone lova u lovačkim planovima mogu se skratiti ili pomjeriti ukoliko se preklapaju sa periodom gniježđenja i podizanja mladih kod ugroženih vrsta ptica i sisara u tom zaštićenom području.

5) Integracija čuvarskih službi

- **Zajednički planovi nadzora:** Operativni planovi lovočuvarske službe i rendžera (čuvara prirode) koji upravljaju Natura 2000 područjem moraju biti koordinisani. Definišu se zajedničke patrole, sistem razmjene informacija o stanju na terenu i protokoli za suzbijanje krivolova i ilegalnog uznemiravanja divljači.

5. Definisanje posebnih režima za područja od posebne ekološke osjetljivosti

Definisanje posebnih režima u područjima od posebne ekološke osjetljivosti u lovištima i Natura 2000 zonama zasniva se na principu **prostorno-vremenskog zoniranja**. Cilj je da se najvrijedniji i najranjiviji dijelovi prirode (grupna staništa, gnezdišta, mrestilišta ili migratorni koridori) izoluju od negativnih uticaja lova, bez potrebe da se lov potpuno zabrani na teritoriji cijelog lovišta.

Proces definisanja i implementacije ovih režima obuhvata četiri ključna koraka:

1) Kategorizacija i mapiranje osjetljivih zona

Prvi korak je precizno uvrštavanje ekološki osjetljivih mikrolokacija u planske dokumente (Lovnu osnovu i Plan upravljanja Natura 2000). Ove zone se u GIS-u mapiraju i kategorisane su kao:

- **Zone strogog mira (Trajni rezervati):** Lokacije koje su ključne za opstanak kritično ugroženih vrsta (npr. zone gniježđenja surog orla ili crne rode, staništa tetrijeba gluhana).
- **Privremene (sezonske) zone osjetljivosti:** Područja koja su ekološki kritična samo u određenom dijelu godine (npr. zimska hranilišta i zimovnici krupne divljači, močvare tokom jesenje i proljećne migracije ptica, ili zone gdje se krupne zvijeri brlože).

2) Definisanje restriktivnih mjera (Šta je zabranjeno?)

Unutar identifikovanih osjetljivih zona uvode se posebna pravila koja modifikuju ili suspenduju standardne lovačke aktivnosti:

- **Zabrana lova sa psima goničima:** U osjetljivim zonama dozvoljava se isključivo lov sa dočekom (sa čeka) ili prikradanjem, jer upotreba pasa goniča stvara masovno uznemiravanje i natjeruje neciljne, zaštićene vrste na bijeg.
- **Potpuna zabrana kretanja motornih vozila:** Pristup zonama strogog mira dozvoljen je isključivo pješke. Zabranjuje se upotreba kvadova, terenskih vozila i motornih testera (osim za hitne sanitarne sječe izvan vegetacionog perioda).
- **Morfologija lovačke infrastrukture:** Zabranjuje se izgradnja novih visokih čeka, lovačkih koliba ili otvaranje novih prosjeka i staza unutar osjetljivih staništa. Postojeće čeke se mogu koristiti samo pod strogo definisanim uslovima.

3) Vremensko usklađivanje aktivnosti (Ekološki kalendar)

Za sezonske zone osjetljivosti definiše se lovački kalendar koji je podređen biološkom ciklusu zaštićenih vrsta:

- **Period reprodukcije:** U krugu od minimalno 1 - 3 km oko aktivnih gnijezda zaštićenih ptica grabljivica uvodi se apsolutni mir od 1. marta do 31. avgusta (zabrana svakog lova, obuke pasa i lovačke aktivnosti).

- **Zimski režim:** U zonama gdje divljač masovno zimuje, lov se završava ranije (npr. do 31. decembra umjesto do kraja januara) kako bi se spriječilo trošenje energije divljači i pobačaji kod bremenitih ženki uslijed stresa i bježanja po dubokom snijegu.

4) Alternativne mjere poboljšanja staništa (Habitat management)

Posebni režimi ne znače samo zabrane, već i obavezu sprovođenja aktivnih mjera za poboljšanje staništa u saradnji lovaca i zaštitara:

- **Sadnja plodonosnog drveća i grmlja:** Unutar i na obodima osjetljivih zona lovačka udruženja sade autohtone vrste (divlja jabuka, kruška, jarebika) kako bi se obezbijedila prirodna hrana za divljač i ptice i smanjila potreba za njihovim kretanjem ka otvorenim, rizičnim područjima.
- **Očuvanje „ostrvaca starosti“:** U šumskim lovištima se definiše obaveza ostavljanja suvih i dubelih starih stabala koja služe kao stanište za insekte, djetliće i ptice dupljarice, što direktno podržava ciljeve Natura 2000.

<i>Kategorija zone</i>	<i>Vremenski okvir</i>	<i>Glavno lovačko ograničenje</i>	<i>Cilj mjere</i>
Zona gniježđenja ptica	Sezonski (Mart - Avgust)	Zabrana lova, pucnjave i obuke pasa u radijusu od 2 km.	Spriječiti napuštanje gnijezda i uginuće mladih.
Močvarna Natura staništa	Trajno	Obavezna upotreba isključivo bezolovne sačme; zabrana lova sa čamaca na motor.	Zaštita od trovanja olovom i očuvanje vodenih ptica.
Kritični šumski rezervati	Trajno	Potpuna zabrana grupnog lova (pogonom) i upotrebe pasa goniča.	Očuvanje mira za krupne zvijeri (medvjed, ris) i tetrijeba.

6. Sprječavanje donošenja mjera zasnovanih na administrativnom pristupu bez ekološke procjene

Da bi se spriječilo donošenje mjera koje se zasnivaju na rigidnom administrativnom pristupu („iz kancelarije“) i obezbijedili da se svaka odluka temelji na ekološkoj procjeni, potrebno je aktivirati pravne mehanizme zaštite, proceduralne osigurače i transparentan pritisak javnosti. Evropsko pravo i praksa ne dozvoljavaju donošenje odluka o lovstvu u Natura 2000 područjima na bazi slobodne procjene administratora ili političkih pritisaka.

Predlažemo pet najefikasnijih alata i koraka za blokiranje i sprječavanje administrativnih mjera bez ekološke podloge:

1) Dosljedno pozivanje na član 6 (3) Direktive o staništima

Ovo je najjače pravno oružje protiv administrativnih odluka. Prema praksi Suda pravde Evropske unije, svaka mjera, plan ili izmjena koja može imati značajan uticaj na Natura 2000 područje mora proći kroz zvaničnu Ocjenu prihvatljivosti.

- **Prva faza: analitički pregled** - Prvi dio postupka sastoji se od faze prethodne procjene („analitički pregled“), u kojoj se utvrđuje da li plan ili projekat direktno povezan s upravljanjem područjem mreže Natura 2000 ili potreban za njegovo upravljanje te, ako nije, je li vjerovatno da će imati značajan uticaj na područje (7) (sam ili u kombinaciji s drugim planovima ili projektima) s obzirom na ciljeve očuvanja područja;

- **Druga faza: ocjena prihvatljivosti.** Ako se mogući značajni uticaj ne može isključiti, sljedeća faza postupka uključuje procjenu uticaja plana ili projekta (samog ili u kombinaciji s drugim planovima ili projektima) na ciljeve očuvanja područja i utvrđivanje hoće li on uticati na cjelovitost područja mreže Natura 2000 uzimajući u obzir moguće mjere ublažavanja. Nadležna tijela moraju odlučiti hoće li odobriti plan ili projekt s obzirom na nalaze ocjene prihvatljivosti.
- **Treća faza: odstupanje od člana 6. stav 3. pod određenim uslovima** - Treća faza postupka uređena je članom 6. stav 4. Primjenjuje se samo ako nosilac projekta uprkos negativnoj procjeni smatra da bi plan ili projekt i dalje trebalo provesti zbog imperativnih razloga prevladavajućeg javnog interesa. To je moguće samo ako nema alternativnih rješenja, ako su imperativni razlozi prevladavajućeg javnog interesa opravdani i ako se donesu odgovarajuće kompenzacijske mjere kako bi se zaštitila koherentnost mreže Natura 2000.
- **Akcija:** Ako ministarstvo ili agencija donese dekret, pravilnik ili izmjenu kvota bez prethodno sprovedene naučne studije, lovačka udruženja, NVO ili stručna javnost mogu pokrenuti **upravni spor** i tražiti hitno poništenje tog akta zbog proceduralne nezakonitosti.
- **Princip predostrožnosti:** Sudska praksa nalaže da se mjera ne može odobriti ako postoji naučna sumnja u njene efekte. Administrativna odluka bez ekološke procjene automatski krši ovaj princip.

2) Standardizacija obaveznog „Check-lista“ za donosiocje odluka

Da bi se spriječilo da administracija zaobiđe ekološku procjenu, svaki novi akt (npr. naredba o vanrednom odstrijelu ili skraćenju sezone) mora sadržati:

- **Naučno obrazloženje:** Jasne reference na podatke iz dugoročnog monitoringa koji opravdavaju tu mjeru.
- **Potpis ovlaštenog stručnog tijela:** Dokument ne može postati validan ako ga ne parafira mješovita naučno-stručna komisija (biolozi, šumarski i lovni inženjeri), čime se ministru ili direktoru oduzima diskreciono pravo odlučivanja.

3) Korišćenje Arhuske konvencije i javni pritisak

Administrativne mjere se najčešće donose „iza zatvorenih vrata“ kako bi se izbjegle komplikovane procedure.

- **Akcija:** Aktivno koristite pravo na pristup informacijama i učestvujte javnosti u donošenju odluka (Arhuska konvencija). Za svaki predlog izmjene lovnog režima preporučljivo je sprovesti stručnu raspravu ili javnu raspravu.
- **Rezultat:** Kada se administracija primora da javno brani odluku koja nema naučnu podlogu pred lovačkim savezima, naučnicima i medijima, oni se najčešće povlače i vraćaju proces u zakonske okvire (izrada ekološke procjene).

4) Pravno obavezivanje na korišćenje digitalnih platformi (GIS i baze podataka)

Jedan od načina da se suzbije administrativni pristup jeste automatizacija procesa kroz transparentne digitalne sisteme.

- **Rješenje:** Propisom se može definisati da se kvote i lovni režimi unose i obrađuju isključivo kroz centralni Lovno-ekološki informacioni sistem. Ako sistem detektuje da za određenu zonu nijesu uneseni podaci o monitoringu staništa ili ptica za tekuću godinu, softver automatski blokira mogućnost donošenja ili izmjene godišnjeg plana upravljanja.

5) Pokretanje inspeksijskog nadzora i pritužbi Evropskoj komisiji

Ako domaći organi ignorišu upozorenja i nastave da donose odluke bez ekoloških procjena, proces se mora izdići na viši nivo.

- **Inspekcija:** Podnošenje prijava protiv donosilaca odluka zbog kršenja propisa i neizvršavanja obaveznih procedura ekološke procjene.
- **Pritužba Evropskoj komisiji (za zemlje članice ili kandidate):** Slanje detaljnog izvještaja o sistemskom kršenju Natura 2000 pravila. Evropska komisija u takvim slučajevima pokreće postupak zbog povrede prava (infringement procedure), što nosi rizik od ogromnih novčanih kazni i blokade sredstava iz EU fondova, pa države brzo reaguju i suspenduju sporne administrativne mjere.

Ostala zaštićena područja

U smjernicama i uslovima zaštite prirode, koji su pribavljeni od Agencije za zaštitu životne sredine i koje su sastavni dio ove Strategije, navedeno je da se u zoni zahvata predmetnog dokumenta u prostornom smislu, pored gore pobrojanih pet nacionalnih parkova, shodno odredbama važećeg i svih prethodnih verzija Zakona o zaštiti prirode na teritoriji Crne Gore se pod zaštitom nalazi ukupno 71 zaštićeno područje koja su upisana u Centralni registar zaštićenih područja i područja pod preventivnom zaštitom, i to: 3 stroga rezervata prirode, 1 posebni rezervat prirode, 9 parkova prirode, 56 spomenika prirode i 2 predjela izuzetnih odlika.

2.4. Stanje fonda divljači

2.4.1. Praćenje brojnog stanja divljači

Korisnici lovišta, shodno Zakonu o divljači i lovstvu, utvrđuju i prate brojno stanje divljači i vode evidencije o brojnom stanju divljači i utvrđuju usklađenost divljači sa životnom sredinom na osnovu bioloških pokazatelja; sakupljaju, u saradnji sa institucijama iz oblasti zaštite prirode, podatke o divljači i njenoj životnoj sredini po određenoj metodologiji monitoringa; procjenjuju štete od divljači i na divljači.

Za kvalitetno planiranje i održivo upravljanje populacijama divljači neophodne su ažurne evidencije i lovna statistika. Jedan od najvažnijih elemenata za planiranje su brojna stanja divljači. Stvarno brojno stanje divljači nije moguće sa apsolutnom tačnošću utvrditi, ali dobrom organizacijom možemo doći do približnih brojnih stanja. U literaturi se navode podaci da dozvoljena greška pri utvrđivanju brojnog stanja divljači iznosi do $\pm 20\%$.

Brojno stanja divljači potrebno je utvrditi prije završetka tekuće lovne godine, odnosno prije izrade planskih dokumenata za narednu lovnu godinu. U organizovanom lovnom gazdovanju brojnost populacija se prati tokom čitave godine, pa godišnje utvrđivanje brojnog stanja, na kraju lovne godine, služi za eventualne korekcije poznatog stanja. Eventualne korekcije mogu se vršiti bez bojazni kada u lovištu postoje višegodišnje lovne evidencije o brojnom stanju i izlučenju divljači, kao i saznanja o horizontalnim i vertikalnim migracijama divljači.

Brojnost populacije divljači je ukupan broj jedinki u populaciji i predstavlja apsolutni pokazatelj. Brojno stanje divljači je broj jedne vrste divljači u lovištu koji se u momentu brojanja, nalazi u lovištu. Brojnost populacije zavisi od: nataliteta (sitnije životinje su plodnije od krupnih), mortaliteta (raste sa pogoršanjem uslova sredine i on je osnovni faktor brojnosti neke vrste) i migracije divljači.

Aktivnosti u uzgoju divljači, počev od planiranja vrste i količine hrane potrebne zimi, predviđanja površina za obradu i sijanje kultura u svrhu poboljšanja prehrabrenih mogućnosti staništa, do dinamike gradnje hranilišta i drugih lovnih objekata neposredno su vezane za brojnost divljači u lovištu.

Lovište je određena površina zemljišta koje je zaokružena prostorna cjelina u kojoj postoje prirodni i drugi uslovi za uzgoj, zaštitu, lov i korišćenje divljači i njenih djelova i u odnosu na nadmorsku visinu razlikuju se tri osnovna tipa lovišta:

- a) ravničarski tip lovišta koji obuhvata terene do 200 metara nadmorske visine;
- b) brdski tip lovišta koji obuhvata terene od 200 - 600 metara nadmorske visine;
- c) planinski tip lovišta koji obuhvata terene od 600 - 1.200 i više metara nadmorske visine, sa dva podtipa:
 - planinsko lovište koje obuhvata terene od 600 - 1.200 metara nadmorske visine;
 - visoko-planinsko lovište koje obuhvata terene iznad 1.200 nadmorske visine.

Prolječno brojno stanje divljači je matični fond populacije divljači i koji se koristi za utvrđivanje osnovnog fonda divljači, odnosno matičnog fonda (broj divljači na početku lovne godine) i za lakšu procjenu polne i starosne strukture krupne divljači, kao i radi izrade godišnjeg lovnog plana gazdovanja lovištem i vođenja katastra lovišta.

Brojno stanje divljači može se utvrditi direktno (brojanjem) i indirektno (posredno). Direktno brojanje može da bude potpuno (cenzus) ili djelimično (metodom uzorka). Brojanje divljači se obavlja obično u „proljeće“ krajem februara i u martu, odnosno po prestanku zime a prije kretanja vegetacije dok je vidljivost i preglednost terena dobra.

Utvrđivanja brojnosti divljači zavisi od uslova u lovištu, vrste divljači i potrebne tačnosti, odnosno namjene rezultata prebrojavanja. Prebrojavanje može biti potpuno kad se brojanjem obuhvataju sve jedinke pojedine vrste u lovištu ili djelimično koje se vrši prebrojavanjem divljači na unaprijed određenim primjernim površinama, a ukupna brojnost u lovištu se dobija preračunavanjem (ekstrapolacijom) na cijelu površinu lovišta. Izbor površina koje trebaju da predstavljaju lovište u malom, preduslov je za postizanje tačnih rezultata.

Metodološki postupci ustanovljavanja brojnosti glavnih vrsta divljači, koji se koriste u lovnoj praksi, treba da ispunjavaju sljedeće zahtjeve:

- jednostavnost u primjeni;
- provjeru u praksi prebrojavanja divljači u drugim zemljama sa sličnim prirodnim uslovima;
- zadovoljavajuću tačnost dobijenih podataka.

Prije brojanja divljači potrebno je izvršiti odgovarajuće pripreme, odnosno izabrati odgovarajuće površine koje najbolje reprezentuju (predstavljaju) cijelo lovište i treba izabrati najmanje tri različite površine sa:

- najvećom „gustinom“ divljači;
- srednjom „gustinom“ divljači;
- najmanjom „gustinom“ divljači.

Prilikom brojanja divljači treba obuhvatiti što veću površinu lovišta i veći broj različitih reprezentativnih površina, radi dobijanja realne brojnosti divljači.

2.4.2. Propisi za utvrđivanje brojnog stanja divljači

U Programima razvoja lovstva Crne Gore za period 2004 - 2014 i 2014 - 2024 godine date su metode za utvrđivanje brojnog stanja divljači, kako za krupnu tako i za sitnu divljač, koje su korisnicima lovišta služile za prikupljanje podataka o brojnosti lovnih vrsta divljači radi izrade planske dokumentacije. Najčešće korišćene metode u proteklom periodu su: direktno prebrojavanje uz evidentiranje svakog viđenog grla, kao i osmatranje na hranilištima, pojilištima, kaljužištima (krupna divljač: srna, divokoza, divlja svinja), brojanje na pjevalištima i na osnovu izmeta (veliki tetrijeb), prebrojavanje na mrciništima i na osnovu tragova, naročito u snijegu (zvijeri: mrki medvjed, vuk, lisica), metod djelimičnog prebrojavanja i preračunavanja na cijelu populaciju (najčešće zec obični), prebrojavanje na osnovu pjesme - javljanja mužjaka (jarebica kamenjarka) statistički metod povratnog

računanja na osnovu višegodišnjeg odstrijela, kao i opažanje, praćenje i brojanje tokom cijele lovne godine (sitna divljač) i dr.

Pravilnikom o sadržini i načinu izrade lovne osnove i učešću zainteresovanih lica u postupku njenog donošenja („Službeni list CG“, br. 53/11, 23/12 i 68/23), propisano je utvrđivanje brojnog stanja i metode kojima se utvrđuje to stanje, kako za krupnu tako i za sitnu divljač.

Takođe, Pravilnikom o metodologiji za utvrđivanje i praćenje brojnog stanja divljači („Službeni list CG“, broj 86/17), propisana je metodologija za utvrđivanje i praćenje brojnog stanja divljači i vođenje evidencije o brojnom stanju divljači, kao i ustanovljavanje bioloških pokazatelja usklađenosti divljači sa životnom sredinom i procjenjivanje štete od divljači i na divljač.

Prikaz procjene brojnosti uzgojnih vrsta divljači, i nekih ostalih vrsta, koja su data u ranije donošenim Programima razvoja lovstva u Crnoj Gori: Programom razvoja lovstva Socijalističke Republike Crne Gore za period 1986 - 2000, na dan 1. april 1986. godine, Programom razvoja lovstva Crne Gore za period 2004 - 2014 godina, na dan 1. april 2004. godine, Programom razvoja lovstva Crne Gore za period 2014 - 2024 godina na dan 1. april 2014. godine, kao ovom Strategijom razvoja lovstva Crne Gore za period 2026 - 2036 godina, dat je u sljedećoj tabeli:

VRSTA DIVLJAČI	PROCJENA BROJNOSTI DIVLJAČI			
	1.4.1986. godine	1.4.2004. godine	1.4.2014. godine	1.4.2026. godine
UZGOJNE VRSTE DIVLJAČI				
Jelen obični	260	10	0	0
Jelen lopatar	75	54	48	40
Srna obična	860	2.019	5.302	9.001
Divokoza	760	712	1.004	2.608
Svinja divlja	1.100	4.071	4.839	5.069
Mrki medvjed	130	295	401	458
Zec obični	8.500	26.471	43.429	47.153
Jarebica kamenjarka	6.500	11.220	14.914	16.232
Fazan	1.600	5.040	2.920	2.948
OSTALE VRSTE DIVLJAČI				
Vuk	160	1.231	727	508
Jazavac	3.400	-	3.658	3.219
Mačka divlja	560	-	1.382	2.291
Kuna bjelica	-	-	8.606	6.559
Kuna zlatica	-	-	2.259	2.741
Σ Kune	16.000	3.864	10.865	9.300
Lasica mala				1.303
Lasica velika, hermelin				50
Tvor	-	-	85	492
Puh veliki	-	-	1.750	2.295
Vjeverica	-	-	4.385	6.747
Lisica	4.000	9.239	8.280	6.547
Šakal	110	-	1.657	1.154
Veliki tetrijeb - gluhan	-	-	1.397	1.585
Lještarka	-	-	1.934	3.481
Golub pećinar	-	-	9.454	12.349
Gugutka	-	-	2.000	7.480
Liska crna - baljoška	-	-	19.350	19.270
Vrana siva	-	-	18.830	25.340
Svraka	-	-	14.443	17.665
Sojka	-	-	10.590	19.592

2.4.3. Brojno stanje populacija divljači

Zbirni podaci o procjeni brojnosti svih vrsta divljači dati su u sljedećoj tabeli (po lovnim područjima i posebno za lovišta posebne namjene). Ovi podaci potiču iz planskih i izvještajnih dokumenata korisnika lovišta (Godišnji lovni planovi i Katastri lovišta) i odnose se na dan 1. april 2026. godine.

VRSTA DIVLJAČI	LOVNA PODRUČJA					Ukupno
	<i>Mediteransko</i>	<i>Submediteransko</i>	<i>Centralno</i>	<i>Istočno</i>	<i>Sjeverno</i>	
Jelen lopatar	0	40	0	0	0	40
Srna obična	194	1.062	2.457	2.113	3.175	9.001
Divokoza	20	418	551	310	1.309	2.608
Svinja divlja	1.292	645	1.214	791	1.127	5.069
Mrki medvjed	6	52	127	98	169	452
Vuk	38	64	138	118	150	508
Jazavac	511	473	740	610	885	3.219
Mačka divlja	154	535	559	483	560	2.291
Kuna bjelica	832	1.774	1.571	1.020	1.362	6.559
Kuna zlatica	447	1.170	179	623	322	2.741
Lasica mala	0	689	144	270	200	1.303
Lasica velika, hermelin	0	50	0	0	0	50
Tvor	35	457	0	0	0	492
Zec obični	5.390	12.289	14.797	5.959	8.718	47.153
Puh veliki	50	15	480	0	1.750	2.295
Vjeverica	252	495	840	687	4.473	6.747
Lisica	425	2.042	1.380	1.210	1.490	6.547
Šakal	753	169	64	8	160	1.154
Veliki tetrijeb - gluhan	0	72	243	356	914	1.585
Lještarka	159	286	1.154	662	1.220	3.481
Fazan	680	1.860	0	0	0	2.948
Jarebica kamenjarka	2.590	3.712	4.010	2.220	3.700	16.232
Golub pećinar	3.320	6.447	800	800	982	12.349
Gugutka	2.550	4.100	450	0	380	7.480
Liska crna - baljoška	8.000	2.470	8.500	300	0	19.270
Vrana siva	6.740	7.700	2.500	5.800	2.600	25.340
Svraka	6.015	7.800	1.050	1.400	1.400	17.665
Sojka	8.750	792	1.650	5.800	2.600	19.592

Procjena broja **sezonskih (migratornih) vrsta** koje bi mogle boraviti u lovištima Crne Gore u lovnoj 2026/27 godini (kao u i narednim godinama), data je iskustveno od strane korisnika lovišta na osnovu višegodišnjeg praćenja i procjene iz prethodnih lovnih godina: prepelica pućpura 76.612 jedinki, šumska šljuka - bena 56.510 jedinki, bekasina (kokošica) 27.280 jedinki, golub grivnjaš 22.750 jedinki, grlica 11.430 jedinki, guska divlja 1.270 jedinki, patka divlja - gluvara 27.910 jedinki, patka zviždara 5.700 jedinki, patka čegrtaljka 7.150 jedinki, patka glavata (siva plovka) 2.400 jedinki, ćubasta (krunasta) patka 2.450 jedinki, patka krža kržulja 20.650 jedinki.

2.4.4. Metode brojanja divljači

Brojanje divljači zasnovano je na sljedećim metodama:

- prebrojavanju divljači na oglednim površinama u krugovima, kvadratima, prugama ili površinama odabranim prema biotopskim karakteristikama;

- vizuelnom prebrojavanju po predhodnoj maršutnoj mreži, pješke, nekim motornim vozilom, zapregom ili avionom odnosno helikopterom;
- odnosu broja tragova u različitim uslovima prema broju prisutne divljači (otisci papaka, kopita u snijegu, zemlji ili pijesku, tragovima i mjestima odmora, izmetinama, ostacima dlake);
- prebrojavanju na mjestima prirodne koncentracije divljači (vodopoj, zimovališta, solišta i slično);
- korišćenju propratnih fenomena parneja - rika jelena, javljanje mužjaka fazana, jerebice, lještardke, pjevanje velikog tetrijeba;
- markiranju divljači (bojenjem dlake ili rogovolja, vidljivim plombama ili pločicama, specijalnim telemetrijskim uređajima, radio odašiljačima i primjeni statistike).

Brojanje divljači može da se vrši primjenom raznih tehničkih sredstava: radara, aviona, helikoptera, telemetrijskih uređaja i dr.

Metode brojanja divljači mogu se kombinovati kako bi se upoređenjem rezultata izvršila kontrola i postigla veća sigurnost dobijenih podataka. Izbor metode za utvrđivanje brojnog stanja za pojedine vrste divljači, treba da se vrši uz pomoć stručnih lica i konsultovanje eksperata, kako bi se izabrala najpovoljnija metoda uzimajući u obzir geomorfološke karakteristike, konfiguraciju terena, poznavanje biologije i ekologije vrsta.

Gore pomenutim pravilnikom opisane su sljedeće metode brojanja divljači:

- Metoda primjernih površina;
- Metoda transekta;
- Metodi osmatranja (Prebrojavanje divljači na hranilištima)
- Prebrojavanje divljači na hranilištima
- Metod markiranja (Linkolnov-Petersonov indeks)
- Neinvazivni metod;
- Metod povratnog računanja - Lovni index (Dugogodišnje praćenje visine odstrijela);
- Indeksi brojnosti;
- Metoda snimanja - aviometod;
- Metod foto-zamki (foto prebrojavanje);
- Genetska metoda.

Takođe, opisani su i načini utvrđivanja brojnog stanja po pojedinim vrstama divljači: medvjeda, vukova, risa, srneće divljači, divokoze, jelenske divljači, divljih svinja, velikog tetrijeba, zečeva, kamenjarke, fazanske divljači, prepelice, divlje patke i drugih močvarica, šumske šljuke, sitnih dlakavih predatora, svrake, sive vrane, grlice i gugutke.

Brojno stanje ostalih vrsta divljači utvrđuje se uz brojanje gore navedenih vrsta divljači, odnosno procjenom u zavisnosti od vrste divljači. Procjenu vrše lovni radnici koji poznaju biologiju, ekologiju i etologiju pojedinih vrsta, a dobro poznaju lovište. Kod ove procjene bitno je poznavanje staništa, odnosa pojedinih vrsta prema drugim vrstama, način njihovog ponašanja u određenim okolnostima (način ishrane, reprodukcioni ciklus, gniježđenje, okupljanje u jatu, dnevne i sezonske migracije i drugi slični karakteristični elementi).

Pored gore navedenih metoda brojanja (ustanovljavanja brojnog stanja) divljači, postoje razne modifikacije u zavisnosti od konfiguracije lovišta, klimatskih i vremenskih prilika.

Veoma je važno da se posebno prikaže prisustvo (stalno ili povremeno) rijetkih i zaštićenih vrsta divljači. Obaveza svakog korisnika lovišta je da ustanovi brojnost svih vrsta divljih životinja koje stalno ili povremeno naseljavaju prostor lovišta. Takođe je veoma važno praćenje prirasta, migracija, uginuća i sl. tokom godine, kao i vođenje propisanih evidencija. Na kraju ponovo **ističemo potrebu stalnog praćenja brojnosti divljači** tokom godine i ažuriranje evidencija.

2.5. Swot i pestle analiza

SWOT analiza - snaga, slabosti, šanse, prijetnje

Rezime aktuelnog - postojećeg stanja lovstva Crne Gore predstavljen je kroz matricu SWOT analize sa ciljem da se pored raspoloživih potencijala i pogodnosti dobije i jasnija slika u pogledu ograničenja i problema u ovoj oblasti.

Snaga - prednosti	Slabosti i ograničenja
➤ prirodne predispozicije - visok biodiverzitet i predioni diverzitet; ➤ raznovrsna lovna fauna; ➤ povoljnost faktora sredine za uzgoj divljači (obim i kvalitet hrane, dostupnost vode, ekspozicija i kvalitet zemljišta, vegetacija, klima i dr.); ➤ geografski položaj - dobra saobraćajna povezanost sa glavnim lovno-turističkim tržištima - mogućnost razvoja lovnog turizma; ➤ lovna atraktivnost područja - relativno široka lepeza lovne ponude evropskih vrsta divljači.	➤ niska brojnost populacija pojedinih vrsta divljači; ➤ mala gustina populacija na pojedinim dijelovima teritorije; ➤ nejednaka raspodjela gustina između ekološki sličnih staništa; ➤ relativno niska trofejna vrijednost divljači; ➤ mali odstrijelni fond divljači - niska ekonomska dobit; ➤ neprijavlivanje realnog odstrijela; ➤ mala brojnost populacija nekih vrsta divljači koje su zbog toga stavljene pod trajnu zaštitu, a za lovstvo su vrlo atraktivne (mrki medvjed, veliki tetrijeb, lještarka ...); ➤ nepoklapanje granica pojedinih lovnih područja sa arealima i prirodnim staništima pojedinih vrsta krupne divljači; ➤ neprimjenjivost određenih propisa iz oblasti veterine, zaštite životne sredine, poljoprivrede, oružja i municije i krivičnog prava u gazdovanju sa divljači i lovištima; ➤ neusklađenost lovstva, kao djelatnosti od opšteg interesa sa drugim djelatnostima (poljoprivrede, šumarstvo, veterinarstvo, vodoprivrede i dr.); ➤ nestručno planiranje i neprofesionalan i neodgovoran odnos prema divljači i lovištima od strane korisnika lovišta; ➤ postojeći nivo uzgojno-tehnoloških, odnosno upravljačkih mehanizama u lovstvu usljed tehničko-tehnološke, zakonodavne i organizacione nesavremenosti i nedovoljne razvijenosti; ➤ postojeće stanje obrazovanja u lovstvu, odnosno neadekvatan sistem obrazovanja lovnih radnika i nezadovoljavajući nivo stručnih znanja i vještina dovelo je do stvaranja malobrojnog i nedovoljno kvalifikovanog stručnog kadra sposobnog da se nosi sa naraslim izazovima i savremenim dostignućima u struci; ➤ nezadovoljavajući nivo obima i kvaliteta naučno-istraživačkog rada koji ne odgovara potrebama struke; ➤ neriješeno pitanje svojinskih odnosa, korišćenja i namjene zemljišta, šuma i voda;

	➤ migracija seoskog stanovništva, pogoršanje nepovoljne demografske strukture i veoma otežani uslovi života u ruralnim oblastima; ➤ nepoštovanje demokratskog principa koji svakom građaninu omogućava slobodan boravak i uživanje u prirodi, uz uslov da joj ne nanosi štetu; ➤ neusaglašenost međusektorskih politika i strateških dokumenata; ➤ nepovoljan radni i profesionalni status lica sa licencom za obavljanje stručnih poslova gazdovanja lovištem i lica sa licencom za obavljanje lovočuvarskih poslova; ➤ podjele i narušeni odnosi u lovačkim organizacijama; ➤ negativna društvena percepcija lovstva kao djelatnosti i neadekvatno informisanje javnosti; ➤ neadekvatna tehnologija gazdovanja divljači: loše bonitiranje i procjena kapaciteta staništa, nepreciznost i nepouzdanost elementarnih podataka o stanju populacija divljači, pogrešne procjene dinamika razvoja populacija lovostajem zaštićenih vrsta divljači; nepouz dane procjene brojnosti matičnih fondova divljači, pogrešne procjene razvoja starosne i pone strukture divljači, pogrešno određivanje kvota odstrijela lovostajem zaštićenih vrsta divljači, neadekvatno upravljanje staništima; ➤ nedosljednost u procesuiranju nezakonitog lova i neadekvatna kaznena politika pravosudnih organa; ➤ relativno narazvijen lovni turizam, kao jedan od zamajaca novih ulaganja; ➤ komplikovana procedura za prekogranični prijem lovaca iz inostranstva; ➤ nedostatak finansijskih sredstava za značajnija ulaganja u razvoj lovstva.
Šanse	Prijetnje - opasnosti
➤ unaprjeđenje lovstva dosljednim sprovođenjem državnog interesa, kroz očuvanje, obnavljanje i unaprjeđenje prirodnih resursa (divljač i njihova staništa); ➤ mogućnost povećanja matičnih fondova uzgojnih - glavnih vrsta divljači; ➤ podizanje nivoa trofejne vrijednosti divljači; ➤ razvoj i unaprjeđenje planiranja upravljanja lovištima i divljači uz dosljedno sprovođenje planskih dokumenata; ➤ profesionalizacija kadra koji obavlja stručne i lovočuvarske poslove u lovištima;	➤ marginalizovanje i potiskivanje lovne privrede i lovnog turizma kao nprofitabilnih i neprespektivnih djelatnosti od strane države i samih korisnika lovišta; ➤ nepostojanje jasne vizije o mjestu i ulozi lovstva i lovne privrede u djelatnosti organizacija - korisnika lovišta i koncepcije plana o njihovom dugoročnom razvoju ➤ visok nivo nezakonitog lova; ➤ finansijska analiza globalnih razmjera i moguće opšte smanjenje turističkih aktivnosti; ➤ nedostatak i nedostupnost izvora finansiranja za ulaganja u nepohodnu infrastrukturu i razvoj;

➤ korišćenje podsticajnih finansijskih sredstava iz raznih fondova (domaćih i međunarodnih institucija); ➤ pokretanje kooperativnih projekata zua održivo korišćenje bioloških (lovnih) resursa na nacionalnom i internacionalnom nivou; ➤ pokretanje projekata u oblasti lovstva kroz privatnu inicijativu i javno-privatno partnerstvo; ➤ obuka kadrova nepohodnih za realizaciju projekta održivog razvoja i održivog korišćenja lovnih resursa; ➤ razvoj i unaprjeđenje tehnologija upravljanja lovnim resursima; ➤ usklađivanje i povezivanje lovstva, kao djelatnosti od opšteg interesa i ostalih djelatnosti (poljoprivreda, šumarstvo, veterinarstvo, vodoprivreda, zaštite prirode i dr.), koji danas predstavljaju limitirajuće faktore za lovstvo kao djelatnost; ➤ povezivanje lovstva, šumarstva i ribarstva, kao djelatnosti od opšteg interesa, u zajednički sektor; ➤ podizanje lovno-turističke ponude i lovno-turistička i medijska promocija i valorizacija Države Crne Gore; ➤ opstanak i razvoja lokalnih, naročito seoskih zajednica i opstanak tradicionalnog načina života i privređivanja; ➤ postizanje stručnog, političkog, ekonomskog i socijalnog konsenzusa, iz poštovanje savremenih modela gazdovanja i važećih propisa, radi očuvanja lovačke tradicije; ➤ promjena društvene percepcije lovstva kao djelatnosti i formiranje pozitivnog opšteg stava prema lovstvu; ➤ mogućnost organizovanja tzv. „povezanog“ lova na više vrsta divljači u lovištima, uz angažovanje i korišćenje i drugih proizvoda turističke ponude (avanturistički turizam, posmatranje divljači, foto-lov).	➤ nezainteresovanost i nekooperativnost lokalnih zajednica; ➤ primjena ekonomski neodrživih i ekološki štetnih oblika gazdovanja - težnja postizanja kratkoročne dobiti na račun dugoročne (kratkotrajno korišćenje „glavnice“ umjesto dugoročnog ubiranja „kamate“); ➤ uvođenje u praksu neodrživih, odnosno ekološki štetnih „projekata unaprjeđenja lovstva“ neusklađenih sa drugim planskim dokumentima u lovstvu; ➤ jačanje uticaja društvenih grupa sa primarno negativnim stavom prema lovstvu; ➤ jačanje konkurencije u regionu u ovoj oblasti.
--	---

PESTLE analiza gazdovanja divljači i lovištem

PESTLE analiza gazdovanja divljači i lovištem daje analizu faktora koji utiču na ovu oblast (političko-pravni, ekonomski, socijalni, tehničko-tehnološki).

Političko-pravni faktori	Ekonomski faktori	Socijalni faktori	Tehničko-tehnološki faktori
Neusklađenost propisa koji bliže uređuju oblasti lovstva, zaštite životne sredine i veterinarstva. Podjele i narušeni međuljudski odnosi u lovačkim organizacijama, prije svega zbog ličnih interesa pojedinaca i određenih interesnih grupa, mogu biti uzrok velikih problema u funkcionisanju problema lovstva. Nepotpuno i neadekvatno sprovođenje Zakona, ograničeni stručni kapaciteti kod korisnika lovišta, ograničeni inspekcijski kapaciteti i nedostatak političke volje direktno utiču na negativan trend u lovstvu. Proces pridruživanja Evropskoj uniji otvara mogućnost usklađivanja nacionalnog zakonodavstva i strateških dokumenata sa međunarodno prihvaćenim pristupima, zaštiti i upravljanju biološkim resursima.	Nedovoljna finansijska ulaganja u unaprjeđenje stanja divljači i lovstva. Finansijska-ekonomska kriza kod većeg broja korisnika lovišta koji zbog toga ne mogu da obezbijede uslove za gazdovanje lovištem (propisan broj lica u stručnoj i lovočuvarskoj službi, novčana sredstva za isplatu naknada šteta od divljači, novčana sredstva za osiguranje djelatnosti i lovaca i sl.). Nedovoljan udio finansijskih zaštite životne sredine u ukupnom državnom budžetu, što se automatski odražava i na stanje staništa divljači i ukupnog biodiverziteta. Odsustvo adekvatnih ekonomskih mehanizama i dugoročnog finansijskog planiranja u lovstvu.	Nedovoljno razvijena svijest javnosti o značaju divljači, kao dobra od opšteg interesa, lovstva kao djelatnosti od opšteg značaja. Ekonomska kriza, potreba za ubrzanim ekonomskim razvojem i proces tranzicije mogu dovesti do povećanog i neodrživog pritiska na divljač kao biološki resurs. Propusna moć lovišta (odnos lovaca prema površini lovišta i brojnom stanju divljači u datom vremenu koja se lovi u skladu sa planskim dokumentom), odnosno broj dozvola za lov) po jedinici površine lovišta. Narušena ravnoteža između regionalnih, lokalnih, ruralnih i urbanih područja. Nedostatak stručnih kapaciteta za kvalitetno sprovođenje planskih dokumenata.	Potreba za međunarodnom saradnjom i razmjenom iskustava, tehnologija i naučnih saznanja, koja imaju veliki potencijal za uspješnu primjenu u upravljanju i očuvanju prirodnog resursa. Neophodno je povećati ulaganja u nacionalne projekte istraživanja, monitoringa i valorizacije populacija divljači i njihovih staništa. Potreba za metodologijama i mehanizmima za efikasnu primjenu novih naučnih saznanja i rezultata monitoringa i mjerama i aktivnostima korišćenja, zaštite i održivog gazdovanja divljači. Potreba za uspostavljanjem tehnički napredne i funkcionalne Centralne baze podataka i Katastra lovišta. Slabi stručni kapaciteti.

3. PRIRODNI I DRUGI USLOVI ZA RAZVOJ LOVSTVA

3.1. Orografski uslovi za razvoj lovstva

Orografske prilike u lovištima imaju važnu ulogu pri formiranju biljnih zajednica, slike vegetacije, određivanju načina korišćenja šumskih sastojina i poljoprivrednog zemljišta.

One neposredno utiče na sezonsko i dnevno-noćno kretanje divljači, kao i na pogodnosti koje lovište pruža za gazdovanje pojedinim vrstama divljači. Naime, lovište s blažim padinama i s višim stepenom obrade i sa različitim kulturama pruža, pogodnije uslove za uzgoj divljači od ravničarskih područja (naročito poplavnih i sa monokulturama) i brdsko-planinskih. Pri procjeni ovog elementa moraju se uzimati u obzir životne potrebe i zoološke osobine svake vrste divljači, jer od vrste do vrste divljači, mijenja se i podobnost konfiguracije zemljišta za njen uzgoj.

Ocjenom svih pojedinih faktora na osnovu eko-odnosa u lovištu svrstava se lovište u određeni bonitetni razred, pa se prema tome i određuju mogućnosti i uslovi za uzgoj, zaštitu, lov i korišćenje divljači za duže razdoblje.

U Crnoj Gori razlikujemo pet lovni područja koja se po svojim orografskim karakteristikama razlikuju.

Mediteransko lovno područje obuhvata uzak pojas uz Jadransko more. U njemu se nalazi niz izdvojenih nizijskih prostora, polja i uvala (Budvansko, Buljaričko, Barsko, Ulcinjsko, Vladimirsko, Grabljansko, Mrčevo polje i dr.). Polja su oivičena vijencem planina Rumija - Lovćen - Orjen. Svi ovi nizinski prostori se nalaze na klastičnim stijenama, dok su uzdužni planinski vijenci izgrađeni od krečnjaka i dolomita. Nadmorska visina područja je između 0 i 1.594 mnv.

Submediteransko lovno područje obuhvata submediteranski dio Crne Gore, depresiju uz rijeku Zetu, koja se na jugu spušta prema Skadarskom jezeru. Obuhvata teritorije opština Danilovgrad, Podgorica i Cetinje, uključujući i Nacionalne parkove „Lovćen“ i „Skadarsko jezero“. Ovo tipično kraško područje sa puno uvala i vrtača, obuhvata planine Lovćen i Rumiju, kao i predio uz rijeku Moraču. Geološku podlogu čine uglavnom krečnjaci i dolomiti. Nadmorska visina područja je između 50 i 2.000 mnv.

Centralno lovno područje pripada kraškoj zaravni zapadne Crne Gore u kojoj se ističe Nikšićko polje, sa gornjim dijelom doline rijeke Zete. Kraška zaravan nema karakteristike tipične zaravni, ovo područje je poznato kao „Ljuta krš“. Drugi dio područja pripada planinskom tipu. Područje obuhvata planinu Bjelasicu, Kapu Morače i više vrhova od oko 2.000 mnv. Oblast presijecaju brojne uvale, vrtače i kanjoni rijeka i potoka. Geološka podloga je izgrađena uglavnom od krečnjaka i dolomita.

Istočno lovno područje karakteriše raznolikost reljefa. Pojas visokih planina je ispresijecan rečnim dolinama Ibra, Lima i njihovih pritoka. Geološku podlogu čine uglavnom sedimentne stijene, znatno manje magmatske stijene, a ređe dolomitni krečnjaci. Rečni sedimenti prisutni su na terasama duž vodotoka Lima i Ibra. Nadmorska visina područja je između 600 i 2.272 mnv.

Sjeverno lovno područje je izgrađeno od stijena karbonske do kredne starosti. Teren je brdsko-planinski, raščlanjen dolinama i kanjonima rijeka Pive, Tare i Čehotine, kao i njihovih pritoka. Dolinama i kanjonima su izdvojene markantne geomorfološke cjeline, među kojima su najrasprostranjenije karsne površi. Sa tih površi se dižu masivi planina sa karsnim poljima, uvalama, vrtačama, kamenicama i ponorima. Nadmorska visina područja je između 400 i 2.238 mnv.

Pedološki uslovi

Različita pedološka podloga i specifični orografski i klimatski faktori uticali su na razvoj pedogeneze.

Na teritoriji Crne gore izdvojeno je više tipova zemljišta, koji se javljaju na većim ili na manjim površinama.

Zemljišta mediteranskog lovnog područja u pedološkom pogledu karakterišu četiri osnovna tipa zemljišta. U nižim predelima dominira glinovito-peskovito zemljište, zatim se javlja zona crvenice (*terra rossa*), vezana za pojavu jedrog krečnjaka. Na ovaj tip se nastavlja smeđe šumske zemljište, dok se u planinskom delu prostiru planinske crnice - boavice, sa tipičnom mrvičastom strukturom.

Zemljišta submediteanskog lovnog područja u pedološkom pogledu karakterišu u nižim predelima i na manjim površinama peskovito-ilovasta zemljišta. Dosta su zastupljene crvenice (*terra rossa*), u višim dijelovima dominiraju smeđa šumska zemljišta, a u planinskom dijelu planinske crnice - boavice.

Zemljišta centralnog lovnog područja u pedološkom pogledu karakterišu u nižim predjelima pored rijeka peskovito-šljunkovita zemljišta. U većem dijelu oblasti su zastupljena smeđa šumska zemljišta i krečnjačko-dolomitska crnica. Na gornjoj granici oblasti se pojavljuje planiska crnica.

Zemljišta istočnog lovnog područja u pedološkom pogledu karakterišu u nižim predjelima pored rijeka zemljišta aluvijalnog porijekla, bogata humusom i plodna. Zastupljenost ovih zemljišta je u manjem procentu. U većem dijelu oblasti dominira krečnjačko-dolomitska crnica, na južnim ekspozicijama suva, a na sjevernim vlažnija. Pored ovih se javljaju distrična i eutrična smeđa zemljišta.

Zemljišta sjevernog lovnog područja u pedološkom pogledu karakterišu u nižim predjelima, u širokim kotlinama rijeka Tare i Čehotine zemljišta su aluvijalnog i deluvijalnog porijekla, ali ona učestvuju u veoma malom procentu u ukupnoj površini lovišta. U većem dijelu oblasti dominira krečnjačko-dolomitska crnica, na južnim ekspozicijama suva, a na sjevernim vlažnija, kao i distrična smeđa zemljišta na kvarcno-silikatnim podlogama.

Opis najzastupljenijih zemljišta u Crnoj Gori

Koluvijalna zemljišta (koluvijumi) - Koluvijalna (deluvijalna) zemljišta obrazuju se u podnožju padina gdje se akumulira materijal zemljišta i stijena, koji erodira iz gornjih dijelova padine. Materijal se pretežno transportuje bujičnim tokovima, pa su u nanosu izmješane sitnije čestice sa frakcijama šljunka i kamena. Karakterističan reljef za koluvijum predstavljaju zaravni ili ravnice koje nalježu na padine. Koluvijumi su, obično, duboka zemljišta koja, pored (A) horizonta, sa neznatnom količinom humusa, mogu imati slabije izražene slojeve, kao posledicu nejednakih uslova nanošenja materijala. Fizička i hemijska svojstva koluvijuma zavise od fizičkih i mineralno-hemijskih karakteristika erodiranog zemljišta i stijena i od odnosa zemljišnog materijala i detritusa sa svježih stijena u nanosu. Koluvijalni nanosi su obično karbonatnog sastava. Ova zemljišta se karakterišu lakšim mehaničkim sastavom i malim vodnim kapacitetom.

Rendzine - Obrazuju se na supstratima koji sadrže više od 10 % CaCO_3 i koji mehaničkim raspadanjem daju karbonatni regolit. Na ovom području to su laporci, laporoviti krečnjaci, karbonatni pješčari i saharoidni dolomit. Imaju A-C profil, a često i prelazni AC horizont. A horizont je obično dublji od 25 cm i ima zrnastu strukturu. Na hemijske osobine presudno utiče prisustvo aktivnih karbonata, koji prouzrokuju neutralnu do slabo alkalnu reakciju (pH 7-8). Rendzina pod prirodnom vegetacijom sadrži 5-10 % humusa. Fizičke osobine rendzine zavise od matičnog supstrata. Rendzine na laporcu i lesu imaju najpovoljnije osobine, ali su podložne eroziji. Plitke rendzine pretežno se nalaze na južnim erodiranim padinama i naseljene su kserotermnim lišćarima.

Krečnjačko - dolomitne crnice (kalkomelanosoli) - Crnice se obrazuju na mezozojskim, tvrdim krečnjacima i dolomitima, koji imaju više od 98 % CaCO_3 (odnosno MgCO_3) i predstavlja primarni razvojni stadijum zemljišta na krečnjaku sa A-C profilom. Obrazuju se na mjestima gdje erozija zemljišta dovodi do ogoljavanja krečnjačkih stijena. Mezozojski krečnjaci i dolomiti su slabo rastvorljivi, a rastvaranjem CaCO_3 i MgCO_3 akumulira se mala količina nerastvorenog ostatka, obično manje od 1 %, te je izvor mineralnog dijela za obrazovanje crnice veoma ograničen. Sa druge strane, akumulacija organskih ostataka neprestano se odvija, te

primarne razvojne faze crnice karakteriše organo-mineralni karakter. Humusni horizont ima debljinu od nekoliko centimetara do 15 cm, leži na neposrednoj kompaktnoj stijeni i rijetko kada pokriva veću površinu, već se nalazi između stijena. U kasnijim fazama se formira, u humusnom horizontu, organo-mineralni kompleks. Dubina humusnog horizonta iznosi 20-30 cm. Ako se obrazuje na krečnjacima, krečnjačka crnica je beskarbonatna i ima neutralnu do slabo kiselu reakciju. Sposobnost zadržavanja vode je mala, a krečnjačka podloga takođe ne zadržava vodu, te otiče u karstno podzemlje. S obzirom na veliku rasprostranjenost u visinskom i širinskom intervalu, mogu biti izrazito kserotermna staništa u nižim pojasevima i južnim ekspozicijama, a takođe i mezofilna staništa u humidnim područjima. Na njima rastu šume medunca sa crnim grabom.

Smeđa zemljišta na krečnjaku i dolomitu (kalkokambisoli) - Ova zemljišta predstavljaju dalju razvojnu fazu crnice. Imaju A-(B)-C profil, ali (B) horizont ovdje nije kambični, već rezidualno akumulacioni. Obrazuje se isključivo na tvrdim i čistim krečnjacima ili dolomitima, koji imaju manje od 1 % nerastvorenog ostatka. Zauzimaju srednje visinske pojaseve i nešto blaže nagibe, a na karstnim zaravnima srednje duboke pukotine, škrape i vrtače. Nerastvoreni ostatak krečnjaka je poslije ispiranja CaCO_3 , glavni izvor mineralnog dijela zemljišta. Nerastvoreni ostatak je glinovitog sastava (90 %), u kome se nalazi smjesa različitih minerala gline. Svojstva kalkokambisola određuje nerastvoreni ostatak, a ne krečnjak kao stijena. Dalji razvoj ovog zemljišta je u ispiranju gline i prelasku u ilimerizovano zemljište. Kalkokambisoli zauzimaju srednje dijelove padina, vrhove i vrlo strme padine, a u podnožju se javljaju luvisoli. Dubina kalkokambisola je različita u zavisnosti od svojstava karstifikovanih krečnjaka. Maksimalna dubina profila je 60 cm, a prelaz zemljišta u stijenu je oštar i neujednačen, jer stijena mjestimično izbija na površinu. Humusni horizont je do 15 cm, a sadržaj humusa varira od 5-20 %, u zavisnosti od vegetacije i nadmorske visine. Smeđe zemljište na krečnjaku i dolomitu je beskarbonatno. Režim vlažnosti zavisi od spoljašnjih uslova koji regulišu pritanje i gubitak vode. Plića zemljišta u suvljim regionima i nižim pojasevima predstavljaju suvlja staništa, na kojima se javljaju kserotermne hrastove i bukove šume sa hrastom kitnjakom i crnim grabom, a često su i šumske goleti. Mezofilna varijanta javlja se u višim regionima i predstavlja stanište bukve.

Crvenice (*terra rossa*) - Crvenice se obrazuje iz nerastvorenog dijela krečnjaka. Najvažnija razlika u odnosu na kalkokambisol je u bioklimatskim uslovima, u kojima se obrazuje *terra rossa*. To su topliji regioni sa srednjim godišnjim temperaturama preko 12° C i sa godišnjom količinom padavina većom od 1.000 l/m², pri čemu se javlja izrazito sušni period u toku ljeta. Humusni horizont se jasno uočava pod prirodnom vegetacijom, debljine 10-15 cm i tamno-crvene je boje, dok je boja (B) horizonta ovog tipa zemljišta izrazito crvena. Dubina zemljišta je 50-60 cm. *Terra rossa* je glinovito zemljište, sa sadržajem humusa u niskom litoralnom pojasu od 1-2 %, a u submediteranskom regionu više od 4 %. Zemljište je u normalnim uslovima beskarbonatno, najčešće neutralne, a ređe slabo kisjele reakcije. *Terra rossa* zauzima zaravnjene položaje i vrtače, a dominantnu vegetaciju čini šumska zajednica *Quercetum ilicis* i njeni degradacioni oblici, a u submediteranskom dijelu regiona nalaze se i zajednice *Carpinetum orientalis*.

Ilimerizovana zemljišta (luvisoli) - Obrazuju se na ilovastim supstratima ili stijenama, čijim se raspadanjem obrazuje dublji ilovasti profil. Luvisoli su vezani za humidne regione i zaravnjene terene sa smanjenim površinskim oticanjem, a sa povećanim dijelom vode koju upija i gravitaciono procjeđuje zemljište. Luvisoli imaju A-E-B-C profil sa karakterističnim ispiranjem gline iz E horizonta i njihovim akumuliranjem u B horizontu. Luvisoli na krečnjaku imaju normalnu drenažu i pored glinovitog B horizonta, jako su isprani i zakiseljeni, sa pH vrijednošću ispod 5. Zastupljeni su u višim regionima pod bukvom, a u nižim pod šumama hrasta.

Distrično smeđa zemljišta (distrični kambisoli) - U ovom području se javljaju na primorskom flišu (škriljci, glinci, pješčari, laporci). Humusni horizont ne prelazi 15 cm, a debljina kambičnog horizonta varira od 20 - 60 cm i obično je žuto-smeđe boje. Po sastavu su propusna, ilovasta zemljišta sa dobrom aeracijom. Sadržaj humusa jako varira u zavisnosti od nadmorske visine, sadržaja gline i nagiba terena. U pojasu bukovih šuma sadržaj humusa u A horizontu kreće se od 5 - 10 %, dok je u hrastovim šumama oko donje granice ovog intervala.

Recentni riječni nanosi (fluvisoli) - Fluvisoli se obrazuju u priobalnom dijelu, gdje se uglavnom taloži grublji materijal. Zbog vremenskog i prostornog variranja uslova taloženja, profil fluvisola ima izrazitu slojevitost. Broj slojeva, njihov granulometrijski sastav i njihove uzajamne kombinacije mogu biti velike. Mineralni i hemijski sastav su promjenjivi i zavise od porijekla i prirode materijala koji se iz slivnog područja transportuje u riječni tok. Nekada su bogata humusnim muljom koji taloženjem obrazuje slojeve slične humusnom horizontu. Podtipovi fluvisola izdvajaju se na osnovu prisustva karbonata, pojave oglejavanja i zasoljavanja. Javljaju se u Maočkom polju, Vrulji i Pljevaljskom polju.

U istočnom dijelu Ulcinjskog polja, pored Bojane, zastupljen je duboki, karbonatni fluvisol, dobrih fizičko-hemijskih osobina i povoljnog mehaničkog sastava. Na nižim nadmorskim visinama ove lokacije javlja se oglejani fluvisol. Oglejavanje je na dubini od 80-150 cm. Podzemne vode su redovno visoke u zimskom periodu. Ovo zemljište je težeg mehaničkog sastava i ima nepovoljna vodno-fizička svojstva, malu vodopropusnost i nizak kapacitet aeracije.

Smeđa podzolasta zemljišta (brunipodzoli) - Smeđa podzolasta zemljišta su veoma srodna podzolu, ali zbog odsustva E horizonta koji ima pepaljastu boju, u profile ovog zemljišta dominir smeđa boja. Obrazuje se na kvracnim supstratima s nešto više silikatnih minerala: kvarcni pješčari, kvarciti, rožnaci, kristalasti škrilci i kisjele eruptivne stijene. Smeđe podzolasto zemljište može da se neposredno razvija iz distričnog rankera, kao iz distričnog kambosila. Kad se razvija iz distričnog kambosila najprije se javlja humusni podtip distričnog kambosila kao međustadijum razvoja. Dalji razvoj smeđeg podzolastog zemljišta može dovesti do obrazovanja podzola. U profile brunipodzola nalazi se polusirovi humus debljine 4-8 cm, ispod kojeg se javlja mješoviti A/E horizont tamnosive boje, debljine 10-15 cm. Dubina B horizonta kreće se 50-70 cm, pri čemu je humusno-iluvijalni podhorizont Bh, po pravilu manje dubine, oko 20 cm. Ova zemljišta su kisjela sa vrlo niskim stepenom zasićenosti bazama. Proizvednu vrijednost imaju višu od podzola, a na njima pored smrčevih šuma, nalaze se i mješovite šume bukve, jele i smrče.

3.2. Hidrografski uslovi za razvoj lovstva

Ovaj faktor ima značajno mjesto među osnovnim faktorima za ocjenu boniteta lovišta. Nedostatak vode isključio bi ili jako smanjio mogućnosti uzgoja i korišćenja divljači, sve kad bi i ostali osnovni faktori lovišta bili povoljni.

Budući da za krupnu divljač načelno treba bonitirati samo šumske površine u lovištu, presudan je u prvom redu fitocenološki sastav šumskih zajednica, kao i način gazdovanja šumskim sastojinama i prostorni raspored vodotoka i raspored i količina padavina tokom kalendarske godine.

Za sitnu divljač ovaj faktor je presudan jer određuje biljne zajednice livada i pašnjaka, te njihovu sočnost i prostorni raspored. Možemo apsolvirati pravilo koje glasi: u lovištu u kojem ima vode u potrebnim količinama, osigurana je i prehrambena baza za divljač. Gdje je nema, može se nadoknaditi samo djelimično, i to za piće, ali ne i za produkciju zelene hrane, odnosno, samo na ograničenim površinama.

Rijeke **mediteranskog lovnog područja** pripadaju Jadranskom slivu i osim Bojane su sve kratkog toka. Lovno područje se pruža kraj mora, ali ova vodena površina nema većeg značaja za divljač. Šasko jezero i izvori na planinskim vijencima iznad mora su za divljač značajni, ali nedovoljni, pa je neophodno izgraditi veći broj veštačkih pojilišta za divljač.

Rijeke **submediteranskog lovnog područja** pripadaju Jadranskom slivu. Kroz područje protiču Zeta, Morača, Cijevna, Rijeka Crnojevića i drugi manji vodotoci. Područje izlazi na Skadarsko jezero, ali je veliki dio područja bezvoda, pa se moraju praviti veštačka pojilišta za divljač.

Rijeke **centralnog lovnog područja** su Zeta, Gračanica, Vrbnica, Tara, Lim, Morača, Pčinja i više manjih vodotoka. U planinskom dijelu oblasti se nalaze Biogradsko i Šaško jezero, kao i vještačke akumulacije kod Nikšića i Grahova.

Rijeke **istočnog lovnog područja** pripadaju crnomorskom slivu. Najznačajnije su Ibar i Lim, sa svojim mnogobrojnim pritokama. Uz mnogobrojne izvore i jezera, kao što su Plavsko i Visigorsko, može se zaključiti da u ovom lovnom području ima dovoljno vode za divljač.

Rijeke **sjevernog lovnog područja** pripadaju crnomorskom slivu. Piva i Tara čine Drinu, a Čehotina je poslije Lima najveća pritoka Drine. U lovnom području postoji veliki broj jezera i stalnih izvora, koji obezbeđuju dovoljne količine vode za divljač.

3.3. Fitocenološke prilike (Biljne zajednice)

Kao osnovni faktor lovišta biljne zajednice su važne u obliku sljedećih komponenata: kao davalac hrane, kao davalac zaklona, kao stvaralac i regulator mikroklimе staništa, kao regulator količine svjetla. Značaj i prisutnost prehrambene komponente uslovljeni su dvjema komponentama: florističkim sastavom biljnog svijeta i gazdinskim oblikom u kojem se taj biljni svijet uzgaja i koristi. Naime, monokulture, intenzivna hemizacija u poljoprivredi, pa i šumarstvu (rasadnička proizvodnja) kao i ostali negativni faktori utiču da se vrijednost ovog faktora smanjuje, a suprotna slika daje mu veću vrijednost.

U **mediteranskom lovnom području** se na horizontalnom i vertikalnom profilu diferenciraju brojne šumske zajednice uslovljene klimom (klimatogene šume) i orografsko-edafskim uslovima, posebno nadmorskom visinom i ekspozicijom (klima-regionalne šume). Najniži pojas čine hidrofilne šume u priobalnom dijelu Bojane i ušću Bojane u Jadransko more. Eumediterranski pojas zizm zelenih šuma koji čine tvrdolisne stalno zelene šume i makija sa: *Quercus ilex*, *Quercus coccifera*, *Fraxinus ornus* i drugim vrstama i zahvata pojas do 300 mnv. Iznad ovog pojasa prostire se do 950 mnv submediteranski pojas termofilnih listopadnih šuma sa hrastom meduncem i bjelograbićem. Do vrhova primorskih planina na južnim ekspozicijama prostiru se kserofilne šume crnog graba.

Dominantni tipovi vegetacije su: *Quercetum ilicis adriaprovinciale* (čiste jadranske česminove šume i makije) i *Orno-Quercetum ilicis* (česminove šume i makije sa crnim grabom).

U **submediteranskom lovnom području** uglavnom su zastupljene termofilne šume hrasta medunca, bjelograbića, makedonskog hrasta, crnog graba, a na planinama termofilna varijanta bukovih šuma. U basenu Skadarskog jezera prostiru se hidrofilne šume vrbe, topole i skadarskog lužnjaka. Po prestanku negativnog dejstva čovjeka u razmjerno kratkom periodu uočeni su zakoni singereze na kršu i pokazalo se da su šikare i niske šume bjelograbića i crnog jasena samo progradaciono-degradacioni stadijum šuma makedonskog hrasta, cera, sladuna ili medunca.

Dominantni tipovi vegetacije su: *Quercus-Carpinetum orientalis* (šume hrasta medunca i bjelograbića), *Ostrya-Quercetum pubescentis* (šume medunca i crnog graba) i *Quercetum trojanae* (šume makedonskog hrasta).

U **centralnom lovnom području** dominantne su: šume bukve, mješovite šume jele i bukve, šume smrče i šume munike koji na području Štitova, Prekornice i Maganika imaju najveći kompleks u svom današnjem arealu. Ovom regionu pripada najveći dio visokoplaninskih pašnjaka i rudina. U ovim regionu takođe su zastupljene termofilne šume bjelograbića, crnog graba i hrasta medunca.

Dominantni tipovi vegetacije su: *Quercus-Carpinetum orientalis* (šume hrasta medunca i bjelograbića), *Ostrya-Quercetum pubescentis* (šume medunca i crnog graba), *Abieti-Fagetum* (šume bukve i jele), *Fagetum montanum* (šume bukve) i *Pinetum beldreichii* (šume munike).

U **istočnom lovnom području** s obzirom na raznovrsnost reljefa i klime ova regija je najraznovrsnija u vegetacijskom smislu. U Bjelopoljskoj i Beranskoj kotlini zastupljene su termofilne šume hrasta kitnjaka i cera, a prema visinskim pojasevima smjenjuju se šume bukve, šume bukve i jele, šume smrče, subalpijske šume bukve i šume molike. Specifičnost ove regije u vegetacijskom pogledu su šume molike, koje se u Crnoj Gori nalaze jedino u ovoj regiji (Hajla, Sjekirica, Bogićevica, Prokletije, Visitor i Zaletin).

Dominantni tipovi vegetacije su: *Abieti-Fagetum* (Šume bukve i jele), *Piceetum excelsae montanum* (Montane smrčeve šume) i *Pinetum pences* (Šume molike).

U ovoj regiji u šumama bukve i jele prisutna je smrča. Ovo je regija sa prosječnom godišnjom količinom padavina od 900 - 1.200 mm. Pored monodominantnih šuma smrče, javljaju se i šume smrče sa primjesom jele. Dominantne su silikatne stijene na kojima su formirana kisjela smeđa zemljišta (distrični kambisol). Šume molike su reliktnog karaktera i izgrađuju klimatogeni pojas između 1.500 i 2.100 mm. Optimalna staništa su na silikatnim stijenama i silikatnim krečnjacima, pretežno smeđa kisjela zemljišta (distrični kambisol). Na silikatnim krečnjacima sjevernih ekspozicija sa molikom se javlja smrča, a na južnim ekspozicijama masiva izgrađenih od silikatnih krečnjaka ili krečnjaka sa molikom se javlja munika.

U **sjevernom lovnom području** dominantne su šume smrče, šume smrče i jele, a u dolinama riječnih tokova Tare i Čehotine i termofilne šume hrastova. Na ovom prostoru nalaze se najveći kompleksi šuma crnog bora i mješovitih šuma bijelog bora i smrče.

Dominantni tipovi vegetacije su: *Pinetum excelsae montanum* (Montane šume smrče).

Pretežno su monodominantne smrčeve šume na planinama: Ljubišnja, Durmitor i Sinjajevina, od 1.000 - 1.500 mm, na hladnim i fiziološki suvim staništima sa oštrom planinskom klimom. Razvija se na zemljištima sa karbonatnom i nekarbonatnom podlogom, pretežno na sjevernim i sjeveroistočnim ekspozicijama. U nižim dijelovima regiona, na mezofilnijim staništima, sa smrčom se javlja jela.

Opis najzastupljenijih šumskih zajednica u Crnoj Gori

Šume hrasta medunca i bjelograbuša (*Quercus-Carpinetum orientalis*) - Klimatogene zajednice submediteranskog područja, koje iskonski vodi porijeklo od šuma medunca i bjelograbića, koje su prvobitno bile opisane kao *Quercus-carpinetum orientalis*, Horv. 1939. U horizontalnom rasprostranjenju zajednice se nadovezuju na zimzeleni pojas mediteranskog područja i u južnom dijelu areala penju se do 900 mm. Kserotermni karakter šuma uslovljava submediteranska klima i specifični orografski i edafski uslovi koji pogoduju termofilnoj vegetaciji. Geološku podlogu čine karstifikovani krečnjaci. Zemljišta su crvenice, crnice i smeđa krečnjačka, više ili manje erodirana. Klimu karakterišu topla i suva ljeta, blage zime sa prosječnom godišnjom temperaturom od 12,7° C do 15° C i količinom padavina 900 - 1.500 l/m² godišnje.

Sprat drveća čine: *Quercus pubescens*, *Carpinus orientalis*, *Quercus cerris*, *Fraxinus ornus*, *Celtis australis*, *Prunus mahaleb*, *Quercus macedonica*, a od grmlja najčešće vrste su: *Rhamnus rupestris*, *Cotinus coggygria*, *Cornus mas*, *Juniperus oxycedrus*, *Punica granatum*. Zajednice je najčešće u obliku šikara, a u zoni zajednice bjelograbića javljaju se progresivni i regresivni stadijumi ove zajednice u vidu šikara i šibljaka. Regresivni tok ide preko jednog stadijuma - *Phylirea-Fraxinus*, *Fraxinus-Petteria*, *Paliurus* ili *Juniperus*. Progresivni tok ka zajednici *Carpinetum orientalis* ide od travnih formacija koje čine *Saturea montana* i *Salvia officinalis* preko jednog od stadijuma *Phylirea Fraxinus*, *Petteria* ili *Juniperus oxycedrus*.

Šume medunca i crnog graba (*Ostrya-Quercetum pubescentis*) - Predstavljaju klimaregionalnu zajednicu mediteranske regije koja se vertikalno prostire iznad šuma *Quercus-Carpinetum orientalis*, u pojasu između 350 i 950 mm. Zbog jakog antropogenog uticaja, najčešće se javlja kao izdanačka šuma, a često je toliko degradirana da je svedena na jednu dominantnu vrstu. Razvija se na zemljištima formiranim na krečnjacima i dolomitima. Prosječne godišnje temperature područja u kojem se javlja, kreću se od 10,8 - 11,4 °C, a godišnja suma padavina

od 1.060 do 1.665 l/m².

Šume makedonskog hrasta (*Quercetum trojanae*) - Zauzimaju jugozapadni dio balkanskog poluostrva. Dominantna vrsta je *Quercus trojana*, kojem se pridružuje više termofilnih vrsta. U Crnoj Gori je opisana kao posebna biljna zajednica *Quercetum trojanae montenegrinum* Bleč. et Lak. Rasprostire se u vidu pojasa od 300 do 800 mnv na krečnjaku i dolomitu. Zemljišta su erodirane crvenice, crnice i rendzine. Javljaju se u okolini Rijeke Crnojevića i Župe Dobrske.

Šume hrasta, medunca i bjelograbića (*Carpinetum orientalis adriaticum*) - Predstavljaju klimatogenu zajednicu submediteranske vegetacijske zone, koja se u Crnoj Gori prostire u primorskom dijelu, a dolinama pojedinih rijeka prodire u kontinentalno zaleđe, u obliku enklava i ekstrasazonalno je obilno raširena u unutrašnjost kopna. Glavno obilježje joj daju *Quercus pubescens*, *Quercus cerris* i *Carpinus orientalis*. Zajednica je zbog antropozoogenog djelovanja prilično degradirana, najčešće u obliku šikara. Naseljava degradirana zemljišta na krečnjaku do 600 mnv. Klimu karakterišu topla i suva ljeta i blage zime, s prosječnom godišnjom temperaturom od 12,7 do 15 °C i količinom padavina od 900 - 1.500 l/m² godišnje. U zoni zajednice bjelograbića, javljaju se progresivni i regresivni stadijumi ove zajednice u vidu šibljacka i šikara. Regresivni tok ide preko jednog od stadijuma: *Phylirea-Fraxinus*, *Fraxinus-Petteria*, *Paliurus* ili *Juniperus*, ka kamenjarima su sa dominacijom izrazitih kserofita, kao što su kovilje (*Stipa bromoides*) i žalfija (*Salvia officinalis*), koje obrazuju zajednicu *Stipo-Salvietum*.

Progresivni tok ka zajednici *Carpinetum orientalis* ide od travnih formacija stadijuma: *Phylirea*, *Fraxinus*, *Petteria* ili *Juniperus oxycedrus*.

U Crnoj Gori izdvojene su zajednice *Aceri-Carpinetum orientalis* Bleč et Lak. i *Rusco-Carpinetum orientalis* Bleč et Lak.

Šume medunca i crnog graba (*Ostryo-Quercetum pubescentis*) - Predstavljaju klimaregionalnu zajednicu mediteranske regije koja se vertikalno prostire iznad šuma *Quercus-Carpinetum orientalis*, u pojasu između 350 i 950 mnv. Zbog jakog antropogenog uticaja, najčešće se javlja kao izdanačka šuma, a često je toliko degradirana da je svedena na jednu dominantnu vrstu. Razvija se na zemljištima formiranim na krečnjacima i dolomitima. Prosječne godišnje temperature područja u kom se javlja, kreću se od 10,8 - 11,4 °C, a godišnja suma padavina od 1.060 do 1.665 l/m².

Šume bukve (*Fagetum montanum*) - Izgrađuju pojas između mezofilnih hrastovih i grabovih te bukovih i jelovih šuma i predstavljaju klimazonalnu vegetaciju. Pokrivaju velike povezane površine od brdskog do subalpijskog pojasa na različitim tipovima matičnog substrata i zemljišta. Učešće bukve (*Fagus moesiaca*) je preko 80 %, a pridružuju joj se: mleč (*Acer platanoides*), gorski javor (*Acer pseudoplatanus*), bijeli jasen (*Fraxinus excelsior*), brdski brijest (*Ulmus glabra*) i dr. Od žbunaste vegetacije prisutni su: crno pasje grožđe (*Lonicera nigra*), ljigovina, smrdljika (*Rhamnus fallax*), ribizla kamenjarka (*Ribes petraeum*), klokočika (*Staphylea pinnata*), zanovijet (*Petteria ramentacea*) i dr. Veći kompleksi ovih šuma se prostiru u djelovima Javorka i Zukovskoj gori.

Mješovite zajednice bukve i jele (*Abieti-Fagetum*) izgrađuju klimaregionalni visinski vegetacijski pojas od 700 - 1.700 mnv. Naseljavaju karbonatnu podlogu koja obiluje kraškim pojavama kao i nekarbonatne supstrate. Zemljišta su raznovrsna od renzina preko smeđih karbonatnih do lesiviranih i smeđih kisjelih zemljišta sa humidnom klimom. Osim bukve (*Fagus moesiaca*) i jele (*Abies alba*) na kontinentalnim Dinaridima, na višim nadmorskim visinama, pridružuje im se i smrčica (*Picea abies*) pa ove vrste čine svezu bukve, jele i smrčice: (*Piceo-Abieti-Fagetum*). Od drugih vrsta prisutni su: planinski javor (*Acer heldreichii*), mleč (*Acer platanoides*), gorski javor (*Acer pseudoplatanus*), jarebika (*Sorbus aucuparia*), ljigovina, smrdljika (*Rhamnus fallax*), crvena zova (*Sambucus racemosa*), božikovina (*Ilex aquifolium*), malina (*Rubus idaeus*), kupina (*Rubus saxatilis*), i dr.

Šume munike (*Pinetum heldreichii*) se nalaze krečnjacima i dolomitima, zauzimaju najviše regione (između 1.400 - 1.800 mnv) obrazujući gornju granicu šumske vegetacije. Zauzimaju ekstremna staništa, grebene, strme

padine sa izraženim liticama. Sastojine su prekinutog sklopa, raskidane i otvorene. Ove šume uglavnom imaju zaštitni značaj u sprječavanju erozije.

Montane smrčeve šume (*Piceetum excelsae montanum*) - Ova šire shvaćena zajednica objedinjuje niz fitocenoza smrča u planinskom (gorskom) području u pojasu od 1.000 - 1.600 mnv. To su predjeli sa oštrom zimom, niskim prosječnim godišnjim temperaturama između 5 i 6 °C. S obzirom da u ljetnom periodu padne veća količina padavina klima je humidna do perdhumidna. Naseljavaju karbonatnu i silikatnu podlogu.

3.4. Klimatski uslovi za razvoj lovstva

Klima u Crnoj Gori je sem geografskom širinom i nadmorskom visinom određena i prisustvom velikih vodenih površina (Jadransko more, Skadarsko jezero), dubokim zalaženjem mora u kopno (Bokokotorski zaliv), umjereno visokim planinskim zaleđem u blizini obale (Orjen, Lovćen, Rumija), Ulcinjskim poljem na krajnjem jugoistoku i planinskim masivima Durmitora, Bjelasice i Prokletija.

Južni dio Crne Gore i Zetsko-Bjelopavlička ravnica (Mediterransko i Submediterransko lovno područje) su oblasti mediteranske klime, što znači da to područje karakterišu duga, vrela i suva ljeta i relativno blage i kišovite zime, dok je na višim predjelima submediteranskog lovnog područja umjereno kontinentalna, do kontinentalna. Naročito se toplim ljetima karakteriše prostrana dolina Zete, gdje su ljeta najtoplija u našoj zemlji. Uzrok tome je velika vedrina neba ljeti, usled čega se zemljište i vazduh iznad njega veoma jako zagrijevaju.

Znatno oštrij klimu, imaju kraška polja (neki dijelovi Submediteranskog i Centralnog lovnog područja) čija su dna duboko ispod okolnih planinskih vrhova i koja su od Jadrana udaljena 40 do 80 km, kao i polja koja su dosta blizu Jadrana (oko 20 km) ali su od mora odvojena relativno visokim planinama. U toku zime u tim poljima se taloži hladan vazduh spuštajući se po stranama okolnih planina, dok se ljeti dna polja prilično zagriju, usljed čega je godišnje kolebanje temperature povećano. U ovim poljima se u toku zime, najčešće u anticiklonalnim situacijama, mogu javiti i prizemne inverzije temperature.

Klima Centralnog lovnog područja je raznovrsna. U nižim predjelima preovlađuje umjereno kontinentalna klima, koja prema planinskim vrhovima prelazi u tipičnu kontinentalnu sa svježim ljetima i oštrim zimama. Pojave mrazeva i niskih temperatura u planinskim dijelovima su česte.

Centralni i sjeverni dio Crne Gore (centralno i sjeverno lovno područje) ima karakteristike planinske klime, ali je evidentan i uticaj Sredozemnog mora, i pod jakim je uticajem reljefa, što se ogleda kroz režim padavina i u višoj srednjoj temperaturi najhladnijeg mjeseca. U planinskim oblastima na sjeveru zemlje ljeta su relativno svježija, a zime duge i oštre, sa čestim mrazovima i niskim temperaturama, koje naglo opadaju sa visinom.

Istočno lovno područje ima uglavnom kontinentalni tip klime, koji osim velikih dnevnih i godišnjih amplituda temperature karakteriše mala godišnja količina padavina uz prilično ravnomjernu raspodjelu po mjesecima.

Mjesta u dolinama, poput Podgorice i Danilovgrada, imaju u januaru nižu temperaturu od primorskih mjesta na približno istoj geografskoj širini, dok u toku ljeta imaju nešto višu temperaturu. Treba napomenuti da je Podgorica grad sa najvišim srednjim mjesečnim temperaturama tokom ljeta, i sa najvećim prosječnim brojem tropskih dana. Najniža srednja godišnja temperatura je na Žabljaku (basen Tare).

Najveću srednju godišnju vrijednost oblačnosti imaju planinski krajevi, u prosjeku oko 55 - 66 %, a zatim ona opada prema primorju i u prosjeku iznosi 45 - 35 %. Najmanja oblačnost u toku godine je u julu i avgustu, a najveća u decembru. Najmanje kolebanje oblačnosti imaju planinske oblasti, dok je ono mnogo veće za primorje. Dužina trajanja sunčevog sjaja je u obrnutoj srazmjeri sa oblačnošću. U oblasti primorja, trajanje insolacije iznosi u prosjeku 2.750 časova, dok u planinskim krajevima udaljenim od mora, ima u prosjeku

vrijednost 1.550 do 1.900 časova. U svim krajevima, jul i avgust, imaju za oko 4 - 5 puta dužu insolaciju nego zimski mjeseci. Najkišoviti kraj u Evropi je planinski predio iznad Kotorskog zaliva (Krivošije). U toj oblasti padne godišnje 4.600 l/m², padavina, tj. na strmim padinama Orjena u mjestu Crkvice (940 mnv) godišnje prosječno padne oko 5.000 l/m², što predstavlja evropski maksimum padavina, a u rekordnim godinama blizu 7.000 l/m², sa izraženim padavinama orografskog karaktera. Tokom proteklog vijeka, naročito centralni i sjeverni dijelovi zemlje su bili pogođeni poplavama (npr. 1963. i 1979. godine). Ta oblast, u kojoj se nalazi gornji tok rijeke Tare i Lima, karakteriše se naročito velikom srednjom godišnjom količinom padavina od oko 1.600 - 2.000 l/m² godišnje. Kao godine sa najvećim poplavama u tim dijelovima, izdvajaju se 1963. i 1979. godina, a zatim kraj 1999 - te i prva polovina 2000 - te godine. Pored orografskog efekta, naročito jak uticaj na klimu u Crnoj Gori imaju Đenovski ciklon, čija je izvorna oblast okolina Đenovskog zaliva i Sibirski anticiklon, sa centrom u sjeveroistočnom dijelu Rusije. Pod njihovim dejstvom uspostavljaju se visoki gradijenti atmosferskog pritiska i temperature na čitavom Balkanu, a naročito na teritoriji Crne Gore. Kada je Đenovski ciklon aktivan, on se ne zadržava dugo, padavine su intenzivne i ne traju mnogo dana. Dugotrajne padavine se dešavaju kada je uspostavljeno jako visinsko SW strujanje u sklopu ciklona iznad zapadne Evrope. Na cijelom Jadranu je u toku zimske sezone razvijena vazдушna depresija. To je zapravo niz depresija koje se kreću od zapada prema jugoistoku i istoku i zahvataju južne predjele. Ove depresije su uzrok maksimalnih padavina u toku zime na primorju. Predjeli sa modifikovanim mediteranskim pluviografskim režimom padavina, imaju pretežno jesenje i zimske padavine sa maksimumom u poznoj jeseni, od oktobra do decembra, dok su ljeta suva. U jugozapadnim krajevima Crne Gore padne u toku ljeta oko 10 % godišnje količine padavina. Najkišoviti mjesec je novembar, najsuvli jul. Visoke planine, pored dosta veće količine padavina, imaju i veći broj dana sa padavinama, nego što je to slučaj kod okolnih dolina i ravnica. Snijeg u planinskim krajevima, mnogo češće pada u proljeće nego za vrijeme jeseni, jer je jesen prilično toplija od proljeća. Preovlađujući vjetrovi su posljedica opšteg rasporeda atmosferskog pritiska u raznim mjesecima. S obzirom na barometarsku depresiju na Jadranu i istočnom Mediteranu, a visok atmosferski pritisak na istoku i sjeveroisoku Balkana, u zimskim mjesecima preovlađuju vjetrovi iz sjeveroistočnog kvadranta. Karakteristični vjetrovi su bura i široko. Bura je slapovit vjetar sjevernog do sjeveroistočnog pravca. Najčešće se javlja i najjača je u hladnoj polovini godine, tj. zimi, a duva na cijeloj istočnoj obali Jadranskog mora. Duva kada se sjeverno od Dinarskih Alpa nalazi polje visokog vazdušnog pritiska, a ciklon u zapadnom dijelu Sredozemnog ili Jadranskog mora. Pri takvom horizontalnom gradijentu vazdušnog pritiska hladan vazduh, iz viših geografskih širina, prelazi preko Dinarskih Alpa i obrušava se velikom brzinom prema obali, uslovljavajući pad temperature i pad vlažnosti, izuzev u slučaju ciklonske ili mračne bure, kada vlada oblačno i kišovito vrijeme. Jedna od glavnih osobina bure je njena veoma velika jačina i mahovitost. Brzina joj se kreće između 16 i 33 m/s. Najjača je na onim dijelovima obale gdje se planine okomito uzdižu uz obalu i gdje na planinskim grebenima postoje usijeci u kojim dolazi do zbijanja strujnica. Jačina bure se veoma brzo smanjuje prema pučini, pa ne stvara velike talase. Jugo ili široko, duva u većem dijelu Mediterana sa manjim ili većim razlikama u fizičkim osobinama i pravcu. Počinje da duva kada se ciklon kreće preko Sredozemnog ili Jadranskog mora, a iznad Sjeverne Afrike nalazi visok vazdušni pritisak. Duva u prednjem dijelu ciklona iz južnog do jugoistočnog smjera. Zbog takve cirkulacije, često je zahvaćen suv i topao vazduh iz Sjeverne Afrike, koji sadrži znatne količine pustinjske prašine. Kada u južnoj struji naiđe na obalu, taj vazduh, usljed orografskog efekta uslovljava na njoj, a i na padinama primorskih planina, oblačno i kišovito vrijeme. Najveći dio padavina koje u ovim oblastima padnu u hladnijem dijelu godine, uslovljen je ovim strujanjem. Njegovim uticajem može se objasniti i najveća količina padavina u Evropi - u Crkvicama. Kada sa jugom dolazi vazduh porijeklom iz Sevrerne Afrike povremeno padaju obojene kiše - žućkaste ili crvenkaste boje. Budući da je često veoma jak i da zahvata veliku površinu mora, jugo uslovljava velike talase, od pučine prema obali. Jačina i čestina juga se povećava od sjevernog prema južnom dijelu primorja. Posljednja dekada 20. vijeka bila je toplija u odnosu na višegodišnji niz mjerenja (od 1949. godine, pa do sada). Najtoplija godina na području Crne Gore bila je 2003. Uzrok toplotnih talasa je bilo jako polje visokog pritiska iznad zapadne Evrope u sklopu izraženog grebena visokog pritiska u visinskoj cirkulaciji velikih razmjera. Zagrijani vazduh sa juga, pojačavao je snagu i održavanje toplotnog talasa. Skoro cjelokupno zračenje sunca odlazilo je na zagrijavanje jer su vegetacija i zemljište bili suvi. Takvo „blokirajuće uzvišenje“, koje se održava više dana, nije rijetkost za Evropu tokom ljeta. U Podgorici je u avgustu 2003. izmjerena najviša do sada maksimalna dnevna temperatura od 42 °C, a u kontinuitetu je trajao period od 100 tropskih dana (dana sa maksimalnom temperaturom većom ili jednakom 30 °C).

Prema raspoloživim klimatološkim podacima, sušni periodi su česti u julu u oblasti zetsko-bjelopavličke ravnice i regionu primorja. Kao posljedica klimatskih promjena, često se dešava da sušni period traje tokom cijele ljetnje sezone u svim lovnim područjima ili da nastupi tokom zime i obuhvati početak proljeća.

Periodi kada mogu nastupiti poplave uslijed jakih kiša su:

- septembar - Zetsko-bjelopavlička ravnica i region primorja (Meditersko lovno područje);
- novembar - januar - (Meditersko lovno i istočno lovno područje i oblast Nikšića);
- mart - april - (Meditersko lovno i istočno lovno područje i oblast Nikšića).

Pregled glavnih klimatoloških podataka prema podacima Zavoda za hidrometeorologiju i seizmologiju Crne Gore, za period 1991 - 2020 godina

❖ **Srednja mjesečna temperatura vazduha u °C**

Mjerna stanica	M J E S E C I												Sred. god.
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Meditransko lovno područje													
Herceg Novi	8.5	9.0	11.2	14.3	18.8	23.1	25.6	25.6	21.2	17.2	13.3	9.7	16.5
Bar	8.8	9.4	11.5	14.6	19.1	23.2	25.3	25.3	21.5	17.7	13.8	10.2	16.7
Ulcinj	7.3	8.3	11.0	14.4	18.9	23.2	25.6	25.6	21.4	17.1	12.7	8.5	16.2
Submediteransko lovno područje													
Cetinje	1.1	2.0	5.2	9.6	14.3	18.6	20.8	20.4	15.2	10.6	6.5	2.4	10.6
Podgorica	6.0	7.4	11.0	15.1	20.1	25.0	27.8	27.7	21.9	16.6	11.3	7.0	16.4
Centralno lovno područje													
Nikšić	2.2	3.0	6.1	10.3	14.9	19.3	22.2	22.1	16.5	11.8	7.3	3.2	11.6
Kolašin	-1.2	-0.1	2.9	7.3	11.8	15.6	17.5	17.2	12.8	8.7	4.3	-0.2	8.1
Istočno lovno područje													
Bijelo Polje	-0.4	1.6	5.7	10.4	14.6	18.4	20.1	20.1	15.6	10.8	5.5	0.8	10.1
Berane	-0.3	1.7	5.6	10.1	14.6	18.4	20.2	20.1	15.4	10.6	5.5	0.8	10.2
Sjeverno lovno područje													
Žabljak	-3.2	-2.7	-0.2	4.4	9.6	13.8	15.7	15.6	10.9	6.8	2.4	-2.0	5.9
Pljevlja	-1.5	0.5	4.3	8.8	13.4	17.3	19.0	18.9	14.3	9.8	4.8	-0.1	9.2

Srednja mjesečna relativna vlažnost vazduha (u %)

Mjerna stanica	M J E S E C I												Sred. god.
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Mediteransko lovno područje													
Herceg Novi	75	73	72	74	74	70	65	67	72	77	79	76	73
Budva													
Bar	65	64	66	70	69	67	65	66	66	70	70	66	67
Ulcinj	70	70	70	73	72	69	65	66	70	74	75	72	70
Submediteransko lovno područje													
Cetinje	85	83	80	78	78	75	69	71	80	85	87	86	80
Podgorica	69	66	62	62	59	53	47	48	59	69	74	72	62
Centralno lovno područje													
Nikšić	73	72	70	70	71	68	61	60	70	76	78	75	70
Kolašin	83	80	77	75	76	76	74	75	80	82	84	85	79
Istočno lovno područje													
Bijelo Polje	82	79	76	76	76	75	73	74	79	81	84	84	78
Berane	80	75	70	68	69	68	67	68	74	77	80	82	73
Sjeverno lovno područje													
Žabljak	82	80	78	75	73	71	69	70	76	79	81	83	76
Pljevlja	83	77	72	70	71	71	70	70	75	78	81	84	75

❖ Prosječna količina padavina u mm

Mjerna stanica	M J E S E C I												Sred. god
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Mediteransko lovno područje													
Herceg Novi	196.9	190.3	174.5	165.2	105.3	71.6	39.9	63.2	142.3	173.1	231.2	245.9	1764.5
Budva													
Bar	142.1	128.2	132.6	111.9	81.5	53.6	32.0	46.2	134.7	153.3	164.6	178.9	1359.6
Ulcinj	139.9	126.3	124.8	102.7	78.8	62.6	28.5	39.5	112.7	144.5	167.2	164.1	1291.4
Submediteransko lovno područje													
Cetinje	381.9	376.5	337.4	255.9	154.4	101.3	54.7	88.4	218.8	333.7	492.3	553.0	3348.4
Podgorica	165.3	163.6	164.4	136.1	98.0	61.0	38.4	53.7	147.5	175.5	260.5	231.8	1695.8
Centralno lovno područje													
Nikšić	190.5	196.1	164.0	157.3	114.8	84.8	51.4	63.0	144.3	199.7	281.9	263.5	1937.8
Kolašin	191.1	191.7	184.1	165.7	135.2	96.9	75.1	61.5	167.4	221.5	301.2	275.8	2060.4
Istočno lovno područje													
Bijelo Polje	63.6	77.6	70.0	70.9	80.9	74.0	69.8	52.3	87.8	86.5	100.0	89.8	939.6
Berane	65.3	67.8	74.9	74.7	79.3	61.0	60.7	45.5	88.3	87.7	101.4	94.1	899.4
Sjeverno lovno područje													
Žabljak	114.3	128.4	122.9	115.8	110.3	89.1	76.7	61.3	116.6	172.6	213.5	183.8	1505.2
Pljevlja	46.4	60.0	55.6	62.8	76.6	81.4	76.1	56.9	70.5	70.4	73.2	66.9	796.7

❖ Maksimalna visina sniježnog pokrivača u (cm)

Mjerna stanica	M J E S E C I												Sred. god
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Mediteransko lovno područje													
Herceg Novi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Budva													
Bar	7	7	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7
Ulcinj	6	12	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	12
Submediteransko lovno područje													
Cetinje	122	141	93	53	0	0	0	0	0	0	36	58	141
Podgorica	19	57	10	0	0	0	0	0	0	0	0	17	57
Centralno lovno područje													
Nikšić	110	108	47	7	0	0	0	0	0	0	27	60	110
Kolašin	102	192	156	100	1	0	0	0	0	11	62	75	192
Istočno lovno područje													
Bijelo Polje	71	97	76	37	0	0	0	0	0	9	32	55	97
Berane	62	96	67	65	2	0	0	0	0	8	25	43	96
Sjeverno lovno područje													
Žabljak	148	230	229	128	22	13	0	0	4	51	81	103	230
Pljevlja	45	87	71	30	3	0	0	0	0	15	38	49	87

❖ Prosječan broj tropskih dana (dan kada je max temp. vazduha $\geq 30^{\circ}\text{C}$)

Mjerna stanica	M J E S E C I												God. suma
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Mediteransko lovno područje													
Herceg Novi	0	0	0	0.1	0.7	8.0	18.7	19.6	4.6	0.1	0	0	51.9
Budva													
Bar	0	0	0	0.1	0.5	6.2	16.1	17.4	3.9	0.1	0	0	44.3
Ulcinj	0	0	0	0.1	1.4	7.4	17.0	18.9	4.6	0.1	0	0	49.7
Submediteransko lovno područje													
Cetinje	0	0	0	0	0.2	6.2	14.1	15.9	2.2	0	0	0	38.8
Podgorica	0	0	0	0.4	5.4	18.3	27.4	27.2	11.0	0.6	0	0	90.3
Centralno lovno područje													
Nikšić	0	0	0	0	0.1	3.7	11.9	14.1	1.9	0	0	0	32.6
Kolašin	0	0	0	0	1.0	4.7	5.8	0.8	0.3	0	0	0	12.0
Istočno lovno područje													
Bijelo Polje	0	0	0	0.2	1.3	6.3	11.3	13.8	3.0	0	0	0	35.6
Berane	0	0	0	0	1.2	6.6	12.2	14.0	3.0	0.1	0	0	37.1
Sjeverno lovno područje													
Žabljak	0	0	0	0	0	0	0.2	0.9	0	0	0	0	1.2
Pljevlja	0	0	0	0	0.4	3.9	7.8	9.3	1.5	0	0	0	23.9

❖ **Prosječan broj ledenih dana** (dan kad je max temp. vazduha < 0°C)

Mjerna stanica	M J E S E C I												Sred. god
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Submediteransko lovno područje													
Cetinje	0.7	0.3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0.3	1.3
Podgorica	0.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0.1	0.1
Centralno lovno područje													
Nikšić	1.3	1.3	0.3	0	0	0	0	0	0	0	0	1.1	4.0
Kolašin	7.3	4.7	1.7	0	0	0	0	0	0	0	1.2	5.6	19.8
Istočno lovno područje													
Bijelo Polje	5.0	1.9	0.3	0	0	0	0	0	0	0	0.3	4.1	11.5
Berane	4.6	1.8	0.2	0	0	0	0	0	0	0	0.2	3.5	10.3
Sjeverno lovno područje													
Žabljak	9.0	8.1	4.6	0.8	0	0	0	0	0	0.3	2.5	7.7	32.2
Pljevlja	7.9	3.7	0.8	0	0	0	0	0	0	0	0.8	6.1	19.3

❖ **Prosječan broj dana sa sniježnim pokrivačem > 1cm**

Mjerna stanica	M J E S E C I												God. suma
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Submediteransko lovno područje													
Cetinje	13.6	14.3	7.3	1.0	0	0	0	0	0	0	0.7	5.9	42.9
Podgorica	0.7	1.5	0.1	0	0	0	0	0	0	0	0	0.5	2.8
Centralno lovno područje													
Nikšić	8.8	9.3	3.7	0.2	0	0	0	0	0	0	0.6	4.7	27.3
Kolašin	22.7	22.3	17.8	4.2	0	0	0	0	0	0.7	5.6	17.1	89.7
Istočno lovno područje													
Bijelo Polje	15.0	11.8	6.0	0.9	0	0	0	0	0	0.4	3.1	9.8	46.6
Berane	15.8	12.0	6.7	1.6	0	0	0	0	0	0.5	3.6	10.2	50.4
Sjeverno lovno područje													
Žabljak	29.5	27.5	29.1	16.2	1.6	0	0	0	0.1	3.1	10.2	26.1	143.5
Pljevlja	19	15.4	8.7	1.8	0	0	0	0	0	1.1	4.7	13.8	64.6

3.5. Infrastrukturne prilike

Saobraćajna infrastruktura Crne Gore dobro je razvijena obzirom na reljefnu raščlanjenost i isprekidanost terena dubokim kanjonskim dolinama i ostrim planinskim masivima. Pretežno vode pravcem sjever - jug sa glavnim raskrsnicama u Podgorici.

Drumski saobraćaj - Crna Gora ima putnu mrežu dužine oko 5.227 km, od čega 1.720 km čine magistralni i regionalni putevi, a ostalo su lokalni putevi. Glavni kontinentalni pravac ide Budva - Podgorica - Bijelo Polje i dalje prema Srbiji i Evropi. Duž primorja jadranska magistrala povezuje sva primorska naselja.

Tokom 2022. godine puštena je u upotrebu prioritetna dionica auto-puta Bar - Boljare, na relaciji Smokovac - Mateševo, u dužini od 41 kilometar. Na njoj je izgrađeno 20 mostova i 16 dvocjevnih tunela ukupne dužine od oko 18 km. Iz razloga što je izgrađen ovoliki broj tunela, nijesu rađeni posebni zeleni mostovi, koji služe kao prelaz za divljač. Nastavak izgradnje druge dionice ovog auto-puta Mateševo - Andrijevića očekuje se u skorijem

periodu. Strateška procjena uticaja na životnu sredinu za pomenutu dionicu će ukazati na eventualnu potrebu izgradnje zelenih mostova na njoj.

Željeznički saobraćaj - Dužina željezničke pruge iznosi oko 250 km i većim dijelom je elektrificirana. Pruga Beograd - Bar je najvažnija pruga i ima ogromni značaj za privredu Crne Gore, Srbije i Evrope.

Pomorski saobraćaj - Crna Gora ima pomorsku flotu od preko 17 brodova, ukupne nosivosti oko 550.000 registarskih tona. Luka Bar osposobljena je za pretovar oko 5 miliona robe godišnje.

Redovna brodska veza postoji između morske luke Bar i italijanskih luka Bari, Barleta i Ankona. Na relaciji Kamenari - Lepetani organizovan je prevoz vozila i putnika trajektom. Glavne luke su: Bar, Kotor, Risan, Zelenika i Budva.

Vazdušni saobraćaj - Na teritoriji Crne Gore postoje dva aerodroma za domaći i međunarodni saobraćaj i nalaze se u Podgorici i Tivtu. Postoji i aerodrom u Beranama koji služi za aviosport i vanredne potrebe.

3.6. Antropogeni faktori

Mir u lovištu zavisi od brojnih faktora, a to su: naseljenost kraja stanovništvom, vrsta naselja, broj i raspored komunikacija, intenzitet odvijanja prometa, frekvencija kretanja ljudi, veličina posjeda, način obrade poljoprivrednog zemljišta, način gazdovanja šumama, broj grabljivica, odnos stanovništava nekog kraja prema divljači, itd.

Mir u lovištu je značajan faktor za uzgoj divljači naročito u vrijeme bremenitosti ženki kod dlakave divljači, odnosno kod pernate divljači u vrijeme dok ženke leže na jajima. Mir u lovištu neophodan je i u periodu odgoja mladih, ali i tokom cijele godine. Mir je divljači, naročito preživarima, potreban je za dnevni odmor. Bitan je za sve vrste, svih starosnih dobi. Nažalost, apsolutni mir u lovištu teško je postići.

Mir u lovištu najviše ugrožavaju djelatnosti čovjeka. Svjedoci smo sve većeg otvaranja šuma, izgradnjom puteva iz razloga iskorišćavanja, prisustva radnika, izletnika, planinara, sakupljača šumskih plodova, prisustva stočara na pašnjacima, poljoprivrednika na obradivim površinama. Na ovako izmijenjene uslove u pogledu mira, divljač se prilagođava i brzo navikava na mnoge vrste uznemiravanja, osim u slučajevima neposredne opasnosti za nju. Ipak, osnovni zadatak lovnih radnika je da koliko je u mogućnosti utiče, da divljač živi, razmnožava se i odgaja mlade u što mirnijim uslovima.

O stepenu mira u lovištu zavisi i veličina lovno-produktivne površine lovišta. Osnovna karakteristika lovno-produktivne površine je da divljači mora osigurati trajnu mogućnost opstanka i razmnožavanja, te da su opstanak i uzgoj divljači na tom dijelu lovne površine gazdinski opravdani. Ako divljač, zbog nedovoljnog mira u lovištu ne može u nekom dijelu lovišta naći uslove za stalan opstanak i razmnožavanje, moramo taj dio lovne površine brisati iz kategorije lovno-produktivne površine ili tu površinu redukovati - korigovati faktorom korekcije, koji je direktno zavistan od intenziteta i značaja uznemiravanja divljači. Tek taj redukovani dio lovne površine može se uvrstiti u lovno-produktivnu površinu.

Lovno-produktivna površina je baza za izračunavanje lovno-gazdinskog kapaciteta lovišta, veličine brojnog stanja populacija divljači, koja se u lovištu može uzgajati i koristiti. Mir u lovištu nema dakle samo biološko nego i gazdinsko značenje. Novija istraživanja opšte biologije divljači, odnosno biologije ponašanja, socijalnog života i prirodne prehrane divljači, pokazala su da psihički momenti imaju u životu divljači mnogo veću i presudniju ulogu nego što se to do sada pretpostavljalo. Psihički afekti su kod divljači po pravilu odraz stanja mira u lovištu.

Krupna divljač može se priviknuti i prilagoditi na razne vrste uznemiravanja. Ali za uspješan opstanak i uzgoj nije to privikavanje dovoljna podloga i preduslov za uspješno postizanje cilja uzgoja. Prilagođavanjem na novostvorene životne uslove mogu se pojedine vrste krupne divljači priviknuti na neprirodan način života. A taj promijenjeni način života odražava se negativno na ritam i ciklus prehrane divljači. Izmijenjeni ritam i ciklus prehrane po pravilu su izvor znatnih i gazdinski nepodnošljivih šteta od divljači. Nastaje stanje koje dovodi u pitanje svaki ekonomski aspekt i perspektivu održavanja i korišćenja pojedinih vrsta divljači u takva lovišta.

Negativne komponente koje snižuju vrijednost osnovnog faktora mira u lovištu su antropogenog i animalnog porijekla. Antropogene su komponente posljedica raznovrsnih mjera korišćenja prirodnih dobara u lovištu (kao što je iskorišćavanje glavnog i sporednih šumskih proizvoda, kaptacija vodenih zaliha, traženje nafte i ruda i sl.), korišćenja poljoprivrednih površina u lovištu i kretanju u lovištu (planinarenje, skijanje i sl.). U ovo spada i način korišćenja divljači, koji može biti legalan i nelegalan. I legalni oblik korišćenja divljači može uzrokovati veliko uznemiravanje divljači ako je neracionalan i pretjeran. Komponenta animalnog porekla dijeli se na uznemiravanje prirodnim neprijateljima divljači (razni predatori) i psi i mačke litalice, domaća stoka koja se napasa ili širi u šumskom dijelu lovišta i sl.

4. STRATEŠKI I OPERATIVNI CILJEVI GAZDOVANJA, KLJUČNE AKTIVNOSTI I MJERE ZA OSTVARIVANJE CILJEVA

Opšti cilj gazdovanja lovištima u Crnoj Gori je očuvanje stabilnosti ekosistema, progresivno i održivo lovno gazdovanje na način da se održava njihova biološka raznolikost, sposobnost razmnožavanja, produkcija, vitalnost i potencijal, kao i ispunjenje ekološke, gazdinske i socijalne funkcije, a da to ne šteti drugim ekosistemima. Taj cilj se može postići ako u prostoru i vremenu uredimo lovište tako da osiguramo integralno specifičnosti faune i flore.

Radnje u lovištima treba preduzimati poštujući temeljno načelo lovne ekonomike. S potrebnim minimumom troškova u određenom vremenskom razdoblju postići što bolji uspjeh gazdovanja, služeći se svim mjerama za postizanje optimalne brojnosti divljači, vodeći računa o očuvanju prirodnog integriteta uzgojnih vrsta divljači kao zooloških jedinica.

STRATEŠKI CILJ 1
RAZVOJ I UNAPRJEĐENJE LOVSTVA KAO DJELATNOSTI ORGANIZOVANOG GAZDOVANJA SA DIVLJAČI

Lovstvo mora biti organizovano kao djelatnost koja objedinjava lov kao sport i rekreaciju, lov kao privrednu djelatnost, proizvodnju, uzgoj i zaštitu, plansko i racionalno korišćenje divljači i njenih dijelova, zatim uzgoj i obučavanje rasnih lovačkih pasa i lovno streljaštvo, na taj način što će se mjerama gazdovanja obezbijediti uzgoj onih vrsta divljači u broju i kvalitetu koje dozvoljavaju prirodni uslovi u lovištu.

Realizacija ovog strateškog cilja podrazumijeva pet (5) operativnih ciljeva, a to su:

Operativni cilj 1.1. Zaštita divljači i lovišta

Operativni cilj 1.2. Uzgoj divljači

Operativni cilj 1.3. Uređenje lovišta

Operativni cilj 1.4. Korišćenje divljači i lovišta

Operativni cilj 1.5. Sprječavanje šteta od divljači

Neophodan uslov za ispunjenje ovih operativnih ciljeva je obezbijeden kontinuitet izrade operativnih planova u lovstvu, u skladu sa čl. 25 - 31 Zakona o divljači i lovstvu: Lovnih osnova, za svako lovište posebno, kao i Godišnjih lovni planova za njihovo sprovođenje.

Operativni cilj 1.1. Zaštita divljači i lovišta

Mjere i aktivnosti u okviru ovog operativnog cilja, odnosno zaštite divljači u lovištima, koje će **korisnici lovišta** preduzeti su:

- čuvanje lovišta putem organizovane lovočuvarske službe, lovočuvara volontera, uz saradnju sa pripadnicima MUP-a;
- suzbijanje nezakonitog lova;
- poštovanje zakonom određenih lovni sezona, za sve vrste divljači;
- skraćivanjem lovne sezone ili smanjenjem broja lovni dana, ako u lovištu nastane smanjenje brojnog stanja neke vrste lovostajem zaštićenje divljači ispod prirodnog kapaciteta;
- smanjivanje broja predatora koji čine štetu na podnošljiv broj;
- uklanjanje pasa i mačaka skitnica;
- provođenje preventivni mjera u lovištu radi zdravstvene zaštite divljači i drugih životinjskih vrsta;
- spašavanje divljači od elementarni nepogoda (snijeg, led, poplava, požar i dr.);
- osiguranje mira u lovištu;

- preduzimanje preventivnih mjera prilikom obavljanja poljoprivrednih i drugih radova ili upotrebe hemijskih i drugih sredstava;
- osiguranje uslova za opstanak i razmnožavanje ugroženih životinjskih vrsta;
- provođenje mjera propisanih međunarodnim ugovorima o zaštiti migratornih vrsta;
- druge mjere predviđene zakonom i planskim aktima.

Operativni cilj 1.2. Uzgoj divljači

Mjere uzgoja divljači u lovištima, koje korisnici lovišta preduzimaju su:

- obezbjeđivanje dovoljne količine biljne hrane (melioracijom pašnjaka i livada, obradom vještačkih livada i njiva za divljač, sadnjom plodonosnog drveća i grmlja i nabavkom potrebnih količina kabaste, zrnaste ili gomoljaste hrane);
- obezbjeđivanje nedostajućih količina hraniva životinjskog porijekla;
- obezbjeđivanje dovoljnog broja solila i količina soli za preživare;
- obezbjeđivanje potrebnih pojilišta;
- obezbjeđivanje zaklona za divljač.

Operativni cilj 1.3. Uređenje lovišta

Mjere uređivanja lovišta, koje korisnici lovišta preduzimaju su:

❖ uređenje objekata za zaštitu divljači i njihovih staništa:

- obnavljanje graničnih oznaka (metalne i drvene table dimenzija 40 x 60 cm), sa upozorenjima na granice lovišta i granice lovnih zabrana;
- održavanje osmatračnica koje su postavljene na mjestima u lovištu podesnim za praćenje kretanja i posmatranja divljači - njihovog razvoja, zdravstvenog stanja i trofejne vrijednosti;
- održavanje zatvorenih čeka za osmatranje krupnih zvijeri i divljih svinja;
- održavanje lovačke kolibe i skloništa.

❖ uređenje objekata za uzgoj divljači:

- meliorisanje pašnjaka, formiranje vještačkih livada, uređenje prosjeka i obrađivanje njiva sa odgovarajućim usjevima - sve sa ciljem obezbjeđivanja dodatnih količina biljne hrane za divljač;
- formiranje zasada drveća i grmlja, čije dijelove i plodove koristi divljač;
- održavanje objekata za čuvanje kabaste, zrnaste i gomoljaste hrane za prihranjivanje divljači;
- održavanje objekata (hranilice) za ponudu hrane biljnog i životinjskog porijekla,
- održavanje i redovna dopune solila za preživare;
- uređenje i održavanje izvora i pojila, te uređenje i održavanje prirodnih prostora gdje se zadržava voda.

❖ uređenje objekata za korišćenje ostalih funkcija staništa i divljači:

- održavanje pristupnih staza i puteva sa kojih se može divljač posmatrati ili snimati fotoaparatom ili kamerom;
- održavanje lovačkih domova i lovačkih kuća.

Operativni cilj 1.4. Korišćenje divljači i lovišta

Mjere korišćenja divljači i lovišta koje će korisnici lovišta preduzeti su:

- organizovanje grupnih posjeta u pejzažno atraktivnim staništima divljači - radi edukacije učenika i studenata i u turistička svrhe;
- organizovanje foto-lova ili snimanja;
- realizacija sanitarnog odstrijela radi izlučivanja bolesnih ili na bolest sumnjivih jedinki;
- realizacija uzgojnog odstrijela radi izlučivanja uzgojno nepoželjnih jedinki;
- hvatanje divljači radi naseljavanja drugih staništa;
- realizacija redovnog odstrijela radi korišćenja godišnjeg prirasta za održavanje (planiranih) optimalnih kapaciteta, polne i dobne strukture (ili podnošljive brojnosti kod predatora) u lovištima;
- korišćenje mesa i drugih djelova divljači.

Operativni cilj 1.5. Sprječavanje šteta od divljači

Mjere sprječavanja šteta od divljači u lovištima, koje korisnici lovišta preduzimaju su:

- održavanje populacija na optimalnoj ili podnošljivoj brojnosti mjerama korišćenja;
- dodatna ponuda nedostajućih hraniva biljnog i životinjskog porijekla;
- kontakti sa stanovništvom radi sprječavanja šteta na imanjima.

STRATEŠKI CILJ 2.

PRAVILAN IZBOR UZGOJNIH - GLAVNIH VRSTA DIVLJAČI

Izbor uzgojnih - glavnih vrsta divljači, pored pravilno odabranih prikladnih uzgojno značajnih vrsta divljači, odnosi se i na postizanje određenog broja i kvaliteta, polne starosne strukture, gustine populacija, načina korišćenja divljači i njenih dijelova (lovni turizam, sportsko - rekreativna aktivnost) odabranih vrsta divljači, kao i na poboljšanje prirodnih uslova staništa, pozitivnu izmjenu ekološki uslova staništa značajnih za izabrane vrste, zaštitu rijetkih i proriđenih vrsta divljači i dr., zatim mjere za ostvarivanje ciljeva: dinamiku razvoja populacija glavnih vrsta divljači u lovnim područjima za period od 10 godina, dinamiku izgradnje i održavanja lovnih i lovno-tehničkih objekata u lovištima, mjere prihrane i prezimljavanja divljači, mjere za ostvarivanje saradnje sa drugim djelatnostima unutar lovišta (šumarstvo, poljoprivreda, vodoprivreda) u cilju zaštite i mira divljači, mogućnost naseljavanja autohtone divljači.

Da bi se uskladili interesi lovstva, šumarstva i poljoprivrede i drugih djelatnosti u nekom lovištu, određuje se njegov kapacitet za svaku vrstu divljači koja se može uzgajati u lovištu. U cilju utvrđivanja kapaciteta nekog lovišta, prethodno je neophodno odrediti njegov bonitetni razred za svaku odabranu - uzgojnu vrstu divljači posebno.

Sve naprijed naznačene mjere i zahvate, sa pojedinačnim ciljevima gazdovanja, potrebno je uskladiti sa biološkim osobinama sljedećih uzgojnih vrsta divljači u otvorenim lovištima:

❖ **krupna divljač:**

- srna obična (*Capreolus capreolus* L.);
- divokoza (*Rupicapra rupicapra* L.);
- svinja divlja (*Sus scropha* L.);
- mrki medvjed (*Ursus arctos* L.);

❖ **sitna divljač:**

- zec obični (*Lepus europaeus* L.);
- jarebica kamenjarka (*Alectoris graeca* Meissn.);
- fazan (*Phasianus sp.* L.).

Realizacija ovog strateškog cilja podrazumijeva sedam (7) operativnih ciljeva, a to su:

Operativni cilj 2.1. Unaprjeđivanje postojećeg stanja populacija srneće divljači

Operativni cilj 2.2. Unaprjeđivanje postojećeg stanja populacija divokoze

Operativni cilj 2.3. Unaprjeđivanje postojećeg stanja populacija svinje divlje

Operativni cilj 2.4. Unaprjeđivanje postojećeg stanja populacija mrkog medvjeda

Operativni cilj 2.5. Unaprjeđivanje postojećeg stanja populacija zeca običnog

Operativni cilj 2.6. Unaprjeđivanje postojećeg stanja populacija jarebice kamenjarke

Operativni cilj 2.7. Unaprjeđivanje postojećeg stanja populacija fazanske divljači

Neophodan preduslov za ispunjenje ovih operativnih ciljeva je pored utvrđivanja cilja gazdovanja i načina uzgoja za odabrane vrste divljači, utvrđivanje njihove gazdinske starosti, dobne strukture divljači za oba pola, odnos polova, utvrđivanje boniteta lovišta, optimalne gustine populacije, izračunavanje lovno-produktivnih površina, koeficijenta prirasta, utvrđivanje optimalnog matičnog fonda i gazdinskog kapaciteta lovišta, kao i razvoj fonda divljači za period važenja dokumenta, planiranje korišćenja, prehranu i prihranu divljači i mjere za uređenje lovišta.

Operativni cilj 2.1. Unaprjeđivanje postojećeg stanja populacija srneće divljači

Srna obična (*Capreolus capreolus* L.)

Sistematska pripadnost: Sistematska pripadnost srne obične data je u sljedećoj tabeli:

<i>Sistematsko mjesto</i>			
1.	Tip organizacije	Hordata	<i>Chordata</i>
2.	Podtip	Kičmenjaci	<i>Vertebrata</i>
3.	Klasa	Sisari	<i>Mammalia</i>
4.	Red	Papkari	<i>Artiodactyla</i>
5.	Familija	Jeleni	<i>Cervidae</i>
6.	Rod	Srne	<i>Capreolus</i>
7.	Vrsta	Srna obična	<i>C. capreolus</i> L.

Osnovne biološke karakteristike: Srna spada u vitku i lijepu divljač, prepoznatljivu po krupnim očima i lijepoj gubici. Izgled srne je skladan, tijelo vitko i lagano pri kretanju. Građa tijela srne pokazuje da je prilagođena za život u gustom šikari, gustom travi i korovu. Najbolja staništa za srneću divljač kod nas su mješovite, lišćarsko-četinarske šume, sa dosta raznolikog podrasta i obiljem livadskih i obradivih površina između njih. Voli topla i ocjedita tla. Zimi se najčešće zadržava na južnim osunčanim padinama, dok ljeti traži osojne padine na kojima nalazi hranu sa više vlage. Hladnoću dobro podnosi, ali debeli suvi sniježni pokrivač može da je ugrozi.

Dobar je skakač jer ima dugačke i vitke noge. Noge se završavaju uskim papcima crne boje. Dužina tijela mjerena od vrha ljuške do korijena repa iznosi 130 - 140 cm, a rep je dugačak oko 5 cm. Odrasla srneća divljač dostiže visinu oko 75 cm i težinu od 25 - 30 kg, u zavisnosti od područja gdje živi, obilja i kvaliteta hrane, godišnjeg i životnog doba, fiziološkog stanja i pola (ženke su 5 - 10 % lakše). Mužjak nosi rogovlje koje odbacuje svake godine, do oktobra i novembra, da bi u decembru počeli, u bastu, da rastu novi. Rast im se završava najkasnije u aprilu, kada srndać češanjem o mlada stabla, skida obamrlu kožnu navlaku - bast. Ženka po pravilu nema rogovlje (izuzetno se mogu javiti, obično kod starih jedinki). Srneća divljač godišnje mijenja dlaku dva puta, i to u proljeće i početkom jeseni. Ljetna dlaka srne je kratka i čvrsta, rđasto - crvene boje, a zimska je duža i triput deblja od ljetnje, kestenjasto sive boje. Ispod zakržljalog repa ima bijelu površinu koja je kod srndaća u obliku položene elipse, a kod srne u vidu obrnutog srca. Lane u prvom periodu života ima crvenkastu boju sa dominantnim svjetlijim i tamnijim pjegama, koje se vremenom, a najkasnije do jesenjeg mijenjanja dlake, potpuno izgube. Srneća divljač ima izvrsno razvijeno čulo sluha, njuha (naročito pri parenju) i ukusa. Vid je slabo razvijen, te vidi samo veće predmete i to nejasno, a najbolje primjećuje kretanje.

Mužjak srneće divljači zove se srndać, ženka srna a mladunče lane.

Za obilježavanje teritorija i druge vidove mirisne komunikacije srnećoj divljači služe specijalizovane kožne žlijezde. Te žlijezde se nalaze između papaka zadnjih nogu i one luče masnu materiju za podmazivanje donjih površina zadnjih papaka, a takođe luče i vonj koji obilježava trag srne. Ispod skočnog zgloba sa spoljašnje strane nalaze se žlijezde lojnice, koje ostavljaju miris na vegetaciji o koju se divljač očee. Na čelu srndaća nalazi se čeona žlijezda, koja mu služi za obilježavanje granice područja. Kod ženki žlijezde se nalaze u zadnjici, a vrhunac izlučivanja imaju u doba parenja.

Srneća divljač može dostići životnu starost od 13 do 15 godina.

Polnu zrelost srna dostiže u drugoj, mužjak u trećoj godini. U našem podneblju parenje srneće divljači je u drugoj polovini jula do sredine avgusta. Srne koje nijesu oplodene u tom periodu pare se krajem novembra i početkom decembra. Kod srna koje se pare u julu i avgustu imamo pojavu mirovanja zametka (odloženo začee - embriotenija), sve do početka januara, dok kod srna koje se pare kasnije ne dolazi do prekida razvicia embriona, tako da je donošenje mladih istovremeno sa onima koje su bile u embrioteniji. Srna nosi 150 dana (285 - 290 sa embriotenijom), tako da period lajnena pada u maju (što je najpovoljniji period za donošenje mladih na svijet). Srna olani dvoje, čeće jedno a rijetko troje lanadi. Lanad smjesti odvojeno, a sama ne leži blizu njih, radi bezbjednosti. Krajem prve sedmice lanad pomalo počinju da uzimaju hranu biljnog porijekla, sisaju do kraja kalendarske godine.

Veliki su gubici plodova i lanadi, i dostižu $\frac{3}{4}$ od broja zametaka. U prirodnim uslovima prirast lanadi nije veći od 40 - 50 %.

Srna izbjegava zajednički život u većim krdima i s kraja jeseni udružuju se u krda, radi sigurnosti, koje obrazuju najčešće od članova porodice, prije svega od posljednje dvije generacije. Krdo predvodi srna, majka ovogodišnje lanadi. S proljeća prestaje zajedništvo u krdu odlaskom najprije starijih a zatim mlađih srndaća i srninim napuštanjem prošlogodišnjih lanadi, što je ujedno i nagovještaj novog ciklusa parenja.

Srna je biljojed - preživar. Uglavnom se hrani travom i zeljastim biljkama, brsti rjeđe i to isključivo zimi, u vrijeme velikih snijegova. Kao i svi preživari, rado uzima so. Potrebu za vodom podmiruje kroz hranu, ali rado dolazi i na pojila.

Prema načinu života i ponašanja je pretežno dnevna životinja, ali prvi dio dana uglavnom miruje u gustišima šuma, šikara i poljoprivrednih kultura, a maksimalno kretanje joj je u popodnevnim i večernjim sate, kada izlazi na pašu, preko noći miruje i preživara, i pred zoru ponovo kreće na pašu. Tokom 24 sata hranu uzima u 8 - 11 intervala. Tokom proljeća, ljeta a naročito jeseni, srna troši mnogo energije, pa je i hranjenje intenzivnije. Kako se sa nastupanjem zime smanjuje količina hrane, srna se prilagodila zimskim životnim uslovima usporavanjem procesa svog metabolizma i odgovarajuće manjom potrošnjom energije. Ovaj način prilagođavanja omogućio je srni opstanak u nepovoljnim klimatskim uslovima jakih zima i smanjenoj ponudi hrane u to doba, kao i prirodnu rasprostranjenost u širokom arealu.

Izraziti neprijatelji su joj: vuk, ris, psi litalice, a lanad stradaju i od: jastreba, divlje mačke, lisice, lasice i dr. Srneća divljač strada i od jakih zima praćenih visokim i dugotrajnim sniježnim pokrivačem, koji joj otežava bijeg od grabljivica, prekrije i zamrzne prirodno hranivo.

Srneća divljač je evropski kosmopolit - živi u cijeloj Evropi, od Skandinavije do Grčke i od Španije do Sibira.

Srna je autohtona vrsta divljači u lovištima Crne Gore. Od svih vrsta krupne divljači ona je najrasprostranjenija. Prisutna je u skoro svim lovištima.

Cilj gazdovanja: Osnovni cilj gazdovanja srnećom divljači je da se odgovarajućim mjerama popune gazdinski kapaciteti lovišta u kojima se planira gazdovanje ovom vrstom divljači, a zatim da se sačuva i unaprijedi stanje populacije. Takođe, cilj gazdovanja je uspostavljanje i održavanje starosne i polne strukture.

Gazdinska starost: Gazdinska starost kod oba pola utvrđuje se sa sedam godina, koja nastupa 31. marta sedme lovne godine, računajući vrijeme dolaska na svijet (lanjenje) kao prvu lovnu godinu, jer im od tada životna snaga, kao i trofejna vrijednost rogovlja značajno opada.

Dobna struktura srneće divljači za oba pola:

- **Mladunčad** - lanad od dana lanjenja do kraja prve lovne godine;
- **Podmladak** - srneća divljač tokom druge lovne godine (22 %);
- **Mlada** - srneća divljač tokom treće i četvrte lovne godine (32 %);
- **Srednja** - srneća divljač tokom pete i šeste lovne godine (28 %);
- **Zrela** - srneća divljač tokom sedme lovne godine, kao i grla iznad navršene gazdinske starosti (18 %).

Odnos polova: Teži se normalnom prirodnom odnosu polova srneće divljači, i to 1 : 1 (muški : ženski).

Načini uzgoja divljači: Srneća divljač će se uzgajati metodom prirodnog uzgoja u otvorenom prostoru. Izuzetno od ovog načina uzgoja, srna obična se može uzgajati u ograđenim lovištima - uzgajalištima, samo u slučaju aklimatizacije prije puštanja u prirodu.

Lovno-produktivne površine (LPP): Kod računanja lovno-produktivnih površina za srneću divljač treba voditi računa o zahtjevima srneće divljači na staništu i osiguranju one populacije srneće divljači u lovištu koja će omogućiti racionalno i ekonomično gazdovanje srnećom divljači, s ciljem postizanja što kvalitetnije divljači, sa što manjim štetama na šumi i poljoprivrednom zemljištu.

Za izračunavanje lovno-produktivne površine za ovu vrstu divljači, predlažemo korišćenje odgovarajućih stručnih podloga, uputstava i saznanja iz stručne literature, kao i uputstava datih u Pravilniku o metodologiji za utvrđivanje i praćenje brojnog stanja divljači i uz prethodno utvrđenu strukturu površina u lovištu, kao i tip lovišta, koristeći sljedeću tabelu:

Vrsta divljači	Vrsta kulture	Tip lovišta		
		Ravničarski (%)	Brdski (%)	Planinski (%)
Srna obična	Oranice	10 - 60	5 - 20	2 - 10
	Livade i pašnjaci	5 - 30	5 - 20	2 - 30
	Šume i šumsko zemljište	30 - 100	30 - 100	40 - 100

Bonitiranje lovišta: Bonitiranje lovišta - utvrđivanje bonitetnog razreda potrebno je obavljati u skladu sa stručnim podlogama, upustvima i saznanjima iz stručne literature.

Za srneću divljač postoji pet osnovnih faktora koji utiču na određeni kvalitet lovišta, a to su: hrana i voda, vegetacija, kvaliteta zemljišta, mir u lovištu i opšta prikladnost lovišta. Nakon ocjenjivanja osnovnih faktora, putem sabiranja utvrđenih poena svih osnovnih faktora, dobija ukupan broj poena za dio lovišta ili cijelo lovište, koji pokazuje kojeg je bonitetnog razreda bonitirano lovište.

Pri svrstavanju konkretnih lovišta u bonitetne razrede polazi se od postavke da ukupan broj poena, zavisno od boniteta, treba da se kreće od 40 - 100. Lovište koje ima ospod 40 poena po ovom mjerilu nema osnovne uslove za uzgoj srneće divljači.

Raspon ukupnog broja poena od 40 do 100 dijeli se na 4 (četiri) bonitetna razreda:

Preko 75 poena je	I	(prvi)	bonitetni razred
Od 61 - 75 poena je	II	(drugi)	bonitetni razred
Od 51 - 60 poena je	III	(treći)	bonitetni razred
Od 40 - 50 poena je	IV	(četvrti)	bonitetni razred

Gustina populacije: Na osnovu zapažanja priznatih evropskih lovnih stručnjaka, u sljedećoj tabeli dajemo optimalnu brojnost srneće divljači na 100 ha lovno-produktivne površine:

<i>Vrsta divljači</i>	<i>Bonitetni razred</i>			
	I	II	III	IV
Srna obična	8	6	4	2

Gustina populacije zavisi od boniteta lovišta, a prema podacima iz važećih lovnih osnova, u lovištima Crne Gore kada je u pitanju srneća divljač, najzastupljeniji je III bonitetni razred (zastupljeni su još II i IV bonitetni razred).

Optimalni matični fond (MF): Korišćenjem raspoloživih podataka o strukturi površina u lovištima, kao i podataka iz važeće planske dokumentacije, na osnovu utvrđenih boniteta i gore datih parametara, dajemo optimalne vrijednosti lovno-produktivnih površina (LPP) i matičnog fonda (MF) po lovnim područjima:ž

<i>Lovno područje</i>	<i>Bonitetni razred</i>	<i>LPP</i>	<i>Prosječna gustina populacije</i>	<i>MF</i>
Mediterransko	III	7.170	4/100	286
Submediteransko	III	51.932	4/100	2.077
Centralno	II	10.000	6/100	600
	III	64.458	4/100	2.578
	Σ	74.458	-	3.178
Istočno	III	72.648	4/100	2.906
Sjeverno	III	106.525	4/100	4.260
UKUPNO:		312.733	-	12.707

Iz prethodne tabele se može zaključiti da se lovno-produktivna površina za srneću divljač iznosi **307.905 ha**, tako da optimalna brojnost matičnog fonda ove vrste divljači u lovištima Crne Gore iznosi **12.707 jedinki**.

Koeficijent prirasta: Na osnovu zapažanja priznatih evropskih lovnih stručnjaka koeficijent prirasta daje se u sljedećoj tabeli:

<i>Vrsta divljači</i>	<i>Bonitet lovišta</i>			
	I	II	III	IV
Srna obična	0,6	0,5	0,4	0,4

Gazdinski kapacitet (GK): Uvažavajući prirodne uslove, sadašnju prisutnost srneće divljači u lovištima Crne Gore, ali i neophodnost očuvanja biodiverziteta, na osnovu gore datih parametara, dajemo optimalne veličine populacije ove vrste divljači - gazdinskog kapaciteta, po lovnim područjima:

<i>Lovno područje</i>	<i>Bonitetni razred</i>	<i>MF</i>	<i>Broj rasplodnih grla</i>	<i>Prirast</i>	<i>GK</i>
Mediterransko	III	286	112	44	330
Submediteransko	III	2.077	810	324	2.401
Centralno	II	600	234	117	717
	III	2.578	1.005	402	2.980
	Σ	3.178	1.239	519	3.697
Istočno	III	2.906	1.133	453	3.359
Sjeverno	III	4.260	1.661	664	4.924
UKUPNO:		12.707	4.955	2.004	14.711

Iz prethodne tabele se može zaključiti da **gazdinski kapacitet** za srneću divljač u lovištima Crne Gore iznosi **14.711 jedinki**.

ZAKLJUČAK:

Popunjavanjem gazdinskog kapaciteta lovišta, uz primjenu odgovarajućih mjera, propisanih ovom strategijom, ostvaruje se **osnovni cilj gazdovanja srnećom divljači**.

Planiranje korišćenja - odstrijel srneće divljači: Do 2025. godine i donošenja Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o divljači i lovstvu, trajnom zabranom lova bila je zaštićena ženka - srna i njeno lane.

Pravilnikom o lovnim sezonama, određena je lovna sezona za mužjaka - srndač, koja traje od 1. juna do 31. jula, odnosno period lovostaja za srndača traje od 1. avgusta tekuće do 31. maja naredne godine.

Obzirom da je pomenuti pravilnik još uvijek na snazi, pa prema tome i ograničenja odstrijela ženki i lanadi, odstrijel srndača može se obračunati procentom 4,1 % od ukupnog prolječnog brojnog stanja, odnosno 25 % od prirasta, a planiranje umjerenog lova započeti u godini u kojoj je matični fond divljači, za tu lovnu godinu, veći od ½ optimalnog fonda.

Godišnje izlučivanje srneće divljači po lovnim područjima i ukupno, pri punom gazdinskom kapacitetu lovišta, kao i planirani otpad kod prirodno uzgojene divljači, dato je u sljedećoj tabeli:

<i>Lovno područje</i>	<i>Ukupno izlučenje (odstrijel + otpad)</i>	<i>Otpad</i>	<i>Odstrijel</i>
Mediterransko	44	33	11
Submediteransko	324	243	81
Centralno	519	389	130
Istočno	453	340	113
Sjeverno	664	498	166
UKUPNO:	2.004	1.503	501

Iz prethodne tabele može se zaključiti da odstrijel srndača, u lovnoj godini kada je ostvaren puni gazdinski kapacitet, odnosno u potpunosti ostvaren cilj gazdovanja, iznosi **501 jedinka**.

Planirani razvoj fonda srneće divljači po lovnim područjima i lovnim godinama:

❖ Mediteransko lovno područje

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Polna i starosna struktura	Mladunačad 1	m										
		ž										
	Podmladak 2	m	21	22	24	25	27	29	30	31	31	31
		ž	21	22	24	25	27	29	30	31	31	31
	Mlada 3 - 4	m	32	33	35	37	39	41	44	46	46	46
		ž	32	33	35	37	39	41	44	46	46	46
	Srednja 5 - 6	m	28	29	30	32	34	36	38	40	40	40
		ž	28	29	30	32	34	36	38	40	40	40
	Zrela 7 +	m	16	18	19	21	22	23	24	26	26	26
		ž	16	18	19	21	22	23	24	26	26	26
Ukupno MF		m	97	102	108	115	122	129	136	143	143	143
		ž	97	102	108	115	122	129	136	143	143	143
Sve ukupno MF			194	204	216	230	244	258	272	286	286	286
Prirast		m	15	16	17	18	19	20	21	22	22	22
		ž	15	16	17	18	19	20	21	22	22	22
		Ukupno	30	32	34	36	38	40	42	44	44	44
Izlučenje		Otpad	15	15	15	16	18	19	21	33	33	33
		Lov	5	5	5	6	6	9	7	11	11	11
		Ukupno	20	20	20	22	24	26	28	44	44	44
Ukupno (na kraju lovnog godine)			204	216	230	244	258	272	286	286	286	286

❖ Submediteransko lovno područje

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Polna i starosna struktura	Mladunačad 1	m										
		ž										
	Podmladak 2	m	117	128	140	152	164	176	189	202	217	228
		ž	117	128	140	152	164	176	189	202	217	228
	Mlada 3 - 4	m	170	186	203	221	238	256	275	294	315	332
		ž	170	186	203	221	238	256	275	294	315	333
	Srednja 5 - 6	m	149	162	178	193	209	224	241	258	276	291
		ž	149	162	178	193	209	224	241	258	276	291
	Zrela 7 +	m	95	104	114	124	134	144	155	166	177	187
		ž	95	104	114	124	134	144	155	166	177	187
Ukupno MF		m	531	580	635	690	745	800	860	920	985	1.038
		ž	521	580	635	690	745	800	860	920	985	1.039
Sve ukupno MF			1.062	1.160	1.270	1.380	1.490	1.600	1.720	1.840	1.970	2.077
Prirast		m	83	90	99	107	116	125	134	143	153	162
		ž	83	90	99	108	116	125	134	144	154	162
		Ukupno	166	180	198	215	232	250	268	287	307	324
Izlučenje		Otpad	51	52	66	79	91	97	111	118	150	243
		Lov	17	18	22	26	31	33	37	39	50	81
		Ukupno	68	70	88	105	122	130	148	157	200	324
Ukupno (na kraju lovnog godine)			1.160	1.270	1.380	1.490	1.600	1.720	1.840	1.970	2.077	2.077

❖ **Centralno lovno područje** (za lovišta II boniteta)

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Polna i starosna struktura	Mladunačad 1	m										
		ž										
	Podmladak 2	m	66	66	66	66	66	66	66	66	66	66
		ž	66	66	66	66	66	66	66	66	66	66
	Mlada 3 - 4	m	96	96	96	96	96	96	96	96	96	96
		ž	96	96	96	96	96	96	96	96	96	96
	Srednja 5 - 6	m	84	84	84	84	84	84	84	84	84	84
		ž	84	84	84	84	84	84	84	84	84	84
	Zrela 7 +	m	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54
		ž	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54
Ukupno MF		m	300	300	300	300	300	300	300	300	300	300
		ž	300	300	300	300	300	300	300	300	300	300
Sve ukupno MF			600	600	600	600	600	600	600	600	600	600
Prirast		m	59	59	59	59	59	59	59	59	59	59
		ž	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58
		Ukupno	117	117	117	117	117	117	117	117	117	117
Izlučenje		Otpad	87	87	87	87	87	87	87	87	87	87
		Lov	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
		Ukupno	117	117	117	117	117	117	117	117	117	117
Ukupno (na kraju lovne godine)			600	600	600	600	600	600	600	600	600	600

❖ **Centralno lovno područje** (za lovišta III boniteta)

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Polna i starosna struktura	Mladunačad 1	m										
		ž										
	Podmladak 2	m	204	213	223	233	243	253	263	273	284	284
		ž	205	213	223	233	243	253	263	273	284	284
	Mlada 3 - 4	m	297	310	325	339	354	368	382	397	412	412
		ž	297	310	325	339	354	368	382	397	412	412
	Srednja 5 - 6	m	260	272	284	297	309	322	335	347	361	361
		ž	260	272	284	297	309	322	335	347	361	361
	Zrela 7 +	m	167	175	183	191	199	207	215	223	232	232
		ž	167	175	183	191	199	207	215	223	232	232
Ukupno MF		m	928	970	1.015	1.060	1.105	1.150	1.195	1.240	1.289	1.289
		ž	929	970	1.015	1.060	1.105	1.150	1.195	1.240	1.289	1.289
Sve ukupno MF			1.857	1.940	2.030	2.120	2.210	2.300	2.390	2.480	2.578	2.578
Prirast		m	145	151	158	166	172	180	186	194	201	201
		ž	145	151	158	165	173	179	187	193	201	201
		Ukupno	290	302	316	331	345	359	373	387	402	402
Izlučenje		Otpad	155	159	169	181	191	202	212	217	301	301
		Lov	52	53	57	60	64	67	71	72	101	101
		Ukupno	207	212	226	241	255	269	283	289	402	402
Ukupno (na kraju lovne godine)			1.940	2.030	2.120	2.210	2.300	2.390	2.480	2.578	2.578	2.578

❖ Centralno lovno područje (UKUPNO)

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Polna i starosna struktura	Mladunačad 1	m										
		ž										
	Podmladak 2	m	270	279	289	299	309	319	329	339	350	350
		ž	271	279	289	299	309	319	329	339	350	350
	Mlada 3 - 4	m	393	406	421	435	450	464	478	493	508	508
		ž	393	406	421	435	450	464	478	493	508	508
	Srednja 5 - 6	m	344	356	368	381	393	393	406	431	445	445
		ž	344	356	368	381	393	393	406	431	445	445
	Zrela 7 +	m	221	229	245	245	253	261	269	401	286	286
		ž	221	229	245	245	253	261	269	401	286	286
Ukupno MF		m	1.228	1.270	1.315	1.360	1.405	1.450	1.450	1.540	1.589	1.589
		ž	1.229	1.270	1.315	1.360	1.405	1.450	1.450	1.540	1.589	1.589
Sve ukupno MF			2.457	2.540	2.630	2.720	2.810	2.900	2.990	3.080	3.178	3.178
Prirast		m	204	210	217	225	231	239	245	253	260	260
		ž	203	209	216	223	231	237	245	251	279	279
	Ukupno		407	419	433	448	462	476	490	504	519	519
Izlučenje		Otpad	242	246	256	268	278	289	299	304	388	288
		Lov	82	83	87	90	94	97	101	102	131	131
	Ukupno		324	329	343	358	372	286	400	406	519	519
Ukupno (na kraju lovne godine)			2.540	2.630	2.720	2.810	2.900	2.990	3.080	3.187	3.187	3.187

❖ Istočno lovno područje

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Polna i starosna struktura	Mladunačad 1	m										
		ž										
	Podmladak 2	m	232	244	256	268	282	295	308	320	320	320
		ž	233	244	256	268	282	295	308	320	320	320
	Mlada 3 - 4	m	338	355	373	390	410	429	448	465	465	465
		ž	338	355	373	390	410	429	448	465	465	465
	Srednja 5 - 6	m	296	311	326	342	358	375	392	407	407	407
		ž	296	311	326	342	358	375	392	407	407	407
	Zrela 7 +	m	190	200	210	220	230	241	252	261	261	261
		ž	190	200	210	220	230	241	252	261	261	261
Ukupno MF		m	1.056	1.110	1.165	1.220	1.280	1.340	1.400	1.453	1.453	1.453
		ž	1.057	1.110	1.165	1.220	1.280	1.340	1.400	1.453	1.453	1.453
Sve ukupno MF			2.113	2.220	2.330	2.440	2.560	2.680	2.800	2.906	2.906	2.906
Prirast		m	165	173	182	190	199	209	219	226	226	226
		ž	165	173	182	191	200	209	218	227	227	227
		Ukupno	330	346	364	381	399	418	437	453	453	453
Izlučenje		Otpad	279	177	190	196	209	223	248	340	340	340
		Lov	56	59	64	65	70	75	83	113	113	113
		Ukupno	223	236	254	261	279	298	331	453	453	453
Ukupno (na kraju lovne godine)			2.220	2.330	2.440	2.560	2.680	2.800	2.906	2.906	2.906	2.906

❖ Sjeverno lovno područje

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Polna i starosna struktura	Mladunačad 1	m										
		ž										
	Podmladak 2	m	349	363	377	392	406	420	434	450	465	467
		ž	349	363	377	392	406	420	435	450	465	467
	Mlada 3 - 4	m	508	528	549	570	590	611	632	654	677	683
		ž	508	528	549	570	590	611	632	654	677	683
	Srednja 5 - 6	m	445	462	480	498	517	535	553	573	592	596
		ž	445	462	480	498	517	535	553	573	592	596
	Zrela 7 +	m	286	297	309	320	332	344	356	368	381	384
		ž	286	297	309	320	332	344	355	368	381	384
Ukupno MF		m	1.587	1.650	1.715	1.780	1.845	1.910	1.975	2.045	2.115	2.130
		ž	1.588	1.650	1.715	1.780	1.845	1.910	1.975	2.045	2.115	2.130
Sve ukupno MF			3.175	3.300	3.430	3.560	3.690	3.820	3.950	4.090	4.230	4.260
Prirast		m	248	257	268	277	288	298	308	319	330	332
		ž	248	258	267	278	288	298	308	319	330	332
	Ukupno		496	515	535	555	576	596	616	638	660	664
Izlučenje		Otpad	258	289	304	319	334	349	357	373	472	498
		Lov	86	96	101	106	112	117	119	125	158	166
	Ukupno		344	385	405	425	446	466	476	498	630	664
Ukupno (na kraju lovne godine)			3.300	3.430	3.560	3.690	3.820	3.950	4.090	4.230	4.260	4.260

Prihrana i prehrana srneće divljači: Listopadno drveće i gmlje su važan faktor ishrane srneće divljači tokom cijele godine. U svojoj ishrani ova vrsta uzima samo određene biljne vrste bogate bjelančevinama. U odnosu na jelensku divljač mnogo je veći probirač u hrani. Pri paši i brstu srneća divljač uzima samo određene biljke i određene dijelove biljaka. Trave koje koristi u svojoj ishrani uglavnom nalazi tokom proljeća i ranog ljeta jer su tada mlade i lako svarljive. U ostalom periodu godine trave nemaju većeg značaja u ishrani srna. U revirima u kojima su stvoreni optimalni prirodni uslovi staništa i postignuta normalna gustina populacije, srnećoj divljači u otvorenim lovištima nije potrebna dopunska ishrana.

Međutim, u periodu kada je u lovištima zemljište pokriveno visokim snježnim pokrivačem, potrebna je prihrana srneće divljači.

Uvažavajući činjenicu da je srneća divljač preživar, iskazuju se normativi prema vrstama hrane kojom će se vršiti prihranjivanje u namjenskim lovnim objektima, uz napomenu da hranu treba dodavati prema stvarnoj potrošnji, sa ciljem da divljač uvijek ima svježiju hranu na raspolaganju i da se spriječi stajanje većih količina hrane. Ovakav način hranjenja je povoljniji u pogledu češćeg obilaska mjesta hranjenja i praćenja stanja (brojnog, zdravstvenog i dr.) srneće divljači.

Normativ za jedan hranidbeni dan po grlu divljači:

- kabasta hrana (sijeno, djetelina): 0,50 kg/dan/grla;
- zrnasta hrana (kukuruz i zob): 0,25 kg/dan/grla;
- so se iznosi tokom cijele godine u količini: 1,0 kg/godina/grla.

Ove količine prihrane su orijentacione, a mogu biti veće ili manje, zavisno od uroda sjemena vrsta koje divljač koristi u ishrani. Potrebe srneće divljači za hranjivim materijama zavise od tjelesne mase i kategorije. Najveće su kod ženki tokom dojenja, nešto manje kod bremenitih ženki i mužjaka u vrijeme rasta rogovlja. Utrošak hranljivih materija je različit u zavisnosti od godišnjeg doba, starosti, pola i fizičkog stanja jedinke. Rast mladih grla, period rasta rogovlja srnaća pa i prestanak perioda embriotenije kod srna, negdje pred sam kraj zime, glavni su razlozi za prihranu, jer i zahtijevaju pojačanu ishranu u zimskom periodu.

Kvalitetna hrana mora biti zastupljena u ishrani srneće divljači, između ostalog i zato što ona već u prvoj godini života formira 80 odsto težine skeleta, pa se propušteno u prvoj godini ne može nadoknaditi. Od mineralnih

materija, neophodno je iznositi so u solila tokom cijele godine, a naročito u doba mijenjanja dlake. Od ostalih minerala najvažniji su kalcijum i fosfor, odnosno njihov udio u dnevnom obroku, kao i vitamini D i A. Smatra se da je za gradnju srednje kvalitetnog rogovlja dnevno potrebno po 2,5 grama soli, kalcijuma i fosfora, a za jak trofej potrebno je dnevno 4 grama kalcijuma i fosfora, pored osnovnih hranljivih materija.

Sve ovo nameće zaista strog kriterijum za kvalitet prihrane srneće divljači, a srne su i veoma probirljive pri uzimanju hrane. Od kabastih hraniva za srneću divljač je najbolje sijeno djeteline, lucerke, dobro livadsko sijeno i lisnik. Davanje lošeg sijena je nepotreban trošak, jer srne ga neće jesti. Bitno je takođe da sijeno u stogu ili hranilištu bude nabijeno, da ga divljač uzima sa izvjesnim naporom, jer to smanjuje rastur.

Stog - hranilišta sa pokretnim krovom su se pokazala najefikasnijim. Hrana je zaštićena od padavina, ne rastura se i može se odjednom smjestiti količina za čitav zimski period. Ako hranu stavljamo u hranilišta onda je obavezno treba iznijeti prije snjegova. Sijeno koje se iznosi zimi upija veće količine vlage te gubi kvalitet, ukus i tamni. Treba napomenuti da srne ne podnose ni miris ruku koje su donijele hranu, a kamoli često prisutan miris cigarete, alkohola, nafte ili benzina. Za ishranu srna može poslužiti i žir, bukvica i kesten, ali treba da se na vrijeme skupe i iznose u hranilišta. Napredno lovstvo vrlo uspješno koristi silažu kao kabasto hranivo za preživare, što je za divljač korisnije, jer sušena zelena hraniva izgube i do 35 % bjelancevina, a prevrela silažna masa samo 5 %.

Osim kabastih hraniva, srnama bi valjalo u hranilišta stavljati žitarice i krtolastu hranu u valov (korito) koji treba da je sastavni dio svakog dobro konstruisanog srnećeg hranilišta. Žitarice kao koncentrovana hrana obezbjeđuju dovoljne količine energije, a sočnim hranivima se obezbjeđuje dovoljna količina vode za pravilno varenje. Od žitarica, srnećoj divljači treba davati kukuruz i zob, a od sočne hrane stočnu repu, stočni kelj i šargarepu.

Ishrana srneće divljači u slobodnoj prirodi može se poboljšati prije svega poboljšanjem uslova pojedinih biotopa. Male zasijane površine, gdje je to moguće, znatno poboljšavaju prehrambene mogućnosti staništa. Srneća divljač nema velikih zahtjeva za vodom, često joj je dovoljna rosa ili voda iz zeljastih biljaka koje srna uzima u ishrani. Kritičan je period u drugoj polovini ljeta i početak jeseni, kada nema fiziološke rose na travi i žbunju. Tada srneća divljač mora da migrira prema izvoristima pijaće vode, pa je neophodno obezbjeđiti pijaću vodu u lovištu.

Kod unošenja soli u lovište postoje dvije teorije. Jedna je teorija da se so daje samo u određeno doba godine, dok je druga da se so daje tokom cijele godine. Ako se so izlaže u lovištu tokom cijele godine, mora biti u obliku koji ne može štetiti divljači, znači kao prašena ili kamena so. Ako se daje kao cestarska ili kuhinjska so divljač je konzumira u čistom obliku i velikim koncentracijama, te dolazi do velikih potreba za vodom. Kako u zimskim mjesecima nema dovoljno vode, divljač jede snijeg pa dolazi do poremećaja u varenju, dok ljeti dolazi do prevelikog konzumiranja vode i bubrenja pa i oštećenja ćelija.

Ako se so daje u vidu kamene ili prašene soli, divljač je nikada ne može uzeti u prevelikim količinama koja bi im štetila. Poznato je da se razvoj rogovlja srndača odvija najintenzivnije u toku zimskih mjeseci, kada nema dovoljno prirodne vegetacije, te je so zamjena za potrebne minerale koji učestvuju u izgradnji rogova.

Mjere za uređenje lovišta: Mjere za uređenje lovišta je potrebno podređivati očuvanju i poboljšanju prirodnih staništa, i usmjeriti ih ka postizanju svih potrebnih uslova za život, hranjenje (ishranu), sklanjenje i razmnožavanje divljači, sa ciljem osiguranja svih uslova za lov i korišćenje divljači, bez štetnih posledica za stanište i divljač.

Kod uređenja lovišta za srneću divljač potrebno je planirati izgradnju i redovno održavanje dovoljnog broja lovno-uzgojnih objekata: hranilišta, solila i pojilišta, kao i lovno-tehničkih objekata. Visoke čeke - osmatračnice, mogu se koristiti i za ostale vrste krupne divljači.

Hranilišta - Svako hranilište mora obezbjediti maksimalnu zaštitu hrane od kvarenja i propadanja a u isto vrijeme dostupnost hrane divljači.

Kod izbora mjesta za hranilište treba obratiti pažnju na sljedeće:

- da je sunčano, zaklonjeno od vjetra, da snijeg nije dubok i da se što kraće zadržava;
- da je zemljište ocjedito kako bi se što manje stvaralo blato;
- da ako je moguće u blizini ima vode;
- da je mirno i bezbjedno za divljač;
- da je u blizini zaklona, kako bi se divljač na putu do hranilišta što manje izlagala opasnosti.

Hranilišta za srneću divljač su trajni objekti koje svake godine treba popravljati i osposobljavati za zimsku funkciju (tekuće održavanje). To su složeniji objekti i u njihovoj izgradnji je neophodno prisustvo stručnjaka.

U zavisnosti od vrste hrane dijelimo ih na hranilišta za zrnastu hranu, hranilišta za kabastu hranu i hranilišta za sočnu hranu.

Hranilišta za zrnastu hranu su najčešće drvena ili kamena korita trougaonog ili četverougaoanog oblika, podignuta od zemlje 60 - 80 cm (prema visini snijega). Veoma je važno iznad svake hranilice postaviti nadstrešnice radi zaštite hrane od kiše. Ovo je naročito važno za koncentrovanu stočnu hranu jer se ona ako je vlažna na suncu brzo kvvari, te je zaštita neophodna. Ovakva hranilišta treba redovno puniti hranom, a prema potrebi činiti to svakodnevno.

Hranilišta za kabastu hranu su objekti u kojima se divljači daje kabasta hrana, najčešće sijeno, silaža, ponekad i lisnik pomiješan sa sijenom.

U zavisnosti od hrane, hranilišta mogu da budu različita počev od jednostavnih (običan stog sijena ili pomiješanog sijena sa lisnikom) do najkomplikovanijih automatskih hranilica sa velikim količinama sijena koje samo dospijeva u jasl.

Kao veoma dobro rješenje pokazali su se stogovi s padajućim krovom, jednostavno hranilište koje obezbjeđuje da sijeno ne kisne i bude dostupno za divljač sa svih strana. Ako se u takve stogove naizmjenično slažu kvalitetno sijeno i lisnik i pri tome malo posole, divljač će takvu hranu veoma rado uzimati.

Natkriveni stog se može praviti s četvorostranim ili osmostranim krovom. Sastoji se od poda (platforme), koji takođe može biti četvorostrani ili osmostrani, a izrađuje se od dasaka odignutih od zemlje prema visini snijega, četiri (osam) vertikalna stuba, centralnog stuba i pokretnog krova od dasaka koji na sebi ima otvore.

Sijeno se stavlja - slaže na pod oko centralnog stuba sve do krova koji se diže na najvišu tačku, a potom se krov spušta da slobodno pada na sijeno. Srazmjerno utrošku hrane (sijena), pomjera se i krov (klizi), i pritiska sijeno štiteći ga od propadanja.

Jednostavni stogovi se rade kao da se napravi od grana, na pod stavlja sijeno i pokriva PVC folijom, ter - papirom ili priručnim materijalom (granama, trskom i sl.).

Dobra strana hranilišta tipa stog, ogleda se u tome što su ista postavljena u lovištu prije snijega, te se divljač na njih navikne i praktično zna gdje da traži hranu kada padne dublji snijeg. Hranilište u obliku jasl se pravi od letava, pokriva daskom, okorcima ili nekim drugim priručnim materijalom (snopićima slame, trske, kukuruzovine i sl.). Snopići se vežu žicom za krovnu konstrukciju, a daske ili okorci pokrivaju ekserima.

Hranilište se može praviti kao stabilno ili prenosivo. Kod prenosivog hranilišta nosiva konstrukcija se pravi od gredica ili oblica unakrsno spojenih. Ispod jasl se pravi korito u kome se sakuplja trina, a koristi se i za izlaganje

znaste i sočne hrane. Loša strana ovog hranilišta je u tome što sijeno zbog prozračnosti brzo gubi prirodna svojstva i kvalitet, pa ga divljač nerado uzima.

Ono što treba napomenuti je značaj izbora lokacije za hranilišta kabaste hrane tipa stog i tipa jasle. Pored, na početku ovog poglavlja navedenih opštih napomena, treba nastojati da se ista lociraju ispod stabala sa jako razvijenom krošnjom - najbolje stabala četinara ispod kojih je uvijek znatno plići snijeg, a i divljač se osjeća sigurnije na hranilištu.

Po iskustvenim normativima lovačke prakse u lovištu treba da se obezbjedi najmanje jedno hranilište na 10 grla srneće divljači.

Solila treba postavljati po cijelom lovištu gdje se nalazi srneća divljač, ali na mjesta koja nisu dostupna domaćoj stoci. Solila mogu biti različitog oblika i treba praktikovati da se rade od priručnog materijala a da posluže više godina.

Solila se često prave u izdubljenom panju. Prednost im je u tome što se koristi postojeći panj, a nedostatak je to što njegovo mjesto nije uvijek tamo gdje je najpovoljnije za divljač. Solila u rašljama ili rascijepljenom stablu je takođe veoma pogodna pogotovo što ga možemo postaviti gdje mi želimo. Visina ovakvog solila za srneću divljač iznosi 1,20 metara. Kao dobra solila mogu poslužiti i šuplja stabla, a so se stavlja u bočne otvore koji se prethodno izbuše. Otopljena so uz pomoć kiše se sliva niz stablo a divljač je liže sa svih strana stabla, pri čemu je so obezbjeđena i od zagađivanja.

Slično prethodnom, može poslužiti i sanduče za so koje se postavi na trupčić na visini od 1,20 metara. Pošto su na sandučiću sa gornje i donje strane izbušene rupe, so će se slivati niz trupčić i tako divljač obezbjediti potrebnom količinom soli.

Po iskustvenim normativima lovačke prakse u lovištu treba da se obezbjedi najmanje jedno solilo na svakih 100 ha LPP. U najvećem broju slučajeva potrebno je izlaganje soli tokom cijele godine na staništima srneće divljači u količini od 1 kg po grlu matičnog fonda.

Pojilišta - Voda je faktor koji je neophodan svakom lovištu. Tamo gdje nema vode ili je nema u dovoljnoj količini da podmiri potrebe divljači, u toku čitave godine moraju se preduzeti mjere da se voda obezbijedi. To se postiže izgradnjom pojišta.

Objekti za osmatranje i lov - Objekti za osmatranje, lov i snimanje divljači jednim imenom nazivaju se čeke. Prema načinu izgradnje i namjene ove čeke se dijele na zasjede, čeke na zemlji, čeke na stablu, mobilne visoke čeke i stabilne čeke osmatračnice.

Zasjedi su najjednostavnije čeke namijenjene za osmatranje divljači pri provođenju uzgojnih mjera. Za njihovu izgradnju koristi se uglavnom priručni materijal. Mogu biti mobilne i stabilne. Ovi zasjedi su uglavnom privremenog karaktera, često se obnavljaju sa promjenom lokacije i stila a mogu biti na jednom ili više stabala, kao i u krošnji stabala.

Čeke na zemlji grade se na mjestima odakle je dobar pregled terena. Ove čeke su mobilne i grade se od stubova i poluoblica. Ograda joj je od poluoblica, krov je od tanko rezane daske ili od šindre. Unutar čeke nalazi se drvena klupa.

Čeke na stablu koriste se za osmatranje i lov najčešće srneće divljači i divljih svinja, jednostavne su izrade uz korišćenje priručnog materijala.

Operativni cilj 2.2: Unaprijeđivanje postojećeg stanja populacija divokoze

Divokoza (*Rupicapra rupicapra* L.)

Sistematska pripadnost: Sistematska pripadnost divokoze data je u sljedećoj tabeli:

<i>Sistematsko mjesto</i>			
1.	Tip organizacije	Hordata	<i>Chordata</i>
2.	Podtip	Kičmenjaci	<i>Vertebrata</i>
3.	Klasa	Sisari	<i>Mammalia</i>
4.	Red	Papkari	<i>Artiodactyla</i>
5.	Familija	Šupljorošci	<i>Bovidae</i>
6.	Rod	Divokoze	<i>Rupicapra</i>
7.	Vrsta	Divokoza	<i>R. rupicapra</i> L.

Osnovne biološke karakteristike: Svojim izgledom divokoza nije tako upečatljiva, ali je izvanredno prilagođena sredini u kojoj živi. Ona je veoma spretna životinja, prilagodila se životu u kamenjaru, gdje se sa lakoćom kreće, skačući često sa stijene na stijenu i tamo gdje druge životinje ne mogu ni da priđu. U potrazi za hranom i boljim stanišnim uslovima zimi se spušta iz visokoplaninskih u niža planinska područja. Voli velika prostranstva, sa velikim visinskim razlikama, gdje u svako godišnje doba može pronaći hranu. Plemenitost ove vrste divljači se ogleda u činjenici da u svojim staništima ne pravi nikakve štete.

Glava je bijele boje, sa tamnim prugama oko očiju i gubice. Od potiljka do repa, duž hrbata proteže se tamnija pruga. Dužina tijela je od 110 - 140 cm, a rep je dugačak oko 8 cm. Dostiže visinu od 90 - 110 cm, i težinu od 20 - 45 kg, u zavisnosti od pola i uzrasta (mužjak je 10 % veći od ženke). Dlaka je gusta, ljeti blijedožuta, dužine do 3 cm, a zimi mrka, skoro crna i znatno duža, do 12 cm. Divokoza ima jako razvijeno čulo vida i njuha, što je razumljivo zbog uslova u kojima živi.

Na glavi, uspravno iznad čela, kod oba pola, stoje rogovi, koji su kukasti i nazad povijeni. Rog se sastoji od tri dijela. Rožište koje je izraslo iz lobanje ispunjava cijelu šupljinu rožine. Ono je porozno, u mladosti mekše, u starosti tvrđe. Na njemu je živac, koji se sastoji od ljepljivog sluzavog tkiva, od kojeg se rožina hrani i raste. Vrlo je tanak, ali čvrsto drži rožinu na rožištu. Rožina je crna i do polovine šuplja, čvrsto na rožištu nasadena. Vršci roga (kuke) su glatki, sjajni i šiljasti. Rogove, dakle, nose i mužjak i ženka, pa je teško na terenu sa sigurnošću razlikovati jarca od koze, naročito kada se divljač gleda sprijeda. Kod mužjaka (istog starosnog doba kao i ženka), oni su u samom korijenu roga deblji i jači, jače povijenih kuka i više razmaknuti (za mužjaka je karakteristična i kičica na trbuhu, zatim jači i deblji vrat). Rogovi se oblikuju u prvoj godini, i rastu tokom cijelog života, za izvjesnu dužinu i nikada ne otpadaju. Rastu donjim dijelom tako da je najstariji dio na vrhu. Prema rogovima određuje se starost i pol. Starost jedinki možemo odrediti brojanjem godova na rogu koji su često vrlo izraženi. U prve četiri godine prirast roga je vrlo veliki, a zatim opada ali je i dalje vidljiv. Divokoza, znači, za razliku od jelenske divljači, rogove ne odbacuje svake godine, već su oni stalni. Po svom sastavu su takođe različiti. Rogovi divokoze su živi, dok su parogovi jelena poslije okoštavanja mrtva masa.

Mužjak divokoze je divojarac, ženka divokoza, a mladunče divojare ili jare.

Divokoze oba pola, slično kao i druga divljač, označavaju svoje područje, i to uglavnom češanjem rogova o drveće ili niže biljke.

Divokoza je u hrani izuzetno skromna životinja. Divokoza je biljojed - preživar. Na pašu izlazi rano ujutru i kasno uveče. Brzo se napase ili nabrsti, a zatim se povuče u skloništa ili kakva zaštićena mjesta, gdje se osjeća sigurna i na miru može preživati. Hrani se planinskim travama i mladim lišćem grmolikih vrsta, kupinama i malinama. Zimi, suvom travom. S obzirom da živi u visokoplaninskom području, strmih i kršovitih strana, gdje

stalnih izvora i vodotoka obično nema, jedina tečnost koju uzima je rosa koju rano ujutru na paši uzima zajedno sa listom ili travom. U ljetnje doba rado liže snijeg koji se dugo zadržava po sjenovitim stranama i dubokim dolinama. Vrlo rado uzima so koja joj se mora redovno iznositi.

Ima odlično razvijeno čulo njuha, vidi dobro, ali reaguje tek na pokret.

Polnu zrelost ženka dostiže u drugoj, a mužjak u četvrtoj godini starosti. Parenje prsk počinje krajem oktobra i traje do sredine decembra. Divojarcu se u toku prska priključuje krdo ženki sa mladunčadima. Svoje krdo divojarac dobro čuva tjerajući druge polno zrele mužjake, a na mlađe se jarce, kod kojih nagon za parenjem još nije razvijen i ne osvrće. Svoje ženke vraća u krdo u slučaju da se iz njega udalje. Mužjak pari 5 - 6 koza. Bremenitost traje 24 - 26 nedjelja. Prvi znaci jarenja su pojedinačno povlačenje ženki u niže predjele, sa boljom obrasti. Lanjsku jarad koza tada tjera od sebe. U zavisnosti od stanišnih uslova jarenje pada u maju ili junu. Divokoza ojaru jedno, rijetko dva mladunčeta. Odmah po rođenju jare je sposobno da prati majku. Divokoze se sa svojim mladunčadima u toku ljeta udružuju u krda. Lanjske ženke se pridružuju majkama, dok se mužjaci obično ne vraćaju.

Divokoze vole mir. Napuštaju uznemirena lovišta. U lovištu jako oprezna i brzo osjeća prisustvo opasnosti, pri čemu pravi uzburu za ostale jedinke glasnim piskom.

Prirodni neprijatelji su joj vuk, a za mlade može opasnost predstavljati i orao.

Divokoze mogu dostići životnu starost i do 20 godina.

Za ovu autohtonu vrstu divljači u lovištima Crne Gore postoje povoljni uslovi za uzgoj.

Cilj gazdovanja: Osnovni cilj gazdovanja divokozom je primenom stručnih mjera postići optimalnu brojnost osnovnog matičnog fonda, odnosno popuniti gazdinski kapacitet. Pored brojnosti, cilj gazdovanja je uspostavljanje i održavanje starosne i polne strukture. Gazdovanje divokozom u planinskim lovištima je podložno velikom broju uticaja koje je teško predvidjeti.

Gazdinska starost: Gazdinska starost kod oba pola utvrđuje se sa 12 godina, koja nastupa 31. marta 12-te lovne godine, računajući vrijeme dolaska na svijet (jarenje) kao prvu lovnu godinu.

Dobna struktura divljači za oba pola:

- **Mladunčad** - jarad od dana lanjenja do kraja prve lovne godine;
- **Podmladak** - divljač oba pola tokom druge lovne godine (22 %);
- **Mlada** - divljač tokom treće i četvrte lovne godine (28 %);
- **Srednja** - divljač tokom pete, šeste, sedme i osme lovne godine (36 %);
- **Zrela** - divljač tokom devete i narednih lovnih godina (14 %).

Odnos polova: Teži se normalnom prirodnom odnosu polova, i to 1 : 1 (muški : ženski).

Način uzgoja divljači: Divljač će se uzgajati metodom prirodnog uzgoja u otvorenom prostoru. Izuzetno od ovog načina uzgoja, divokoza se može uzgajati u ograđenim lovištima - uzgajalištima, samo u slučaju aklimatizacije prije puštanja u prirodu.

Lovno-produktivne površine (LPP): Utvrđivanje broja divokoza na 100 ha površine je veoma sporno, možda najteže u poređenju sa bilo kojom drugom vrstom divljači. Divokoze su ponekad na nekom prostoru veoma brojne, u nekom prostoru obitavaju ljeti, u drugim zimi, a na nekim terenima ima ih malo i ljeti i zimi. Veličinu staništa za ovu vrstu divljači ne možemo određivati kao što to radimo za druge vrste divljači zbog specifičnog načina života i posebnih uslova staništa koja naseljava. Zbog svega naprijed navedenog nije uputno određivati

veličinu lovišta u hektarima već je najprikladnije obuhvatiti cijelo područje i zbog sezonskog kretanja divokoza u toku sva četiri godišnja doba. Po pravilu se divokoze premještaju prateći granicu dubokog snijega, zimi se spuštaju u niže predjele zaštićenih južnih planinskih padina, a ljeti prate mladu vegetaciju do iznad gornje granice šume, na planinske pašnjake, rudine i goleti i zauzimaju hladnije sjeverne padine.

Kod određivanja lovno-produktivnih površina za divokoze treba voditi računa o zahtjevima ove vrste divljači na staništu i osiguranju populacije u lovištu koja će omogućiti racionalno i ekonomično gazdovanje.

Za izračunavanje lovno-produktivne površine za ovu vrstu divljači, predlažemo korišćenje odgovarajućih stručnih podloga, uputstava i saznanja iz stručne literature, kao i uputstava datih u Pravilniku o metodologiji za utvrđivanje i praćenje brojnog stanja divljači i uz prethodno utvrđenu strukturu površina u lovištu, koristeći sljedeću tabelu:

Vrsta divljači	<i>Kultura zemljišta (% udio u LPP)</i>			
	Šume i šumsko zemljište	Poljoprivredne površine		
		Oranice	Livade	Pašnjaci
Divokoza	< 50	-	-	< 80

Bonitiranje lovišta: Bonitiranje lovišta - utvrđivanje bonitetnog razreda potrebno je obavljati u skladu sa stručnim podlogama, uputstvima i saznanjima iz stručne literature.

Za divokoze postoji pet osnovnih faktora koji utiču na određeni kvalitet lovišta, a to su: hrana i voda, vegetacija, kvaliteta zemljišta, mir u lovištu i opšta prikladnost lovišta, u okviru kojeg treba razmotriti sljedeće komponente: klima, konfiguracija terena, opasnost od lavina i mogućnost privremene seobe zbog snijega.

S obzirom na biološka svojstva i stanišne zahtjeve divokoze, učešće pojedinih osnovnih faktora staništa u ukupnoj ocjeni je sljedeće:

<i>Osnovni faktori</i>		<i>Mogući broj poena</i>
Hrana i voda		do 20
Vegetacija		do 15
Kvalitet zemljišta		do 5
Mir u lovištu		do 20
Opšta pogodnost lovišta	Klima	1 - 3
	Konfiguracija terena	2 - 4
	Opasnost od lavina	1 - 8
	Mogućnost privremene seobe zbog snijega	1 - 5
	Σ	Do 20
S V E G A :		80

Nakon ocjenjivanja osnovnih faktora, putem sabiranja utvrđenih poena svih osnovnih faktora dobija ukupan broj poena za dio lovišta ili cijelo lovište, koji pokazuje kojeg je bonitetnog razreda bonitirano lovište.

Prilikom bonitiranja lovišta za divokoze smatra se da je realno svrstavati ih samo u tri bonitetna razreda. Ovo je zbog toga što se radi samo o malom broju specifičnih terena, a ako se ustanovi da su slabi - ne obezbjeđuju minimalne uslove za opstanak ni ove skromne divljači.

Smatra se da po ovoj metodi broj poena za divokozja lovišta treba da se kreće od 30 do 80. Tereni kvaliteta ispod 30 poena ne bi trebalo da dođu u obzir za gajenje ove divljači, dok je veći broj poena od 80 teško dobiti s obzirom na karakter terena o kojima se ovde radi.

Staništa se razvrstavaju po ukupnoj ocjeni odnosno broju poena i to:

Od 65 - 80 poena	I	(prvi)	bonitetni razred
Od 45 - 65 poena	II	(drugi)	bonitetni razred
Od 30 - 45 poena	III	(treći)	bonitetni razred

Gustina populacije: Na osnovu zapažanja priznatih evropskih lovnih stručnjaka, u sljedećoj tabeli dajemo optimalnu brojnost divokoze na 100 ha lovno-produktivne površine:

<i>Vrsta divljači</i>	<i>Bonitetni razred</i>		
	I	II	III
Divokoza	9	6	3

Gustina populacije zavisi od boniteta lovišta, a prema podacima iz važećih lovni osnov, u lovištima Crne Gore kada je u divokoza pitanju, sva staništa pripadaju III bonitetnom razredu.

Optimalni matični fond (MF): Uvažavajući prirodne uslove, sadašnju prisutnost divokoze u lovištima Crne Gore, ali i neophodnost očuvanja biodiverziteta, uz korišćenje raspoloživih podataka o strukturi površina u lovištima, kao i podataka iz važeće planske dokumentacije, na osnovu utvrđenih boniteteta i gore navedenih parametara, dajemo optimalne vrijednosti lovno-produktivnih površina (LPP) i matičnog fonda (MF) po lovnim područjima:

<i>Lovno područje</i>	<i>Bonitet</i>	<i>LPP</i>	<i>Prosječna gustina populacije</i>	<i>MF</i>
Mediterransko	III	660	3/100	20
Submediteransko	III	14.000	3/100	420
Centralno	III	26.332	3/100	790
Istočno	III	10.546	3/100	316
Sjeverno	III	43.600	3/100	1.308
UKUPNO:		95.138	-	2.854

Iz prethodne tabele se može zaključiti da se **lovno-produktivna površina** za divokozu iznosi **95.138 ha**, tako da **optimalna brojnost matičnog fonda** ove vrste divljači u lovištima Crne Gore iznosi **2.854 jedinke**.

Koeficijent prirasta: Realni prirast je teško ustanoviti. Naime, on varira od staništa do staništa, a vrlo često i od godine do godine u istom lovištu, zavisno od vremenskih prilika. U godinama kada su visoki snjegovi i učestale lavine, gubici su veći. Pojave jakih parazitoza mogu desetkovati podmladak i znatno smanjiti prirast.

Na osnovu zapažanja priznatih evropskih lovnih stručnjaka koeficijent prirasta daje se u sljedećoj tabeli:

<i>Vrsta divljači</i>	<i>Bonitet lovišta</i>		
	I	II	III
Divokoza	0,7	0,6	0,5

Gazdinski kapacitet (GK): Uvažavajući prirodne uslove, sadašnju prisutnost divokoze u lovištima Crne Gore, ali i neophodnost očuvanja biodiverziteta, na osnovu gore datih parametara, dajemo optimalne veličine populacije ove vrste divljači - gazdinskog kapaciteta, po lovnim područjima:

<i>Lovno područje</i>	<i>Bonitet</i>	<i>MF</i>	<i>Broj rasplodnih grla</i>	<i>Prirast</i>	<i>GK</i>
Mediterransko	III	20	8	4	24
Submediteransko	III	420	164	82	502
Centralno	III	790	308	154	944
Istočno	III	316	123	62	378
Sjeverno	III	1.308	510	255	1.563
UKUPNO:		2.854	1.113	557	3.411

Iz prethodne tabele se može zaključiti da **gazdinski kapacitet** za divokozu u lovištima Crne Gore iznosi **3.411 jedinki**.

ZAKLJUČAK:

Popunjavanjem gazdinskog kapaciteta lovišta, uz primjenu odgovarajućih mjera, propisanih ovom strategijom, ostvaruje se **osnovni cilj gazdovanja** divokozom.

Mogućnost korišćenja: Do 2025. godine i donošenja Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o divljači i lovstvu, trajnom zabranom lova bila je zaštićena ženka - divokoza i njeno jare.

Pravilnikom o lovnim sezonama, određena je lovna sezona za mužjaka - divojarac, koja traje od 1. oktobra do 31. decembra, odnosno period lovostaja za divojarca traje od 1. januara tekuće do 30. septembra.

Obzirom da je pomenuti pravilnik još uvijek na snazi, pa prema tome i ograničenja odstrijela ženki i jaradi, odstrijel divojarca može se obračunati procentom 4,1 % od ukupnog prolječnog brojnog stanja, ili 25% od prirasta, a planiranje umjerenog lova započeto u godini u kojoj je matični fond ove divljači, za tu lovnu godinu, je veći od ½ optimalnog fonda.

Godišnje izlučivanje divokoze po lovnim područjima i ukupno, pri punom gazdinskom kapacitetu lovišta, kao i planirani otpad kod prirodno uzgojene divljači, dato je u sljedećoj tabeli:

<i>Lovno područje</i>	<i>Ukupno izlučenje (odstrijel + otpad)</i>	<i>Otpad</i>	<i>Odstrijel</i>
Mediterransko	4	3	1
Submediteransko	82	61	21
Centralno	154	115	39
Istočno	62	47	15
Sjeverno	255	191	64
UKUPNO:	557	417	140

Iz prethodne tabele može se zaključiti da odstrijel divojarca (mužjaka), u lovnoj godini kada je ostvaren puni gazdinski kapacitet, odnosno ostvaren cilj gazdovanja, iznosi **140 jedinki**.

Vrsta *Rupicapra rupicapra ornata* je navedena u dodatku II Konvencije o zaštiti evropskih divljih vrsta i prirodnih staništa (Bernska konvencija), gdje su pobrojane strogo zaštićene životinjske vrste koje je zabranjeno iskorišćavati, uznemiravati ili ugrožavati njihova staništa, a vrsta *Rupicapra rupicapra balcanica* je navedena u dodatku IV Direktive o očuvanju prirodnih staništa i divlje faune i flore (Habitat direktiva), koji sadrži liste životinjskih i biljnih vrsta od interesa za društvo i koje zahtijevaju striktnu zaštitu.

Uzimajući u obzir da je Crna Gora ratifikovala Bernsku konvenciju i na taj način se obavezala za poštovanje njenih odredbi, ovakav status ove vrste bi podrazumijevao uvođenje stroge zaštite u budućem periodu, što bi se direktno odrazilo na mogućnost korišćenja. Međutim, izuzetno kvalitetna staništa za divokozu u Crnoj Gori,

omogućavaju nesmetano gazdovanje i dalji uzgoj ove vrste, u skladu sa naučnim i stručnim postulatima, kao i njeno adekvatno korišćenje. S tim u vezi, predlažemo izradu Plana gazdovanja divokozom, koji bi dao osnovne smjernice gazdovanja ovom vrstom, utemeljene na prihvaćenim međunarodnim konvencijama i sporazumima.

Planirani razvoj fonda divokoze po lovnim područjima i lovnim godinama:

❖ Mediteransko lovno područje

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Polna i starosna struktura	Mladunačad 1	m										
		ž										
	Podmladak 2	m	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
		ž	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
	Mlada 3 - 4	m	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
		ž	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
	Srednja 5 - 9	m	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
		ž	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
	Zrela 9 +	m	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
		ž	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Ukupno MF		m	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
		ž	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
Sve ukupno MF			20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
Prirast		m	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
		ž	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
		Ukupno	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Izlučenje		Otpad	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
		Lov	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
		Ukupno	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Ukupno (na kraju lovnog godine)			20	20	20	20	20	20	20	20	20	20

❖ Submediteransko lovno područje

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Polna i starosna struktura	Mladunačad 1	m										
		ž										
	Podmladak 2	m	46	46	46	46	46	46	46	46	46	46
		ž	46	46	46	46	46	46	46	46	46	46
	Mlada 3 - 4	m	59	59	59	59	59	59	59	59	59	59
		ž	59	59	59	59	59	59	59	59	59	59
	Srednja 5 - 9	m	75	76	76	76	76	76	76	76	76	76
		ž	75	76	76	76	76	76	76	76	76	76
	Zrela 9 +	m	29	29	29	29	29	29	29	29	29	29
		ž	29	29	29	29	29	29	29	29	29	29
Ukupno MF		m	209	210	210	210	210	210	210	210	210	210
		ž	209	210	210	210	210	210	210	210	210	210
Sve ukupno MF			418	420	420	420	420	420	420	420	420	420
Prirast		m	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41
		ž	41	41	41	41	41	41	41	41	41	41
		Ukupno	82	82	82	82	82	82	82	82	82	82
Izlučenje		Otpad	60	61	61	61	61	61	61	61	61	61
		Lov	20	21	21	21	21	21	21	21	21	21
		Ukupno	80	82	82	82	82	82	82	82	82	82
Ukupno (na kraju lovnog godine)			420	420	420	420	420	420	420	420	420	420

❖ Centralno lovno područje

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Polna i starosna struktura	Mladunačad 1	m										
		ž										
	Podmladak 2	m	61	64	67	70	74	77	80	84	87	87
		ž	61	64	67	70	74	77	80	84	87	87
	Mlada 3 - 4	m	76	81	85	90	94	98	102	106	111	111
		ž	77	81	85	90	94	98	102	106	111	111
	Srednja 5 - 9	m	99	104	110	115	120	126	132	137	142	142
		ž	99	104	110	115	120	126	132	137	142	142
	Zrela 9 +	m	39	41	43	45	47	49	51	53	55	55
		ž	39	41	43	45	47	49	51	53	55	55
Ukupno MF		m	275	290	305	320	335	350	365	380	395	395
		ž	276	290	305	320	335	350	365	380	395	395
Sve ukupno MF			551	580	610	640	670	700	730	760	790	790
Prirast		m	54	57	59	63	65	69	71	74	77	77
		ž	54	56	60	62	66	68	71	74	77	77
		Ukupno	108	113	119	125	131	137	142	148	154	154
Izlučenje		Otpad	61	62	67	71	76	80	84	88	115	115
		Lov	18	21	22	24	25	27	28	30	39	39
		Ukupno	79	83	89	95	101	107	112	118	154	154
Ukupno (na kraju lovne godine)			580	610	640	670	700	730	760	790	790	790

❖ Istočno lovno područje

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Polna i starosna struktura	Mladunačad 1	m										
		ž										
	Podmladak 2	m	34	35	35	35	35	35	35	35	35	35
		ž	34	35	35	35	35	35	35	35	35	35
	Mlada 3 - 4	m	43	44	44	44	44	44	44	44	44	44
		ž	43	44	44	44	44	44	44	44	44	44
	Srednja 5 - 9	m	56	57	57	57	57	57	57	57	57	57
		ž	56	57	57	57	57	57	57	57	57	57
	Zrela 9 +	m	22	22	22	22	22	22	22	22	22	22
		ž	22	22	22	22	22	22	22	22	22	22
Ukupno MF		m	155	158	158	158	158	158	158	158	158	158
		ž	155	158	158	158	158	158	158	158	158	158
Sve ukupno MF			310	316	316	316	316	316	316	316	316	316
Prirast		m	30	31	31	31	31	31	31	31	31	31
		ž	30	31	31	31	31	31	31	31	31	31
		Ukupno	60	62	62	62	62	62	62	62	62	62
Izlučenje		Otpad	40	46	46	46	46	46	46	46	46	46
		Lov	14	16	16	16	16	16	16	16	16	16
		Ukupno	54	62	62	62	62	62	62	62	62	62
Ukupno (na kraju lovne godine)			316	316	316	316	316	316	316	316	316	316

❖ Sjeverno lovno područje

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Polna i starosna struktura	Mladunačad 1	m										
		ž										
	Podmladak 2	m	144	144	144	144	144	144	144	144	144	144
		ž	144	144	144	144	144	144	144	144	144	144
	Mlada 3 - 4	m	183	183	183	183	183	183	183	183	183	183
		ž	184	183	183	183	183	183	183	183	183	183
	Srednja 5 - 9	m	236	236	236	236	236	236	236	236	236	236
		ž	236	236	236	236	236	236	236	236	236	236
	Zrela 9 +	m	92	92	92	92	92	92	92	92	92	92
		ž	92	92	92	92	92	92	92	92	92	92
Ukupno MF		m	654	654	654	654	654	654	654	654	654	654
		ž	655	654	654	654	654	654	654	654	654	654
Sve ukupno MF			1.309	1.308	1.308	1.308	1.308	1.308	1.308	1.308	1.308	1.308
Prirast		m	127	128	127	128	127	128	127	128	127	128
		ž	128	127	128	127	128	127	128	127	128	127
		Ukupno	255	255	255	255	255	255	255	255	255	255
Izlučenje		Otpad	192	191	192	191	192	191	192	191	192	191
		Lov	64	64	64	64	64	64	64	64	64	64
		Ukupno	256	255	256	255	256	255	256	255	256	255
Ukupno (na kraju lovne godine)			1.308	1.308	1.308	1.308	1.308	1.308	1.308	1.308	1.308	1.308

Prihrana i prehrana divokoza: Životna sredina divokoze je najmanje dirnuta čovjekovom djelatnošću, ekološki je popunjena. Kao što je i ranije navedeno, divokoze imaju sezonsko kretanje u toku sva četiri godišnja doba. Po pravilu se premeštaju prateći granicu dubokog snijega, zimi se spuštaju u niže predjele zaštićenih južnih planinskih padina, a ljeti prate mladu vegetaciju do iznad gornje granice šume, na planinske pašnjake, rudine i goleti i zauzimaju hladnije sjeverne padine. U svom kretanju u velikoj mjeri zavise od prirodnih uslova, pa zimsko prihranjivanje ove vrste divljači nije potrebno. Vještačkim prihranjivanjem bismo djelovali na ravnotežu između broja divljači i životnog prostora.

Zbog svega navedenog više pažnje treba posvetiti čuvanju staništa, zaštiti životnih prostora divokoza, naročito omiljenih zimskih boravišta, i planinskih šuma koje svojim granama i drugim obrastom pružaju sklonište ljeti.

Sasvim je posebno pitanje davanje soli divokozama, koje je itekako potrebno. So treba davati tako da se što manje okuplja divljač na jednom mjestu (iz zdravstvenih razloga).

Normativ potrošnje soli je **1 kg godišnje po grlu** divokoze divljači.

Kod unošenja soli u lovište postoje dvije teorije. Jedna je teorija da se so daje samo u određeno doba godine dok je druga da se so daje tokom cijele godine. Ako se so izlaže u lovištu tokom cijele godine, mora biti u obliku koji ne može štetiti divljači, znači kao prašena ili kamena so. Ako se daje kao cestarska ili kuhinjska so divljač je konzumira u čistom obliku i velikim koncentracijama, te dolazi do velikih potreba za vodom. Kako u zimskim mjesecima nema dovoljno vode divljač jede snijeg pa dolazi do poremećaja u varenju, dok ljeti dolazi do prevelikog konzumiranja vode i bubrenja pa i oštećenja ćelija.

Ako se so daje u vidu kamene ili prašene soli divljač je nikada ne može uzeti u prevelikim količinama koja bi im štetila.

Mjere za uređenje lovišta: Potrebno je podređivati očuvanju i poboljšanju prirodnih staništa, a usmjeriti ka postizanju svih potrebnih uslova za život, hranjenje (ishranu), sklanjenje i razmnožavanje divljači, sa ciljem osiguranja svih uslova za lov i korišćenje divljači, bez štetnih posljedica za stanište i divljač.

Kod uređenja lovišta za divokozju divljač treba planirati izgradnju **solila** za divokoze, kao i njihovo redovno održavanje i redovno održavanje visokih čeka - osmatračnica, koje će se koristiti i za ostale vrste krupne divljači.

Solila treba postavljati na strmim stranama, u zaklonjenim kamenim procijepima, a mogu se koristiti se i tipovi solila kao i za srneću divljač.

Operativni cilj 2.3. Unaprjeđivanje postojećeg stanja populacija svinje divlje

Svinja divlja (*Sus scrofa* L.)

Sistematska pripadnost: Sistematska pripadnost svinje divlje data je u sljedećoj tabeli:

<i>Sistematsko mjesto</i>			
1.	Tip organizacije	Hordata	<i>Chordata</i>
2.	Podtip	Kičmenjaci	<i>Vertebrata</i>
3.	Klasa	Sisari	<i>Mammalia</i>
4.	Podklasa	Pravi sisari	<i>Eutheria</i>
5.	Red	Papkari	<i>Artiodactyla</i>
6.	Podred	Nepreživari	<i>Nonruminantia</i>
7.	Familija	Svinje	<i>Suidae</i>
8.	Rod	Divlje svinje	<i>Sus</i>
9.	Vrsta	Divlja svinja	<i>Sus scrofa</i> L.

Osnovne biološke karakteristike: Rasprostranjenost divljih svinja je velika, pa tako naseljava zapadnu, južnu i srednju Evropu, mediteranska ostrva Sardiniju i Korziku, kao i srednju Aziju sve do Dalekog istoka i sjeverozapadnu Afriku. Nema je, na primjer, na britanskom ostrvu. Unešena je na područje Sjeverne Amerike, zatim u Argentinu i Čile te u Australiju.

Sve vrste svinja imaju zajedničke karakteristike i znak raspoznavanja: čekinjaste dlake i rilo. Rilo je jako razvijeno i osposobljeno za traženje hrane, ojačano sa posebnim kostima i hrskavicom za površinsko, a prema potrebi i dubinsko rovanje, i na taj način dolazi do hrane. Naraste do 100 cm visine, a težina joj dostiže i preko 200 kg, zavisno od starosti, klime i terena. Rep je dugačak oko 25 cm. Dlaka joj je oštra i čekinjasta, ljeti je obično svijetlo-sive ili crvenkaste boje a zimi zatvoreno-sive ili zatvoreno-rđaste. Svinja ima dobro razvijeno čulo sluha i njuha, dok joj je vid slabo razvijen. Tijelo i noge divlje svinje su snažni, trup zbijen, pljosnat a glava izdužena i šiljasta, završava se sa njuškom.

Mužjak divlje svinje je vepar, ženka krmača, a mladunče prase.

Divlja svinja je svaštojed, hrani se hranom i bilnog i životinjskog porijekla. Hranu traži noću. Hrani se žirom, kestenom, bukovicom, raznim korijenjem i krtolam biljaka, i njihovim nadzemnim dijelovima. Jede bube i njihove larve, jaja šumskih koka, puževe, gliste, uginule životinje i drugo. Sa aspekta ishrane divljoj svinji najviše odgovaraju visoke, stare šume onih vrsta drveća koje plodonose (hrast, bukva, pitomi kesten, divlje voćkarice).

Ova vrsta je u ekspanziji, jer ima malo prirodnih neprijatelja (vuk). Najviše strada od zaraznih bolesti, svinjske kuge i crvenog vjetra.

Divlja svinja se pari („buca“, „bukari“) u novembru i sve do sredine decembra. Krmača nosi 16 - 17 sedmica i oprasi 4 - 12 prasadi. Prasad su sivo-crvenkasta, sa dvije bijele pruge, sa obadvije strane tijela, koje im nestaju do jeseni.

Divlja svinja spada u društvene životinje, živi u čoporima koje sačinjavaju krmače sa prasadima i mladim veprovima. Srednje stari veprovi, obrazuju manja muška krda, a jaki stari veprovi žive samotnjački i pridružuju se krmačama za vrijeme parenja.

Divlja svinja naseljava većinu naših lovišta. Naseljava razne tipove šumskih vegetacija, a njena brojnost najveća je u mješovitim šumama u kojima pronalazi obilje hrane.

Ova autohtona vrsta divljači ima najširu ekološku nišu od svih vrsta divljih papkara.

Cilj gazdovanja: Osnovni cilj u gajenju divlje svinje je odabiranje prikladnih staništa, sa što povoljnijim ekološkim uslovima za ovu vrstu. Divlja svinja kao omnivora uzima raznovrsnu hranu biljnog i životinjskog porekla i ima veliki radijus kretanja u potrazi za hranom, pri određivanju lovišta u kojima će ona biti gajena vrsta moramo obratiti pažnju na neke bitne faktore. U lovištima koje okružuju poljoprivredna zemljišta, naročito ako je poljoprivredna proizvodnja intenzivna, divlja svinja se ne može gajiti, jer bi pricinjavala ekonomski nepodnošljive štete. U otvorenim lovištima divlju svinju treba uzgajati u velikim šumskim kompleksima u kojima treba da postoje sljedeći uslovi:

- prostorni raspored izvora hrane po količini i kvalitetu treba da odgovara potrebama populacije divlje svinje;
- raspored hrane za ovu vrstu divljači u težim vremenskim uslovima, posebno pri velikom sniježnom pokrivaču, treba da bude takav, da se uz minimalnu dodatnu ishranu, divljač može održati i reprodukovati;
- voda neophodna za piće i kaljužanje treba da bude dostupna u većem delu lovišta;
- mir, kao jedna od značajnijih komponenti u gajenju divljih svinja, treba da bude obezbijeđen.

Uzgajivački cilj je da se što prije postigne ekonomski kapacitet, odnosno da se gustina populacije približi idealnoj. Gustina populacije divlje svinje je vrlo promjenljiva, a zavisi prvenstveno od uslova staništa.

Korišćenje divljači provodi se kroz odstrijel, koji treba valorizovati kroz lovni turizam što je više moguće. Najveći prihod se ostvaruje kroz odstrijelnu taksu, usluge u lovu i meso divljači.

Provođenjem zahvata uređenja lovišta i ulaganja u lovište osigurati uslove za gazdovanje divljim svinjama u otvorenom prostoru, normalne dobne i polne strukture.

Mjerama zaštite, uzgoja i lova divljih svinja, uspostaviti i održati normalnu strukturu sa tjelesno srednje razvijenim jedinkama i tako osigurati proizvodnju mesa i lovačkih trofeja - kljova, srednje do visoke trofejne vrijednosti, uz mogućnost trajnog korišćenja divljači i njenih dijelova uz očuvanje prirodnih odnosa među vrstama, sa ciljem poboljšanja njihovih staništa.

Gazdinska starost: Gazdinska starost za oba pola utvrđuje se na 6 godina, koja nastupa 31. marta šeste lovne godine računajući vrijeme prašenja kao prvu lovnu godinu.

Dobna struktura divljači za oba pola:

- **Mladunčad** - prasad od dana prašenja do kraja prve lovne godine;
- **Podmladak** - divlje svinje tokom druge lovne godine (38 %);
- **Mlada** - divlje svinje tokom treće lovne godine (24 %);
- **Srednja** - divlje svinje tokom četvrte i pete lovne godine (24 %);
- **Zrela** - divlje svinje tokom šeste lovne godine, kao i grla iznad navršene gazdinske starosti (14 %).

Načini uzgoja divljači: Divlje svinje će se uzgajati metodom prirodnog uzgoja u otvorenom prostoru. Divlje svinje se mogu uzgajati i u ograđenim lovištima - uzgajalištima. Prednosti gajenja divljih svinja u uzgajalištima u odnosu na druge vrste su:

- kao omnivorna vrsta bolje koristi mogućnosti prirodne ishrane u ograđenom prostoru;
- lako se navikava i prihvata dodatnu hranu;

- ima ranu reproduktivnu zrelost i visoku reproduktivnu sposobnost;
- relativno kratak period tjelesnog i trofejnog razvoja;
- omogućuje veliku kvotu odstrijela, oko 50 % od ukupnog brojnog stanja;
- lov je zanimljiv i moguć je tokom cijele godine, itd.

Divlja svinja se može uzgajati samostalno ili u kombinaciji drugim vrstama, najčešće sa jelenom običnim. Optimalna gustina populacije divljih svinja u uzgajalištima iznosi do 25 na 100 ha, s tim da u odeljenjima za reprodukciju mora biti 10 ha po krmači koja vodi prasad.

Držanje divljači - svinja divljih u ograđenom prostoru: Za potrebe ispitivanja urođenih osobina lovačkih pasa, na zahtjev korisnika lovišta, ministarstvo nadležno za poslove lovstva može odobriti držanje divljači - svinja divljih u ograđenom prostoru.

Ograđeni prostor za držanje divljači - divljih svinja treba da bude najmanje 1,5 ha. Zemljište i biljni pokrivač u tom prostoru treba da odgovaraju prirodnom staništu za divlju svinju. Ograđeni prostor treba da bude ograđen na način kojim se sprječava izlazak divljih svinja iz tog prostora i ulazak drugih vrsta divljači u taj prostor. U ograđenom prostoru može se držati maksimalno tri jedinke divlje svinje, čija težina nije manja od 80 kilograma.

Za divlje svinje koje se drže u tom prostoru treba da bude obezbijeđena zdravstvena zaštita i sprovođenje drugih mjera za zaštitu dobrobiti životinja u skladu sa zakonom kojim je uređena dobrobit životinja.

Odnos polova: Teži se normalnom prirodnom omjeru polova, i to 1 : 1 (muški : ženski).

Lovno-produktivne površine (LPP): Osnovna karakteristika lovno-produktivne površine je da divljači mora osigurati trajnu mogućnost opstanka i razmnožavanja, i da su opstanak i uzgoj divljači na tom dijelu lovne površine gazdinski opravdani. Ako divljač, zbog nedovoljnog mira u lovištu ne može u nekom dijelu lovišta naći uslove za stalan opstanak i razmnožavanje, moramo taj dio lovne površine brisati iz kategorije lovno-produktivne površine ili tu površinu redukovati - korigovati faktorom korekcije, koji je direktno zavisan od intenziteta i značaja uznemiravanja divljači. Tek taj redukovani dio lovne površine može se uvrstiti u lovno-produktivnu površinu.

Za lovno-produktivne površine lovišta na kojima se može gajiti divlja svinja, prvenstveno se uzimaju šumske površine u kojima ova vrsta ne pravi štete ili su ove štete ekonomski podnošljive. Gajenje divljih svinja se ograničava na veća područja pod šumom u kojima se brojnost mora uklapati u privredno podnošljive granice. Nije moguće međutim odrediti opšte važeću veličinu lovišta. Ona naime, zavisi od lokalnih uslova i drugih okolnosti. U načelu, divlje svinje ne treba gajiti na izolovanim šumskim površinama manjim od 3.000 ha. Ne gaji se u područjima gde je učešće šuma ispod 25 %.

Na promjenu brojnosti i sezonske koncentracije treba uticati povećanim odstrijelom i provođenjem svih neophodnih mjera za sprečavanje i zaštitu od šteta.

Za određivanje lovno-produktivne površine za ovu vrstu divljači, predlažemo korišćenje odgovarajućih stručnih podloga, uputstava i saznanja iz stručne literature, kao i uputstava datih u Pravilniku o metodologiji za utvrđivanje i praćenje brojnog stanja divljači i uz prethodno utvrđenu strukturu površina u lovištu, kao i tip lovišta, koristeći sljedeću tabelu:

Vrsta divljači	Kultura zemljišta (% udio u LPP)				
	Šume i šumsko zemljište	Popljoprivredne površine			Vode, bare, tršćaci
		Oranice	Livade	Pašnjaci	
Svinja divlja	< 90	< 5	< 20	< 50	< 20

Bonitiranje lovišta: Bonitiranje lovišta - utvrđivanje bonitetnog razreda potrebno je obavljati u skladu sa stručnim podlogama, upustvima i saznanjima iz stručne literature. Predlažemo korišćenje stručne publikacije „**Bonitiranje lovišta**“ u izdanju Lovačkog saveza Srbije, autora: B. Tomašević, L. Radosavljević i A. Čeranić, kao i uputstva datih u Pravilniku o metodologiji za utvrđivanje i praćenje brojnog stanja divljači (Prilogu 2).

Iskustva kod bonitiranja lovišta za divlju svinju pokazuju da je brojnost divljih svinja vremenski i prostorno vrlo promenjiva.

Prije bonitiranja lovišta za divlju svinju, treba odrediti tip lovišta (ravničarski, brdski ili planinski). Nakon određivanja tipa lovišta pristupa se ocjenjivanju osnovnih faktora na osnovu kojih određujemo bonitet lovišta. Osnovni faktori za bonitiranje lovišta za divlju svinju su: odnos polje - šuma i njen sastav, naseljenost područja - mir u lovištu, vrsta i tipična svojstva poljoprivrede, kvalitet zemljišta i opšta pogodnost lovišta. Osnovni faktori se ocenjuju opisno: odličan, dobar i zadovoljiva.

Lovišta mogu imati tri bonitetna razreda za tri tipa lovišta.

Gustina populacije: Na osnovu gore pomenutog pravilnika, kao i zapažanja priznatih evropskih lovničkih stručnjaka, u sljedećoj tabeli dajemo optimalnu gustinu populacije svinje divlje, na 1.000 ha lovno-produktivne površine:

Tip lovišta	Bonitetni razred		
	I	II	III
Ravničarski	30	15-29	3-14
Brdski	20	10-19	3-19
Planinski	10	6-9	3-5

Gustina populacije zavisi od boniteta lovišta, a prema podacima iz važećih lovničkih osnova, kada je u pitanju svinja divlja, većina staništa pripada II bonitetnom razredu (oko 87 %), a manji dio pripada III bonitetnom razredu (oko 13 %).

Optimalni matični fond (MF): Korišćenjem raspoloživih podataka o strukturi površina u lovištima, kao i podataka iz važeće planske dokumentacije, na osnovu utvrđenih boniteta i gore datih parametara, dajemo optimalne vrijednosti lovno-produktivnih površina (LPP) i matičnog fonda (MF) po lovnim područjima:

Lovno područje	Bonitetni razred	LPP	Prosječna gustina populacije	MF
Mediterransko	II	86.608	15/1.000	1.300
Submediteransko	II	78.800	12/1.000	946
	III	1.000	16/1.000	16
	Σ	79.800	-	962
Centralno	II	121.400	11/1.000	1.336
	III	15.000	8/1.000	120
	Σ	136.400	-	1.456
Istočno	II	62.050	9/1.000	558
	III	55.750	7/1.000	390
	Σ	117.800	-	948
Sjeverno	II	115.630	10/1.000	1.156
UKUPNO:		536.238		5.822

Iz prethodne tabele se može zaključiti da se lovno-produktivna površina za svinju divlju iznosi **536.238 ha**, a optimalna brojnost matičnog fonda ove vrste divljači u lovištima Crne Gore iznosi **5.822 jedinki**.

Koeficijent prirasta: Koeficijent prirasta se planira sa 2 praseta po ženki u rasplodnom fondu (krmače starije od dvije godine).

Gazdinski kapacitet: Gazdinski kapacitet se izračunava kao zbir matičnog fonda i prirasta. Za svinju divlju je prikladniji naziv je **podnošljiva brojnost**, odnosno onaj broj divljih svinja koji se na površini lovišta može uzgajati bez znatnih šteta za druge privredne grane.

Uvažavajući prirodne uslove, sadašnju prisutnost svinje divlje u lovištima Crne Gore, ali i neophodnost očuvanja biodiverziteta, na osnovu gore datih parametara, dajemo optimalne veličine populacije ove vrste divljači - gazdinskog kapaciteta, po lovnim područjima:

<i>Lovno područje</i>	<i>Bonitet</i>	<i>MF</i>	<i>Broj rasplodnih grla</i>	<i>Prirast</i>	<i>GK</i>
Mediterransko	II	1.300	403	806	2.106
Submediteransko	II / III	962	298	596	1.558
Centralno	II / III	1.456	451	902	2.358
Istočno	II / III	948	294	588	1.536
Sjeverno	II	1.156	358	716	1.872
UKUPNO:		5.822	1.804	3.608	9.430

Iz prethodne tabele se može zaključiti da **gazdinski kapacitet** za svinju divlju u lovištima Crne Gore iznosi **9.052 jedinke**.

ZAKLJUČAK:

Popunjavanjem gazdinskog kapaciteta lovišta, uz primjenu odgovarajućih mjera, propisanih ovom strategijom, ostvaruje se **osnovni cilj gazdovanja svinjom divljom**.

Planiranje korišćenja - odstrijel svinja divljih: Korišćenje treba da bude u funkciji održavanja opstanka ove autotodne vrste u podnošljivoj brojnosti. U ukupnoj (planiranoj) strukturi izlučenja - odstrijela, učešće pojedinih klasa dajemo u sljedećoj tabeli:

Starosna klasa	I		II		III	
Godina	1	2	3	4	5	6
%	80		8		12	

Stopa korišćenja treba da bude u visini realnog prirasta, kada je kapacitet lovišta popunjen, a do popunjenja kapaciteta manji od prirasta. Godišnje izlučivanje svinje divlje po lovnim područjima, za pun gazdinski kapacitet lovišta (odstrijel se planira se oko 62,5 % od broja jedinki ukupnog izlučenja), kao i planirani otpad kod prirodno uzgojene divljači, dato je u sljedećoj tabeli:

<i>Lovno područje</i>	<i>Ukupno izlučivanje (odstrijel + otpad)</i>	<i>Otpad</i>	<i>Odstrijel</i>
Mediterransko	806	302	504
Submediteransko	596	223	373
Centralno	902	338	564
Istočno	588	220	368
Sjeverno	716	268	448
UKUPNO:	3.608	1.351	2.257

Planirani razvoj fonda svinje divlje po lovnim područjima i lovnim godinama:

❖ Mediteransko lovno područje

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Polna i starosna struktura	Mladunačad 1	m										
		ž										
	Podmladak 2	m	246	247	247	247	247	247	247	247	247	247
		ž	246	247	247	247	247	247	247	247	247	247
	Mlada 3	m	155	156	156	156	156	156	156	156	156	156
		ž	155	156	156	156	156	156	156	156	156	156
	Srednja 4 - 5	m	155	156	156	156	156	156	156	156	156	156
		ž	155	156	156	156	156	156	156	156	156	156
	Zrela 6 +	m	90	91	91	91	91	91	91	91	91	91
		ž	90	91	91	91	91	91	91	91	91	91
Ukupno MF		m	646	650	650	650	650	650	650	650	650	650
		ž	646	650	650	650	650	650	650	650	650	650
Sve ukupno MF			1.292	1.300	1.300	1.300	1.300	1.300	1.300	1.300	1.300	1.300
Prirast	m		400	403	403	403	403	403	403	403	403	403
	ž		400	403	403	403	403	403	403	403	403	403
	Ukupno		800	806	806	806	806	806	806	806	806	806
Izlučenje	Otpad		297	302	302	302	302	302	302	302	302	302
	Lov		495	504	504	504	504	504	504	504	504	504
	Ukupno		792	806	806	806	806	806	806	806	806	806
Ukupno (na kraju lovne godine)			1.300	1.300	1.300	1.300	1.300	1.300	1.300	1.300	1.300	1.300

❖ Submediteransko lovno područje

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Polna i starosna struktura	Mladunačad 1	m										
		ž										
	Podmladak 2	m	122	135	146	158	169	181	183	183	183	183
		ž	123	135	146	158	169	180	183	183	183	183
	Mlada 3	m	78	85	92	100	107	114	115	116	115	116
		ž	77	85	93	99	107	114	116	115	116	115
	Srednja 4 - 5	m	77	85	93	99	107	114	116	115	116	115
		ž	78	85	92	100	107	114	115	116	115	116
	Zrela 6 +	m	45	50	54	58	62	66	67	67	67	67
		ž	45	50	54	58	62	67	67	67	67	67
Ukupno MF		m	322	355	385	415	445	475	481	481	481	481
		ž	323	355	385	415	445	475	481	481	481	481
Sve ukupno MF			645	710	770	830	890	950	962	962	962	962
Prirast		m	200	220	239	257	276	295	298	298	298	298
		ž	200	220	239	257	276	295	298	298	298	298
		Ukupno	400	440	478	514	552	590	596	596	596	596
Izlučenje		Otpad	126	142	202	170	184	217	223	223	223	223
		Lov	209	238	261	284	308	361	373	373	373	373
		Ukupno	335	380	418	454	492	578	596	596	596	596
Ukupno (na kraju lovne godine)			710	770	830	890	950	962	962	962	962	962

❖ Centralno lovno područje

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Polna i starosna struktura	Mladunačad 1	m										
		ž										
	Podmladak 2	m	230	245	249	276	276	276	276	276	276	276
		ž	230	245	248	275	275	275	275	275	275	275
	Mlada 3	m	146	155	157	174	174	174	174	174	174	174
		ž	146	155	157	174	174	174	174	174	174	174
	Srednja 4 - 5	m	146	155	157	174	174	174	174	174	174	174
		ž	146	155	157	174	174	174	174	174	174	174
	Zrela 6 +	m	85	90	91	101	101	101	101	101	101	101
		ž	85	90	92	102	102	102	102	102	102	102
Ukupno MF		m	607	645	654	725	725	725	725	725	725	725
		ž	607	645	654	725	725	725	725	725	725	725
Sve ukupno MF			1.214	1.290	1.380	1.450	1.450	1.450	1.450	1.450	1.450	1.450
Prirast		m	377	400	406	450	450	450	450	450	450	450
		ž	377	400	406	450	450	450	450	450	450	450
		Ukupno	754	800	812	900	900	900	900	900	900	900
Izlučenje		Otpad	254	266	278	337	337	337	337	337	337	337
		Lov	424	444	464	563	563	563	563	563	563	563
		Ukupno	678	710	742	900	900	900	900	900	900	900
Ukupno (na kraju lovne godine)			1.290	1.380	1.450	1.450	1.450	1.450	1.450	1.450	1.450	1.450

❖ Istočno lovno područje

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Polna i starosna struktura	Mladunačad 1	m										
		ž										
	Podmladak 2	m	150	159	169	180	180	180	180	180	180	180
		ž	151	159	169	180	180	180	180	180	180	180
	Mlada 3	m	95	101	107	114	114	114	114	114	114	114
		ž	95	101	107	114	114	114	114	114	114	114
	Srednja 4 - 5	m	95	101	107	114	114	114	114	114	114	114
		ž	95	101	107	114	114	114	114	114	114	114
	Zrela 6 +	m	55	59	62	66	66	66	66	66	66	66
		ž	55	59	62	66	66	66	66	66	66	66
Ukupno MF		m	395	420	445	474	474	474	474	474	474	474
		ž	396	420	445	474	474	474	474	474	474	474
Sve ukupno MF			791	840	890	948	948	948	948	948	948	948
Prirast		m	245	261	276	294	294	294	294	294	294	294
		ž	245	261	276	294	294	294	294	294	294	294
		Ukupno	490	522	552	588	588	588	588	588	588	588
Izlučenje		Otpad	165	177	185	220	220	220	220	220	220	220
		Lov	276	295	309	368	368	368	368	368	368	368
		Ukupno	441	472	494	588	588	588	588	588	588	588
Ukupno (na kraju lovne godine)			840	890	948	948	948	948	948	948	948	948

❖ Sjeverno lovno područje

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Pola i starosna struktura	Mladunačad 1	m										
		ž										
	Podmladak 2	m	214	220	220	220	220	220	220	220	220	220
		ž	215	220	220	220	220	220	220	220	220	220
	Mlada 3	m	135	138	138	138	138	138	138	138	138	138
		ž	135	139	139	139	139	139	139	139	139	139
	Srednja 4 - 5	m	135	139	139	139	139	139	139	139	139	139
		ž	135	138	138	138	138	138	138	138	138	138
	Zrela 6 +	m	79	81	81	81	81	81	81	81	81	81
		ž	79	81	81	81	81	81	81	81	81	81
Ukupno MF		m	563	578	578	578	578	578	578	578	578	578
		ž	564	578	578	578	578	578	578	578	578	578
Sve ukupno MF			1.127	1.156	1.156	1.156	1.156	1.156	1.156	1.156	1.156	1.156
Prirast		m	349	358	358	358	358	358	358	358	358	358
		ž	349	358	358	358	358	358	358	358	358	358
		Ukupno	698	716	716	716	716	716	716	716	716	716
Izlučenje		Otpad	251	268	268	268	268	268	268	268	268	268
		Lov	418	448	448	448	448	448	448	448	448	448
		Ukupno	669	716	716	716	716	716	716	716	716	716
Ukupno (na kraju lovne godine)			1.156	1.156	1.156	1.156	1.156	1.156	1.156	1.156	1.156	1.156

Prihrana i prehrana divljih svinja: Divlja svinja u nekim lovištima, u nedostatku hrane, važi za veliku štetu u poljoprivrednim usjevima. U takvim slučajevima obaveza korisnika lovišta je da štete od divljih svinja svede na što manju mjeru. Ove štete naročito su izražene u periodu dozrijevanja usjeva, pa je potrebno divlje svinje u tom periodu zadržati što dalje od njih što se postiže dopunskom prihranom i prehranom divljači.

Hranjenje divljih svinja na hranilištu treba da dugo traje, kako bi se one tu što duže zadržale, a samim time pričinjavale manje štete na poljoprivredi. Okrunjen kukuruz se razbacuje, ili sipa u rupe napravljene zašiljenim drvetom ili metalnom štangom u zemljištu. Dobra su i izbušena metalna burad ili hranilište od traktorske gume, koja divlje svinje guraju po cijelu noć i jedu zrnce koje prilikom guranja buradi ispada. Za prihranu i prehranu divljih svinja mogu se koristiti i žir hrasta i cera, divlji kesten, te plodovi voća i sl.

Naročito interesantna biljna vrsta za prehranu i prihranu divljih svinja je čičoka ili topinambur. Mnoge osobine čine ovu biljku izvanrednom za divljač. Nadzemne dijelove u svježem stanju rado jedu divlji preživari, a siliran i divlje svinje. Gomolje koji ostaju u zemlji divlje svinje rado riju preko cijele zime. Biljka je malih zahtjeva, uspijeva do 1.200 metara nadmorske visine, otporna je na mraz, tako da gomolji podnose niske temperature i do minus 30 stepeni. Zbog brzog rasta stvara dobar zaklon za srneću divljač. U dobrim uslovima može dati dva a nekad i tri roda, zelene mase koja se koristi svježa, silirana ili suva. Skidanjem zelene mase pospešuje se dodatno stvaranje gomolja koji ostaju u zemlji i vade se krajem aprila. Za zasijavanje jednog hektara površine potrebno je 1.500 - 2.000 kg gomolja. Sije se na obrađenim površinama na razmaku 60 x 40 cm i dubine 8 - 10 u lakim i 6 - 7 cm u teškim zemljištima. Jednom zasijana površina traje 6 - 7 godina bez ponovnog sijanja. Poslije sjetve parcela se ogradi, a odgrađuje se u septembru i oktobru mjesecu.

U lovištima u kojima ne postoje veće površine pod poljoprivrednim kulturama divlja svinja ne pravi značajne štete na poljoprivrednim zasadima. Zato u takvim lovištima nije potrebno prihranjivati divlju svinju.

U suprotnom, planskim dokumentima koje donose korisnici lovišta (Lovna osnova i Godišnji lovni plan), potrebno je predvidjeti prihranjivanje. Prihranu divljih svinja treba planirati prema brojnom stanju divljači u matičnom fondu.

Normativ za jedan hranidbeni dan po grlu divljači:

- zrnasta hrana (kukuruz i zob): 0,5 kg/dan/grla;

- sočna hrana (stočna repa, silaža i dr.): 0,5 kg/dan/grla.

Potrebna količina hrane za prihranu tokom lovne godine dobija se na način što se dati normativi pomnože sa brojem hranidbenih dana, koji su različiti od lovišta do lovišta.

Za divlje svinje je potrebno obezbijediti pojilišta, jer su im potrebe za vodom relativno velike.

Mjere za uređivanje lovišta: Ako divlja svinja pravi štete u lovištu, kao što smo već napomenuli planskim dokumentima će se predvidjeti prihranjivanje. U tom slučaju predviđa se, takođe izrada hranilišta za divlje svinje.

Izrada hranilišta za divlje svinje ne predstavlja veliku investiciju ali je zato vrlo važan pravilan izbor mjesta gdje će se locirati hranilišta. Hranilište bi trebalo da bude blizu puta kako bi se što lakše dostavljala hrana. Treba voditi računa da taj put ne bude previše frekventan zbog uznemiravanja divljači koja dolazi na hranilište a i zbog bezbjednosti prolaznika. Hranilište treba da bude i u neposrednoj blizini čeke za osmatranje i lov divljih svinja, na udaljenosti 30 - 40 metara, sjeverno od čeke radi bolje vidljivosti po mjesecini prilikom osmatranja i lova. Podloga hranilišta treba da je nasuta bijelim pijeskom kako bi se noću lakše uočila divljač. Po potrebi tu se mogu uraditi i klopke za hvatanje divljači (radi preseljavanja u druga područja ili za neke naučne svrhe). Ova hranilišta svojom funkcijom smanjuju štete od divljači na poljoprivrednim usjevima. Hranilišta za sočnu hranu i silažu se pretežno improvizuju u vidu nadstrešnice od drvenih direkta ili pak jednom stranom naslonjenom na stabla. Krov je obično jednostran, od daske preko koje je pokovan ter-papir. Osnovna funkcija im je da zaštite sočnu hranu od atmosferskih prilika, i samim tim i od propadanja.

Hranilišta treba redovno održavati, čistiti, dezinfikovati kako nebi došlo do nagomilavanja otpadaka od hrane i da zbog toga ne bi postala izvor zaraze za ljude, domaće životinje i divljač.

Hranilišta za divlje svinje mogu se izrađivati u dvije varijante i to: hranilišta za odrasle svinje i hranilišta za prasad. Prva hranilišta imaju izgled daščanog platoa 3 x 4 metra sa plitkim do 15 cm visokim stranicama, a druga su istog izgleda veličine 2 x 3 metra ograđena pobodenim jačim koljem na razmaku od 25 cm kroz koje može proći prase ali ne i odrasla svinja koja bi ga mogla otjerati sa hranilišta.

Pored ovih hranilišta postoje i drugi tipovi kao što je hranilište od izbušenog metalnog bureta, hranilište od traktorske gume koje divlje svinje guraju po cijelu noć i jedu zrnavlje koje prilikom guranja ispada.

Operativni cilj 2.4. Unaprijeđivanje postojećeg stanja populacija mrkog medvjeda

Mrki medvjed (*Ursus arctos* L.)

Sistematska pripadnost: Sistematska pripadnost mrkog medvjeda data je u sljedećoj tabeli:

<i>Sistematsko mjesto</i>			
1.	Tip organizacije	Hordata	<i>Chordata</i>
2.	Podtip	Kičmenjaci	<i>Vertebrata</i>
3.	Klasa	Sisari	<i>Mammalia</i>
4.	Red	Zvijeri	<i>Carnivora</i>
5.	Familija	Medvjeda	<i>Ursidae</i>
6.	Rod	Medvjeda	<i>Ursus</i>
7.	Vrsta	Mrki medvjed	<i>U. arctos</i> L.

Osnovne biološke karakteristike: Mrki medvjed je naša najveća i najjača zvijer. Naraste do 130 cm visine, a u dužinu preko 2 m. Potpuno izraste tek u petoj godini. Dlaka mu je promjenjive boje: tamno - kestenjaste do potpuno crne. Stariji medvjedi imaju svijetlu dlaku. Glava, vrat, tijelo i noge su skladno građeni, snažnih mišića,

koji predstavljaju pouzdano oružje u borbi sa neprijateljem i oruđe za pribavljanje hrane. Čeljusti su mu snažne, zubi tupasti i čvrsti, prilagođeni uglavnom biljnoj hrani, osim očnjaka, koji su oštri i jaki i predstavljaju strašno oružje. Prsti nogu završavaju sa po 5 dugih i jakih kandži. Rep dlakav, do 15 cm dužine. Pred zimu, u uslovima dobre ishrane, može da teži i preko 300 kg. Iako izgleda trom, medvjed je okretan i brz. Problem pri kretanju ne predstavljaju mu ni strmi kameniti planinski tereni. Životni vijek mu se kreće između 20 i 30 godina.

Mužjak medvjeda je medvjed, ženka mečka, a mladunče meče.

Medvjed se hrani hranom i biljnog i životinjskog porijekla. Od hrane biljnog porijekla uzimaju nadzemne dijelove zeljastih biljaka, razne poljoprivredne usjeve, jagodičasto voće, razne plodove drveća i grmlja. Od hrane životinjskog porijekla jede razne oblike insekata, sitne glodare, lešine uginulih vrsta divljači ili domaće stoke, zatim mladunci sisara i ptica, jaja šumskih koka, ribe, med sa pčelinjim larvama i sl.

Medvjedi žive u velikim planinskim šumama. U pećinama i pukotinama stijena ili velikom šupljem drveću svoj brlog, na koji navuče suhu travu i granje, i tu prespava zimu.

Medvjed je čest stanovnik mnogih crnogorskih planina. Njegova staništa su mirni dijelovi visokih mješovitih šuma ispresijecanih većim ili manjim proplancima i čistinama izražene konfiguracije terena. Naseljava Durmitor, Vojnik, Komove, Sinjajevinu, Prokletije i druge planine u kojima pronalazi zaklon i obilje raznovrsne hrane životinjskog i biljnog porijekla. U potrazi za vrlo bitnim faktorom dobrog staništa za medvjeda, a to je mir, zalazi čak i u pojas pretplaninske bukve, tj. na nadmorsku visinu od 1.600 do 1.800 m. Medvjed uglavnom živi sam, ženka sa mladima. Početkom decembra povlači se u unaprijed pripremljene brloge (pećine, pukotine u stijenu, veće šupljine u stablima). U brlogu mužjaci su sami, kao i bremenite ženke. Tu provodi vrijeme do proljeća (april - maj), u drijemežu, sa usporenim životnim funkcijama i redukovanim metabolizmom. Tjelesna temperatura mu je tada snižena, opada broj otkucaja srca a disanje postaje rjeđe.

Polnu zrelost dostižu u 4-toj godini života. Pare se u periodu maj - jun. Ženka se pari svake druge godine. Oplodnju po pravilu vrši najjači mužjak. On može da oplodi i više ženki. Bременитost traje 30 - 34 nedjelje. Mlade ženka rađa u brlogu. Na svijet donese 1 - 3 mečeta koji su vrlo mali, težine oko 500 grama, skoro goli i slijepi. Progledaju nakon mjesec dana, sisaju do zime, ali već nakon 2 mjeseca starosti uzimaju, više iz znatiželje, i hranu biljnog porijekla. Usljed obilja mlijeka brzo napreduju i dobijaju mekanu dlaku. Majka ih budno pazi i čuva. Tada je jako opasna. Sa majkom prvu zimu provedu u brlogu i ostaju sa njom do maja ili juna, odnosno do perioda parenja.

Medvjedi pripadaju grupi svaštojeda. Ishranu medvjeda čine: zeljasti djelovi biljaka, šumski plodovi, voće, med, ali i mravi, ribe, sitni glodari i mrcine. Napada divljač i stoku, isključivo neposredno po izlasku iz brloga, ali samo ako nema drugog načina da zadovolji svoje potrebe za mesom. U potrazi za hranom prelazi velika prostranstva. Prirodnih neprijatelja skoro nema, osim vuka koji napada mlade ako se nađu odvojeno od majke.

Za ovu autohtonu vrstu divljači u lovištima Crne Gore postoje povoljni uslovi za uzgoj.

Cilj gazdovanja: Osnovni cilj gazdovanja medvjedom je očuvanje njegovih staništa, koje mora biti usklađeno sa međunarodnim propisima, bez opasnosti za lokalno stanovništvo i njegovu imovinu. Pored toga, cilj gazdovanja medvjedom je prirodni uzgoj zdravih grla srednje do visoke trofejne vrijednosti i povećanje brojnosti i postizanje gazdinskog kapaciteta u lovištima, uz uspostavljanje starosne i polne strukture.

Gazdovanje mrkim medvjedom u Crnoj Gori treba da bude u skladu sa Planom gazdovanja mrkim medvjedom (*Ursus arctos* L.) u Crnoj Gori, koji je Vlada Crne Gore donijela u junu 2024. godine, kao i pratećim Akcionim planovima koji se izrađuju za svaku pojedinačnu godinu.

Gazdinska starost: Gazdinska starost kod oba pola utvrđuje se na 12 godina, koja nastupa 31. marta 12-te lovne godine, računajući vrijeme dolaska na svijet kao prvu lovnu godinu.

Dobna struktura medvjede divljači za oba pola:

- **Mladunčad** - mečad od dana koćenja do kraja druge lovne godine 20 % - (m:ž);
- **Podmladak** - medvjeda divljač oba pola tokom treće lovne godine 16 % - (m:ž);
- **Mlada** - grla tokom četvrte, pete i šeste lovne godine 24 % - (m:ž);
- **Srednjedobna** - grla tokom sedme, osme i devete lovne godine 24 % - (m:ž);
- **Zrela** - grla tokom desete, jedanaeste, dvanaeste i daljnjih lovni godina 16 % - (m:ž).

Načini uzgoja divljači: Divljač će se uzgajati metodom prirodnog uzgoja u otvorenom prostoru.

Odnos polova: Teži se normalnom prirodnom odnosu polova medvjede divljači, i to 1 : 1 (muški : ženski).

Lovno-produktivne površine (LPP): Kod određivanja lovno-produktivnih površina za medvjedu divljač potrebno je voditi računa o zahtjevima ove vrste divljači na staništu, kao i osiguranju one populacije medvjede divljači u lovištu koja će omogućiti racionalno i ekonomično gazdovanje medvjedom divljači s ciljem postizanja što kvalitetnije divljači bez opasnosti za lokalno stanovništvo i njegovu imovinu.

Izračunavanje lovno-produktivnih površina za medvjedu divljač potrebno je obavljati u skladu sa stručnim podlogama, upustvima i saznanjima iz stručne literature.

Za određivanje lovno-produktivne površine za ovu vrstu divljači, predlažemo korišćenje odgovarajućih stručnih podloga, uputstava i saznanja iz stručne literature, prevashodno putstvo dato u Planu gazdovanja mrkim medvjedom u Crnoj Gori, kao i uputstava datih u Pravilniku o metodologiji za utvrđivanje i praćenje brojnog stanja divljači i uz prethodno utvrđenu strukturu površina u lovištu, koristeći sljedeću tabelu:

Vrsta divljači	Kultura zemljišta (% udio u LPP)			
	Šume i šumsko zemljište	Popljoprivredne površine		
		Oranice	Livade	Pašnjaci
Mrki medvjed	< 90	< 10	< 20	< 30

(U stručnoj publikaciji „**Bonitiranje lovišta**“ u poglavlju **Fina rejonizacija lovišta**, u izdanju Lovačkog saveza Srbije, autora: B. Tomašević, L. Radosavljević i A. Čeranić navedeno je da se lovno-produktivnom površinom (LPP) za uzgoj medvjeda smatra površina čitavog lovišta, odnosno čitavog područja, izuzimajući naseljena mjesta).

Bonitiranje lovišta: Bonitiranje lovišta za mrkog medvjeda može se vršiti na osnovu metode bonitiranja koju je propisao 1961. godine Dr. Zvonko Car, a koja je prikazana u radu: „**Uzgajanje divljači i uređenje lovišta - Krupna divljač**“ srna, obični jelen, obični medvjed, divlja svinja, jelen lopatar, muflon, divokoza (prema predavanju Dražen Sertić, dipl. ing. šumarstva - Created by Kruno Lipak & Darko Bjelivuk) Veleučilište u Karlovcu - odjel lovstva i zaštite prirode na stranama 17 - 20.

Takođe, za bonitiranje lovišta mogu se koristiti sljedeća stručna literatura:

- **Uputstvo za bonitiranje lovišta mrkog medvjeda (*Ursus arctos Linnaeus, 1758.*) u BiH** - Originalni naučni rad autora: Radoslava Bosiljčića, Glasnik Šumarskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci, broj 3/2005;
- **Bonitiranje lovišta** u poglavlju **Fina rejonizacija lovišta**, u izdanju Lovačkog saveza Srbije, autora: B. Tomašević, L. Radosavljević i A. Čeranić;

- **Bonitiranje lovišta za mrkog medvjeda (*Ursus arctos* L. 1758.)** - Stručni rad autora: Ilije Krejovića (maj 2022. godine), urađen u okviru projekta:
- DINALPCONNECT - ekološka povezanost Alpa i Dinarida.

Osnovni životni faktori od kojih zavisi opstanak medvjede divljači u lovištu su: hrana i voda, vegetacija, kvalitet zemljišta, mir u lovištu i opšta prikladnost lovišta.

Korišćenjem podataka iz planskih dokumenata korisnika lovišta (Lovne osnove) kojima raspolaže ministarstvo nadležno za poslove lovstva, može se konstatovati da većina lovišta u Crnoj Gori odgovara III bonitnom razredu, kada je u pitanju medvjeda divljač.

Gustina populacije: U Planu gazdovanja mrkim medvjedom se navodi da Crnoj Gori postoje određene razlike u pogledu kvaliteta osnovnih uslova staništa, zbog čega je različita i gustina populacije, koja se kreće najčešće u intervalu od 0,5 do 2 jedinke (prosječno 1 jedinka) na 1.000 ha.

Optimalni matični fond (MF): U Planu gazdovanja mrkim medvjedom su navedene orijentacione lovno-produktivne površine i na osnovu njih i optimalne veličine populacije ove divljači po lovnim područjima, uzimajući prosječnu vrijednost gustine populacije od 1 jedinke na 1.000 ha, a koje su date i Programom razvoja lovstva za period od 2014 - 2024 godina. U pomenutim dokumentima, lovno-produktivna površina za mrkog medvjeda procijenjena je na 420.000 ha i kada se osnovni fond divljači se planira u prosjeku sa 1 grlo na 1.000 ha lovno-produktivne površine, brojnost populacije mrkog medvjeda u lovištima Crne Gore iznosi 420 jedinki, što je procijenjeno kao optimalni gazdinski kapacitet.

Korišćenjem trenutno raspoloživih podataka o strukturi površina u lovištima, prvashodno podataka dobijenih kroz program Q GIS i metodologiju navedenu u pomenutom Planu gazdovanja, uz uvažavanje činjenice da se gustina populacije kreće u intervalu od 0,5 do 2 jedinke (područja visokih planina su područja stalnog prisustva medvjeda sa većim gustom populacije), dajemo nove procjene optimalnih vrijednosti lovno-produktivnih površina (LPP) i matičnog fonda (MF) po lovnim područjima:

<i>Lovno područje</i>	<i>Bonitetni razred</i>	<i>LPP</i>	<i>Prosječna gustina populacije</i>	<i>MF</i>
Mediterransko	III	10.000	1/1.000	10
Submediteransko	III	51.600	1/1.000	52
Centralno	III	126.600	1/1.000	127
Istočno	III	97.800	1/1.000	98
Sjeverno	III	145.400	1,2/1.000	174
UKUPNO		431.400	-	461

Iz prethodne tabele se može zaključiti da **lovno-produktivna površina** za mrkog medvjeda iznosi **431.400 ha**, a optimalna brojnost matičnog fonda iznosi **461 jedinka**.

Takođe, kao što je i u pomenutom Planu gazdovanja konstatovano, da zbog stalnih migracija ruralnog stanovništva u gradove staništa medvjede divljači se postepeno povećavaju, a popravljaju se i mir u lovištima, pa se i navedena lovno-produktivna površina može smatrati orijentacionom, a planski akti, kao i istraživanja u narednom periodu daće nove procjene veličine staništa mrkog medvjeda u Crnoj Gori.

Koeficijent prirasta: Koeficijent prirasta medvjede divljači u prosjeku iznosi jedno meće na broj ženki starijih od četiri godine, svake druge godine, odnosno 10 % od broja svih medvjeda u fondu, uz uslov da su u njemu zastupljene polno zrele ženke sa 25 %.

Gazdinski kapacitet (GK): Gazdinski kapacitet se izračunava kao zbir matičnog fonda i prirasta.

Uvažavajući prirodne uslove, sadašnju prisutnost mrkog medvjeda u lovištima Crne Gore, ali i neophodnost očuvanja biodiverziteta, na osnovu gore datih parametara, dajemo optimalne veličine populacije ove divljači po lovnim područjima:

<i>Lovno područje</i>	<i>Bonitet</i>	<i>MF</i>	<i>Broj rasplodnih grla</i>	<i>Prirast</i>	<i>GK</i>
Mediterransko	III	10	2	1	11
Submediteransko	III	52	10	5	57
Centralno	III	127	26	13	140
Istočno	III	98	20	10	108
Sjeverno	III	174	34	17	191
UKUPNO:		461	92	46	507

Iz prethodne tabele se može zaključiti da **gazdinski kapacitet** za mrkog medvjeda u lovištima Crne Gore iznosi **507 jedinki**.

ZAKLJUČAK:

Popunjavanjem gazdinskog kapaciteta lovišta, uz primjenu odgovarajućih mjera, propisanih ovom strategijom, ostvaruje se **osnovni cilj gazdovanja mrkim medvjedom**.

Mogućnost korišćenja: Planiranje izlučenja mrkog medvjeda potrebno je obavljati u skladu sa Planom gazdovanja mrkim medvjedom (*Ursus arctos* L.) u Crnoj Gori, odnosno Akcionim planovima koji će se donositi za svaku kalendarsku godinu.

U Planu gazdovanja mrkim medvjedom se navodi da se ukupno godišnje izlučenje iz populacije može se planirati u intervalu od 10 - 15 % od ukupnog procijenjenog broja mrkih medvjeda, a postotak se određuje od aktuelnog utvrđenog trenda populacije. Kvota od 15 % može se koristiti ako je trend u porastu, a postoji potreba da se taj trend uspori ili zaustavi. Ako takav zahvat ne bi promijenio trend, a postoje objektivni problemi sa brojem mrkih medvjeda na nekom području (lokalitetu), može se u ograničenom području planirati i zahvat veći od 15 %. Ako se zabilježi negativan trend, kvota se može odrediti i ispod 10 %, uključujući i izostanak odstrijela u pojedinim godinama ili područjima.

Na osnovu kapaciteta staništa, procijenjene veličine populacije i trenda populacije, određuje se procenat za računanje kvote, kao i apsolutni broj jedinki predviđen za izlučenje u određenoj kalendarskoj godini. Na osnovu iskustava u gazdovanju sa ovom vrstom divljači u Hrvatskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine, očekuje se da u ukupnom izlučenju udio odstrijela bude 75 - 80 %, a preostali uzroci gubitaka 20 - 25 %. Ukoliko godišnje izlučenje bude prebačeno, za toliki broj se smanjuje kvota naredne godine.

Ukupno izlučenje obuhvata legalan odstrijel, ilegalan odstrijel, odstrijel medvjeda problematičnog ponašanja, stradanja u saobraćaju i niz drugih antropogenih razloga, kao i izlučenje živih jedinki iz populacije. Mladi medvjedi koji su uz majku i ženke koje vode mlade, se ne odstrijeljuju.

Akcionim planovima koje se donose za svaku kalendarsku godinu, određuje se sezona lova na mrkog medvjeda, a odstrijel se može planirati prema procijenjenoj polnoj i starosnoj strukturi, kao i jasnijoj distribuciji, trendu i brojnosti ove vrste.

Moguće godišnje izlučivanje mrkog medvjeda (uzeto 10 % od ukupnog procijenjenog broja mrkih medvjeda) po lovnim područjima, za pun gazdinski kapacitet lovišta, kao i planirani otpad (uzeto 20% od ukupnog izlučenja) kod prirodno uzgojene divljači, dato je u sljedećoj tabeli:

<i>Lovno područje</i>	<i>Ukupno izlučivanje (odstrijel + otpad)</i>	<i>Otpad</i>	<i>Odstrijel</i>
Mediteransko	1	-	1
Submediteransko	5	1	4
Centralno	13	3	10
Istočno	10	2	8
Sjeverno	17	4	13
UKUPNO:	46	10	36

Planirani razvoj fonda mrkog medvjeda po lovnim područjima i lovnim godinama:

❖ Mediteransko lovno područje

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Polna i starosna struktura	Mladunačad 1 - 2	m	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1
		ž	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1
	Podmladak 3	m	1	0	0	1	1	0	0	1	1	1
		ž	0	1	1	0	0	1	1	1	1	1
	Mlada 4 - 6	m	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
		ž	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	Srednja 7 - 9	m	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
		ž	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	Zrela 10 +	m	0	1	1	0	0	1	1	1	1	1
		ž	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1
Ukupno MF		m	3	3	3	4	4	4	4	5	5	5
		ž	3	4	4	4	4	5	5	5	5	5
Sve ukupno MF			6	7	7	8	8	9	9	10	10	10
Prirast		m	1	0	1	0	1	1	0	1	0	1
		ž	0	1	0	1	1	0	1	0	1	0
		Ukupno	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Izlučenje		Otpad	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		Lov	0	1	0	1	0	1	0	1	1	1
		Ukupno	0	1	0	1	0	1	0	1	1	1
Ukupno (na kraju lovnog godine)			7	7	8	8	9	9	10	10	10	10

❖ Submediteransko lovno područje

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Polna i starosna struktura	Mladunačad 1 - 2	m	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
		ž	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
	Podmladak 3	m	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
		ž	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
	Mlada 4 - 6	m	6	7	6	7	6	7	6	7	6	7
		ž	7	6	7	6	7	6	7	6	7	6
	Srednja 7 - 9	m	7	6	7	6	7	6	7	6	7	6
		ž	6	7	6	7	6	7	6	7	6	7
	Zrela 10 +	m	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
		ž	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Ukupno MF		m	26	26	26	26	26	26	26	26	26	26
		ž	26	26	26	26	26	26	26	26	26	26
Sve ukupno MF			52	52	52	52	52	52	52	52	52	52
Prirast		m	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3
		ž	3	2	3	2	3	2	3	2	3	2
		Ukupno	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Izlučenje		Otpad	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
		Lov	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
		Ukupno	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Ukupno (na kraju lovnog godine)			52	52	52	52	52	52	52	52	52	52

❖ Centralno lovno područje

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Polna i starosna struktura	Mladunačad 1 - 2	m	13	14	13	14	13	14	13	14	13	14
		ž	14	13	14	13	14	13	14	13	14	13
	Podmladak 3	m	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
		ž	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
	Mlada 4 - 6	m	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15
		ž	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15
	Srednja 7 - 9	m	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15
		ž	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15
	Zrela 10 +	m	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
		ž	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
Ukupno MF		m	63	64	63	64	63	64	63	64	63	64
		ž	64	63	64	63	64	63	64	63	64	63
Sve ukupno MF			127	127	127	127	127	127	127	127	127	127
Prirast		m	7	6	7	6	7	6	7	6	7	6
		ž	6	7	6	7	6	7	6	7	6	7
		Ukupno	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13
Izlučenje		Otpad	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
		Lov	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
		Ukupno	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13
Ukupno (na kraju lovne godine)			127	127	127	127	127	127	127	127	127	127

❖ Istočno lovno područje

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Poha i starosna struktura	Mladunačad 1 - 2	m	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
		ž	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
	Podmladak 3	m	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
		ž	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
	Mlada 4 - 6	m	11	11	12	11	12	11	12	11	12	11
		ž	11	11	11	12	11	12	11	12	11	12
	Srednja 7 - 9	m	11	11	11	12	11	12	11	12	11	12
		ž	11	12	12	11	12	11	12	11	12	11
	Zrela 10 +	m	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
		ž	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
Ukupno MF		m	48	48	49	49	49	49	49	49	49	49
		ž	48	49	49	49	49	49	49	49	49	49
Sve ukupno MF			96	97	98	98	98	98	98	98	98	
Prirast		m	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
		ž	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
		Ukupno	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
Izlučenje		Otpad	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
		Lov	7	7	8	8	8	8	8	8	8	8
		Ukupno	9	9	10	10	10	10	10	10	10	10
Ukupno (na kraju lovne godine)			97	98	98	98	98	98	98	98	98	98

❖ Sjeverno lovno područje

			Lovna godina									
			26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Polna i starosna struktura	Mladunačad 1 - 2	m	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17
		ž	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17
	Podmladak 3	m	13	14	14	14	14	14	14	14	14	14
		ž	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
	Mlada 4 - 6	m	20	20	20	20	20	21	21	21	21	21
		ž	20	20	20	21	21	21	21	21	21	21
	Srednja 7 - 9	m	20	20	20	21	21	21	21	21	21	21
		ž	20	20	21	20	21	21	21	21	21	21
	Zrela 10 +	m	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
		ž	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
Ukupno MF		m	84	85	85	86	86	87	87	87	87	87
		ž	85	85	86	86	87	87	87	87	87	87
Sve ukupno MF			169	170	171	172	173	174	174	174	174	
Prirast		m	8	9	8	9	8	9	8	9	8	9
		ž	9	8	9	8	9	8	9	8	9	8
		Ukupno	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17
Izlučenje		Otpad	13	13	13	13	13	14	14	13	14	14
		Lov	3	3	3	3	3	3	3	4	3	3
		Ukupno	16	16	16	16	16	17	17	17	17	17
Ukupno (na kraju lovne godine)			170	171	172	173	174	174	174	174	174	

Prihranjivanje mrkog medvjeda: Jedna od mjera pri gazdovanju mrkim medvjedom je i kontrolisano prihranjivanje hranom biljnog i životinjskog porijekla.

Par najhladnijih zimskih mjeseci medvjed provodi u brlogu, pa nema nikakve potrebe za zimskim prihranjivanje ove vrste.

Medvjed je svaštojed, pa hrane za njega ima u lovištima u prisutnoj vegetaciji i mnoštvu sitnih životinjskih organizama. Kada ne nanosi štete ljudskim dobrima, prihranjivanje nije neophodno u periodu koji provode van brloga.

Prihranjivanje medvjeda moguće je vršiti iz sljedećih razloga:

- mogućnost praćenja i osmatranja populacije medvjeda;
- mogućnost zdravstvenog tretmana, što znači da se može brzo intervenisati u slučaju pojave bolesti;
- praćenje prirasta i brojnog stanja medvjeda;
- ekološki foto lov;
- lakše izvršenje planiranog odstrijela.

Negativne strane prihranjivanja su:

- navikavanje medvjeda na hranu iz ljudskih izvora i porast zavisnosti od nje;
- povećani rizik za prenošenje uzročnika bolesti;
- mogući sukobi između medvjeda.

U ovim slučajevima prihrana medvjeda može se planirati posebno, Akcionim planom gazdovanja za tekuću godinu, gdje će se predlaže prihranjivanje po sljedećim normativima:

- zrnastu hranu treba planirati godišnje po grlu u količini od 100 kg. Poželjno je na hranilišta iznositi voće i druge plodove (jabuke, kruške), te stočnu repu i sl.;
- sočnu hranu treba planirati godišnje po grlu u količini 100 kg;

- hranu životinjskog porijekla (klanični otpaci, lešine uginule stoke i sl.) treba planirati godišnje po grlu u količini od 150 kg.

Minimalna udaljenost mjesta hranjenja od naselja treba da iznosi 2 km, uz maksimalni broj od jednog hranilišta na 30 km².

Dakle, u slučaju gore navedenih razloga, medvjedi će se prihranjivati zrnastom, sočnom i hranom životinjskog porijekla (uginula stoka, otpaci od klaonica, pronađene strvine i sl.). Podrazumjeva se da hrana životinjskog porijekla mora biti pregledana od strane nadležne veterinarske službe.

Mjere za uređenje lovišta: U prethodnom poglavlju, naveli smo razloge kada treba prihranjivati medvjedu divljač, rekli da to treba planirati planskim dokumentima i predložili normative prihrane.

Iz tih razloga u ovom poglavlju dajemo opis hranilišta za medvjedu divljač, izbor mjesta za hranilišta i slično, kao i opis čeka, njihovu namjenu i druge podatke vezane za ove lovno-tehničke objekte.

Hranilišta - Svako hranilište mora obezbjediti maksimalnu zaštitu hrane od kvarenja i propadanja a u isto vrijeme dostupnost hrane divljači.

Kod izbora mjesta za hranilište treba obratiti pažnju na sljedeće:

- da je sunčano, zaklonjeno od vjetra, da snijeg nije dubok i da se što kraće zadržava;
- da je tlo ocjedito kako bi se što manje stvaralo blato;
- da, ako je moguće, u blizini ima vode;
- da je mirno i bezbjedno za divljač;
- da je u blizini zaklona, kako bi se divljač na putu do hranilišta što manje izlagala opasnosti.

Sastavni dijelovi hranilišta su hranilište za zrnastu hranu, hranilište za hranu životinjskog porijekla i hranilište za sočnu hranu.

Za izlaganje sočne hrane može se improvizovati nadstrešnica od priručnog materijala, kako bi se hrana (naročito silaža) zaštitila od atmosferskih padavina, tj. od propadanja.

Za animalnu hranu najbolje je učvrstiti - ubetonirati metalnu alku. Za alku će se vezivati metalna sajla ili deblja žica kojom su vezane uginule životinje, koje se izlažu na hranilištu. Ovo je potrebno raditi jer bi medvjed u protivnom odvuкао leševe izloženih uginulih životinja sa hranilišta.

Hranilišta za medvjedu divljač su trajni objekti koje svake godine treba popravljati i osposobljavati da su u funkciji (tekuće održavanje).

Uz hranilište, a na udaljenosti od 30 - 40 m istočno od istih treba napraviti jednu visoku zatvorenu čeku. Dakle, čeka mora gledati prema zapadu radi toga što sa istoka mjesec osvjetljava divljač ispred čeke. Takođe, položaj treba biti takav da se dolaskom na čeku ne prolazi pored mjesta za prihranu, kako se ne bi ostavljao miris. Pošto se medvjed lovi dočekom, lovi se u vrijeme kada je u lovištu dosta hladno. Osim što medvjed ima dobar njuh lovi se sa čeke i zbog faktora sigurnosti.

Obično su ove čeke na drvenim stubovima sa krovom na četiri vode, veće su i imaju ulaz sa strane po stepenicama pa je ulaz komotniji. Prozori su dimenzija oko 160 x 70 cm od izo stakla koje se klizno pomjera lijevo - desno tako da se može otvoriti kad i koliko treba za pucanje. Kada stručno osoblje vrši osmatranje medvjeda ne smije u toku noći silaziti sa čeke zbog mirisa koji medvjed osjeti. Sa čeke se silazi tek ujutro, a da bi se to moglo obaviti čeka mora pružati određen komfor. Čeke imaju i jednostavan pisoar - plastičnu cijev uz

stup i ukopan 70 - 80 cm u zemlju da se ne osjeti miris. Čeka mora biti dobro izolovana da se vani ne čuje normalni razgovor koji se vodi u čeki. Mrcinište bi trebalo biti ravna površina koja je nasuta sitnim bijelim pijeskom kako bi se lakše vidio odraz - kontrast lovine u mraku.

Izgled čeka je bitan jer se na osnovu toga i ostalih lovno-uzgojnih i lovno-tehničkih objekata može procijeniti odnos korisnika lovišta prema lovstvu i stanje lovišta. U izradi se koriste prirodni materijali koji se nalaze u okruženju, u četinarskim i mješovitim šumama materijal su četinari. Za čeku je bitno da su kvalitetno napravljene, da je ugao pucanja što manji, smjer pucanja okrenut prema zapadu, mora biti komforna i udobna. Po izvršenom odstrijelu ne izlazi se odmah jer je medvjed možda ranjen, već se sačeka da uginе.

U blizini hranilišta potrebno je izgraditi po jedno pojilište. Na lokalitetima gdje nema prirodnih izvora vode, predlaže se, da se na krovu visokih zatvorenih čeka postave mali četvrtasti oluci širine osnove 70 mm od bakra ili ofarbani tamno kafenom bojom, kako ne bi narušavali estetski izgled. Odvodne cijevi sa oluka, (iste boje kao i oluci) bi bile spojene sa odvodnim crijevom. Odvodno plastično crijevo (ukopano kroz zemljište) bi bilo povezano za rezervoar (čatrnju) u koji bi se slivala prikupljena kišnica, a koja bi se koristila za pojilišta u sušnom dijelu godine (u toku ljeta i jeseni).

Operativni cilj 2.5. Unaprijeđivanje postojećeg stanja populacija zeca običnog

Zec obični (*Lepus europaeus* Pall.)

Sistematska pripadnost: Sistematska pripadnost zeca običnog data je u sljedećoj tabeli:

<i>Sistematsko mjesto</i>			
1.	tip organizacije	Hordata	<i>Chordata</i>
2.	Podtip	Kičmenjaci	<i>Vertebrata</i>
3.	Klasa	Sisari	<i>Mammalia</i>
4.	Red	Lagomorfa	<i>Lagomorpha</i>
5.	Familija	Zečevi i kunići	<i>Leporidae</i>
6.	Rod	Zečevi	<i>Lepus</i>
7.	Vrsta	Zec	<i>L. europaeus</i> Pall.

Osnovne biološke karakteristike: Zec obični je jedan od najrasprostranjenijih sisara uopšte. Zec naseljava kako ravničarska, tako i brdska i planinska područja, čak i do 2.000 mnv. Ipak najbolja staništa za uzgoj zeca su ravničarski tereni nižih nadmorskih visina. Areal rasprostranjenosti mu je od Atlantika na zapadu do Urala na istoku Evrope. Nastanjuje i Englesku i najjužnije dijelove grčkih ostrva, a naknadno je unešen u Irsku i Skandinaviju. Na kraju prošlog vijeka istočna granica mu je bila rijeka Volga, a u svojoj ekspanziji je osvojio Kazahstan i stigao sve do Bajkalskog jezera. Raširio se na Daleki istok, dio zapadne Azije, istonu i južnu Afriku te Sjevernu i Južnu Ameriku. Naknadno je udomljen u Australiji i na Novom Zelandu, gdje je postao čak i nepoželjan. Trenutno naseljava svih pet kontinenata.

Tijelo zeca je valjkasto i čvrsto, zadnje noge su puno duže od prednjih, oči velike i bočno nasađene. Uši su velike, a ušne školjke tako podešene da hvataju svaki zvuk. Vid je slabo razvijen. Boja dlake je sivkasto - zeleno - žuta i varira u odnosu na okolinu (mimikrija), što ga dok leži u logi čini gotovo neprimjetnim. Prosječna težina zeca iznosi 3,5 - 4 kg. Rep je kratak, sa gornje strane crne, a sa donje bijele boje, savijen prema gore, dužine do 6 cm.

Zec je tipični biljojed i u pogledu hrane nije posebno izbirljiv. Rijetko pije vodu jer je dobija hraneći se svježom hranom, djetelinom, kupusastim povrćem i sl. Zimi traži krtolaste plodove, a u nedostatku hrane glode koru mladih stabala i odgriza terminalne pupoljke niskog rastinja. Da bi se izbjegle štete koje na ovaj način izaziva

zec, potrebno je na vrijeme podignuti hranilišta i u njima postaviti dopunsku ishranu, suhu djetelinu, sijeno, kukuruz u klip, šećernu repu, krompir itd.

Parenje počinje već u januaru ako su vremenske prilike povoljne, a poslednji okoti se nalaze još u septembru. Zečica nosi 40 - 42 dana, ali zbog superfetacije ona se često okoti već nakon 38 dana. Superfetacija ili dvostruka skotnost označava sposobnost zečice da se 3 do 4 dana prije okota ponovno pari. Zečica u jednom okotu okoti 2 - 4 mladunca, a se koti 3 - 5 puta godišnje, i na godišnjem nivou u prosjeku okoti 7 - 11 mladih. Iako je plodnost zeca velika, zbog niza činilaca realni prirast je mali. Dugogodišnja istraživanja pokazuju da svaki četvrti okoćeni zec dočeka lovnu sezonu, a skoro jedna trećina odsraslih zečeva strada u toku reproduktivnog perioda. On je direktno proporcionalan bonitetnom razredu lovno-produktivne površine lovišta. Zečići se rađaju u jednostavnom ležaju, logi, odnosno u jednostavnom udubljenju ili u dubokoj brazdi. Potpuno su pokriveni dlakom, otvorene su im oči i odmah su sposobni za samostalno kretanje. Ako ih je više (4 do 5), zečica ih iz sigurnosnih razloga razmjesti odvojeno u dva ili više ležaja. Prva im je hrana majčino mlijeko. Zečići su potpuno fiziološki i fizički zreli u dobi 12 do 15 mjeseci, ali polno su zreli i spremni za reprodukciju već nakon 6 do 8 mjeseci. Tako zečići iz prvog prolijetnog legla mogu već u istoj godini othraniti sopstveno potomstvo.

Najznačajniji prirodni kalamiteti uzrokovani su obilnim kišama, povećanjem vlage i dubokim snijegom. Na redukciju brojnosti utiču brojni neprijatelji: lisica, divlja mačka, vukovi, psi lutalice, kao i kopci, jastrebovi, sove ušare, orlovi i mogu drugi.

Zec je najbrojnija lovna vrsta u Crnoj Gori, a najviše je korišćenje ove vrste divljači. Prisutan je u svim lovnim područjima i svim lovištima. Da bi zec ostao najbrojnija lovna vrsta potrebno je preduzimati mjere zaštite od krivolova i od predatora, a u poljoprivrednim oblastima od prekomjerne upotrebe hemijskih sredstava, paljenja strnika i šteta od poljoprivrednih mašina. Jednako važno je pravilno provođenje planskog odstrijela, odnosno provođenje odstrijela do visine realnog prirasta, uz uslov da su popunjeni gazdinski kapaciteti lovišta.

Cilj gazdovanja: Cilj lovnog gazdovanja zecom običnim je održavanje brojnog stanja zdrave, stabilne i vitalne populacije zečeva na prirodan način, na nivou gazdinskog kapaciteta lovišta, sa odnosom polova 1 : 1 (muški : ženski) i dobnom strukturom kako slijedi:

- **Mladunčad** - zečevi od dana koćenja do kraja prve lovne godine;
- **Odrasla** - zečevi od početka druge lovne godine i stariji.

Metod (način) uzgoja: Divljač će se uzgajati metodom prirodnog uzgoja u otvorenom prostoru.

Kavezni uzgoj zeca

Kavezni uzgoj divljeg zeca je metoda intenzivnog uzgoja koja se koristi kako bi se kontrolisali uslovi rasta i razmnožavanja zeca u kontrolisanom okruženju. Ova praksa ima različite svrhe, uključujući proizvodnju mesa, kontrolu populacije ili uvođenje zeca u prirodu radi očuvanja ili lova. Uzgoj u kavezu donosi određene prednosti, ali i izazove.

❖ Prednosti kaveznog uzgoja:

1. Kontrola ishrane i zdravlja: U kaveznom uzgoju, uzgajivači imaju potpunu kontrolu nad ishranom, što omogućava optimalan razvoj zeca. Hrana se prilagođava potrebama životinja, što može povećati stopu preživljavanja i poboljšati kvalitet mesa.
2. Manje bolesti i parazita: U poređenju sa divljinom, kavezna okruženja su često sterilnija i manje izložena prirodnim predatorima, bolestima i parazitima.
3. Jednostavnije praćenje reprodukcije: Uzgajivači mogu lakše pratiti cikluse parenja, trudnoće i porođaja. Takođe, lakše je kontrolisati broj mladunaca i osigurati odgovarajuću brigu tokom njihovog ranog razvoja.

4. Veća kontrola genetskog materijala: Moguće je selektivno pariti određene jedinke radi poboljšanja željenih karakteristika, poput otpornosti na bolesti ili bržeg rasta.

❖ Izazovi kaveznog uzgoja:

1. Stres i ponašanje u zatočeništvu: Divlji zečevi su po prirodi plahi i slobodoljubivi. Držanje u kavezu može izazvati stres, što negativno utiče na zdravlje i reprodukciju. Ograničeni prostor često vodi do neprirodnog ponašanja.
2. Zahtev za održavanjem higijene: Kavezi se moraju redovno čistiti kako bi se izbegli razvoj bolesti i parazita. Loša higijena može izazvati širenje infekcija koje mogu uništiti populaciju.
3. Ograničena fizička aktivnost: Zečevi u kavezima nemaju dovoljno prostora za trčanje i skakanje, što može uticati na njihov mišićni razvoj i opšte zdravlje.
4. Etika: Postoji etička debata oko držanja divljih životinja u zatočeništvu, posebno zbog činjenice da mnogi smatraju da životinje koje su navikle na slobodu ne bi trebalo držati u zatvorenim prostorima.

❖ Kavezi i uslovi

Za uspešan uzgoj divljih zečeva, kavezi treba da budu dovoljno veliki kako bi omogućili minimalan nivo kretanja. Materijali moraju biti izdržljivi, jer su zečevi skloni grickanju. Takođe, kavez treba imati zaklonjeno mjesto koje imitira prirodno stanište zeca, gde se može sakriti i osećati sigurnije.

Temperatura i osvetljenje moraju biti prilagođeni, jer zečevi ne podnose pretjerane vrućine. S obzirom na to da se u prirodi zečevi oslanjaju na kamuflažu i zaklone, pružanje mjesta za skrivanje je ključno za smanjenje stresa.

❖ Ishrana

Ishrana divljeg zeca u kavezima sastoji se od sena, trave, povrća i specijalizovanih komercijalnih peleta za kuniće. Važno je pružiti dovoljnu količinu vlakana i osigurati stalnu dostupnost svježe vode.

ZAKLJUČAK:

Kavezni uzgoj divljeg zeca može biti efikasan način za kontrolu populacije, očuvanje vrste ili proizvodnju hrane, ali zahtijeva pažljivo planiranje i brigu o dobrobiti životinja.

Lovno-produktivne površine (LPP): Kod određivanja lovno-produktivnih površina za zeca običnog potrebno je voditi računa o zahtjevima zečije divljači na staništima i osiguranju one populacije zečeva običnih u lovištu koja će omogućiti racionalno i ekonomično gazdovanje zečijom divljači sa ciljem održavanja zdrave i vitalne populacije, sa što manjim štetama na šumi i poljoprivrednom zemljištu.

Za izračunavanje lovno-produktivne površine za ovu vrstu divljači, predlažemo korišćenje odgovarajućih stručnih podloga, uputstava i saznanja iz stručne literature, kao i uputstava datih u Pravilniku o metodologiji za utvrđivanje i praćenje brojnog stanja divljači i uz prethodno utvrđenu strukturu površina u lovištu, kao i tip lovišta, koristeći sljedeću tabelu:

Vrsta divljači	Vrsta kulture	Tip lovišta		
		Ravničarski (%)	Brdski (%)	Planinski (%)
Zec obični	Oranice	10 - 80	10 - 60	10 - 40
	Livade i pašnjaci	5 - 40	5 - 30	5 - 25
	Šume i šumsko zemljište	3 - 100	10 - 80	5 - 10

Bonitiranje lovišta: Bonitiranje lovišta - utvrđivanje bonitetnog razreda potrebno je obavljati u skladu sa stručnim podlogama, uputstvima i saznanjima iz stručne literature. Bonitetni razred nekog lovišta određuje se na taj način što se prvo ocijene nevedeni osnovni faktori koji uslovljavaju opstanak i razmnožavanje divljači u lovištu.

Za zeca postoji sedam osnovnih faktora koji utiču na određeni kvalitet lovišta, a to su: kvalitet zemljišta, hrana i voda, biljni pokrivač (vegetacija), mir u lovištu, konfiguracija terena, klima i opšta prikladnost lovišta. Po ocjeni navedenih faktora poentiranjem se odredi vrijednost, odnosno procenat kojim pojedini faktor učestvuje u osnovnim potrebama divljači u lovištu. Na osnovu ukupnog zbira dobijenih poena određuje se, na osnovu skale, *bonitetni razred lovišta*.

Osnovni faktori od kojih zavisi bonitet lovišta ocenjuju se na taj način što se svaki od njih, za svaku vrstu divljači, ocijeni jednom od sljedećih ocena: odličan (5), vrlo dobar (4), dobar (3) i slab (2). Pri ocenjivanju osnovnih faktora mora se imati u vidu da ne postoji idealno lovište, čiji bi se osnovni faktori idealno uklopili u jednu od navedenih ocjena, te prema tome treba nastojati da se kvalitet osnovnog faktora uvrsti u jedan od navedenih opisa, odnosno ocijeni ocjenom koja mu je najpribližnija.

Svi osnovni faktori, po svojoj vrijednosti, ne uslovljavaju podjednako opstanak i razmnožavanje ove vrste divljači u lovištu. Neki od njih imaju većeg uticaja, kao *zemljište, hrana i voda i biljni pokrov (zaklon)*, pa ih stoga i nazivamo „**glavnim**“ **faktorima**. Da bi došla do izražaja stvarna vrijednost svakog od navedenih faktora neophodno je da se svaka data ocjena pomnoži sa „**faktorom vrijednosti**“. Na ovaj način, odnosno putem poentiranja, određuje se stvarna vrijednost svakog osnovnog faktora.

Do kategorizacije osnovnih faktora došlo se putem analize svakog od njih. Tako su hrana i voda osnovne da bi neka divljač uopšte mogla da živi, te su, prema tome, hrana i voda daleko važniji od, na primer, konfiguracije terena, jer divljač može opstati na terenu nepovoljne konfiguracije ali ne i bez hrane i vode. Tako se došlo do vrijednosti, tj. procenta s kojim osnovni faktori uslovljavaju opstanak divljači, odnosno do „**faktora vrijednosti**“ koji su proporcionalni procentima. **Faktor vrijednosti** dobijen je na taj način što svakih 5 % daju vrijednost 1.

Vrijednost osnovnih faktora iznosi:

<i>Red. br.</i>	<i>Osnovni faktori</i>	<i>Vrijednost faktora u %</i>	<i>Faktor vrijednosti</i>
1.	Tlo	20	4
2.	Hrana i voda	25	5
3.	Biljni pokrov	20	4
4.	Mir u lovištu	10	2
5.	Konfiguracija terena	5	1
6.	Klima	10	2
7.	Opšta prikladnost lovišta	10	2
S V E G A :		100	

Ovako određeni faktori vrijednosti su stalni, te se prema tome data ocjena za svaki osnovni faktor uvijek množi sa istim faktorom vrijednosti. Na osnovu prednjeg, kada se data ocjena osnovnog faktora pomnoži sa stalnim faktorom vrijednosti za taj osnovni faktor, dobije se broj poena kojim je taj osnovni faktor zastupljen u nekom lovištu.

Kako ocjene osnovnih faktora, koje variraju od 2 - 5, pomnožene faktorima vrijednosti daju različit zbir poena, to zbir može varirati od 40 do 100. Međutim, kako se zbir poena od 40 dobija jedino ako su svi osnovni faktori ocijenjeni ocjenom slab (2), to lovište koje je dobilo 40 poena nema uslova za plansko gajenje divljači za koju je određivan bonitet (zeca običnog).

Prema tome, na osnovu ukupnog zbira poena svih osnovnih faktora (41 - 100), odredi se bonitetni razred lovno-produktivne površine bonitiranog lovišta po sljedećoj skali:

Od 87 - 100 poena je	I	(prvi)	bonitetni razred
Od 74 - 86 poena je	II	(drugi)	bonitetni razred
Od 60 - 73 poena je	III	(treći)	bonitetni razred
Od 41 - 59 poena je	IV	(četvrti)	bonitetni razred

Gustina populacije: Na osnovu gore pomenutog pravilnika, kao i zapažanja priznatih evropskih lovnih stručnjaka, u sljedećoj tabeli dajemo optimalnu gustinu populacije zeca običnog, na 100 ha lovno-produktivne površine:

Bonitetni razred		I	II	III	IV
Vrsta divljači	Tip lovišta	Gustina populacije			
Zec obični	Ravničarski	30	15-29	3-14	3
	Brdski	20	10-19	3-19	2
	Planinski	10	6-9	3-5	1

Gustina populacije zavisi od boniteta lovišta, a prema podacima iz važećih lovnih osnova, u lovištima Crne Gore kada je u pitanju zečija divljač, najzastupljeniji je III bonitetni razred, dok jedan mali dio lovišta pripada i II bonitetnom razredu.

Optimalni matični fond (MF): Korišćenjem raspoloživih podataka o strukturi površina u lovištima, kao i podataka iz važeće planske dokumentacije, na osnovu utvrđenih boniteta i gore datih parametara, dajemo optimalne vrijednosti lovno-produktivnih površina (LPP) i matičnog fonda (MF) po lovnim područjima:

Lovno područje	Bonitetni razred	LPP	Prosječna gustina populacije	MF
Mediteransko	III	60.000	9/100	5.400
Submediteransko	II	7.140	19/100	1.356
	III	113.260	10/100	11.326
	Σ	120.400	-	12.682
Centralno	III	172.600	9/100	15.534
Istočno	III	83.800	8/100	6.704
Sjeverno	III	109.000	8/100	8.720
UKUPNO		545.800	-	49.040

Iz prethodne tabele se može zaključiti da se lovno-produktivna površina za zeca običnog iznosi 545.800 ha, a optimalna brojnost matičnog fonda ove vrste divljači u lovištima Crne Gore iznosi 49.040 jedinki.

Koeficijent prirasta: Na osnovu gore pomenutog pravilnika, kao i zapažanja priznatih evropskih lovnih stručnjaka, u sljedećoj tabeli dajemo koeficijent prirasta, u odnosu na matični fond zeca običnog:

Vrsta divljači	Bonitetni razred			
	I	II	III	IV
Zec	0,8	0,7 - 0,8	0,6 - 0,7	0,5 - 0,6

Gazdinski kapacitet (GK): Gazdinski kapacitet se izračunava kao zbir matičnog fonda i prirasta.

Uvažavajući prirodne uslove, sadašnju prisutnost zeca običnog u lovištima Crne Gore, ali i neophodnost očuvanja biodiverziteta, na osnovu gore datih parametara, dajemo optimalne veličine populacije ove vrste divljači - gazdinskog kapaciteta, po lovnim područjima:

<i>Lovno područje</i>	<i>Bonitet</i>	<i>MF</i>	<i>Prosječni koeficijent prirasta</i>	<i>Prirast</i>	<i>GK</i>
Mediterransko	III	5.400	0,7	3.780	9.180
Submediteransko	II / III	12.682	0,7	8.876	21.558
Centralno	III	15.534	0,6	9.320	24.854
Istočno	III	6.704	0,6	4.022	10.726
Sjeverno	III	8.720	0,6	5.232	13.952
UKUPNO:		49.040		31.230	80.270

Iz prethodne tabele se može zaključiti da **gazdinski kapacitet** za zeca običnog u lovištima Crne Gore iznosi **80.270 jedinki**.

ZAKLJUČAK:

Popunjavanjem gazdinskog kapaciteta lovišta, uz primjenu odgovarajućih mjera, propisanih ovom strategijom, ostvaruje se **osnovni cilj gazdovanja** zecom običnim.

Planiranje korišćenja - odstrijel zečije divljači: Stopa korišćenja treba da bude u visini realnog prirasta, kada je gazdinski kapacitet lovišta popunjen, a do njegovog popunjenja manji od prirasta. Takođe, prilikom računanja ukupnog izlučenja (lov + otpad), potrebno je kalkulisati i sa stopom prirodne smrtnosti zeca, koja zavisi od niza faktora i može varirati od lovišta do lovišta. U lovištima sa planinskom klimom i sa zimama sa visokim snijegom i usljed nedostatka hrane u zimskom periodu, kao i zbog velikog broja predatora i pernatih grabljivica zimski gubici se u prosjeku kreću oko 30 %.

Godišnje izlučivanje zeca običnog po lovnim područjima, za pun gazdinski kapacitet lovišta, kao i planirani otpad kod prirodno uzgojene divljači, dato je u sljedećoj tabeli:

<i>Lovno područje</i>	<i>Ukupno izlučivanje (odstrijel + otpad)</i>	<i>Otpad</i>	<i>Odstrijel</i>
Mediterransko	3.780	1.134	2.646
Submediteransko	8.876	2.662	6.214
Centralno	9.320	2.796	6.524
Istočno	4.022	1.206	2.816
Sjeverno	5.232	1.570	3.662
UKUPNO:	31.230	9.368	21.862

Planirani razvoj fonda zeca običnog po lovnim područjima i lovnim godinama:

❖ Mediteransko lovno područje

		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Matični fond (MF)	m	2.695	2.700	2.700	2.700	2.700	2.700	2.700	2.700	2.700	2.700
	ž	2.695	2.700	2.700	2.700	2.700	2.700	2.700	2.700	2.700	2.700
	Ukupno	5.390	5.400	5.400	5.400	5.400	5.400	5.400	5.400	5.400	5.400
Prirast	m	1.886	1.890	1.890	1.890	1.890	1.890	1.890	1.890	1.890	1.890
	ž	1.887	1.890	1.890	1.890	1.890	1.890	1.890	1.890	1.890	1.890
	Ukupno	3.773	3.780	3.780	3.780	3.780	3.780	3.780	3.780	3.780	3.780
Izlučenje	Otpad	1.129	1.134	1.134	1.134	1.134	1.134	1.134	1.134	1.134	1.134
	Lov	2.634	2.646	2.646	2.646	2.646	2.646	2.646	2.646	2.646	2.646
	Ukupno	3.763	3.780	3.780	3.780	3.780	3.780	3.780	3.780	3.780	3.780
Ukupno (na kraju lovne godine)		5.400	5.400	5.400	5.400	5.400	5.400	5.400	5.400	5.400	5.400

❖ Submediteransko lovno područje

		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Matični fond (MF)	m	6.145	6.245	6.341	6.341	6.341	6.341	6.341	6.341	6.341	6.341
	ž	6.146	6.245	6.341	6.341	6.341	6.341	6.341	6.341	6.341	6.341
	Ukupno	12.289	12.490	12.682	12.682	12.682	12.682	12.682	12.682	12.682	12.682
Prirast	m	4.301	4.371	4.438	4.438	4.438	4.438	4.438	4.438	4.438	4.438
	ž	4.301	4.372	4.438	4.438	4.438	4.438	4.438	4.438	4.438	4.438
	Ukupno	8.602	8.743	8.877	8.877	8.877	8.877	8.877	8.877	8.877	8.877
Izlučenje	Otpad	5.881	5.986	6.214	6.214	6.214	6.214	6.214	6.214	6.214	6.214
	Lov	2.520	2.565	2.663	2.663	2.663	2.663	2.663	2.663	2.663	2.663
	Ukupno	8.401	8.551	8.877	8.877	8.877	8.877	8.877	8.877	8.877	8.877
Ukupno (na kraju lovne godine)		12.490	12.682	12.682	12.682	12.682	12.682	12.682	12.682	12.682	12.682

❖ Centralno lovno područje

		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Matični fond (MF)	m	7.398	7.580	7.767	7.767	7.767	7.767	7.767	7.767	7.767	7.767
	ž	7.389	7.580	7.767	7.767	7.767	7.767	7.767	7.767	7.767	7.767
	Ukupno	14.797	15.160	15.534	15.534	15.534	15.534	15.534	15.534	15.534	15.534
Prirast	m	4.439	4.548	4.660	4.660	4.660	4.660	4.660	4.660	4.660	4.660
	ž	4.439	4.548	4.660	4.660	4.660	4.660	4.660	4.660	4.660	4.660
	Ukupno	8.878	9.096	9.320	9.320	9.320	9.320	9.320	9.320	9.320	9.320
Izlučenje	Otpad	2.555	2.616	2.796	2.796	2.796	2.796	2.796	2.796	2.796	2.796
	Lov	5.690	6.106	6.524	6.524	6.524	6.524	6.524	6.524	6.524	6.524
	Ukupno	8.515	8.722	9.320	9.320	9.320	9.320	9.320	9.320	9.320	9.320
Ukupno (na kraju lovne godine)		15.160	15.534	15.534	15.534	15.534	15.534	15.534	15.534	15.534	15.534

❖ Istočno lovno područje

		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Matični fond (MF)	m	2.979	3.105	3.230	3.352	3.352	3.352	3.352	3.352	3.352	3.352
	ž	2.980	3.105	3.230	3.352	3.352	3.352	3.352	3.352	3.352	3.352
	Ukupno	5.959	6.210	6.460	6.704	6.704	6.704	6.704	6.704	6.704	6.704
Prirast	m	1.787	1.863	1.938	2.011	2.011	2.011	2.011	2.011	2.011	2.011
	ž	1.788	1.863	1.938	2.011	2.011	2.011	2.011	2.011	2.011	2.011
	Ukupno	3.575	3.726	3.876	4.022	4.022	4.022	4.022	4.022	4.022	4.022
Izlučenje	Otpad	997	1.043	1.090	1.206	1.206	1.206	1.206	1.206	1.206	1.206
	Lov	2.327	2.333	2.542	2.816	2.816	2.816	2.816	2.816	2.816	2.816
	Ukupno	3.324	3.476	3.632	4.022	4.022	4.022	4.022	4.022	4.022	4.022
Ukupno (na kraju lovne godine)		6.210	6.460	6.704	6.704	6.704	6.704	6.704	6.704	6.704	6.704

❖ Sjeverno lovno područje

		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Matični fond (MF)	m	4.359	4.360	4.360	4.360	4.360	4.360	4.360	4.360	4.360	4.360
	ž	4.359	4.360	4.360	4.360	4.360	4.360	4.360	4.360	4.360	4.360
	Ukupno	8.718	8.720	8.720	8.720	8.720	8.720	8.720	8.720	8.720	8.720
Prirast	m	2.615	2.616	2.616	2.616	2.616	2.616	2.616	2.616	2.616	2.616
	ž	2.615	2.616	2.616	2.616	2.616	2.616	2.616	2.616	2.616	2.616
	Ukupno	5.230	5.232	5.232	5.232	5.232	5.232	5.232	5.232	5.232	5.232
Izlучenje	Otpad	1.568	1.570	1.570	1.570	1.570	1.570	1.570	1.570	1.570	1.570
	Lov	3.660	3.665	3.665	3.665	3.665	3.665	3.665	3.665	3.665	3.665
	Ukupno	5.228	5.232	5.232	5.232	5.232	5.232	5.232	5.232	5.232	5.232
Ukupno (na kraju lovne godine)		8.720	8.720	8.720	8.720	8.720	8.720	8.720	8.720	8.720	8.720

Prihrana i prehrana zeca običnog: U toku vegetacionog perioda u svim lovištima u Crnoj Gori zečija divljač ima na raspolaganju dovoljno hrane, pa ne postoji potreba za dodatnom prihranom.

U zimskom periodu, naročito u planinskim lovištima, zbog dubokih snjegova, zečija divljač ima potrebu za dopunskom prihranom, naročito na prilazu selima. Taj period može biti različit i kreće se u prosjeku u prosjeku oko 60 dana godišnje. Prosječno za jednog zeca dnevno potrebno je 50 grama dopunske prihrane i to 35 grama kabaste hrane (sijeno) i 15 grama zrnaste hrane (kukuruz).

Najbolja zimska hrana za zečeve je suva lucerka. Od nje se prave snopići, koji se zavežu za suhu stabljiku npr. kukuruza, i tako pripremljeni se iznose na teren. Stabljike sa snopićima se zabadaju u snijeg tako da snopić sa suvom lucerkom ostaje iznad snijega u toj visini da ga zec može dohvatiti. Snopić ne treba postaviti suviše nisko, jer ako padne novi snijeg, može ga zavijati pa ga zečevi neće naći.

Drugi način vezivanja sijena je za stabla drveća. Čak i gomile sijena na smrznutom snijegu dobro služe za ishranu zečeva, iako ovo ima i slabih strana, jer ih prvi novi snijeg pokrije. Osim toga zečevi izgaze sijeno, tako da se ono pomiješa sa snijegom, zbog čega može da izazove oboljenje stomaka i crijeva. Sijeno mora da bude bez plijesni, jer ako je plesnivo izaziva katere stomaka i crijeva od čega zečevi stradaju.

Za vrijeme jakih zima zec rado jede i kukuruz, naročito u klipu. U tom periodu zečevi se povlače bliže naseljima, šumama, vinogradima i voćnjacima, pošto tamo lakše dolaze do hrane. Potreba za zimskom prehranom zečije divljači može se ublažiti unošenjem, odnosno sađenjem u lovištu metlastog zečijaka, čičoke i sličnih vrsta.

Mjere za uređivanje lovišta: Mjere uređivanja lovišta treba podređivati očuvanju i poboljšanju prirodnih staništa, i usmjeriti ka postizanju svih potrebnih uslova za život, hranjenje (ishranu), sklanjenje i razmnožavanje divljači, sa ciljem osiguranja svih uslova za lov i korišćenje divljači, bez štetnih posledica za stanište i divljač.

Za zimsko prihranjivanje zečeva najcjelishodnije je koristiti improvizovana hranilišta. Osnovno je da su na visini dostupnoj zečevima. Veličina hranilišta zavisi od broja divljači koja će koristiti hranilišta. Kod određivanja mjesta za hranilište treba nastojati da se nalazi u blizini zaklona za divljač, gdje nije izloženo jakim vjetrovima i da je osunčano. Ako se vjetar ne može izbjeći onda se sa strane hranilišta napravi od granja, trske ili nekog drugog priručnog materijala, vjetrobran koji će štititi divljač od nanosa snijega dok je na hranilištu, a ujedno služi kao zaštita od pernatih grabljivica.

Operativni cilj 2.6. Unaprijeđivanje postojećeg stanja populacija jarebice kamenjarke

Jarebica kamenjarka (*Alectoris graeca* Meissn.)

Sistematska pripadnost: Sistematska pripadnost jarebice kamenjarke data je u sljedećoj tabeli:

<i>Sistematsko mjesto</i>			
1.	Tip organizacije	Hordata	<i>Chordata</i>
2.	Podtip	Kičmenjaci	<i>Vertebrata</i>
3.	Klasa	Ptice	<i>Aves</i>
4.	Podklasa	Grebenke	<i>Carinatae</i>
5.	Red	Kokoške	<i>Galliformes</i>
6.	Familija	Koke	<i>Phasianidae</i>
7.	Rod	Alektoris	<i>Alectoris</i>
8.	Vrsta	Jarebica kamenjarka	<i>A. graeca</i> Meissn.

Osnovne biološke karakteristike: Najbolja staništa za jarebicu kamenjarku su krečnjački, kameniti tereni, obrasli travnatom vegetacijom i žbunovima - topli, mirni i suvi. Brojnija je uz kamenite ograde, kojima su ogradeni travnjaci, vrtovi i polja. Rasprostranjena je i do najviših planina.

Gornji dio tijela i grudi kamenjarke su plavičastosivi, dok su trbuh i pera ispod repa, žućkasti. Oko vrata ima jasno izražen crni okovratnik koji omeđuje izrazito bijeli podbradak. Pera, čiji vrhovi imaju dvostruku crnu liniju, daju joj zebrast izgled sa strane. Težine je oko 500 grama. Ženka je nešto teža od mužjaka.

Jarebica kamenjarka živi u jatima, koja su sastavljena od roditelja i podmlatka. Period izdvajanja u parove počinje obično krajem februara, a petnaestak dana potom počinje period parenja i traje sve do kraja nosivosti. Broj snesenih jaja u gnijezdu iznosi od 9 do 13. Vrijeme ležanja na jajima je 25 dana. Za to vrijeme ženka svakodnevno napušta gnijezdo u potrazi za hranom. U periodu dok leži na jajima ili je u potrazi za hranom ispoljava veliku opreznost. Prilikom odlaska sa gnijezda lagano ustaje, pažljivo osmatra okolinu, a zatim odlazi na pašu. Hrani se zajedno sa mužjakom koji se, dok ženka leži na jajima, zadržava 150 - 200 m od gnijezda.

Hrani se biljnom hranom, insektima i njihovim larvama. Prvenstveno je konzument svježe zelene hrane, pretežno lista pa sjemenki trava i plodova, stabljika sočnih biljaka, a nekad i podzemnih dijelova. Zoološki sastav hrane čine: gusjenice, rilaši, biljne uši, sitni pužići, mravi, leptiri, mušice i skakavci.

Pored prirodnih neprijatelja - grabljivica, jarebica kamenjarka strada najviše usljed hladnih zima, kada se mora dopunski prihranjivati. Pri tome hranu treba ostavljati na skriveno mjesto - ispod žbunja, stijena i sl. imajući u vidu njenu plašljivost i činjenicu da joj nerado prilazi.

Cilj gazdovanja: Cilj gazdovanja jarebicom kamenjarkom je održavanje zdrave populacije na nivou gazdinskih kapaciteta lovišta.

Načini uzgoja divljači: Jarebica kamenjarka će se uzgajati metodom prirodnog uzgoja u otvorenom prostoru.

Odnos polova: Teži se normalnom prirodnom odnosu polova i to 1 : 1 (muški : ženski).

Lovno-produktivne površine (LPP): Lovno-produktivne površine su oni dijelovi lovišta na kojima određena vrsta divljači ima prirodne uslove za trajni opstanak i razmnožavanje i na kojima je moguće sprovođenje mjera gajenja, zaštite i iskorišćavanja te vrste divljači, vodeći računa o interesima drugih djelatnosti i prostora u cjelini.

Kod određivanja lovno-produktivnih površina za jarebicu kamenjarku treba voditi računa o zahtjevima ove vrste na staništu, kao i osiguranju one populacije jarebice kamenjarke u lovištima koja će omogućiti racionalno

i ekonomično gazdovanje ovom vrstom s ciljem održavanja zdrave i vitalne populacije, sa što manjim štetama na ovoj vrsti divljači u lovištu.

Za izračunavanje lovno-produktivne površine za ovu vrstu divljači, predlažemo korišćenje odgovarajućih stručnih podloga, uputstava i saznanja iz stručne literature, kao i uputstava datih u Pravilniku o metodologiji za utvrđivanje i praćenje brojnog stanja divljači i uz prethodno utvrđenu strukturu površina u lovištu, kao i tip lovišta, koristeći sljedeću tabelu:

<i>Vrsta divljači</i>	<i>Vrsta kulture</i>	<i>Tip lovišta</i>		
		Ravničarski (%)	Brdski (%)	Planinski (%)
Jarebica kamenjarka	Oranice	-	10 - 20	10 - 20
	Livade i pašnjaci	-	5 - 20	5 - 20
	Šume i šumsko zemljište	-	3 - 15	3 - 15

Bonitiranje lovišta: Bonitiranje lovišta - utvrđivanje bonitetnog razreda potrebno je obavljati u skladu sa stručnim podlogama, uputstvima i saznanjima iz stručne literature.

Za jarebicu kamenjarku postoji sedam osnovnih faktora koji utiču na određeni kvalitet lovišta, a to su: kvalitet zemljišta, hrana i voda, biljni pokrivač (vegetacija), mir u lovištu, konfiguracija terena, klima i opšta prikladnost lovišta.

Bonitetni razred nekog lovišta određuje se na taj način što se prvo ocijene nevedeni osnovni faktori koji uslovljavaju opstanak i razmnožavanje divljači u lovištu. Po ocjeni navedenih faktora poentiranjem se odredi vrijednost, odnosno procenat kojim pojedini faktor učestvuje u osnovnim potrebama divljači u lovištu. Na osnovu ukupnog zbira dobijenih poena određuje se, na osnovu skale, *bonitetni razred lovišta*.

Osnovni faktori od kojih zavisi bonitet lovišta ocenjuju se na taj način što se svaki od njih, za ovu divljači, ocijeni jednom od sljedećih ocena: odličan (5), vrlo dobar (4), dobar (3) i slab (2).

Pri ocenjivanju osnovnih faktora mora se imati u vidu da ne postoji idealno lovište, čiji bi se osnovni faktori idealno uklopili u jednu od navedenih ocjena, te prema tome treba nastojati da se kvalitet osnovnog faktora uvrsti u jedan od navedenih opisa, odnosno ocijeni ocjenom koja mu je najpribližnija.

Svi osnovni faktori, po svojoj vrijednosti, ne uslovljavaju podjednako opstanak i razmnožavanje ove vrste divljači u lovištu. Neki od njih imaju većeg uticaja, kao *zemljište*, *hrana i voda* i *biljni pokrov (zaklon)*, pa ih stoga i nazivamo „**glavnim**“ **faktorima**.

Da bi došla do izražaja stvarna vrijednost svakog od navedenih faktora neophodno je da se svaka data ocjena pomnoži sa „**faktorom vrijednosti**“. Na ovaj način, odnosno putem poentiranja, određuje se stvarna vrijednost svakog osnovnog faktora.

Do kategorizacije osnovnih faktora došlo se putem analize svakog od njih. Tako su hrana i voda osnovne da bi neka divljač uopšte mogla da živi, te su, prema tome, hrana i voda daleko važniji od, na primer, konfiguracije terena, jer divljač može opstati na terenu nepovoljne konfiguracije ali ne i bez hrane i vode.

Tako se došlo do vrijednosti, tj. procenta s kojim osnovni faktori uslovljavaju opstanak divljači, odnosno do „**faktora vrijednosti**“ koji su proporcionalni procentima.

Faktor vrijednosti dobijen je na taj način što svakih 5 % daju vrijednost 1.

Vrijednost osnovnih faktora iznosi:

	<i>Osnovni faktori</i>	<i>Vrijednost faktora u %</i>	<i>Faktor vrijednosti</i>
1.	Tlo	20	4
2.	Hrana i voda	25	5
3.	Biljni pokrov	20	4
4.	Mir u lovištu	10	2
5.	Konfiguracija terena	5	1
6.	Klima	10	2
7.	Opšta prikladnost lovišta	10	2
S V E G A:		100	

Ovako određeni faktori vrijednosti su stalni, te se prema tome data ocjena za svaki osnovni faktor uvijek množi sa istim faktorom vrijednosti. Na osnovu prednjeg, kada se data ocjena osnovnog faktora pomnoži sa stalnim faktorom vrijednosti za taj osnovni faktor, dobije se broj poena kojim je taj osnovni faktor zastupljen u nekom lovištu.

Kako ocjene osnovnih faktora, koje variraju od 2 - 5, pomnožene faktorima vrednosti daju različit zbir poena, to zbir može varirati od 40 do 100.

Međutim, kako se zbir poena od 40 dobija jedino ako su svi osnovni faktori ocenjeni ocenom slab (2), to lovište koje je dobilo 40 poena nema uslova za plansko gajenje divljači za koju je određivan bonitet (jarebice kamenjarke).

Prema tome, na osnovu ukupnog zbira poena svih osnovnih faktora (41 - 100), odredi se bonitetni razred lovno-produktivne površine bonitiranog lovišta po sljedećoj skali:

Od 87 - 100 poena je	I	(prvi)	bonitetni razred
Od 74 - 86 poena je	II	(drugi)	bonitetni razred
Od 60 - 73 poena je	III	(treći)	bonitetni razred
Od 41 - 59 poena je	IV	(četvrti)	bonitetni razred

Gustina populacije: Na osnovu zapažanja priznatih evropskih lovnih stručnjaka u sljedećoj tabeli dajemo optimalnu brojnost jarebice kamenjarke na 100 ha lovno-produktivne površine:

<i>Bonitetni razred</i>		I	II	III	IV
Vrsta divljači	Tip lovišta	<i>Gustina populacije</i>			
Jarebica kamenjarka	Staništa jarebice kamenjarke	14	9 - 13	5 - 8	2 - 4

Gustina populacije zavisi od boniteta lovišta, a prema podacima iz važećih lovni osnov, kada je u pitanju jarebica kamenjarka, većina staništa pripada III bonitetnom razredu (oko 78 %), a jedan dio pripada II bonitetnom razredu (oko 22 %).

Optimalni matični fond (MF): Korišćenjem raspoloživih podataka o strukturi površina u lovištima, kao i podataka iz važeće planske dokumentacije, na osnovu utvrđenih boniteta i gore datih parametara, dajemo optimalne vrijednosti lovno-produktivnih površina (LPP) i matičnog fonda (MF) po lovnim područjima:

<i>Lovno područje</i>	<i>Bonitet</i>	<i>LPP</i>	<i>Prosječna gustina populacije</i>	<i>MF</i>
Mediterransko	II	10.850	11/100	1.194
	III	19.630	8/100	1.570
	Σ	30.480	-	2.764
Submediteransko	II	31.500	12/100	3.780
Centralno	III	51.786	8/100	4.142
Istočno	III	34.118	7/100	2.388
Sjeverno	III	47.600	8/100	3.808
UKUPNO:		195.484	-	16.882

Iz prethodne tabele se može zaključiti da lovno-produktivna površina za jarebicu kamenjarku iznosi **195.484 ha**, tako da optimalna brojnost matičnog fonda ove vrste divljači u lovištima Crne Gore iznosi **16.882 jedinke**.

Koeficijent prirasta: Na osnovu zapažanja priznatih evropskih lovnih stručnjaka koeficijent prirasta jarebice kamenjarke daje se u sljedećoj tabeli:

<i>Vrsta divljači</i>	<i>Bonitet lovišta</i>			
	I	II	III	IV
Jarebica kamenjarka	0,8	0,7-0,8	0,6-0,7	0,5-0,6

Gazdinski kapacitet (GK): Uvažavajući prirodne uslove, sadašnju prisutnost jarebice kamenjarke u lovištima Crne Gore, ali i neophodnost očuvanja biodiverziteta, na osnovu gore datih parametara, dajemo optimalne veličine populacije ove vrste divljači - gazdinskog kapaciteta, po lovnim područjima:

<i>Lovno područje</i>	<i>Bonitet</i>	<i>MF</i>	<i>Prosječni koeficijent prirasta</i>	<i>Prirast</i>	<i>GK</i>
Mediterransko	II / III	2.764	0,65	1.796	4.560
Submediteransko	II	3.780	0,65	2.457	6.237
Centralno	III	4.142	0,60	2.485	6.627
Istočno	III	2.388	0,60	1.432	3.820
Sjeverno	III	3.808	0,60	2.284	6.092
UKUPNO		16.882		10.454	27.336

Iz prethodne tabele se može zaključiti da za matični fond od 16.882 jedinke, a gazdinski kapacitet ove vrste divljači u lovištima Crne Gore iznosi 27.336 jedinki.

ZAKLJUČAK:

Popunjavanjem gazdinskog kapaciteta lovišta, uz primjenu odgovarajućih mjera, propisanih ovom strategijom, ostvaruje se **osnovni cilj gazdovanja jarebicom kamenjarkom**.

Planiranje korišćenja - odstrijel jarebice kamenjarke: Korišćenje divljači treba da se sprovodi samo u lovištima u kojima matično brojno stanje dostigne određenu - planiranu brojnost. Tada stopa korišćenja treba da bude u visini realnog prirasta.

<i>Lovno područje</i>	<i>Ukupno izlučenje (odstrjel + otpad)</i>	<i>Otpad</i>	<i>Odstrjel</i>
Mediteransko	1.796	538	1.258
Submediteransko	2.457	737	1.720
Centralno	2.485	745	1.740
Istočno	1.432	430	1.002
Sjeverno	2.284	685	1.599
UKUPNO:	10.454	3.135	7.319

Planirani razvoj fonda jarebice kamenjarke po lovnim područjima i lovnim godinama:

❖ Mediteransko lovno područje

		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Matični fond (MF)	m	1.295	1.335	1.382	1.382	1.382	1.382	1.382	1.382	1.382	1.382
	ž	1.295	1.335	1.382	1.382	1.382	1.382	1.382	1.382	1.382	1.382
	Ukupno	2.590	2.670	2.764	2.764	2.764	2.764	2.764	2.764	2.764	2.764
Prirast	m	841	867	898	898	898	898	898	898	898	898
	ž	842	868	898	898	898	898	898	898	898	898
	Ukupno	1.683	1.735	1.796	1.796	1.796	1.796	1.796	1.796	1.796	1.796
Izlučenje	Otpad	481	492	539	539	539	539	539	539	539	539
	Lov	1.122	1.149	1.257	1.257	1.257	1.257	1.257	1.257	1.257	1.257
	Ukupno	1.603	1.641	1.796	1.796	1.796	1.796	1.796	1.796	1.796	1.796
Ukupno (na kraju lovne godine)		2.670	2.764	2.764	2.764	2.764	2.764	2.764	2.764	2.764	2.764

❖ Submediteransko lovno područje

		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Matični fond (MF)	m	1.856	1.890	1.890	1.890	1.890	1.890	1.890	1.890	1.890	1.890
	ž	1.856	1.890	1.890	1.890	1.890	1.890	1.890	1.890	1.890	1.890
	Ukupno	3.712	3.780	3.780	3.780	3.780	3.780	3.780	3.780	3.780	3.780
Prirast	m	1.206	1.228	1.228	1.228	1.228	1.228	1.228	1.228	1.228	1.228
	ž	1.206	1.229	1.229	1.229	1.229	1.229	1.229	1.229	1.229	1.229
	Ukupno	2.412	2.457	2.457	2.457	2.457	2.457	2.457	2.457	2.457	2.457
Izlučenje	Otpad	703	737	737	737	737	737	737	737	737	737
	Lov	1.641	1.720	1.720	1.720	1.720	1.720	1.720	1.720	1.720	1.720
	Ukupno	2.344	2.457	2.457	2.457	2.457	2.457	2.457	2.457	2.457	2.457
Ukupno (na kraju lovne godine)		3.780	3.780	3.780	3.780	3.780	3.780	3.780	3.780	3.780	3.780

❖ Centralno lovno područje

		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Matični fond (MF)	m	2.005	2.035	2.071	2.071	2.071	2.071	2.071	2.071	2.071	2.071
	ž	2.005	2.035	2.071	2.071	2.071	2.071	2.071	2.071	2.071	2.071
	Ukupno	4.010	4.070	4.142	4.142	4.142	4.142	4.142	4.142	4.142	4.142
Prirast	m	1.203	1.221	1.242	1.242	1.242	1.242	1.242	1.242	1.242	1.242
	ž	1.203	1.221	1.243	1.243	1.243	1.243	1.243	1.243	1.243	1.243
	Ukupno	2.406	2.442	2.485	2.485	2.485	2.485	2.485	2.485	2.485	2.485
Izlučenje	Otpad	704	711	745	745	745	745	745	745	745	745
	Lov	1.642	1.659	1.740	1.740	1.740	1.740	1.740	1.740	1.740	1.740
	Ukupno	2.346	2.370	2.485	2.485	2.485	2.485	2.485	2.485	2.485	2.485
Ukupno (na kraju lovne godine)		4.070	4.142	4.142	4.142	4.142	4.142	4.142	4.142	4.142	4.142

❖ Istočno lovno područje

		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Matični fond (MF)	m	1.114	1.150	1.190	1.190	1.190	1.190	1.190	1.190	1.190	1.190
	ž	1.114	1.150	1.190	1.190	1.190	1.190	1.190	1.190	1.190	1.190
	Ukupno	2.228	2.300	2.380	2.380	2.380	2.380	2.380	2.380	2.380	2.380
Prirast	m	668	690	714	714	714	714	714	714	714	714
	ž	668	690	714	714	714	714	714	714	714	714
	Ukupno	1.336	1.380	1.428	1.428	1.428	1.428	1.428	1.428	1.428	1.428
Izlučenje	Otpad	379	390	428	428	428	428	428	428	428	428
	Lov	885	910	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
	Ukupno	1.264	1.300	1.428	1.428	1.428	1.428	1.428	1.428	1.428	1.428
Ukupno (na kraju lovne godine)		2.300	2.380	2.380	2.380	2.380	2.380	2.380	2.380	2.380	2.380

❖ Sjeverno lovno područje

		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Matični fond (MF)	m	1.850	1.875	1.904	1.904	1.904	1.904	1.904	1.904	1.904	1.904
	ž	1.850	1.875	1.904	1.904	1.904	1.904	1.904	1.904	1.904	1.904
	Ukupno	3.700	3.750	3.808	3.808	3.808	3.808	3.808	3.808	3.808	3.808
Prirast	m	1.110	1.125	1.142	1.142	1.142	1.142	1.142	1.142	1.142	1.142
	ž	1.110	1.125	1.142	1.142	1.142	1.142	1.142	1.142	1.142	1.142
	Ukupno	2.220	2.250	2.284	2.284	2.284	2.284	2.284	2.284	2.284	2.284
Izlučenje	Otpad	651	658	684	684	684	684	684	684	684	684
	Lov	1.519	1.534	1.600	1.600	1.600	1.600	1.600	1.600	1.600	1.600
	Ukupno	2.170	2.192	2.284	2.284	2.284	2.284	2.284	2.284	2.284	2.284
Ukupno (na kraju lovne godine)		3.750	3.808	3.808	3.808	3.808	3.808	3.808	3.808	3.808	3.808

Prihrana i prehrana jarebice kamenjarke: Za jarebicu kamenjarku se prehrana, niti zimsko prihranjivanje u principu ne planiraju jer ova vrsta nalazi dovoljno prirodne hrane tokom čitave godine, osim u periodu dubokih dugotrajnih snjegova, kada se udružuju u velika jata i spuštaju do nižih predjela izbjegavajući velike nanose snijega, gdje nalazi zaklon i malo ali dovoljno hrane da preživi do proljeća. Kamenjarka ne podnosi jake zime niti snijeg, jer joj perje na nogama nije gusto. Zimi se u potrazi za hranom ponekad nastanjuje i u blizini ljudskih naselja i staja (štala), koje obiluju sijenom i krmnim biljkama. U proljeće se ponovo penju na veću nadmorsku visinu. Naročito rado boravi na suvim livadama okrenutim prema jugu, isprekidanim područjima odronjenih stijena i padinama obraslim grmljem.

Mjere za uređenje lovišta: Kod mjera uređenja lovišta za jarebicu kamenjarku obično se ne planira izgradnja bilo kakvih lovnih objekata, nego se mjere svode na zaštitu staništa.

Mjere uređivanja lovišta podređuju se očuvanju i poboljšanju prirodnih staništa, i usmjeravaju ka postizanju svih potrebnih uslova za život, sklanjenje i razmnožavanje divljači, sa ciljem osiguranja svih uslova za lov i korišćenje divljači, bez štetnih posljedica za stanište i divljač.

Operativni cilj 2.7. Unaprijeđivanje postojećeg stanja populacija fazana

Fazan (*Phasianus sp. L.*)

Sistematska pripadnost: Sistematska pripadnost fazana data je u sljedećoj tabeli:

<i>Sistematsko mjesto</i>			
1.	tip organizacije	Hordata	<i>Chordata</i>
2.	podtip	Kičmenjaci	<i>Vertebrata</i>
3.	klasa	Ptice	<i>Aves</i>
4.	potklasa	Grebenke	<i>Carinatae</i>
5.	red	Kokoške	<i>Galliformes</i>
6.	familija	Koke	<i>Phasianidae</i>
7.	potfamilija	Fazani	<i>/Phasianinae/</i>
7.	rod	Fazan	<i>/Phasianus/</i>
8.	vrsta	Fazan	<i>/Phasianus spp./</i>

Osnovne biološke karakteristike: Fazan potiče iz Azije, odakle je naseljen u Evropu. Danas u mnogim zemljama Evrope, osim krajnjeg sjevera i juga, predstavlja vrlo značajnu lovnu divljač. Poznato je mnogo podvrsta fazana, nastalih na različitim staništima svog širokog areala, koji se uglavnom razlikuju po boji perja i biomasi mužjaka.

Stanište fazana su tereni sa poljoprivrednim kulturama, šikarama i šumskim zabranima na kojima ima djelova zemljišta obraslih visokom travom, trnjem i žbunjem, kao i „visokih“ šuma sa gustim podrastom, u kojima noćiva na visokim stablima. Fazanima najbolje odgovaraju ravni i blago valoviti tereni obrasli raznolikom bujnom poljoprivrednom i „niskom“ šumskom vegetacijom kao i ritska područja bez dugotrajnih stagnirajućih voda, obrasla šašom, rogozom, trskom, gustim korovom i travom. U ovakvim područjima, naročito ritskim, fazan nalazi animalne hrane u izobilju.

Živi na nadmorskoj visini do 600 metara, a i više ako mu odgovaraju prehrambeni i klimatski uslovi.

Fazan naraste u dužinu do 1 metra, od čega na rep otpada polovina dužine. Dostiže težinu do 2 kg sa rasponom krila do 75 cm. Mužjak ima lijepo ukrasno perje živih boja od kojih preovlađuje crveno-smeđa sa tamnim pjegama. Glava i vrat su zelene i modrikaste boje. Ženka je od mužjaka znatno manja, težine do 1,2 kg, neupadno zaštitne svjetlosmeđe boje sa tamnim pjegama. Polnu zrelost postiže već u prvoj godini života. Period parenja počinje već sredinom marta, kada mužjak okupi 2 - 5 ženki oko sebe, za koje se, ako je prinuđen, bori dugo i iscrpljujuće. Koka snese 8 - 16 sivo-plavičastih jaja, u gnijezdu na zemlji, na kojima leži 24 dana. Ženka se o mladim pilićima brine 10 -tak nedjelja, dok se mladi osamostale.

Noć provodi na drveću, na granama, bliže stablu. Rano ujutro ili predveče, traži hranu. Po prirodi je svaštojed. Hrani se zeljastim dijelovima biljaka, insektima, glistama, puževima, raznim sjemenjem, žitaricama, povrćem, ali i mrcinom. U toku zime, za vrijeme snjegova, neophodna mu je dopunska ishrana (žitni otpaci, kukuruz i dr.).

Fazan je, zahvaljujući njegovoj prilagodljivosti i mogućnosti vještačkog uzgoja, vrlo zahvalna lovna divljač. U uređenim šumskim lovištima fazani se love prigonom, u brdskim i poljskim lovištima pretraživanjem.

Cilj gazdovanja: Cilj gazdovanja je održavanje zdrave populacije na prirodan način uzgoja i održavanje fazana u dobrom zdravstvenom stanju i kondiciji, uz mogućnost ispuštanja vještački uzgojenih fazana.

Načini uzgoja divljači: Prirodan način uzgoja, uz mogućnost ispuštanja vještački uzgojenih fazana. Korisnici lovišta će po potrebi neposredno pred lov vršiti ispuštanje fazana. Činjenica da je tehnologija vještačke proizvodnje fazana najkompletnije riješena, opredeljuje nas da posvetimo veću pažnju vještačkom uzgoju i unošenju fazana u lovišta. Fazana treba unositi na terene sa odgovarajućim stanišnim uslovima, ali prvenstveno tamo gdje postoji povećana lovno-turistička potražnja. Unošenje fazana istovremeno smanjuje i lovni pritisak na ostale lovne vrste, prije svega na zeca i jarebicu. Pri unošenju fazana u lovište potrebno je preduzimati mjere koje će omogućiti uspjeh ovog posla, a posebno:

- pri nabavci fazančića treba obratiti pažnju na zdravstveno stanje (veterinarska potvrda) i normalnu razvijenost fazančića za određeni uzrast (veličina, operjanost, rep);
- fazančice unositi isključivo kroz prihvatilišta;
- okolina prihvatilišta prije unošenja i za vreme boravka fazančića mora biti „očišćena“ od predatora (lisice, vrane, svrake i dr.);
- u prihvatilištu se mora obezbijediti hrana, voda i zasjena za fazančice;
- prihvatilište mora biti pod stalnom kontrolom i zaštitom;
- prihvatilišta moraju biti ravnomerno raspoređena po lovištu.

O vremenu, količini i mjestu ispuštanja fazanske divljači, korisnici lovišta treba da vode propisane evidencije.

Odnos polova: Odnos polova planira se sa 1:4 ili 1:5 (muški : ženski).

Lovno-produktivne površine (LPP): Za određivanje lovno-produktivne površine za ovu vrstu divljači, predlažemo korišćenje odgovarajućih stručnih podloga, uputstava i saznanja iz stručne literature, kao i uputstava datih u Pravilniku o metodologiji za utvrđivanje i praćenje brojnog stanja divljači i uz prethodno utvrđenu strukturu površina u lovištu, kao i tip lovišta, uz korišćenje sljedeće tabele:

Vrsta divljači	Vrsta kulture	Tip lovišta		
		Ravničarski (%)	Brdski (%)	Planinski (%)
Fazan	Oranice	20 - 50	10 - 40	-
	Livade i pašnjaci	5 - 20	5 - 40	-
	Šume i šumsko zemljište	5 - 70	5 - 60	-

Bonitiranje lovišta: Bonitiranje lovišta - utvrđivanje bonitetnog razreda potrebno je obavljati u skladu sa stručnim podlogama, uputstvima i saznanjima iz stručne literature.

Za fazana postoji sedam osnovnih faktora koji utiču na određeni kvalitet lovišta, a to su: kvalitet zemljišta, hrana i voda, biljni pokrivač (vegetacija), mir u lovištu, konfiguracija terena, klima i opšta prikladnost lovišta.

Bonitetni razred nekog lovišta određuje se na taj način što se prvo ocijene nevedeni osnovni faktori koji uslovljavaju opstanak i razmnožavanje divljači u lovištu. Po ocjeni navedenih faktora poentiranjem se odredi vrijednost, odnosno procenat kojim pojedini faktor učestvuje u osnovnim potrebama divljači u lovištu. Na osnovu ukupnog zbira dobijenih poena određuje se, na osnovu skale, *bonitetni razred lovišta*.

Osnovni faktori od kojih zavisi bonitet lovišta ocenjuju se na taj način što se svaki od njih, za svaku vrstu divljači, ocijeni jednom od sljedećih ocena: odličan (5), vrlo dobar (4), dobar (3) i slab (2).

Pri ocenjivanju osnovnih faktora mora se imati u vidu da ne postoji idealno lovište, čiji bi se osnovni faktori idealno uklopili u jednu od navedenih ocjena, te prema tome treba nastojati da se kvalitet osnovnog faktora uvrsti u jedan od navedenih opisa, odnosno ocijeni ocjenom koja mu je najpribližnija.

Svi osnovni faktori, po svojoj vrijednosti, ne uslovljavaju podjednako opstanak i razmnožavanje ove vrste divljači u lovištu. Neki od njih imaju većeg uticaja, kao *zemljište, hrana i voda i biljni pokrov (zaklon)*, pa ih stoga i nazivamo „**glavnim**“ **faktorima**. Da bi došla do izražaja stvarna vrijednost svakog od navedenih faktora neophodno je da se svaka data ocjena pomnoži sa „**faktorom vrijednosti**“. Na ovaj način, odnosno putem poentiranja, određuje se stvarna vrijednost svakog osnovnog faktora.

Do kategorizacije osnovnih faktora došlo se putem analize svakog od njih. Tako su hrana i voda osnovne da bi neka divljač uopšte mogla da živi, te su prema tome, hrana i voda daleko važniji od, na primer konfiguracije terena, jer divljač može opstati na terenu nepovoljne konfiguracije ali ne i bez hrane i vode.

Tako se došlo do vrednosti, tj. procenta s kojim osnovni faktori uslovljavaju opstanak divljači, odnosno do „**faktora vrijednosti**“ koji su proporcionalni procentima.

Faktor vrijednosti dobijen je na taj način što svakih 5 % daju vrijednost 1.

Vrijednost osnovnih faktora iznosi:

<i>Redn i broj</i>	<i>Osnovni faktori</i>	<i>Vrijednost faktora u %</i>	<i>Faktor vrijednosti</i>
1.	Tlo	20	4
2.	Hrana i voda	25	5
3.	Biljni pokrov	20	4
4.	Mir u lovištu	10	2
5.	Konfiguracija terena	5	1
6.	Klima	10	2
7.	Opšta prikladnost lovišta	10	2
S V E G A :		100	

Ovako određeni faktori vrijednosti su stalni, te se prema tome data ocjena za svaki osnovni faktor uvijek množi sa istim faktorom vrijednosti. Na osnovu prednjeg, kada se data ocjena osnovnog faktora pomnoži sa stalnim faktorom vrijednosti za taj osnovni faktor, dobije se broj poena kojim je taj osnovni faktor zastupljen u nekom lovištu. Kako ocjene osnovnih faktora, koje variraju od 2 - 5, pomnožene faktorima vrednosti daju različit zbir poena, to zbir može varirati od 40 do 100.

Međutim, kako se zbir poena od 40 dobija jedino ako su svi osnovni faktori ocenjeni ocenom slab (2), to lovište koje je dobilo 40 poena nema uslova za plansko gajenje divljači za koju je određivan bonitet (fazana).

Prema tome, na osnovu ukupnog zbira poena svih osnovnih faktora (41 - 100), odredi se bonitetni razred lovno-produktivne površine bonitiranog lovišta po sljedećoj skali:

Od 87 - 100 poena je	I	(prvi)	bonitetni razred
Od 74 - 86 poena je	II	(drugi)	bonitetni razred
Od 60 - 73 poena je	III	(treći)	bonitetni razred
Od 41 - 59 poena je	IV	(četvrti)	bonitetni razred

Gustina populacije: Na osnovu gore pomenutog pravilnika, kao i zapažanja priznatih evropskih lovnih stručnjaka, u sljedećoj tabeli dajemo optimalnu gustinu populacije fazana, na 100 ha lovno-produktivne površine:

<i>Vrsta divljači</i>	<i>Bonitet lovišta</i>			
	I	II	III	IV
Fazan	30 - 60	20 - 29	10 - 19	4 - 9

Stanišni kapacitet fazana takođe zavisi od boniteta lovišta, a on prema podacima iz važećih lovnih osnova, kojima raspolaže ministarstvo nadležno za poslove lovstva, u većini lovišta Crne Gore odgovara III bonitetu (zastupljen je i II bonitetni razred), kada je u pitanju fazanska divljač. Za ovaj bonitet se prosječna gustina populacije iznosi 15 jedinki na 100 ha lovno-produktivne površine.

Optimalni matični fond (MF): Korišćenjem podataka iz važećih lovnih osnova o bonitetu i LPP (kojima raspolaže ministarstvo nadležno za poslove lovstva) i gore datih parametara, dajemo optimalne vrijednosti matičnog fonda po lovnim područjima:

<i>Lovno područje</i>	<i>Bonitet</i>	<i>LPP</i>	<i>Prosječna gustina populacije</i>	<i>MF</i>
Mediterransko	III	13.800	15/100	2.070
Submediteransko	III	12.975	15/100	1.946
UKUPNO		26.775	-	4.016

Iz prethodne tabele se može zaključiti da se lovno-produktivna površina za zeca običnog iznosi 26.775 ha, a optimalna brojnost matičnog fonda ove vrste divljači u lovištima Crne Gore iznosi 4.016 jedinki.

Koeficijent prirasta: Na osnovu gore pomenutog pravilnika, kao i zapažanja priznatih evropskih lovnih stručnjaka, u sljedećoj tabeli dajemo koeficijent prirasta fazana:

<i>Vrsta divljači</i>	<i>Bonitet lovišta</i>			
	I	II	III	IV
Fazan	1,0	0,8 - 1,0	0,6 - 0,8	0,4 - 0,6

Kako većina lovišta Crne Gore za ovu vrstu divljači odgovara III bonitetu, prosječan koeficijent prirasta iznosi 0,7 jedinki u odnosu na osnovni fond.

Gazdinski kapacitet (GK): Uvažavajući prirodne uslove, sadašnju prisutnost fazana u lovištima Crne Gore, ali i neophodnost očuvanja biodiverziteta, na osnovu gore datih parametara, dajemo optimalne veličine populacije ove vrste divljači - gazdinskog kapaciteta, po lovnim područjima:

<i>Lovno područje</i>	<i>LPP</i>	<i>MF</i>	<i>Prirast</i>	<i>Gazdinski kapacitet</i>
Mediterransko	13.800	2.070	1.449	3.519
Submediteransko	12.975	1.946	1.362	3.308
Ukupno	26.775	4.016	2.811	6.827

Gazdinski kapacitet lovišta predstavlja bonitiranjem utvrđen mogući broj divljači u lovištu (normalno brojno stanje), koji ne ugrožava gazdinsko stanje, odnosno ne dovodi do znatnijih šteta za druge privredne grane, a pri kome se održava željeni kvalitet i dobro zdravstveno stanje divljači u lovištu.

ZAKLJUČAK:

Popunjavanjem gazdinskog kapaciteta lovišta, uz primjenu odgovarajućih mjera, propisanih ovom strategijom, ostvaruje se **osnovni cilj gazdovanja fazanom**.

Planiranje korišćenja - odstrijel fazanske divljači: Stepem korišćenja ima za osnovu visinu realnog prirasta i očekivanih (prosječnih) zimskih gubitaka. Zimski gubici, u uslovima naših lovišta budu i do 40 % od proljetnog brojnog stanja. Prosječni gubici se dobijaju višegodišnjim praćenjem.

Godišnje izlučivanje fazana po lovnim područjima, za pun gazdinski kapacitet lovišta, kao i planirani otpad kod prirodno uzgojene divljači, dato je u sljedećoj tabeli:

<i>Lovno područje</i>	<i>Ukupno izlučivanje (odstrijel + otpad)</i>	<i>Otpad</i>	<i>Odstrijel</i>
Mediterransko	1.449	579	870
Submediteransko	1.362	544	818
UKUPNO:	2.811	1.123	1.688

Planirani razvoj fonda fazana po lovnim područjima i lovnim godinama:

❖ Mediteransko lovno područje

		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Matični fond (MF)	m	340	425	510	595	680	770	860	955	1.035	1.035
	ž	340	425	510	595	680	770	860	955	1.036	1.036
	Ukupno	680	850	1.020	1.190	1.360	1.540	1.720	1.910	2.070	2.070
Prirast	m	238	297	357	416	476	539	602	668	724	724
	ž	238	298	357	417	476	539	602	669	725	725
	Ukupno	476	595	714	833	952	1.078	1.024	1.337	1.449	1.449
Izlučenje	Otpad	122	170	217	265	308	359	405	471	579	579
	Lov	184	255	327	398	464	539	609	706	870	870
	Ukupno	306	425	544	663	772	898	1.014	1.177	1.449	1.449
Ukupno (na kraju lovnog godine)		850	1.020	1.190	1.360	1.540	1.720	1.910	2.070	2.070	2.070

❖ Submediteransko lovno područje

		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Matični fond (MF)	m	930	973	973	973	973	973	973	973	973	973
	ž	930	973	973	973	973	973	973	973	973	973
	Ukupno	1.860	1.946	1.946	1.946	1.946	1.946	1.946	1.946	1.946	1.946
Prirast	m	651	681	681	681	681	681	681	681	681	681
	ž	651	681	681	681	681	681	681	681	681	681
	Ukupno	1.302	1.362	1.362	1.362	1.362	1.362	1.362	1.362	1.362	1.362
Izlučenje	Otpad	486	544	544	544	544	544	544	544	544	544
	Lov	730	818	818	818	818	818	818	818	818	818
	Ukupno	1.216	1.362	1.362	1.362	1.362	1.362	1.362	1.362	1.362	1.362
Ukupno (na kraju lovnog godine)		1.946	1.946	1.946	1.946	1.946	1.946	1.946	1.946	1.946	1.946

Prihrana i prehrana fazanske divljači: U toku vegetacije, fazan najčešće vremena provodi po njivama, a u toku zime u šumi, šikarama, trsticima i remizama. Pri traženju hrane služi se kljunom i nogama. Hranu pronalazi ispod zemlje (do 6 cm). Konzumira hranu biljnog i životinjskog porijekla.

Od hrane biljnog porijekla fazan najradije konzumira nježnije lišće i pupoljke, koji dominiraju u proljećnoj ishrani. U toku ljeta a naročito jeseni konzumira sjemena divljih i kulturnih biljaka. Pored ove hrane, fazan konzumira jagodičaste i druge plodove šumske vegetacije, a naročito je koristan zbog uzimanja velikih količina insekata (10 - 30 % od ukupne hrane) insekata i njihovih larvi.

Učešće insekata u dnevnom obroku fazančica starosti do 10 nedelja može da iznosi i do 80 %. Većina insekata je štetna za poljoprivredne kulture, te je značaj prirodne ishrane fazana utoliko veći. Naročito se ističe činjenica da fazan koristi krompirovu zlaticu, koju druge vrste divljih ptica nerado konzumiraju. Mladi fazan skupi dnevno 500 - 1.000 jedinki štetnih insekata i 400 - 600 sjemenki korova, dok su kod starih jedinki u obroku pronađeni čak ostaci miševa i pacova.

Uz pretpostavku da fazan dnevno konzumira 70 - 90 grama hrane, i da hrana ima sličan sastav u toku godine jedan fazan utroši godišnje:

- 7,1 - 9,1 kg hrane životinjskog porijekla;
- 3,3 - 4,2 kg sjemenki šumskog drveća;
- 3,5 - 4,6 kg sjemeni krtoli i raznih poljoprivrednih kultura;
- 2,6 - 3,4 kg sjemeni korova, šumskog žbunja i sl.;
- 9,0 - 11,5 kg vegetativnih dijelova biljaka.

Imajući u vidu količine i raspored godišnjih padavina, temperaturu vazduha, vremenske nepogode prihranjivanje fazana treba primjenjivati u toku zime, i to dnevno po jednoj jedinki sa 50 grama zrnaste hrane (kukuruz, pšenica i sl.) i 20 grama sočne hrane (repa, mrkva, kupus, keleraba, kelj, čičoka, otpaci od voća i sl.), što treba vršiti po potrebi.

Hrana se donosi dnevno ili svaki drugi dan. Najbolje je izlagati hranu ujutru jer su fazani u traženju hrane najaktivniji ujutru i uveče. U slučaju većih padavina fazan se preko cijelog dana zadržava u blizini hranilišta.

Mjere za uređivanje lovišta: Ukoliko se prihranjuje, hranilišta za fazane prave se na mirnim i neprohodnim mjestima, zaklonjenim od vjetra, blizu skloništa i noćevališta. Najbolje da se prave na čistinama, blizu gustiša u kome se fazan krije, tako da ima pregled terena kako ga štetočine ne bi iznenadile.

Za prihranjivanje fazana najčešće se hranilišta inprovizuju ili ako se grade onda su to jednostavna hranilišta sagrađena od priručnog materijala, prilagođena prostoru u kome se postavljaju.

Hranilišta za ovu divljač imaju oblik koso položenog krova sa prednjom visinom oko 80 cm i stražnjom oko 40 cm. Za pokrivanje krova uzima se slama, trska, kukuruzovina, daske i sl. Prednja strana mora biti okrenuta suncu. U onaj dio hranilišta koji je najbolje zaštićen od kiše i snijega stavlja se suvi pijesak u kojem se fazani mogu prpošiti.

Korišćenjem prirodnih pogodnosti koje pruža okolina, grmlje, živice, kupiništa i slično i nabacivanjem grana na njih, stvaraju se prostori gdje se tokom zime može izlagati hrana, odakle je divljač nesmetano uzima.

Bez obzira na to o kakvom se hranilištu radilo uz hranu se obavezno dodaje i pijesak koji je nužan radi probave. Korisno je mješanje hrane sa pljevom, jer se pernata divljač zagrijava čeprkajući po pljevi.

U zapadnoj i centralnoj Evropi, a zadnjih godina i u nekim lovištima u Srbiji, fazani iz vještačkog uzgoja se izlovljavaju na posebno uređenim „poligonima“, gde se ispuštaju u kratkom vremenskom intervalu prije lova. Postotak iskorišćavanja u ovakvim lovovima je izuzetno visok, pa je taj način izlovljavanja izuzetno ekonomičan. Preporučujemo uređivanje ovakvih poligona u lovištima u kojima postoji povećan lovni pritisak lovaca turista.

Smatramo da u narednom periodu treba intezivirati rad fazanerija i povećati proizvodnju fazana na taj način.

Savremena tehnologija proizvodnje fazana

Pod savremenom tehnologijom proizvodnje fazana podrazumijeva se takva tehnologija, koja će obezbijediti dobijanje podmlatka, sposobnog da se sa što manje gubitaka uklopi u prirodni ambijent po ispuštanju u lovišta.

Da bi se postigli ciljevi date proizvodnje, neophodno je obezbijediti nekoliko preduslova:

- izbor pogodne lokacije za fazaneriju;
- odgovarajuća veličina i raspored potrebnog prostora;

- siguran izvor kvalitetne i jeftine energije;
- izbor prave opreme u proizvodnji fazančića;
- kvalitetna hrana za sve uzraste fazančića;
- stalni nadzor veterinarske službe;
- kvalifikovana radna snaga;
- dobar izbor prihvatilišta i kvalitetna njega u prihvatilištu do spontanog razlaza fazančića po lovištu;
- siguran i brz transport do prihvatilišta u lovištu.

Izbor pogodne lokacije za fazaneriju: Pogodna lokacija za fazaneriju je jedan od nezaobilaznih preduslova za dalju uspješnu proizvodnju fazančića. U zavisnosti od željenog kapaciteta fazanerije, lokacija treba da ispunjava sljedeće uslove:

- da se nalazi na provjetrenom mjestu;
- da se nalazi na ravnoj ili blago nagnutoj podlozi, ka jugu;
- teren treba da bude suv i ocjedit;
- treba da bude dovoljno udaljen od stalno naseljenog mjesta (najmanje 500 m od najbliže naseljene kuće);
- da je povezano dobrim putem, sa javnim putevima;
- da je obezbijedena kvalitetna električna energija;
- da ima dovoljne količine kvalitetne pijaće vode.

Određivanje veličine i rasporeda prostora fazanerije: Veličina lokacije mora da zadovoljava sljedeće uslove:

- Volijere za odraslije (preko 4 nedjelje starosti) fazančiće, trebaju da imaju prostora najmanje 2 m² po fazančetu;
- Volijere - Ispusti za fazančiće do 4 nedjelje starosti, treba da obezbijede najmanje 1 m² po fazančetu;
- uzgojni boksovi (uzgojne prostorije) sa grijanim podom, treba da obezbijede prostor sa oko 25 - 30 fazančića na 1 m².

Ako se tome dodaju potrebni prostori za ostale objekte u fazaneriji, jasno je da i najmanja fazanerija, kapaciteta 5.000 fazančića godišnje treba da ima obezbijđenih 1,5 ha površine.

Raspored prostora u fazaneriji, treba da bude tako postavljen da fazančići prolazeći kroz različite faze uzrasta prelaz lako iz jednog objekta u drugi, bez hvatanja, pretjerivanje kroz sisteme hodnika, sa jednog u drugi kraj fazanerije. Što manja hvatanja fazančića manja je i domestikfikacija, a manje je i stresnih situacija.

Ako je tehnologija dobro postavljena, fazančići se hvataju samo dva puta tokom proizvodnje:

- 1) prilikom premještanja iz valjaonika u uzgojne boksove i
- 2) prilikom transporta iz prihvatilišta u lovišta.

Siguran izvor kvalitetne i jeftine energije: Energija je jedan od bitnih preduslova za uspješnu proizvodnju fazančića. Potrebna je u obliku električne i toplotne enerije.

Električna energija je neophodna prije svega kao pogonska energija u inkubatore, valjaonike pa i cirkularne pumpe i druge aparate i uređaje u fazanerije. Električna energija je najskuplji vid energije i zato se mora racionalno trošiti, kako bi proizvodnja fazančića bila konkurentna na tržištu. Pored pogonskih funkcija električna energija se koristi i za zagrijavanje inkubatora i valjaonika gdje je nezamjenjiva, pa je nemoguće izbjeći njenu upotrebu u toj fazi proizvodnje fazančića.

Toplotna energija je potrebna u mnogo većim količinama i u dužem period tokom proizvodnje fazančića, pa je neracionalno trošiti električnu energiju kao izvor toplotne energije. Potrebno je bilo pronaći siguran a jeftin

izvor toplotne energije, koji bi mogao poslužiti u proizvodnji fazančića. Dobre rezultate je dao sistem sa toplim (grejnim) podom. Glavna odlika ovog sistema je što se kao osnovni izvor toplote mogu koristiti najjeftiniji izvori kao što su ugalj, drvo (pa i otpadno) ili bilo koja pogodna biomasa. Uzgojem fazančića na grijanom podu od prvog dana dobija se nekoliko prednosti:

- fazančići od prvog dana koriste cijelu površinu prostorije, jer je svuda u prostoriji jednako toplo, pa i u uglovima koji su znali da prave najviše problema u takvom uzgoju;
- obezbijedena im je potrebna toplota i na samom podu i u zoni fazančića na nekoliko cm iznad poda, što nije slučaj sa grijanjem odozgo (vještačke kvočke), gdje se grije vazduh koji kao topliji odlazi u visine, tako da je u tim prostorijama u plafonu najviša temperatura a pod je često previše hladan, što dovodi do gomilanja fazančića, koji je penju jedan drugom na leđa, kako bi se zaštitili od prehladnog poda;
- treća i možda najveća prednost ovog sistema je što je to tzv. niskotemperaturno grijanje, za čiji pogon se veoma lako i relativno jeftino može iskoristiti i sunčeva energija, preko solarnih bojlera (s obzirom da proizvodnja fazančića u fazanerijama teče od samog proljeća do najžarkijeg ljeta, kada sunca imamo i više nego dovoljno).

Ova racionalizacija, prelaskom na podni sistem sa grejnim podom, od samog početka proizvodnje, donosi uštede od 50 - 85 % u korišćenju toplotne energije, koja vuče gotovo $\frac{1}{3}$ cijene proizvedenog fazančeta. Naravno, to se automatski odražava na konkurentnost tako proizvedenih fazančića.

Izbor prave opreme u proizvodnji fazana: Leženje fazana je veoma specifično u odnosu na leženja većine drugih ptica, naročito ptica domaćih vrsta, i za to je potrebna odgovarajuća toplota i znatno veća vlažnost nego kod drugih vrsta ptica.

Obezbeđivanje potrebne vlažnosti uz datu temperaturu je veoma teško rješivo, najbolje rezultate je dao proizvođač Victori-a iz Italije. Svaka zamjena inkubatora sa nižim cijenama daje daleko slabije rezultate tako da se ta „ušteta“ istopi već prve godine rada inkubatora. Ovaj problem su naročito iskazuje na valjaonicama, odnosno prilikom poslednje faze leženja fazančića. Zato za leženje fazana preporučuju se inkubatori Victoria.

Ako se primijeni podni sistem grijanja uzgojnih prostorija, nema potreba za baterijama, jer se pilići od prvog dana stavljaju na grijani pod.

Sistem podnog grijanja pored klasičnih kotlova mora da bude opremljen valjanim cirkulacionim pumpama, koje će prema potrebi potiskivati toplu vodu u sve uzgojne prostorije, u skladu sa diktatom iz termostata.

Termostati moraju da budu precizni za mogućnošću regulacije na $0,5^{\circ}\text{C}$.

Cijevi u sistemu podnog grijanja mogu da budu i obične vodovodne cijevi od crne plastike, jer temperature vode u sistemu ne bi inače smjela da bude veća od 50°C , dok ta plastika izdržava bez deformacija i preko 60°C . Sigurnosni termostat treba da obezbijedi da ne dođe do pregrijavanja sistema preko date temperature.

Kvalitetna ishrana za sve uzraste fazana: Može se reći da je odgovarajuća hrana u proizvodnji fazana najvažniji uslov za uspješnu proizvodnju.

Postoji dosta proizvođača hrane za fazane, ali nijesu svi kvalitetni, tako da treba odabrati one najkvalitetnije, bez obzira na cijenu. Nedostatak bilo kog elementa u koncentratu za fazane u bilo kojoj mjeri je primijetan pri uzgoju fazančića.

Ponekad je dobro i pored dobre hrane dodavati i vitaminske komplekse, pa i kvalitetnu bjelančevinu u vidu belvintina, što će se sigurno odraziti na kvalitet proizvedenih fazančića.

Iskustva pokazuju da je fazanima u svim uzrastima neophodno dodavati i zelenu hranu (ako je već nemaju u volijerima).

Kvalitetna voda je neophodna od prvog dana. Vodu treba mijenjati u početku najmanje dva puta dnevno a kasnije je dovoljno i jednom, s tim što pojilice svaki put treba oprati. Ukoliko je voda prejako hlorisana divljač će je izbjegavati.

Da bi fazani mogli normalno rasti i razvijati se za njihovu ishranu moraju se obezbijediti neophodne hranjive materije: protein, masti, ugljeni hidrati, mineralne materije i vitamin.

Stalni nadzor veterinarske službe: S obzirom na prilično izmijenjene uslove u kojima se fazani proizvode i na veliku koncentraciju divljači tokom proizvodnje, postoji niz opasnosti da dođe do različitih infekcija, pa i naglog širenja bolesti. Zato je stalni nadzor veterinara u fazaneriji neophodan. Sve preventivne i kurativne mjere treba isključivo sprovoditi po savjetu i nalogu veterinara.

Prva vakcinacija fazančića će se po nalogu veterinara vršiti u uzrastu od 2 - 3 nedjelje. Kako se fazančići nebi hvatali treba pribjeći vakcinaciji aerosolom (sprejom) u zarvorenoj prostoriji. To se vrši vakcinom „Lesoto“ i trajnost zaštite je negdje do 5 mjeseci, što je dovoljno do sezone lova.

Jedinke ostavljene za matično jato se negdje krajem avgusta ponovo vakcinišu, vakcinom „TB Mukteswar“, u grudni mišić sa po 0,2 kubna centimentra.

Krajem marta naredne godine, prilikom definitivnog izbora matičnog jata vrši se ponovo vakcinacija po istom postupku kao predhodna. Tom prilikom se vrši i debikiranje kljunova i sječenje ostruga kod pijetlova.

Kvalifikovana radna snaga: Za ovakvu u suštini veoma osjetljivu proizvodnje treba obezbijediti dovoljan broj kvalifikovanih radnika. Ovi radnici pored kvalifikovanosti moraju zadovoljiti i osnovni kriterijum savjesnosti. Poželjno je da u fazaneriji postoji upravnik fazanerije koji treba da bude odgovarajuće struke veterinarske, poljoprivredne (živinarstvo) ili šumarske sa odličnim poznavanjem cijelog ciklusa proizvodnje fazana. Pored kvalifikovanog radnika fazanerija treba da ima i dovoljan broj nekvalifikovanih radnika koji će raditi u dvije ili tri smjene.

Dobar izbor prihvatilišta: Ne treba praviti stalna prihvatilišta, zatvorena sa svih strana žičanom mrežom i sa zidanim objektima, iz sljedećih razloga:

- to je sa jedne strane nepotrebno skupo;
- sa druge strane krije niz opasnosti od zagađivanja terena;
- fazančiće suviše domestikizira;
- takvi objekti su uglavnom u blizini naselja;
- takvi fazančići ne mogu se spontano razilaziti, upoznavajući okolinu, nego se moraju hvatati i prenositi na neki novi teren nepoznat fazančićima.

Prihvatilišta treba praviti kao privremena od ograde od žičane mreže visine do 2 m razvučena uz pobijeno kolje ili postojeće drveće, na izabranom terenu npr. 2 kotura takve mreže čine 100 m dužine, što može da prihvati 300 fazančića, što se smatra i optimalno.

Već prvih dana će najhrabrijii fazančići da izlijeću u okolinu, da bi se pred veče vratili (treba ih pustiti u prihvatilište). Svaki sljedeći dan će sve više fazančića napuštati prihvatilište, da bi negdje oko petnaestog - dvadesetog dana gotovo svi izlijetali i sve ih je manje uveče dolazilo na noćenje u prihvatilište. To je znak da su fazančići priviknuti na spoljašnje prirodne uslove i da ogradu treba pokupiti i prenijeti na neko drugo mjesto i za drugu partiju (ili da se ostavi za sljedeću godinu).

Ako i poslije podizanja ograde nastavimo sa davanjem hrane na starim mjestima pa i u okolini, uz postojanje vode zadržaćemo fazane sve do sezone lova.

Za transport fazančića do prihvatilišta u lovištu treba birati hladovinu, bilo noću ili u toku ranih jutarnjih sati. Prevozno sredstvo treba da bude odgovarajuće i da tokom transporta fazančići imaju dovoljno vazduha ali ne i promaju. Treba da budu pakovani po 10 - 20 u odgovarajuće sanduke (kutije ili kasete) od drveta ili plastike, da nebi dolazilo do povreda prilikom transporta.

Ako se budemo pridržavali datih upustava imamo mogućnosti da proizvedemo maksimalan broj kvalitetnih fazančića, sposobnih sa se kvalitetno uklope u prirodne ambijente naših lovišta, bez većih gubitaka, uz konkurentne cijene na tržištu.

4.1. Uzgoj divljači u uzgajalištima

Intezivno gajenje krupne divljači u ograđenim šumskim prostorima - ograđenim lovištima predstavlja specifičan vid lovnog gazdovanja koji u sebi sadrži izvjestan tehnološki proces. Prema definiciji CIC-a (Međunarodnog savjeta za očuvanje divljači i prirode) „*ograđenim lovištem smatra se površina (nezavisna od veličine) oko koje je postavljena ograda i koja je namijenjena gajenju divljači*“. U ovoj definiciji naglašava se ograničena mogućnost kretanja, neophodne životne potrebe divljači, što može dovesti do opadanja reproduktivne sposobnosti divljači.

Osnovni nedostaci ograđenih lovišta - uzgajališta, u poređenju sa otvorenim su:

- ograničen izbor prirodne hrane;
- oštrije izraženo djelovanje ekološki ograničavajućih faktora;
- narušavanje nagoni determinisane socijalne strukture i sezonskog ponašanja;
- povećana opasnost od pojave infektivnih, parazitskih i drugih oboljenja;
- manja heterogenost geofondova divljači;
- pretjerano izrabljivanje staništa.

Lovno-uzgojni cilj intezivnog gajenja krupne divljači u ograđenim lovištima sa gledišta savremenih intencija lovstva, je dostizanje i održavanje brojnog stanja zdrave i kvalitetne divljači u odgovarajućoj srazmjeri sa datim lokalnim i vremenskim uslovima, i to su one vrste kojima stanišni uslovi najviše odgovaraju.

Specifičnosti gajenja divljači u ograđenim površinama, naznačene su i u samoj definiciji „ograđenog lovišta“ datoj od strane CIC-a.

Do danas su se definisali sljedeći ciljevi koji uslovljavaju potrebu gajenja krupne divljači u uzgajalištima, a to su:

- očuvanje preostalog fonda divljači;
- naseljavanje divljači (introdukcija i reintrodukcija);
- intezivno gazdovanje (trofej ili meso);
- „reprocentri“ (poboljšanje geofonda);
- „fenocentri“ (očuvanje prirodnog fenotipa);
- smanjenje šteta od divljači (prevashodno na poljoprivrednim i šumskim kulturama izvan lovišta);
- inteziviranje lovnog turizma.

Pri izboru staništa za formiranje uzgajališta mora se imati izoštreniji kriterijum u odnosu na otvorena lovišta, jer su ovdje gustina populacije i intezitet uzgoja znatno veći, a radijus kretanja i mogućnost izbora hrane ograničeni.

Osnovni ciljevi ovakovog načina uzgoja su:

- stvaranje fonda divljači za naseljavanje okolnih površina na kojima divljači nema;
- povećanje lovne ponude i povećanje mogućnosti lova divljači za kraće vrijeme;
- povećanje gustine prirodne populacije divljači u lovištima u kojima je ona znatno smanjena;
- povećanje trofejne vrijednosti intezivnim mjerama uzgoja.

Mjere uzgoja se primjenjuju uglavnom, kao i kod uzgoja u slobodnoj prirodi.

Pravilnikom o načinu i uslovima za uzgajanje divljači i sadžini i načinu izrade programa uzgoja divljači. („Službeni list CG“, broj 52/19) bliže su propisani način i uslovi za uzgajanje u objektima za kontrolisano gajenje - uzgajalištima, kao i sadržina i način izrade programa uzgoja divljači.

Prema odredbama ovog pravilnika, u uzgajalištima se mogu uzgajati sljedeće vrste divljači: jelen lopatar (*Dama dama* L.), jelen obični (*Cervus elaphus* L.), muflon (*Ovis musimon* Pall.) i divlja svinja (*Sus scrofa* L.), a u slučaju aklimatizacije prije reintrodukcije (ponovnog naseljavanja) i srna obična (*Capreolus capreolus* L.).

Uzgajalište treba da bude ograđeno ogradom, da ima dovoljan broj hranilišta, koja su ravnomjerno po čitavoj površini uzgajališta i najmanje jednu osmatračnicu za praćenje divljači, dok uzgajališta treba da bude od 60 do 1.000 ha.

Ograda uzgajališta treba da bude izrađena na način kojim se sprječava izlazak divljači iz uzgajališta i ulazak drugih vrsta divljači i životinja u uzgajalište, sa minimalnom visinom za: jelena običnog 2,2 m, jelena lopatara i divlju svinju 2 m, muflona i srnu 2,5 m.

U uzgajalištima treba da bude obezbijeđena dovoljna količina hrane i vode, u skladu sa fiziološkim potrebama divljači i odgovarajuća zdravstvena zaštita, da budu zaštićena od buke, radi zaštite divljači od stresa, kao i da bude obezbijeđena odgovarajuća stručna služba za poslove uzgoja, zaštite i lova divljači.

Reprodukcija i uzgajanje divljači u uzgajalištima vrši se na osnovu programa uzgoja divljači. To je planski dokument koji donose privredna društva, preduzetnici i druga pravna lica na period od pet godina, uz saglasnost ministarstva nadležnog za poslove lovstva. Program uzgoja divljači sadrži: uvod, podatke o uzgajalištu (osnovne podatke o uzgajalištu, prirodne i druge uslove staništa, prikaz vrsta i broja divljači i opis tehničke opremljenosti uzgajališta), podatke o gazdovanju sa divljači i uzgajalištem (smjernice budućeg gazdovanja, prikaz plana i izvršenja plana prihrane i prehrane, prikaz plana i izvršenja plana izlučivanja i izgradnju i održavanje neophodnih ograda i drugih lovnih objekata).

Jelen obični (*Cervus elaphus* L.)

Osnovne biološke karakteristike: Na srednjoevropskim prostorima jelena ubrajaju u najljepšu i po trofejima najdragocjeniju lovnu divljač. U najbolja staništa u Evropi ubrajaju se šume Poljske, Češke, Mađarske, Rumunije, Slovenije, Hrvatske i istočne Srbije. U Crnoj Gori naseljen je u Nacionalnom parku „Biogradska gora“ - Kolašin.

Jelen je snažna i dobro građena lovna divljač, čiju muskulaturu karakterišu visoke noge, široke grudi, dugačak sa strane spljošten vrat, glava naprijed izdužena, uši izvučene i podugačke, rep dužine oko 25 cm (zakržljao). Boja dlake je žuto-crvenkasta sa otvoreno svijetlom bojom trbuha i blijedo-žućkastim poljem pri repu.

Težina jelena zavisi od vrste lovišta. U planinskim lovištima iznosi do 200 kg. U nizijskim lovištima težina mu je znatno veća, čak, ali rijetko i do 300 kg. Za razliku od mužjaka ženka (košuta) je teška između 120 i 150 kg ili približno 60 % težine mužjaka. Jelen potpunu tjelesnu težinu dostiže u 7-moj ili 8-moj godini, a košuta već u 5-moj godini starosti. Naraste i do 150 cm visine, dužine 2 - 2,75 metara.

Razlika između mužjaka i ženke je i u sljedećem: odrastao jelen ima jako razvijene parogove (rogovlje), odnosno koštane tvorevine istog sastava kao i skelet, za razliku od ženke, koja i ako ih ima, što je vrlo rijetko, tada su jako mali. Oni kod jelena izrastaju i otpadaju svake godine. U stvar, već u 8-mom mjesecu starosti na čeonj kosti ispod kožnih nabora javljaju se dva koštana izraštaja - rožišta, na kojima kasnije izraste parogovlje. Prvo parogovlje počinje da raste krajem prve godine starosti. Oni su tada tanki, visine do 15 cm, nemaju parožaka, niti ruže - odebljalog spoljnog prstena između roga i rožišta, a pokriveni su kožnom navlakom zvanom lika, runje ili bast. Pošto su u obliku dva šila, jelena u toj dobi zovemo jelen šilaš. Prve parogove jelen čisti od kožne navlake u jesen iste godine, a odbacuje ih u proljeće sljedeće godine, kada nakon par dana poslije odbacivanja počinje rast drugog parogovlja. Sada oni već izrastu do 50 cm visine i imaju jedan parožak u blizini male ruže koji se zove nadočnjak. Jelena koji nosi ovakvo rogovlje, koje liči vilama, zovemo vilaš. U uslovima dobre ishrane u lovištu, na sredini roga, okrenut naprijed, kao uostalom i nadočnjak, može izrasti i još jedan parožak nazvan srednjak. Ovo drugo, kao i svako naredno parogovlje, jelen odbacuje krajem februara ili početkom marta. Kod trećeg parogovlja, a opet u uslovima dobre ishrane, na vrhu se od više parožaka formira kruna. Postoji mogućnost formiranja i sljedećih parožaka: između krune i srednjaka vučjak, između srednjaka i nadočnjaka ledenjak. Uvijek su novoformirani parogovi mekani, presvučeni kožnom navlakom punom krvnih sudova kroz koje se dostavljaju hranljive materije neophodne za rast parogovlja. Čišćenjem o mlada stabla ili grmlje, u julu, kada je inače rast parogovlja završen, jelen već uvelu kožnu navlaku odbacuje.

Jelen je biljojed - preživar. Hranu uzima pašom, brstom, zobjem šumskih plodova (žira, kestena, divljeg voća i dr.). Odrasloj životinji potrebno je 5 - 6 kg hrane dnevno, za čije preživljanje jelenska divljač opet dnevno utroši 5 - 6 sati. Jelenska divljač danju miruje, a na pašu izlazi u večernjim satima i na njoj ostaje do prvih jutarnjih sati sljedećeg dana.

Polnu zrelost jelen dostiže krajem druge godine života, ali u parenju učestvuje najčešće sa 5 - 6 godina starosti. Vrijeme parenja karakteriše rika mužjaka i njihova međusobna borba oko ženki. Vrijeme parenja traje 5 nedjelja. Za vrijeme rike jelen slabo pase i tada može da oslabi 30 - 40 kg. Oplođena košuta nosi 34 - 36 nedjelja. Oteli obično samo jedno mlado - jelenče koje je svijetlo-žute boje sa bijelim pjegama.

Cilj gazdovanja: Ciljevi gazdovanja jelenom običnim u uzgajalištima je da se sprovođenjem odgovarajućih mjera uzgoja, zaštite i lova uspostavi i održi propisana struktura (starosna i polna) sa jedinkama tjelesno srednje razvijenim i osigura produkcija mesa i trofeja srednje do pojedinačno visoke trofejna vrijednosti. Krajnji cilj je povećanja lovne ponude i mogućnosti ulova za kraće vrijeme, kao i prikupljanje podataka relevantnih za proučavanje uzgoja.

Gazdinska starost: Gazdinska starost kod oba pola jelena običnog se određuje na 12 godina, koja nastupa 31. marta dvanaeste lovne godine računajući vrijeme dolaska na svijet (telenje) kao prvu lovnu godinu.

Dobna struktura divljači za oba pola:

- **Mladunčad** - telad od dana telenja do kraja prve lovne godine;
- **Podmladak** - jelenska divljač tokom druge lovne godine - (24 %);
- **Mlada** - jelenska divljač tokom treće, četvrte i pete lovne godine (38 %);
- **Srednja** - jelenska divljač tokom šeste, sedme i osme lovne godine (24 %);
- **Zrela** - jelenska divljač tokom devete lovne godine, kao i grla iznad starija od devet godina - (14 %).

Metod (način) uzgoja: Jelen obični će se uzgajati u objektima za kontrolisano gajenje - uzgajalištima, na način i pod uslovima utvrđenim Pravilnikom o načinu i uslovima za uzgajanje divljači („Službeni list CG“, broj 66/12).

Osnovna karakteristika ovakvog načina gajenja jelena običnog je da se grla tokom cijele godine drže u ograđenom prostoru. Preduslov za ovo je podizanje odgovarajuće ograde i unutrašnje uređenje prostora uzgajališta. Unutrašnji prostor uzgajališta može biti izdijeljen na manje površine (1 - 4 ha) radi pregorskog

načina ispaše, odvajanja mužjaka od ženki, kao i teladi od majke. Pošto osnovnu hranu divljač obezbjeđuje na paši, to je prilikom formiranja uzgajališta potrebno obezbijediti što veće travnate površine.

Odnos polova: Odnos polova predviđa se sa 1 : 1 (muški : ženski).

Gustina populacije: Gustina divljači po jedinici površine je velika i može ići do 25 jedinki po hektaru.

Prirast: Prosječan koeficijent prirasta kreće se 0,6 - 0,8 u odnosu na broj polno zrelih košuta, tj. košuta starijih od dvije godine.

Prihrana i prehrana: Hrana koju jelenska divljač nalazi u prirodi tokom cijele godine sastoji se od biljaka i plodova koje nalazimo na određenim lokalitetima u manjim ili većim količinama, zavisno od vremenskih prilika ili o količinskom urodu sjemena biljaka koje divljač koristi u ishrani. Količina i kvalitet te hrane zavisi od godišnjeg doba i vremenskih uslova.

U periodu kada je količina prirodne hrane potrebna je prihrana jelena običnog. Normativi za prihranu jelena lopatara se sljedeći:

➤ kabasta hrana (sijeno, lucerka i djetelina):	2 kg/dan/grla;
➤ zrnasta hrana (kukuruz i zob):	1 kg/dan/grla;
➤ so se iznosi tokom cijele godine u količini:	2,0 kg/god/grla.

Jelen lopatar (*Dama dama L.*)

Osnovne biološke karakteristike: Jelen lopatar je alohtona - strana vrsta divljači, čija je pradomovina Mala Azija, istočno Sredozemlje sve do Irana i Iraka.

U Evropu, gdje se uspješno prilagodio, naseljavanje započinje u III vijeku, za vrijeme i na područje Rimskog carstva. Danas je rasprostranjen gotovo u cijeloj Evropi, a najviše u Mađarskoj, Njemačkoj, Slovačkoj, Češkoj, Bugarskoj i dr.

U narodu mužjaka zovu lopatar, ženku košuta, a mladunče - jelenče ili tele. Mužjak, osim što je teži od ženke, ima i parogove - rogovlje koje izrasta i otpada svake godine. Ime, jelen lopatar, dobija po tome što se parogovi iznad srednjaka proširuju u obliku lopate.

Boja dlake jelena lopatara je ljeti kestenjasto-crvenkasta sa izraženim bijelim pjegama, bijelog trbuha i unutrašnjosti noga, zimi je ona tamnosmeđa do crna.

Težina odraslog mužjaka kreće se od 50 do 70 kg (rijetko do 100 kg). Težina zavisi od više činilaca: načina gajenja (ograđena, odnosno neograđena lovišta, kvaliteta i količine hraniva, površine, odnosno gustine populacije na jedinici površine i niza drugih ekoloških uslova). Optimum u težini dostiže između pete i sedme godine starosti, poslije čega nastupa zasto, odnosno blago opadanje tjelesne težine. Životni vijek lopatara kreće se između 20 i 25 godina.

Najpovoljniji uslovi gajenja lopatara su područja sa nižim nadmorskim visinama, do 500 - 600 metara, blago brežuljkastih terena, južnih, jugozapadnih i jugoistočnih ekspozicija, inače onih koji najpovoljnije djeluju na biljni svijet, prvenstveno na razvoj, bogatstvo i raznovrsnost prizemnih i žbunastih vrsta, koje obiluju bjelancevinama i ugljenim hidratima, neophodnim za uspješno gajenje.

Jelen lopatar je biljojed - preživar. Naseljavajući kod nas izdanačko-hrastove šume, pronalazi u njima i oko njih potrebne količine hrane biljnog porijekla. Hrani se vrlo rado šumskim plodovima kao što su: žir, kesten, glog,

drijen. Uzima i hrani se plodovima divljih voćkarica: divlje kruške, jabuke, džanarike. U toku zimskog perioda jelensku divljač je potrbno prihranjivati. Dopunsku prihranu čine: kukuruz u klipu, ovas, sijeno lucerke, kukuruzna silaža i dr. Za jelensku divljač neophodno je obezbijediti i so.

Polnu zrelost jelen lopatar dostiže u četvrtoj godini starosti. Parenje počinje u oktobru, traje oko mjesec dana, uz riku i čestu borbu mužjaka za naklonost ženki. U toku parenja jelen lopatar je jako aktivan. Ričući noću, ujutru, predveče, ali nerijetko i u toku dana, on ne uzima hranu, a često pije vodu u toku ovog perioda izgubi 10 - 15 % tjelesne težine. Gravidnost ženke traje osam mjeseci, nakon čega košuta donosi na svijet jedno a nerijetko i dva teleta.

Lopatari žive u krdoma koje predvodi obično stari jelen. U vrijeme rasta parogovlja mužjaci žive odvojeno od krda. Okupljanje krda započinje neposredno prije perioda parenja.

Jelen lopatar je divljač koja dobro podnosi uzgoj u ograđenim prostorima i dosta je otporna na sve bolesti.

Cilj gazdovanja: Cilj gazdovanja jelenom lopatarom je da se sprovođenjem odgovarajućih mjera uzgoja, zaštite i lova, uspostavi i održi propisana struktura (starosna i polna) i osigura produkcija u prvom redu mesa jer uzgoj jelena lopatara po pitanju trofeja nije previše komercijalan, pa tek onda i trofeja srednje do pojedinačno visoke trofejne vrijednosti.

Gazdinska starost: Gazdinska starost kod oba pola jelena lopatara se određuje na 8 godina, koja nastupa 31. marta osme lovne godine računajući vrijeme dolaska na svijet (telenje) kao prvu lovnu godinu.

Dobna struktura divljači za oba pola:

- **Mladunčad** - telad od dana telenja do kraja prve lovne godine;
- **Podmladak** - jelenska divljač tokom druge lovne godine - (20 %);
- **Mlada** - jelenska divljač tokom treće i četvrte lovne godine - (32 %);
- **Srednja** - jelenska divljač tokom pete, šeste i sedme lovne godine - (32 %);
- **Zrela** - jelenska divljač tokom osme lovne godine, kao i grla iznad gazdinske starosti - (16 %).

Metod (način) uzgoja: Jelen lopatar će se uzgajati u objektima za kontrolisano gajenje - uzgajalištima, na način i pod uslovima utvrđenim Pravilnikom o načinu i uslovima za uzgajanje divljači („Službeni list CG“, broj 66/12).

Odnos polova: Odnos polova se predviđa sa 1 : 1 (muški : ženski).

Gustina populacije: Jelen lopatar podnosi veliku gustinu populacije, uz uslov da ima dosta pašnih površina dobrog kvaliteta (10 ari po grlu). Gustina populacije može biti i 50 grla na 100 ha, kao što je slučaj u lovištu „Đulaj“ u Mađarskoj, gdje su trenutno najjači lopatari na svijetu, pa sve do 100 grla na 100 ha u nekim lovištima u Češkoj.

Prirast: Prosječan koeficijent prirasta kreće se 0,6 - 0,8 u odnosu na broj polno zrelih košuta, tj. košuta starijih od dvije godine.

Prihrana i prehrana: Od hrane jelen lopatar najradije jede hrastov žir i to mu je najbolja hrana. Međutim, kod izbora hrane je puno skromniji u odnosu na jelena običnog i uglavno se zadovoljava hranom nađenom u lovištu - uzgajalištu. Pase na čistinama i manjim livadama i jede i manje vrijedne biljke, podnosi kisjelkaste biljke i kisjelkasta zemljišta za razliku od ostale jelenske i srneće divljači. Kod uzgoja jelena lopatara u ograđenim lovištima vrlo je važan faktor prelaza sa suve na zelenu hranu u proljeće. Suvu hranu prije početka vegetacije treba postepeno smanjivati i privikavati ga na priridnu zelenu pašu.

U periodu kada je u lovištima - uzgajalištima nema dovoljno hrane potrebna je prihrana jelena lopatara. Normativi za prihranu jelena lopatara u ograđenim lovištima su sljedeći

- voluminozna hrana sočna i suva (livadska trava, lucerka i djetelina): 1,5 kg/dan/grla;
- zrnasta hrana (kukuruz i zob): 0,3 kg/dan/grla;
- so se iznosi tokom cijele godine u količini: 3,0 kg/god/grla.

Muflon (*Ovis musimon* Pall.)

Osnovne biološke karakteristike: Porijeklo muflona je Sardinija i Korzika, odakle je prenešen u druge zemlje i gaji se uglavnom u ograđenim lovištima.

Tijelo mu pokriveno oštrom dlakom koja je ljeti ričasto-mrka, a zimi tamno-mrka.

Postoji razlika između polova. Mužjaci imaju snažne unatrag povijene rogove slične rogovima domaćih ovaca. Mogu dostići dužinu i do 90 cm. i težinu do 6 kg. Rogovi ne otpadaju tokom života muflona. Ženka (muflonka) ne posjeduje rogove, mada vrlo rijetko oni mogu izrasti, ali su dužine najviše do 15-ak cm, užji, manje krivi i uglavnom pljosnati. Mužjak je takođe jači, veći i teži. Muflon dostiže visinu 80 - 88 cm, muflonka 65 - 75 cm. Težina odraslih mužjaka, bez utrobe sa glavom kreće se od 30 - 40 kg, ženki od 20 - 28 kg.

Hranu muflon uzima pašom. Osnovni sastojak prirodne hrane muflona čine trave i ostalo prizemno rastinje. Hrani se i žirom, kestenom, bukovicom, šumskim voćem ali u toku zime brsti pupoljke drveća i grmlja, i guli koru mladih stabala. Tokom dana u više navrata izlazi na pašu, ostalo vrijeme se odmara i preživa. Zimi se prihranjuje livadskim sijenom, sijenom lucerke, kukuruzom, ovsom, pšenicom, kestenom, žirom i drugim. U gajenju ove divljači, kao, uostalom, i svih drugih papkara, neophodno je dodavati so, koja sadrži hlor i natrijum, koji su u nedostatku u biljnoj ishrani, a neophodni su za metabolizam divljači. Muflonska divljač je sposobna da se održe i na veoma siromašnim staništima.

Žive u krdima. U jedne se udružuju ženke sa mladima, njih nekoliko sa ovogodišnjim i prošlogodišnjim mladima. Izdvajaju se iz krda samo na dan - dva kada se jagnje. Predvodnik je starija i iskusnija muflonka. U krda se udružuju i mužjaci stari 3 i više godina. Ovo krdo je malobrojnije, manje postojano i karakteriše ga više zajedničko vođenje.

Polnu zrelost mužjaci postižu u prvoj godini života, ženke u drugoj. Parenje muflona, koje se naziva mrkanje, počinje u oktobru i traje do decembra. Često je obilježeno borbom koja nastaje ako se u krdu ženki nađu dva muflona približno iste snage. Za vrijeme mrkanja muflon redovno uzima hranu. Bremeitost traje 22 nedjelje kada se rađa jedno, rjeđe dva mladunca, težine oko 2 kg. Jagnjenje, zbog dugog perioda mrkanja odvija se od kraja marta pa do maja. Mladunče - jagnje sisa sve do jeseni. Životni vijek muflona je između 16 i 20 godina.

Cilj gazdovanja: Cilj gazdovanja muflonom je da se sprovođenjem odgovarajućih mjera uzgoja, zaštite i lova, uspostavi i održi propisana struktura (starosna i polna) i osigura trofeja srednje do pojedinačno visoke trofejne vrijednosti. Muflon se ne uzgaja za proizvodnju mesa jer ono nije posebno traženo na tržištu i nema neki poseban kvalitet.

Metod (način) uzgoja: Muflon će se uzgajati u objektima za kontrolisano gajenje - uzgajalištima, na način i pod uslovima utvrđenim Pravilnikom o načinu i uslovima za uzgajanje divljači („Službeni list CG“, broj 66/12).

Muflon podnosi prisustvo drugih vrsta divljači (osim divljih svinja) i veću gustinu populacije po jedinici površine a takođe i ograđenost lovišta pa je pogodan za gajenje u manjim ograđenim lovištima, sa drugim vrstama koje podnose, npr. jelen lopatar.

Preporučuje se osnivanje **ograđenih lovišta za muflona i lopatara**, jer su u mnogim lovištima ove dvije vrste u kombinaciji pokazale dobre rezultate. Za gajenje muflona treba izabrati staništa sa povoljnim ekološkim uslovima, u kojima preovlađuju južne i jugozapadne ekspozicije, sa malo strmih terena, suvom podlogom i sa dovoljno pašnih površina.

Uslovi neophodni za uspješno uzgajanje muflona u ograđenim lovištima su:

- da stanište odgovara biološkim zahtjevima vrste;
- da je osnovni fond reprodukovao od genetski dobrog rasplodnog materijala;
- dobro organizovana ishrana (naročito u zimskom periodu);
- stalna veterinarska preventiva i zaštita.

Gazdinska starost: Obzirom na kvalitet trofeja, zbog čega se ova vrsta i uzgaja, gazdinska starost najčešće se određuje na 7 godina. To je iz razloga što od sedme godine starosti pa na dalje rast rogova biva usporen i rogovi se, naročito na vrhovima, troše i lome.

Odnos polova: Odnos polova predviđa se sa 1 : 1 (muški : ženski). U prvim godinama uzgoja može se ići sa odnosom polova 1 : 1,2 (1 : 3, 1 : 4) u korist ženskih grla, radi početnog obezbjeđenja prirasta i potreba ubrzane reprodukcije, kao i kod zamjene sa novom divljači zbog podizanja kvaliteta, ali kasnije uspostaviti odnos 1 : 1, kada se postigne optimalno brojno stanje.

Crna Gora, kao mediteranska zemlja, sa tipičnim kraškim predjelima, gotovo je idealna za uzgoj ove vrste divljači. Izuzetno je pogodan cio brdsko-planinski dio, sa nižim nadmorskim visinama, orjentisanim ka Jadranskoj obali:

- sve od nikšićke kotline na jug;
- od Moračkog Manastira, kanjonom Morače;
- niži predjeli Orjena, Lovćena i Rumije, sve do albanske granice (na svim ekspozicijama);
- neka veća ostrva na Skadarskom jezeru.

Gustina populacije: Muflon podnosi veliku gustinu populacije, kao i lopatar.

Prirast: Realni prirast se kreće od 0,60 do 0,80 jagnjadi po reproduktivno sposobnoj muflonki.

Prihrana i prehrana: Muflon obično traži zelenu hranu bogatu bjelančevinama i ugljenohidratima. Zimi rado jede jesenov list koji opada pred mraz i to mu je jedna od glavnih prehrana, ali i brsti različito grmlje.

U periodu kada je u lovištima nema dovoljno hrane, potrebna je prihrana muflona. Normativi za prihranu muflona u ograđenim lovištima su sljedeći:

➤ voluminozna hrana (livadska trava, lucerka i djetelina):	0,8 kg/dan/grla;
➤ zrnasta hrana (kukuruz i zob):	0,4 kg/dan/grla;
➤ sočna hrana (stočna repa, silaža i dr.):	0,2 kg/dan/grla;
➤ so se iznosi tokom cijele godine u količini:	2,0 kg/god/grla.

4.2. Gazdovanje populacijama ostalih vrsta divljači

A. OSTALE VRSTE DLAKAVE DIVLJAČI

Vuk (*Canis lupus L.*)

Za razliku od nekih drugih evropskih zemalja, gdje je vuk kao vrsta nestao ili se znatno prorijedio i zakonom zaštitio, u našim lovištima ga ima u znatnom broju.

Vuk je najveći pripadnik porodice pasa.

U narodu ga zovu i kurjak, ženku vučica, a mlado vuče ili vučić.

Vuk ima skladno građeno tijelo, čvrste je i mišićave građe. Naraste u visinu oko 80 cm. Dužina, bez repa, mu iznosi do 150 cm, a sam rep može biti dužine i do 45 cm. Težine je od 55 do 60 kg. Boja dlake je ljeti rdastosiva, zimi siva. Na vratu ima izrazito duže dlake, a na prednjem dijelu prvih nogu crnu prugu.

Čula njuha i sluha su mu izvanredno razvijena. Noću dobro vidi. On je jako izdržljiva, brza, podmukla i oprezna, proždrljiva i krvožedna zvijer.

Vuk je prevashodno mesojed. Hrani se mesom drugih životinja. Napada i lovi sitnu i krupnu divljač, ali i domaće gajene životinje, kako na paši tako i u torovima. Jede i mrcinu, pse, pa i sopstvene mlade. U jesen i zimu vukovi se okupljaju u čopor. Najčešće love noću i u sumrak, naročito po magli, kiši ili vjetru. Love vrlo organizovano, koristeći pri tom sva svoja izvanredna čula. Ljeti, za razliku od jeseni i zime, vuk je manje je štetan. Tada jede razne insekte, krtice, miševe, ali i šumsko voće, jagode kupine i drugo.

Parenje vukova počinje u decembru i traje do februara. Za vrijeme parenja vukovi su u čoporu, zavijaju, posebno noću, razdraženi su. Tada su jako opasni, ali manje oprezni. Nakon parenja par nastavlja da živi samostalno van čopora. Živi i lovi blizu legla koje biraju u nekoj manjoj pećini, rascjepu u stijeni, jaruzi, jami izvaljenog drveta, gustom šumskom podmlatku. Leglo, obično zadržavaju i narednih godina. Brementost traje 62 - 64 dana. U martu ili aprilu vučica okoti 3 - 4 vučića koji su slijepi. Progledaju nakon 2 nedjelje. Sisaju 6 nedjelja, a zatim ih roditelji hrane polusvarenim mesom. Poslije 2 - 3 mjeseca mladi izlaze ispred jazbine, a roditelji im donose zaklanu ili poluživu sitnu divljač ili stoku uvodeći ih u pravi vučji život. Vukovi mogu živjeti u svakom staništu u kojem ima dovoljno plijena i koje im omogućuje zaklon. Osim papkara (srna obična, jelen obični, svinja divlja) i stoke (ovca, koza, a manje krupna stoka), vuk će pojesti i svaku drugu životinju koju može uhvatiti.

Utvrđivanje prisustva vukova u staništu moguće je neposrednim opažanjem i prepoznavanjem žive ili mrtve životinje, kao i opažanjem znakova koje vukovi ostavljaju. O prisustvu vukova može se zaključiti i na osnovu njihovog zavijanja, koje ima višestruku ulogu. Zavijanjem oglašavaju drugim vukovima svoju prisutnost i tako brane teritoriju ili uhvaćeni plijen. Kada su gladni i u lovu, ne zavijaju. Zavijanjem se pripadnici čopora međusobno pozivaju na okupljanje. U sezoni parenja dominantni vukovi zavijanjem uvrđuju svoj status. Vukovi najviše zavijaju ljeti, i to na okupljalištu čopora gdje borave mladi vučići koji kroz igru uče i zavijanje.

Osim što mogu uhvatiti veći plijen, zato što su u grupi (čopor), mogu veliki plijen odmah i pojesti. Jezgro čopora čini jedan reproduktivni par vukova, dok su svi ostali pripadnici čopora, štenad i njihova starija braća, potomci tog para roditelja. Vukovi u čoporu putuju, love, hrane se i odmaraju, tj. zajedno su tokom cijele godine. Vučji je čopor hijerarhijski uređen: roditeljski par vukova ima dominantan položaj, a ostali pripadnici čopora međusobno grade odnose nadređenosti i podčinjenosti, po muškoj i ženskoj liniji. Samo jedna vučica u čoporu može imati mlade, što je jedan od mehanizama samoregulacije veličine populacije tog vrsnog predatora. Vukovi su izrazito teritorijalni, prostor na kojem žive obilježavaju urinom, izmetom, grebanjem po zemljištu i

zavijanjem. Uđe li strani vuk u teritoriju čopora, ukoliko bude otkriven biće gotovo sigurno ubijen, a možda i pojeden.

Do danas je kod vukova zabilježena pojava više od 10 virusnih, bakterijskih i gljivičnih i preko 70 parazitarnih bolesti. Od virusnih bitne su: štenećnjak, zarazni hepatitis pasa, parvoviroza, oralna papilomatoza i bjesnilo. Od bakterijskih i gljivičnih bolesti u vukova zabilježene su: bruceloza, leptospiroza, borelijoza, tularemija, goveđa tuberkuloza i blastomikoza. Kao endoparaziti najčešće se pojavljuju više vrsta metilja i pantljičara, dok se kao ektoparaziti kod vukova nalaze krpelji, uzročnici šuge i demodikoze.

Ranije su se vukovi uništavali trovanjem ili hvatanjem u razne zamke, što je danas strogo zabranjeno Zakonom o divljači lovstvu, jer je takvim načinom uništavanja vukova ugrožena i druga plemenita divljač i domaće životinje.

Zbog toga što kod vuka samo alfa ženke donose mladunce, računa se na koeficijent prirasta 0,5 od matičnog fonda.

Dobna struktura divljači za oba pola:

- **Mladunčad** - vučad od dana koćenja do kraja prve lovne godine;
- **Podmladak** - jedinke oba pola tokom druge lovne godine (30 %);
- **Mlada** - grla tokom treće lovne godine (20 %);
- **Srednjedobna** - grla tokom četvrte i pete lovne godine (30 %);
- **Zrela** - grla tokom šeste i daljnjih lovnih godina (20 %).

Cilj gazdovanja je održavanje brojnog stanja vukova na nivou podnošljive brojnosti u lovištima.

Gustina populacije: 0,5 jedinki na 1.000 ha.

Odnos polova predviđa se sa 1 : 1 (muški : ženski)

Mjere za sprječavanje šteta od vuka: Iznošenje hrane životinjskog porijekla na hranilišta za medvjede, neosporno će privući i vukove, te će imati pozitivan efekat u smislu smanjenja šteta na domaćoj stoci i divljači. Korisnici lovišta su dužni da ovu vrstu divljači drže u granicama propisane brojnosti, kako ne bi imala negativan uticaj prvenstveno na druge vrste divljači, ali i na domaću stoku.

Vuk (*Canis lupus* L.) je donedavno bio naveden u dodatku II Konvencije o zaštiti evropskih divljih vrsta i prirodnih staništa (Bernska konvencija), gdje su pobrojane strogo zaštićene životinjske vrste koje je zabranjeno iskorišćavati, uznemiravati ili ugrožavati njihova staništa, kao i dodatku IV Direktive o očuvanju prirodnih staništa i divlje faune i flore (Habitat direktiva), koji sadrži liste životinjskih i biljnih vrsta od interesa za društvo i koje zahtijevaju striktnu zaštitu.

Međutim, Komitet Bernske konvencije Vijeća Evrope, dana 3. decembra 2024. godine, usvojio prijedlog EU za promjenu statusa zaštite vuka sa „strogo zaštićenih vrsta faune“ (Dodatak II) u „zaštićene vrste faune“ (Dodatak III). Ova promjena stupila je na snagu 7. marta 2025. godine. Ova promjena omogućila je dodatnu fleksibilnost državama članicama u upravljanju lokalnim populacijama vukova, a mjere očuvanja i upravljanja i dalje moraju da osiguraju i održavanju povoljan status zaštite. Sljedbeno ovoj promjeni, izvršena je i odgovarajuća izmjena aneksa Direktive o staništima, koja je imala za cilj usklađivanje ove direktive sa promijenjenim statusom vuka sa „strogo zaštićenog“ na „zaštićenog“.

Ukoliko bude bilo potrebno, može se pristupiti i izradi jedinstvenog Plana gazdovanja ovom vrstom, kao i odgovarajućih Akcionih planova na godišnjem nivou, koji bi dali osnovne smjernice gazdovanja populacijom vuka u Crnoj Gori, utemeljene na prihvaćenim međunarodnim konvencijama i sporazumima, i koji bi bio

zasnovan na naučnim i ekološkim principima u okviru zakonskih, gazdinskih, upravnih, kulturoloških i socijalnih okvira u Crnoj Gori i na taj način je uredio uzgoj, zaštitu i korišćenje vuka, u budućem periodu.

Lisica (*Vulpes vulpes* L.)

Lisica ima 40-tak podvrsta, koje su rasprostranjene širom svijeta, osim Antartika, jugoistoka Azije i nekih ostrva. Lisica je naš najrašireniji i najpoznatiji predstavnik porodice pasa.

U narodu mužjaka zovu lisac ili lijač, ženku lisica ili lija, a mlado lisče. Živi u svim krajevima. Prilagođava se uslovima rita, polja, šumaraka, šuma i krša, bez obzira na nadmorsku visinu. Vrlo je žilava, elastična i lukava. Dlaku mijenja u jesen i proljeće.

Veličine je osrednjeg psa, visoka je 30 - 40 cm, dugačka i do 130 cm, od čega na rep otpada oko 40 cm. U zavisnosti od uslova ishrane, može da teži 6 - 10 kg. Boja dlake prilagođena je osnovnom tonu terena na kojem živi - uglavnom kod nas preovlađuje crveno-žuta boja dlake sa svjetlijim ili tamnijim varijantama. Rep joj je obrastao dugom i kudravom dlakom, i u odnosu na tijelo jako je dug. Lisica ima jako razvijena čula mirisa i sluha, dok joj čulo vida nešto slabije razvijeno. Takva kombinacija čula i nepogrešiv sluh omogućuju i slijepoj lisici da preživi. Mirisne žlijezde ima na šapama odnosno tabanima koji ostavljaju miris u tragu kojim prođe. Takođe ima analne žlijezde koje su zajednička osobina pripadnika porodice pasa. Njima se služi u obilježavanju teritorija. S gornje strane repa, uz sam korijen, oba pola imaju žlijezdu zvanu viola (*viola odorata*), koja je izrazito aktivna u vrijeme parenja.

Lisica se hrani biljnom i životinjskom hranom pa je možemo smatrati, što se prehrane tiče, izrazito prilagodljivom. Hrana joj je raznovrsna i čine je: sitni glodari (miševi i voluharice), pernata divljač (fazani, jarebice itd.), zečevi, domaća živina i dr. Jede strvine, jer njihovoj probavi pogoduje prethodno fermentirano meso. Stoga plijen zakopava kako bi ga poslije jela ili ga, naročito u vrijeme othranjivanja legla, odvlači u svoju jamu. Jede i jaja ptica. Od biljne hrane uzima šumske plodove, maline, jagode i borovnice i gljive. Pred zimu u jazbini skladišti veće količine hrane. Odličan je sanitarac u lovištu, jer najbolje sprovodi selekciju u populaciji sitne divljači. Nikada ne lovi u blizini jazbine.

Životni prostor lisice može veoma varirati površinom i biti veliki od 10 do 5.000 ha. Lisica je noćna životinja, ali ne isključivo. Mada joj se glavna aktivnost odvija noću, ona prema potrebi može biti aktivna i danju. U lov kreće u sumrak, a završava ga kada se razdani.

Za vrijeme parenja i podizanja mladih lisice žive u porodičnoj zajednici, iako to nije strogo pravilo. Parenje počinje u decembru, a vrhunac parenja je u februaru. Pari se u jazbini. Izvan perioda parenja žive samostalno ili tek ponekad u paru. Ženka je skotna 53 ± 3 dana dana, okoti 3-7 mladih pepeljasto-sive boje, težine oko 100 grama, koji su slijepi prvih 10-14 dana. Sisaju mjesec dana, a zatim im majka donosi hranu i uči ih lovu. Iako nije pravilo, mužjak potpomaže podizanje mladih loveći i donoseći hranu koju ostavlja pred jamom. Osamostaljuju se sa 4 mjeseca starosti, a polno sazrijevaju sa 10 mjeseci.

Lisice vrlo rijetko potpuno kopaju jazbine. Lisice nerijetko nastanjuju jazbine jazavca i svojim neurednim životom, odnosno mnoštvom otpadaka koji trunu i njihovim smradom prisile jazavca da napusti jazbinu. Lisica može živjeti do 12 godina.

Lisica je glavni neprijatelj svih vrsta sitne divljači, osim toga i glavni je prenosilac bjesnila. Neprijatelji lisice su malobrojni (osim od vuka i risa manja lisica može nastradati i od orla ili sove ušare), zbog čega ona može kod prenamnoženja biti izrazito štetna u lovištu i seoskom domaćinstvu, ali i kao opasan prenosnik bjesnila. No, i pored toga ne smijemo dozvoliti da nam lovište ostane bez njene sanitarne uloge.

Lobanja lisice je lovcima drag trofej. Lisicu lovimo prigonom, pogonom, vrebanjem, šuljanjem, dočekom, primamljivanjem hranom na mečilištu te jamaranjem sa psima jamarima, kada nema mlade. Upotrebljavaju se sve lovačke puške, a za sačmaricu koristimo sačmu od 3 do 4 mm promjera.

Zaštita lisica: Bjesnilo je akutna zarazna bolest toplokrvnih životinja i čovjeka. Osim lisice virus mogu širiti jazavci, kune i divlje mačke. Inkubacija kod lisica traje 12 do 109 dana, a u literaturi su zabilježene i krajnje vrijednosti inkubacije od 15 mjeseci. Oboljele životinje u prirodi potpuno izgube strah od čovjeka pa ulaze tokom dana u naselja, staje, pa čak i u kuće. Osmatranjem možemo primjetiti da nepokretno stoje u lovištu, bez razloga grizu drveće i druge različite predmete, nemirne su, laju i zavijaju tokom dana. Mogu napasti svaku divljač. Ugibaju 5 do 6 dana od početka bolesti.

Sprječavanje bjesnila kod divljači vrši se smanjenjem broja lisica u lovištu.

Profilaksa: Liječenja nema, već se bolest suzbija zakonom propisanim mjerama. Smanjenje broja lisica, odstrijelom i plinjenjem jazbina, te održavanje gustine populacije od 0,5 lisica na 1 km² (100 ha) pokazalo se kao najbolje jer je u takvim lovištima bjesnilo nestalo ili nije uopšte došlo do zaraze.

Prirast iznosi 0,5 od matičnog fonda.

Jazavac (*Meles meles* L.)

Različite vrste jazavaca dijele se na prave i neprave jazavce, a rasprostranjeni su širom svijeta. Vrsta koja živi u našim staništima spada sa još osam drugih vrsta u takozvane prave jazavce. Osim u našim i većini evropskih staništa, sa izuzetkom zapadnog i sjevernog dijela Skandinavije, živi i u sjevernim područjima Azije.

Jazavac predstavlja prelaz između porodice kuna i medvjeda. Dug je do 90 cm, rep je od toga oko 15 cm, visok je do 30 cm, a može biti težak i do 20 kg. Boje je tamnosive sa tamnim dugim osima na vratu i leđima, glava mu je svjetlija sa dvije tamne pruge koje idu od njuške preko očiju do vrata. Na nogama ima do 5 cm duge kandže koje su mu neophodne, naročito na prednjim nogama jer mu služe za kopanje. Pod repom ima smradne žljezde. Hrani se hranom biljnog (korijenje, plodovi, gljive i dr.) i životinjskog porijekla (crvi, larve, žabe, miševi, jaja ptica i lešine). Čini osjetne štete na kukuruznim poljima (u mlječnom zrenju). Izrazita je omnivora, tako da ga ne možemo svrstati među zvijeri. Hranu traži noću, dok se danju zadržava u svom brlogu koji sam kopa i izuzetno čisto održava.

Jazavac živi u jamama, koje iskopa vrlo spretno svojim jakim prstima sa velikim kandžama. Jama je dosta uredna, čine je: jedan osnovni ulazno - izlazni hodnik, kotlasto proširenje, kao i više dopunskih hodnika za provjetravanje ili bijeg iz nužde. Budući da u jesen sprema potkožne masne zalihe, kako bi lakše prezimio, jazavac ne dovlači i ne sprema u jamu hranu za zimu.

Hrani se insektima, miševima, žabama, travama, šumskim plodovima, kukuruzom, strvinom.

Polnu zrelost dostiže u drugoj ili trećoj godini života. Pari se u dugom periodu od proljeća do kasnog ljeta. Zametak miruje izvjesno vrijeme (embriotenija) i tek poslije 7 - 8 mjeseci od parenja, ženka na svijet donese 3 - 5 mladunaca. Oni su slijepi, a progledaju poslije 28 - 35 dana. Sisaju 2 mjeseca. Žive kao samotnjaci do vremena parenja, kada pronalaze ženke i s njima se zavlače u jazbine. Životni im je vijek do 15 godina.

Jazavac je izrazito teritorijalna životinja, što znači da redovno obilazi i brani svoje stanište. Iz njega se seli samo u nuždi, odnosno zbog nedostatka hrane, uznemiravanja i prevelike brojnosti. Hoda cijelim stopalom poput medvjeda i čovjeka, pa se ubraja u stopalohodne životinje. Parenje, okot i odgoj mladih odvijaju se u jazbini. Životni prostor jazavca različite je veličine, ali pretežno je do 5 km u prečniku. Jazbina je najčešće u sredini njegove prehrabene i životne površine.

Jazavac je životinja sumraka i mraka. Dan provodi u jazbini i izlazi iz nje tek u sumrak. Vrhunac je aktivnosti u ranim večernjim i ranim jutarnjim satima. Najhladnije zimsko razdoblje provodi u snu u sigurnosti jazbine. Jazavac u nepravom zimskom snu, odnosno samo drijema, lako ga je probuditi, a katkad, kada su sunčani i relativno topli zimski dani, izlazi iz jazbine i traži vodu.

Od brloga odlazi u potrazi za hranom, ali rijetko dalje od svog životnog prostora. Jazbine se nalaze na zemljištima koja su pjeskovita, ocjedita odnosno dobro drenirana. Izbjegava močvarna zemljišta i vododerine. U stjenovitim predjelima jazavac se koristi prirodnim šupljinama i pukotinama. Glavni je dio jazbine je zastrt mekom prostirkom, pretežno suvim lišćem, mahovinom, grančicama, suvim biljem i slično. U većoj jazbini sa njim može živjeti i lisica, sa kojom se često bori za jamu i koja je slabiji kopač. Pritom se ona koristi gornjim, a on donjim dijelovima jame, i svako od njih ima svoje ulaze. Navedeni suživot je najčešći razlog bolesti koje ona prenosi, pa tako i bjesnilu. Osim lisice jazavac jamu može dijeliti i sa mačkom divljom ili nekom sitnijom životinjom koja živi pod zemljom. Zbog ovakvog načina života prirast je (rađa 1 - 6 mladih) vrlo problematičan.

Radi zaštite jazavca nije dozvoljeno rušiti njegove jazbine.

Lovi se dočekom te psima u jazbinama, ali tek kada mladunčad odraste i postane samostalna. Lovi se sačmaricom, krupnoće sačme od 3 do 6 mm, ne na većoj udaljenosti od 60 koraka. Nije dozvoljen lov na njega dok je zimi u jazbini. Šteta koju čini na poljoprivrednim kulturama sprečava se repelentom na bazi mirisa (čovjekovog znoja) ili sličnim priručnim sredstvima.

Prirast se računa od jednog mladog po ženci jazavca, odnosno 0,3 od matičnog fonda.

Kuna bjelica (*Martes foina* Ehr.)

U narodu je još zovu bjelka ili samsar. Premda se u evropskim prostorima areal kune bjelice i kune zlatice u dobroj mjeri preklapa, razlika u rasprostranjenosti ipak ima. Kuna bjelica ne nastanjuje sam sjever Evrope, nego više gravitira prema jugu. Tako je nalazimo na jugu Španije i u Grkoj, s izuzetkom Sredozemlja (Sicilije, Korzike, Sardinije i Kipra). Kod nas je brojnija od kune zlatice. Stanovnik je kraških predjela južnijih ekspozicija u kontinentalnom dijelu.

Kuna bjelica tjelesno je nešto manja od srodne joj zlatice, ali je zato robustnije građena. U skadu sa tim ima kraće noge. Na grlu, vratu i prsima ima malju bijele dlake po kojoj je i dobila naziv i po čemu ju razlikujemo od zlatice. Ta malja je uzdužno podijeljena na dva kraka čiji se vrhovi protežu do prednjih nogu pa i prelaze na njih. Dlaka kune bjelice je sivkastosmeđa, jer ima bjelkastu i gustu poddlaku. To daje dojam svjetlije boje dlakavog pokrivača. Obraslost šapa dlakom nije izražena te se u tragu uočavaju jastučići prstiju. Njuška u bjelice nije pigmentirana pa ima mesnatoružijastu boju. Ostali detalji spoljašnjeg izgleda su kao kod kune zlatice.

Kuna bjelica poraste u dužinu oko 60 cm, od čega na rep otpada 25 cm, visine kune bjelice iznosi 25 cm a težina i do 2 kg.

Kuna bjelica, premda je spretna i okretna divljač, ipak nije dobar penjač poput kune zlatice pa su njena skrovišta više vezana za tlo, ređe se penjući na drvo, te za naseljena mjesta, nalazeći svoje sklonište osim grmlja i u kakvim napuštenim kućama, stajama, kolibama, šupama, različitim pukotinama stijena, oborenim stablima, rupama, stijenama, gomilama kamenja ili škrapama. Zato je možemo vidjeti i u naseljima, parkovima, predgrađu, pa i gradskim četvrtima. Gustina populacije u staništu kune bjelice bitno je veća nego kod zlatice. I premda su obje kune asocijalnog ponašanja, čini se da bjelica lakše podnosi pripadnike iste vrste na svom staništu. Svoju teritoriju takođe obilježava izmetom i sekretom analnih žlijezda.

Krvololočna je zvijer. U lovištu napada zečeve, sitne glodare, puhove i pernatu divljač i njihova jaja. S obzirom na njena skloništa, uz naseljena mjesta, napada najčešće noću domaće pernate životinje. Obično pokolje više nego što može da pojede. Rado pije mlijeko, jede šumsko voće, odgriza kada je gladna pupoljke raznog drveća i grmlja.

Lovi noću na većoj udaljenosti od skloništa, kako bi u proganjanju smanjila rizik od pronalaženja legla i skloništa. Način lova isti je kao kod kune zlatice. Po načinu života i ponašanju vrlo je slična kuni zlatici, podjednako je okretna i krvoločna. Vješto skače, pliva i provlači se kroz uske pukotine. Zbog blizine naselja zalazi u voćnjake i vrtove praveći štetu na plodovima.

Razmnožavanje je kao u zlatice, ima jedno leglo godišnje. Pari se u julu i avgustu. Zametak miruje u materici do januara - februara (ova pojava naziva se embriotenija), kada se, ako nije oplodena, ponovo pari. Zametak tada ne miruje, već se ubrzano razvija. Kuna poslije 3 mjeseca na svijet donosi 2 - 3 vrlo mala, oko 30 grama i slijepa mladunca. Progledaju poslije 5 nedjelja, a sisaju 2 mjeseca. Osamostaljuju se već iste jeseni, ali su polno zreli u drugoj ili trećoj godini. Gravidnost sa embriotenijom traje 250 do 280 dana.

Neprijatelju su joj kao i zlatici, orlovi, sove ušare, lisice i mačke divlje. Bolesti su takođe zajednike, ali je razlika u tome što bjelica puno češće završi pod haubama automobila, jer je stanište blizu ljudskih naselja.

Lovi se uz pomoć lovačkih pasa. Krzno joj je naročito vrijedno u zimskom periodu.

Kao lovno-produktivna površina obračunava se čitava površina šume i šibljaka u lovištu.

Prirast se računa od jednog mladog po ženci kune bjelice, odnosno 0,3 od matičnog fonda.

Kuna zlatica (*Martes martes* L.)

Nastanjuje gotovo cijelu Evropu, uključujući Englesku, Irsku i Škotsku. Rasprostranjena je i na sjeveru, odnosno u Skandinaviji. Kuna zlatica je stalna divljač u Crnoj Gori i naseljava uglavnom četinarsko-listopadne šume planinskih regiona, i to starije šumske komplekse bez gustog podrasta grmlja. Rijetko se može vidjeti na poljima, parkovima i u blizini ljudskih naselja.

Kuna zlatica je dugačka 70 - 80 cm, od čega 20 - 25 cm otpada na rep. Visoka je oko 25 cm, teška 1,5 - 2 kg. Osnovna boja dlake je tamnosmeđa, a po trbuhu je svijetla. Pod vratom i prema prednjim nogama je zlatnožuta, po čemu je i dobila ime. Dlaka joj je sjajna. Poddlaka, koja zimi vunasto obavija tijelo je svijetlosmeđa. Tabani i jagodice prstiju su obrasli dlakom. Ispod repa ima žlijezde koje luče materiju mirisa mošusa. Lobanja joj je tako građena tako da glavu može uvući u male otvore, rupe u zemljištu i otvore na deblima. Na glavi su uočljive kretke trouglaste i na vrhu zaobljene uši, krupne i vrna njuška. Prava mala šumska zvjerka.

Živi u napuštenim gnijezdima vjeverica, ptica grabljivica ili u dupljama drveća ili pukotinama stijena. Kuna zlatica je dobro prilagođena životu na drvetu, vješto se penjući na njega i skačući sa grane na granu.

Dan provodi u skloništu, da bi naveče krenula u lov. Hrani se miševima, puhovima, vjevericama, pticama i njihovim jajima. Odlično se penje i vrlo lako ulazi u duplje, što joj omogućava pogodna građa tijela, te vrlo lako dolazi do hrane. Jede i neke plodove šumskog drveća i grmlja.

Pari se u julu i avgustu ali se zametak ne razvija sve do januara ili februara (embriotenija). Ženke koje nisu tokom ljeta bile oplodene pare se u to vrijeme, ali kod njih nema pojave embriotenije, već se zametak odmah počinje razvijati, tako da i jedne i druge podmladak donose u martu ili aprilu. U leglu bude 3 - 5 mladih koji su dugo slijepi (35 - 38 dana). Sišu do dva mjeseca, a zatim prelaze na opisanu hranu. Osamostaljuju se već iste jeseni, ali polno su zrele tek u drugoj ili trećoj godini.

Lovi se po tragu u snijegu. Krzno joj je u toku zimskog perioda vrlo vrijedno. Zakonom o divljači i lovstvu kuna zlatica se tretira kao nezaštićena vrsta divljači.

Kao lovno-produktivna površina za kunu bjelicu obračunava se dio površina šuma i šiblaka u lovištu.

Prirast se računa od jednog mladog po ženci kune bjelice, odnosno 0,3 od matičnog fonda.

Šakal, Čagalj (*Canis aureus* L.)

Šakal obitava na jugu Azije, kao i krajnjem jugu Evrope i Balkanskom poluostrvu. Tipično stanište šakala kod nas je područje submediteranske makije. U opisu spoljašnjeg izgleda prevlađuju tjelesne karakteristike svojstvene lisici i vuku. Upravo se zato često govori kako je to divljač koja je oblikom i veličinom između lisice i vuka odnosno psa. Visine je oko 50 cm, težine 10 - 15 kg, iako kapitalni primjerci mužjaka mogu znatno premašiti tu težinu. Po obliku glave više liči vuku, a bojom dlake i tijela lisici. Noge su mu duge i građom prilagođene trčanju. Trag mu je vrlo sličan lisičjem, premda je veći. U tragu osim otisaka šape ostavlja i tragove noktiju četiri prsta. Tijelo mu je relativno zbijeno, podjednako razvijeno u plećima i u slabinama i nije odviše snažno građeno. Krzno je većinom svijetložuto, zlatno ili svijetlosmeđe, više sivo na leđima i crvenkasto na trbuhu. Glaska se zavijanjem poput psa, koje je neugodno jer podsjeća na ljudski jauk. Sva čula su mu vrlo dobro razvijena, naročito njuh i sluh. Upravo zbog toga teško ga je uloviti jer već izdaleka čuje i osjeti lovca.

Žive u parovima, ali u područjima gdje ima u izobilju hrane, na primjer na deponijama smeća, okupljaju se u čopore, najviše 20 životinja.

Šakal je aktivan noću. To znači da u sumrak izlazi u lov, zorom ga završava. Šakal je proždrljivi svaštojed, jer uzima i biljnu i životinjsku hranu. Hrani se sitnom divljači, pticama i gmizavcima. Napada sitnu stoku, jede i strvine. Od divljači jede svu dlakavu i pernatu divljač koju može savladati. Ako je lovina krupna divljač ili domaća stoka, najčešće lov u čoporu koji ima predvodnika. Takav način lova popraćen je zavijanjem kojim se šakali dozivaju. Žrtvi najprije ispiju krv, a potom jede iznutricu. Ostatak plijena zakopava. Lovi i sitne glodare, a u nuždi jede puževe, guštere, vodozemce, zmije, pa i inskete. Od biljne hrane rado jede grožđe, smokve i mladi kukuruz, ali poseže i za ostalim dostupnim voćem, gajenim ili divljim, odnosno raznim bobicama, borovicama i slično.

Pari se u februaru ili martu. Samom parenju prethodi karakteristično dozivanje zavijanjem. Ženka nosi 62 - 64 dana i okoti 5 - 8 mladih. Koti se u jamama, jazbinama ili na nekom drugom skrovitom mjestu. Mladi su slijepi i goli. Progledaju poslije 10 - 14 dana. Majka ih doji 2 mjeseca, a zatim donosi hranu i postepeno uči da love. Za to vrijeme mužjak je na straži, u blizini njihove loge. U jesen mladi su dovoljno stasali da se mogu osamostaliti, pa se porodica razilazi. Šakali dožive oko 12 do 15 godina.

Njegova populacija u crnogorskim lovištima ima progresivni karakter. Populacija se sve više širi i obuhvata veći dio lovišta. Izrazita je štetočina po sitnu lovnu divljač i sitnu stoku, ali i u poljoprivrednim kulturama.

Neprijatelji šakala su malobrojni (pas, vuk i ris), zbog čega on može, kod prenamnoženja, a što je evidentno u lovištu, biti izrazito štetan po uzgojnu divljač i po seoska domaćinstvu, ali i kao prenosilac bjesnila. Bolesti od kojih obolijeva karakteristične su za porodicu pasa. Vuk i ris ne dijele stanište sa šakalom, njihovi se areali uglavnom ne preklapaju. No, i pored toga ne smijemo dozvoliti da nam lovište ostane bez njegove sanitarne uloge. Zato ćemo njegovo brojno stanje u lovištu redukovati odstrjelom na podnošljiv broj, a u budućnosti pratiti njegovo brojno stanje i razmjenjivati iskustva sa drugim, kako bi se odredila njegova optimalna brojnost po jedinici površine.

Lovi se u jesen i zimu, potragom sa psima, dočekom ili prilikom lova na krupnu divljač. Lovi se puškom sačmaricom sa sačmom promjera 4,5 - 6,0 mm ili kuglama manjeg kalibra.

Šakal je trofejna divljač. Trofej su krzno i lobanja.

Mačka divlja (*Felis silvestris* Schr.)

Rasprostranjena je širom Evrope, naročito u srednjoj i južnoj Evropi. Na evropskom kontinentu nema je jedino na Skandinavskom poluostrvu i u Rusiji.

Mačka divlja je jedan od najvećih predatora u našim lovištima. Živi u visokim i starim šumama sa proplancima. Naseljava i vrlo je česta u brdsko-planinskim, planinskim i visokoplaninskim predjelima Crne Gore.

Mačka divlja je naizgled vrlo slična običnoj domaćoj mački i građom tijela i obojenošću dlakavog pokrivača, ali divlja je krupnija i snažnije građe od domaće. Glava okrugla, vrat kratak i jak, noge žilave, na velikim šapama ima kandže, koje mogu da se uvlače. Dostiže težinu 8 - 12 kg. Boja dlake je neujednačno tamnosiva sa crnom prugom duž leđa. Sa strane je krzno izbrazdano tamnim poprečnim prugama. Rep je podjednako debeo cijelom svojom dužinom, sa 8 tamnih kolutova i crnim vrhom.

Čula vida, njuha i sluha su joj izuzetno razvijeni. Opisana je i kao vrlo lukava, podmukla, hitra i hrabra divlja životinja. Kada je u opasnosti, slabo bježi, uglavnom se sklanja u kakvu rupu, pećinu, škrip u stijeni ili se hitro penje uz drvo. Dan provodi u šipražju, napuštenoj jazbini ili kakvoj šupljini drveta. Noćno je aktivna životinja, te lovi noću, šunjanjem i zaskokom ili sačekujući plijen na njegovim putevima, stazama ili uz objekte. Njen plijen su sve životinje koje može savladati, odnosno pretežno sitni glodari, zečevi, jarebice, čak zaspale ptice na drveću, pa i lanad, ali njena osnovna hrana su miševi i voluharice.

Pare se u februaru uz strašan mjauk. Ženka poslije 9 nedjelja omaci 3 - 7 slijepih mačića u dupljama drveta ili u kakvoj rupi ispod oborenog stabla. Po rođenju mačići su slijepi, progledaju kroz 2 nedjelje. Hrane se mlijekom majke u prvih mjesec dana. Po prestanku dojenja majka ih hrani mesom koje im sama pribavlja i dobro ih čuva ne samo od raznih opasnosti već i od mužjaka koji ih ako je gladan, proždire. Majka ih takođe uči lovu. Osamostaljuju se već poslije 4 - 5 mjeseci, a polno su zreli već sa 9 mjeseci.

Mačke divlje mogu da dožive čak 15 godina, a obično žive 10 - 12 godina.

Kao lovno-produktivna površina obračunava se čitava površina šume i šibljava u lovištu.

Prirast iznosi 0,3 od matičnog fonda.

Mačka divlja (*Felis silvestris* Schr.) je navedena u dodatku II Konvencije o zaštiti evropskih divljih vrsta i prirodnih staništa (Bernska konvencija), gdje su pobrojane strogo zaštićene životinjske vrste koje je zabranjeno iskorišćavati, uznemiravati ili ugrožavati njihova staništa, kao i dodatku IV Direktive o očuvanju prirodnih staništa i divlje faune i flore (Habitat direktiva), koji sadrži liste životinjskih i biljnih vrsta od interesa za društvo i koje zahtijevaju striktnu zaštitu.

Uzimajući u obzir da je Crna Gora ratifikovala Bernsku konvenciju i na taj način se obavezala za poštovanje njenih odredaba, za ovu vrstu predlažemo uvođenje stroge zaštite u budućem periodu ili izradu Plana gazdovanja divlji mačkom, koji bi dao osnovne smjernice gazdovanja ovom vrstom, utemeljene na prihvaćenim međunarodnim konvencijama i sporazumima.

Mala lasica (*Mustela nivalis* L.)

Mala lasica naseljava Evropu, Aziju, Sjevernu Ameriku i sjeverne dijelove Afrike. Nema je na Islandu, Irskoj, Španiji, Portugaliji, kao i Korzici.

Mala lasica je autohtona divljač i najmanja vrsta iz porodice kuna. Izraste u dužinu do 20 cm, od čega je rep dugačak 5 cm. Ženka je teška oko 70, a mužjak i do 120 grama. Boje je rdastocrvene, nešto svjetlije po trbuhu i nogama. Za razliku od velike lasice boja dlake joj je ista i ljeti i zimi. Na pristima ima po 5 oštih kandži.

Hrani se miševima, pacovima, prepelicama, jarebicama, jajima ptica. Vrlo je krvožedna. Pokolje više nego što može pojesti, tako kada se nastani u blizini naselja zna poklati više ili sve kokoške u kokošinju. U literaturi je opisana kao hitra, okretna, ljuta i opasna životinja. Sva čula su joj dobro razvijena, a odlikuje je neustrašivost i velika znatiželja. Životni vijek joj je 7 - 10 godina.

Pari se neredovno u toku cijele godine. Na svijet donese 5 - 7 mladih koji su po rođenju goli (bez dlake), slijepi i teški svega 5 - 8 grama. Progledaju nakon 21 dan, a polno su zreli nakon sa 12 mjeseci. Zbog pojave mirovanja zametka teško je tačno utvrditi trajanje bremenitosti.

Prirast iznosi 0,3 od matičnog fonda.

Lasica velika, Hermelin (*Mustela erminea* L.)

Naseljava Evropu, Aziju i Sjevernu Ameriku. Pogoduju joj važna područja gustih šuma. Iako je pretežno stanovnik nižih predjela, može se sresti i na nadmorskoj visini od 2.000 m.

Velika lisica, zdrav ili hermelin, ima dužinu tijela oko 25 cm, visinu 10 cm. Rep je dugačak i preko 10 cm. Mužjak teži do 350 gr, ženka do 220 gr. Mijenja dlaku dva puta u toku godine. Boja dlake ljeti je rdastosmeđa, trbuh žutosvijetle boje. Zimi je bijela, samo vrh repa ostaje crn. Nastanjuje rupe šupljih stabala, napuštene jame lisica, jazavca, ali zavlaci se i po stajama i šupama u nastanjenim mjestima.

Lovi miševe, pacove, fazane, jarebice, prepelice, domaću perad. Vrlo je agresivna i krvoločna.

Pari se u februaru ili martu, ali i u junu ili julu. Bremenitost poslije zimskog perioda traje 63 dana, a poslije ljetnjeg, 270 dana (mirovanje zametka). Koti se krajem marta ili početkom aprila. Okoti 4 - 8 mladih. Vrlo su sićušni (8 - 10 gr) i slijepi 40 dana. Majka ih dugo doji, dobro čuva, donoseći im žive miševe i ptice. Privikava ih lovu.

Velika lasica je hitra, okretna i hitra životinja. Glavni period njene aktivnosti je noć, mada se dešava da lovi i u toku dana. Odlikuje se velikom znatiželjom, što je često dovodi u opasnost. Za vrijeme hladnih zima prekrivenih snijegom najčešće boravi ispod sniježnog pokrivača, gdje i lovi plijen koji se skario pod sniježnim pokrivačem.

Životni vijek lasice je 10 - 12 godina.

Po Zakonu o divljači i lovstvu Lasica velika, Hermelin (*Mustela erminea* L.) zaštićena je trajnom zabranom lova.

Tvor (*Putorius putorius* L.)

Tvor je rasprostranjen na skoro čitavom evroazijskom, klimatski umjerenom području. Nastanjen je i sjevernije, osim na rubnim sjevernim područjima, pa ga nalazimo u Rusiji, dijelu Skandinavije i ostatku Evrope.

Pogoduju staništa koja obiluju hranom, bez obzira na to jesu li to ravnica, planina, šuma ili polje. Uglavnom češće nastanjuje područja u blizini naseljenih mjesta, posebno sela i seoskih domaćinstava. Zapravo ljeti živi u poljima, šumarcima i šumama, u šupljem drvetu, podzemnim jamama koje sam kopa, ali i u lisičijim ili rupama jazavca, a zimi se približava kućama, nalazeći svoje sklonište osim grmlja i u kakvim šupama, drvarama, stogovima sijena i tome slično, jer lakše pronalazi hranu.

Odrasli tvor je dugačak oko 40 cm, a rep mu je dugačak oko 15 cm. Težak je od pola kilograma do jednog kilograma, mada nerijetko, u bogatom staništu može premašiti tu težinu. Tijelo mu je prekriveno tamnokestenjastom, gotovo crnom dlakom. Na leđima i bokovima dlaka mu je kestenjasta, pa ta područja izgledaju svjetlije. Ispod osijaste dlake vidi se finija žuta vunasta podlaka. Iza očiju i preko čela imaju traki žuto-bijele trake, koja se pruža obostrano malo ispod i iza ušiju. Jedanko svijetla dlaka u obliku malje nalazi se oko njuške. Ima kratke noge, a uz anus perianalne žlijezde koje izlučuju sekret jako neugodnog mirisa. Stiskanjem analnih žlijezda izbacuje se njihov smrdljiviji sadržaj, čime se brani od napada i proganjanja.

Noćno je aktivna životinja, pa u sumrak kreće u pohode. Dan provodi pretežno u skloništu, koje mu nije trajno, pa ga posebno ne uređuje. Izrazito je izdržljiv i otporan pa redovno preživljava teže povrede.

Njegov plijen su miševi, mladi zečevi, jarebice, jaja raznih ptica ili puževi, razni gmizavci ili insekti. Zabilježeni su i primjeri kanibalizma među tvorovima. Osim svoje lovine rado jede raznoliko voće, a voli posegnuti i u pčelinjak za medom. Ne čini neke velike štete osim na mladunčadi i u gnijezdima u lovištu.

Pari se dvaput godišnje, a sezona je od marta do jula mjeseca. Bremenitost traje oko 40 dana, a ženka okoti 4 - 8 mladunaca. Ženka ima 8 sisa. Mladi dolaze na svijet od mjeseca aprila do avgusta. Polnu zrelost dostižu nakon 9 mjeseci, nako čega se porodica razilazi. Životni vijek u prirodnom staništu mu je 8 - 10 godina.

Puh veliki (*Glis glis* L.)

Veliki puh (*Glis glis*), naziva se i obični ili sivi puh. Pripada redu glodara, koji imaju po dva zuba za glodanje u gornjoj i donjoj vilici i koji rastu čitavog života pa ih moraju stalno trošiti glodanjem i grickanjem. Ova životinja je guste i meke, s leđne strane pepeljastosive, a sa trbušne bijele dlake, duga je oko 15 cm, a njen kitnjasti rep oko 12 cm. Ima male uši, a krupne, crne oči oivičene su tamnim „naočarima“. Rasprostranjen je uglavnom u srednjoj Evropi, a na istoku se prostire do Rusije i Sirije.

Naročito voli hrastove i bukove šume jer se hrani žirom, bukvicom i drugim plodovima i sjemenjem, ali i korom mladica, kao i insektima, pa i sitnim sisarima, pticima ptica pjevačica i njihovim jajima. Pojavljuje se ponekad i u vinogradima i voćnjacima, ali i kamenjarima u planinskim krajevima. Gnijezdo gradi od mahovine i korenja u dupljama starih stabala, pukotinama stena, kućicama za ptice, a često i na tavanima napuštenih ili slabo „posjećivanih“ koliba i kuća. Uništava gnijezda, pa i male ptice. Vrlo rado jede šljive i drugo voće, pa može biti štetan kada se jako namnoži. Veoma se spretno penje i skače. Aktivan je u sumrak i noću, često zbunjujući stanovnike vikendica trčkanjem po tavanu i kotrljanjem, tamo spremljenih, oraha i badema. Mladunce (4 - 7) donosi na svijet jednom godišnje, tokom ljeta. Ženka je bremenita 30 - 32 dana. Mladi su u početku slijepi (20-ak dana), sisaju do mjesec dana, a samostalni postaju nakon dva mjeseca. Polno zreli su nakon godinu dana, a životni vek im je 9 godina. Zimu provode u dubokom zimskom snu (hibernaciji), koji traje od 5 do 7 mjeseci.

Vjeverica (*Sciurus vulgaris* L.)

Naseljava Evropu i Aziju, listopadne i četinarske šume, nizijska, brdska i planinska šumska područja, ali je veoma često i u gradskim parkovima. Nalazimo je u svim lovištima Crne Gore.

Dugačka je oko 45, cm od čega oko 25 cm otpada na kitnjasti rep. Boja dlake, repa i trbuha je crvenkastosmeđa, odozdo je bijela. Ima kratak vrat, trouglastu glavu, sa srednje dugim ušima. Vid, sluh i njuh su joj vrlo dobro razvijeni. Na nogama ima oštre nokte, pomoću kojih se penje po drveću.

Koža i dlaka služe kao ukrasno krzno. Od dugačkih dlaka iz repa izrađuju se najfinije četkice za slikanje.

Vrlo je spretna u penjanju po drveću i skakanju sa grane na granu. Ima kratak vrat, trouglastu glavu, sa srednje dugim ušima. Vid, sluh i njuh su joj vrlo dobro razvijeni. Na nogama ima oštre nokte, pomoću kojih se penje po drveću. Može da preskoči sa grane na granu udaljenost od 3 do 5 metara. Aktivna je danju, naročito tokom ranih jutarnjih časova. Noći provodi na skrovitim mjestima ili gnijezdima prisvojenim od raznih ptica. Živi samačkim životom.

Hrani se lješnicima, orasima, raznim sjemenjem šumskog drveća i grmlja, ispija jaja ptica, a ako može, hvata i tamani mlade ptice. Odgriza i mlade pupove i grančice. Vjeverica jedan dio hrane čuva za zimu. Mirisnim žlijezdama na usnama označava hranu koju će čuvati kako bi je kasnije, u toku zime mogla pronaći i koristiti.

Vjeverica se pari više puta u godini, a ženka okoti poslije 35 dana, 3 – 4 mladunca. Gradi gnijezdo od mahovine u šuplinama drveće ili krošnjama, ali zauzima i gnijezda ptica.

Prirodni neprijatelji su joj divlja mačka, ptice grabljivice i kuna. Vjeverica živi 10 - 12 godina.

Prirast iznosi 0,2 od matičnog fonda.

Ciljevi gazdovanja ostalim vrstama dlakave divljači:

Ciljevi gazdovanja ostalim vrstama dlakave divljači je redovno praćenje njihove brojnosti i zdravstvnog stanja kao i njihovo održavanje na optimalnom nivou, odnosno nivou podnošljive brojnosti, koji se određuju u skladu sa stručnim podlogama i iskustvenim normativima.

Ukoliko je brojnost neke vrste divljači na nivou biološkog minimuma, obustavlja se dalje izlučivanje te vrste iz lovišta.

Kod ostalih vrsta divljači biološki minimum je najmanji broj jedinki neke vrste na 1.000 ha koji omogućava opstanak vrste u njenom prirodnom staništu.

Na osnovu stručnih podloga, iskustvenih normativa i zapažanja priznatih evropskih stručnjaka, biološki minimum za jazavca iznosi 3 jedinke, kune bjelice i kune zlatice 4, lasice male 5, puha velikog 50, šakala i lisice 1 i tvora 3 jedinke na 1.000 ha.

B. OSTALE VRSTE PERNATE DIVLJAČI

1. Stalne vrste

Veliki tetrijeb - gluhan (*Tetrao urogallus* L.)

Tetrijeb naseljava izuzetno mirna područja starih, mješovitih i čistih četinarskih šuma. U Crnoj Gori naseljava šume Durmitora, Bjelasice, Komova, Prokletija. Narodni naziv za mužjaka je gluhan, za ženku koka tetrijeba.

Tetrijeb je naša najveće koka. Mužjak je veći od koke. Dužina, mjerena od vrha kljuna, do kraja repa iznosi i do 1 metar, a raspon krila do 140 cm. Mužjak dostiže težinu do 4 kg, koka je znatno lakša, oko 2,5 kg. Osim u veličini, mužjak i ženka se razlikuju i po boji perja. Glava mužjaka je crne boje, iznad očiju ima, u obliku polumjeseca, голу jasno crvenu kožu. Kljun je jak, povijen, oštih ivica. Vrat je tamnosive, grudi metalnozeleno boje. Krila su na gornjoj strani tamnosiva, a na donjoj svijetlosiva. Rep je crn, prošaran bijelim mrljama. Koka je riđastožute boje, sa crnim i bijelim pjegama na krilima i trbuhu i kratkim riđasto išaranim repom.

Hrani se raznim šumskim jagodastim voćem, sjemenkama, ali i raznim crvićima, pužićima, mravima. Zimi se najčešće hrani pupovima i četinama. Noću spava na granama drveća.

Pari se u proljeće, u zavisnosti od stanišnih i vremenskih uslova, od kraja marta do sredine maja. Veliki tetrijeb je poligama vrsta. Između mužjaka se vodi borba za ženke. Svaki nastoji da skupi što veće jato koka, sa kojima ostaje samo za vrijeme parenja, a zatim se razilaze. Za vrijeme parenja odabere svoj rejon, gdje pjesmom u ranim jutarnjim satima privlači koke. Ovo se mjesto naziva „bojina”. Mužjak oko sebe u predvečerje okupi ženke u jata, da bi se u zoru razilazili u potrazi za hranom. Ženka odmah poslije oplodjenja, na zemlji gradi gnijezda. Snese 6 - 12 svijetlosmeđih jaja, isprskanih tamnosmeđim tačkama i mrljama. Na jajima leži 28 - 36 dana i napušta ih samo u slučaju velike opasnosti i više se ne vraća, već se ponovo pari i gnijezdi. Izleženi pilići su žućkaste boje sa tamnim prugama preko leđa. Pilići su sa 9 nedjelja poletarci. Od ukupnog broja mladih ženki naredne godine se pari 20 - 50 %, a ostale u drugoj godini starosti.

U životu tetrijeba postoje dva kritična razdoblja kada mu je dobar zaklon neophodna životna potreba. To su prva sedmica života mladog pileta i kod pijevaca svakogodišnje ljetno mitarenje tokom kojeg je kratko vrijeme nesposoban da leti.

Najveći neprijatelji su mu kune i divlje mačke koje mu se prikradaju i napadaju ga dok noću spava na grani. Ženku dok leži na jajima napadaju lisice, lasice, tvorovi, orlovi i sove ušare. Jaja i piliće uništavaju vrane i svrake.

U zemljama u kojima je tetrijeb lovna vrsta, lovi se u proljeće. U vrijeme parenja na pjevalištu lovac bi se pažljivo prikradao ptici. Tetrijeb je tada u „svadbenoj igri“, koja se sastoji iz čitavog niza pokreta i zvukova, od kojih je za lovca najbitniji „brušenje“ (liči na brušenje - oštrenje kose brusilicom). Kada tetrijeb „brusi“, okreće glavu i pogled uvis, a istovremeno zagluhne. Taj interval je kratak, ali ga lovac vješto koristi, da bi se što više približio ptici.

Cilj gazdovanja velikim tetrijebom je održavanje brojnog stanja zdrave i vitalne populacije velikog tetrijeba, na prirodan način. S obzirom na ugroženost velikog tetrijeba, činjenicu da on na svome staništu nikome ne čini nikakvu štetu, a da ne postoji opasnost od prenamnoženja jer stariji pijetlovi protjeruju mlađe sa svoje teritorije, a ovi sa sobom odvođe dio koka na nove terene, gazdinski kapaciteti u svim lovištima za ovu vrstu, treba da budu bez ograničenja.

U stručnoj literaturi za velikog tetrijeba ne postoje tabela gazdinskog kapaciteta, jer se on nažalost nalazi u kategoriji ugroženih životinjskih vrsta. Uzgojna nastojanja, preduzimanjem odgovarajućih mjera (prije svega obezbjeđenjem mira) moraju biti usmjerena više u pravcu postizanja biološkog kapaciteta, i ukoliko je moguće povećanja brojnosti, nego gazdinskog kapaciteta. Uz mali prirast velikog tetrijeba, veliki broj pernatih i dlakavih grabežljivaca, kao i velike zimske gubitke ne treba brinuti o prenamnoženju ove vrste, tim više što stari pijevci vode računa o pravovremenom protjerivanju mladih pijevaca, koji, kao što smo već rekli, prilikom selenja u nova staništa povuku za sobom i dio koka. Treba istaći da praznih, napuštenih i novih tetrijebskih staništa ima mnogo. U prilog povećanju staništa za velikog tetrijeba idu sve veće migracije ruralnog stanovništva u gradove i sve manji obim nomadskog stočarenja.

Prirast je zbog surovih uslova staništa u kojima obično bitiše, kao i brojnih neprijatelja obično nizak (0,4 - 0,5) i u stručnoj literaturi se pretežno navodi da ženka - koka, godišnje uspijeva da odgoji u prosjeku 1 - 2 mladunca, te da od ukupnog broja mladih ženki naredne godine se pari 20 - 50 %, a ostale u trećoj godini starosti. Mladi stradaju od vremenskih nepogoda i svih vrsta grabežljivaca.

Potrebna prihrana i prehrana velikog tetrijeba - Za velikog tetrijeba se prehrana, niti zimsko prihranjivanje ne planiraju jer ova vrsta nalazi dovoljno prirodne hrane tokom čitave godine, upravo zahvaljujući prilagodljivosti uslovima staništa. Staništa velikog tetrijeba se u principu odlikuju najmanjim uticajem čovjeka pa u principu vitalnost populacije ove vrste zavisi u prvom redu od „darova prirode“. Hrani se biljnom i životinjskom hranom. Vrsta i sastav hrane zavisi od godišnjeg doba, te pola i starosti jedinke. Kod pilića u početku preovladava životinjska hrana. Hranu odraslih tetrijebova sačinjavaju pupovi, izbojci i listovi lišćara, trave, sjemenje, bobice, jagode, žir, bukvica, zimi pretežno iglice i vršni pupovi četinara. Životinjska hrana sastoji se od insekata, njihovih larvi, puževa, crva, pauka. Rado jedu skakavce za kojima se premještaju i na planinske pašnjake iznad granice šume.

Mjere uređenja lovišta za velikog tetrijeba - Veliki tetrijeb je dnevna ptica. Tokom godine kreće se po staništu, kako to fiziološko stanje (parenje, leženje, odgoj pilića, mitarenje) i prehrambene mogućnosti staništa u pojedinim razdobljima zahtijevaju. Veličina staništa mora tetrijebu osigurati mogućnost takvog periodičnog premještanja. Radi odgoja pilića mora stanište sadržavati južne, i istočne ekspozicije sa dosta mravinjaka, vode i mlade trave na proplancima. Za normalno varenje hrane neophodna je mogućnost nalaženja kamenčića i pijeska koje kljuca. U potrazi za hranom spušta se u toku ljeta do zone gdje uspijevaju jagode, maline i brusnice (oko 800 m), a zimi ga snijeg nekada prisili da se spusti i niže (oko 700 m). Pjevališta se nalaze na prosječnoj visini od oko 950 - 1000 m. Kod mjera uređenja lovišta za velikog tetrijeba ne dolazi u obzir izgradnja bilo kakvih lovnih objekata, nego se ove mjere svode na zaštitu staništa, kako bi isto zadovoljilo prethodno navedene zahtjeve ove vrste na staništu.

Mjere zaštite divljači - Velikom tetrijebu, kao rijetkoj i ugroženoj vrsti divljači, potrebno je posvetiti zasluženu pažnju, a naročito:

- organizovati i redovno vršiti čuvanje lovišta pomoću profesionalne lovočuvarske i stručne službe;
- putem lovočuvarske službe osigurati zaštitu populacije velikog tetrijeba od nezakonitog lova, a za štete nastale krivolovom zatražiti nadoknadu štete putem nadležnih sudova;
- brojno stanje predatora (vuk, lisica, divlja mačka, kune) održavati u granicama podnošljive brojnosti, a u slučaju prenamnoženja organizovati redukciju njihovog brojnog stanja povećanim izlovom;
- pse i mačke skitnice uklanjati iz lovišta bez odlaganja, a vlasnike pasa i mačaka redovno upozoravati da pse i mačke ne puštaju u lovište;
- svaki nađeni uginuli primjerak pregledati i ustanoviti razlog uginuća. U slučaju sumnje na bolest isti poslati na analizu nadležnoj veterinarskoj ustanovi. Stručno osoblje redovno će vršiti osmatranje divljači i ocjenjivati njihovo zdravstveno stanje;
- sprečavati paljenje otvorene vatre, te upozoravati počinioc na moguće posledice, a u slučaju nastanka štete preduzeti mjere u skladu sa zakonskim propisima;
- aktivnim radom stručne i lovočuvarske službe obezbijediti mir u lovištu;
- vršiti redovno uređenje i održavanje izvora i pojila, kao i uređenje i održavanje prirodnih prostora gdje se zadržava voda;
- veliki tetrijeb se i lovi u vrijeme parenja kada je najneoprezniji (što je već opisano). To je i najkritičniji period u kome može doći do pojave krivolova. Zbog toga se u ovom periodu mora uložiti dodatni napor da u vrijeme parenja, u ranim jutarnjim satima, lovočuvari budu prisutni na staništima velikog tetrijeba.

Mjere sprječavanja šteta od divljači - Ranije je navedeno da su štete koje veliki tetrijeb može učiniti hraneći se pupovima, izbojcima i listovima lišćara, a u zimskom periodu iglicama i vršnim pupovima četinara zanemarljive. Zbog toga se u narednom periodu neće ni planirati niti preduzimati bilo kakve mjere za sprječavanje šteta od velikog tetrijeba.

Način lova velikog tetrijeba - Lov na velikog tetrijeba spada u najuzbudljivije i najneobičnije lovove, jer se lovi samo u praskozorje u vrijeme parenja. U jutarnjoj tišini odjekuje njegov karakterističan pijev, koji liči na kvocanje i brušenje. Za to vrijeme je nekoliko trenutaka gluh i slijep (gluhan), pa mu se može priskočiti nekoliko

koraka, a zatim opet pritajiti. U tom zanosu često ni pucanj ne čuje, pa i kod promašaja ne bude preplašen. Zbog navedenog, kap št smo i napomenuli, korisnik lovišta u period parenja mora posvetiti posebnu pažnju, radi sprječavanja krivolova.

Druge mjere u skladu sa zakonom - Uzroci smrtnosti velikog tetrijeba su brojni, a uzrokuju ih bolesti, klimatski uslovi, grabežljivci, saobraćaj i sl.

Veliki tetrijeb oboljeva od bolesti pernate divljači:

Singamoza: parazitsko oboljenje, koje uzrokuju valjkasti crvi u dušniku i većim bronhima. Bolest nastaje uzimanjem zaražene hrane, proždíranjem gujavica te nekih pužica i člankonožaca. Oboljevaju najčešće pilići. Pilići ispruže vrat, teško dišu, često s otvorenim kljunom, piskutaju, kišu, tresu glavom, a uz nosa se cijedi gust iscjedak.

Od ostalih zaraznih bolesti javljaju se: kokošiji tif, kolera peradi, hronična respiratorna bolest (CRD) i tuberkuloza. Nabrojane bolesti se češće javljaju kod jedinki u uzgajalištima, a rjeđe u prirodi.

Klimatski uslovi utiču na taj način što odrasli veliki tetrijebovi i mladunci su imunološki manje otporni pri hladnoći, snijegu ili vlazi, te su podložniji parazitskim zarazama.

Gubici velikog tetrijeba od pernatih i dlakavih grabežljivaca su glavno ograničenje za značajnije povećanje brojnosti ove vrste. Gubici kod velikog tetrijeba na putevima kroz lovište su neznatni, jer kroz stanište ove vrste ne prolaze nikakvi putevi.

Od drugih mjera u skladu sa zakonom, a vezano za velikog tetrijeba, treba napomenuti da korisnici lovišta treba da upozoravaju svakog stočara da domaće životinje vakciniše protiv zaraznih bolesti koje prelaze na divljač i zvijeri, a u koje spada i atipična kuga peradi. Održavanje brojnosti dlakavih grabežljivaca na nivou podnošljive brojnosti u lovištima dovodi i do smanjenja opasnosti od zaraživanja zaštićene divljači.

Lještarka (*Tetrastes bonasia* L.)

U narodu je još zovu šumska jarebica. Stanovnik je šumsko-planinskih predjela naše zemlje.

Hrani se šumskim sjemenjem i plodovima: jagode, maline, kupine, borovnice, sjeme trava ali voli i animalnu hranu: kukce, crve i larve do kojih dolazi čeprkanjem.

Lještarka je monogama vrsta i živi u parovima. Pari se krajem aprila i početkom maja. Ženka snese do 18 jaja na kojima sjedi do 22 dana. Mužjaci su vrlo ratoborni i već na glas drugog mužjaka dolete da protjeraju suparnika, makar i ne bilo vrijeme parenja, pa se ta osobina iskorišćava kod lova vabljenjem. Mladi ostaju u jatu dok ne odrastu, kada se razilaze i žive pojedinačno. Na proljeće se spajaju u parove.

Neprijatelji su joj svi dlakavi i pernati grabežljivci.

Kao lovno-produktivna površina obračunava se dio površina šume i dio šibljaka u lovištu.

Zbog obično surovih prirodnih uslova u kojima bitiše, kao i velikog broja dlakavih i pernatih grabežljivaca, cijeni se da koka godišnje uspijeva da odgoji u prosjeku 1- 2 mladunca, te će se obično računa prirast od 0,5 jedinki od matičnog fonda.

Obzirom na ugroženost lještarki, činjenicu da one na svome staništu nikome gotovo nikakvu štetu ne čine, a da ne postoji opasnost od prenamnoženja jer stariji pijetlovi protjeruju mlađe sa svoje teritorije, a ovi sa sobom

odvode dio koka na nove terene, to je odlučeno da gazdinski kapacitet lovišta ostane bez ograničenja. Gazdinski kapacitet lovišta za lještarku treba smatrati orijentacionim ciljem koji treba dostići, ali i nastojati da se preduzimanjem odgovarajućih mjera (prije svega obezbjeđenjem mira) i poveća, jer se radi o vrsti koja u svom staništu nikome i praktično nikakvu štetu ne čini.

Cilj lovnog gazdovanja lještarkom je održanje brojnog stanja zdrave i vitalne populacije lještarkе, na prirodan način, a na nivou gazdinskog kapaciteta lovišta bez ograničenja. Naime, obzirom na ugroženost lještarkе, činjenicu da ona na svome staništu nikome nikakvu štetu ne čini, a da ne postoji opasnost od prenamnoženja jer stariji pijetlovi protjeruju mlađe sa svoje teritorije, a ovi sa sobom odvode dio koka na nove terene, gazdinski kapaciteti u lovištima treba da budu **bez ograničenja**.

Mjere zaštite lještarkе:

- čuvanje lovišta;
- suzbijanje nezakonitog lova;
- održavanje broja predatora na podnošljivom nivou;
- uklanjanje pasa i mačaka lualica iz lovišta;
- uređenje i održavanje izvorišta i pojilišta;
- spašavanje divljači pri elementarnim nepogodama.

Mjere za sprječavanje šteta od lještarkе - Ova vrsta ne čini apsolutno nikakve štete, pa je bespredmetno i planirati mjere za sprječavanje šteta.

Golub pećinar - (*Columba livia* Gmelin.)

Dužina mu je 32-34 cm, raspon krila oko 63 cm, dužina repa 10 cm, a teži oko 330 g. Golubica je nešto manja. Ova ptica ima perje škrljasto plave, mutnoplave boje. Perje na grudima i na vratu ima metalan odsjaj, koji je obično s donje strane purpurnog sjaja, dok je s gornje strane plavozelenog metalnog sjaja. Na krilima se nalaze dvije crne pruge (trake) i jedan crno obojeni široki završni rub na repu. Na donjem djelu leđa nalazi se svijetlije perje. Ženka je nešto blijeđe boje i ima znatno manje sjaja na grudima i vratu.

Golub pećinar živi na nekoliko ostrva na sjeveru i na obalama Sredozemnog mora, uključujući i cijelu obalu Sjeverne Afrike, zatim Izrael, Siriju, Malu Aziju i Iran, ogranke Himalaje i drugdje. Na krševitim obalama Crne Gore, Istre, Dalmacije, Hrvatskog primorja, Like, Italije, Grčke i Male Azije živi u ljevkastim podzemnim udubljenjima i pukotinama stijena, često i duboko ispod zemlje. U Egiptu se viđa u blizini riječnih brzaka u velikim jatima, pa i usred pustinje, iako je rjedak u unutrašnjosti Afrike. U Indiji je jedna od najčešćih divljih ptica, gdje nastanjuje mnogobrojne šupljine i udubljenja stijena, litica i grebena pored morske obale ili u blizini većih rijeka. Na sjeveru Evrope se viđa najdalje do Stavangera u Norveškoj (59 stepeni sjeverne geografske širine).

Golub pećinar je vrlo sličan običnom gradskom golubu uličaru. Od njega je nešto okretniji, malo brži u letu i znatno plašljiviji. Pri hodu se niže kod svakog koraka. Leti odlično i postiže brzinu od sto kilometara na sat. Izbjegava praviti gnjezdo na drveću, iako se u sjevernoj Africi može vidjeti da se gnijezdi na palmama ili kod nas, na Jadranu, na drveću. Pri sakupljanju hrane je vrlo pokretan i može satima trčati u svim pravcima da bi napunio svoju voljku hranom. Pri pijenju vode redovito zagazi u vodu. Golub pećinar je miroljubiva ptica, ravnodušan i tolerantan prema drugim pticama.

Golub pećinar se hrani zrnjem žitarica, korova, repice, mrkve, graška, grahorice i lana. Iako prilikom sjetve pojedu nešto žita ili drugog kultiviranog bilja, oni pojedu mnogo više sjemenki raznih vrsta korova, kojima daju prednost čak i kad imaju na raspolaganju i jedno i drugo sjemenje, te su ovi golubovi korisniji nego što se to obično misli.

Golub pećinar se leže bar dva puta godišnje, dok gradski golub to čini najmanje tri puta. Jednom spareni golubovi se rijetko kad rasparuju. Izuzeci su rjetki. Na mjestu koje je pogodno za gnijezdo mužjak se postavi glave spuštene prema zemlji i naročitim gukanjem zove svoju ženku. Golubica sa raširenim krilima i uzdignutim repom dolazi k njemu, pažljivo mu kljunom gladi perje glave, a on isto čini i njoj te se ljubavna igra nastavlja izvan gnijezda. Golub i golubica se ljube kljunovima, da bi se najzad izvršio sam čin parenja. Poslije sparivanja ponosno koračaju amo-tamo da bi trenutak kasnije odletjeli nekud bez cilja i opet se vratili na staro mjesto. Kasnije će golub potjerati golubicu na gnijezdo, donijet će joj slamke i grančice, pa će u nevješto sagrađeno gnijezdo snesti dva bijela, glatka, duguljasta i sjajna jaja. Golub i golubica zajedno sjede na jajima. Poslije 16 - 18 dana mladi se legu iz jaja. Roditelji ih ispočetka hrane kašom koja se stvara u sluzokoži voljke, a kasnije omekšalim sjemenjem, a na kraju tvrdim sjemenjem pomješanim sa kamenčićima i česticama zemlje. Poslije 4 sedmice golupčići izlijeću iz gnijezda i brinu se sami o sebi, a roditelji se pripremaju za novo leglo.

Prirast iznosi 0,5 od matičnog fonda.

Zakonom o divljači i lovstvu golub pećinar se tretira kao lovostajem zaštićena vrsta divljači.

Gugutka (*Streptopelia decaocto* Friv.)

Gugutka ili **kumrija** vrsta je ptica iz porodice golubova, reda golupčarki, koja je rasprostranjena u gotovo čitavoj Evropi, nema je samo na sjeveru Skandinavije i Rusije. Ima je i u sjeveroistočnoj Africi, južnoj Arabiji, Indiji, Maloj Aziji.

Gugutka je naselila naša lovišta prije šesdesetak godina. Slična je grlici, ali je malo svetlija. To je ptica pepeljastosmeđe boje sa ružičatim prelivima na grudima. Krajevi krilnih pera su joj tamnije boje, a ima karakterističnu poluogrlicu na vratu crne boje. Oglašava se troslogovnim gugutanjem, s naglaskom na drugom slogu: „gu-guuu-gu“, po čemu je i dobila ime.

Živi na poljima i blizini ljudskih naselja, najradije u mirnim stambenim dijelovima u kojima ima nekoliko stabala crnogorice. Crnogorična stabla su im potrebna za gnežđenje. Nijesu pretjerano plašljive. Zimi većina gugutki ostaje gdje je izležena. Manji dio populacije se pomjera nešto južnije. Leže se obično dva puta godišnje. Gnijezda pravi i po poljima, u krošnjama drveća a rjeđe i ispod krovova kao vrapci. Prilično sporo leti. Hrani se sjemenom, žitaricama i voćem. Zimi se ponekad okupljaju u jata i zajedno traže hranu u parkovima i seoskim imanjima.

Meso je lošijeg kvaliteta od mesa grlice. Zbog svega toga kao lovna divljač nije atraktivna. Prirast iznosi 0,5 od matičnog fonda.

Liska crna - baljoška (*Fulica atra* L.)

Baljoška naseljava gusto vodeno rastinje ravničarskih jezera Evrope, Azije, Nove Gvineje i Australije. Karakteristična je po tome što se prvo oglasi pa tek onda pojavi pred radoznalim ljubiteljima prirode. Zbog toga važi za najveću „brbljivicu“ u ptičjem carstvu. Prepoznaje se po čađavocrnom perju i sniježnobijelom kljunu i čelu. Dugačka je 36 - 38 cm, a raspon krila joj je 70 - 80 cm. Mužjak je u prosjeku krupniji od ženke. Za razliku od ostalih barskih koka, prsti liske imaju karakteristične pljosnaste režnjeve, slično gnjurcima. Crna liska pliva sve vrijeme klimajući glavom, a odličan je i ronilac. U potrazi za hranom - ribama, crvićima i podvodnim rastinjem, može da zaroni i do sedam metara dubine i da izdrži petnaestak sekundi bez vazduha. Za ove plivačko-ronilačke egzibicije crne liske zaslužna je njena sposobnost da zbije svoje perje i iz njega istisne sav vazduh. Uz to, i duge noge ove ptice prilagođene su načinu njenog života, jer na njima ima plovne kožice. Dok je u vodi bez premca, crna liska se rijetko uzdiže u vazduh. Kad se sprema da poleti, dugo se zalijeće po

površini vode, lepršajući krilima i prskajući na sve strane. Na sličan način ponaša se i pri sukobima oko teritorije s drugim pripadnicima svoje vrste. Tada ptice prete jedna drugoj, naleću nogama jedna na drugu i mašu krilima kako se ne bi izvrnule na leđa. Borbe oko teritorije uobičajene su u vrijeme parenja. U sezoni parenja liske su agresivne i prema pticama drugih vrsta, a dešava se i da preotimaju ptičja gnezda, izbacujući jaja iz njih. Pored omiljenih „plivajućih splavova“, gnijezde se i na stablima koje je vodena struja nasukala na obalu.

Bonitet lovišta, lovno-produktivne površine i gazdinski kapacitet lovišta: Predlažemo korišćenje Stručne podloge za utvrđivanje lovno-produktivnih površina i bonitetnih razreda u lovištima Republike Hrvatske (Narodne Novine Republike Hrvatske, broj: 40/06), za izračunavanje boniteta i lovno-produktivne površine za lisku crnu - baljošku (pod istim uslovima i na isti način kao za divlja patke), gdje se koriste sljedeće površine:

4. Na površinama jezera i ribnjaka obraslih autohtonim rastinjem sa pripadajućim obalama u dubini do 5 m u kopno ako postoje uvjeti za gniježđenje. Ne bonitiraju se čiste vodene površine ili umjetna akumulacijska jezera sa velikim oscilacijama novoa voda. Postojeća ostrva bonitiraju se kao obale.

5. Na barama, močvarama te površinama na kojima leži voda krajem zime, tokom proljeća i ljeta, obrasle močvarnim biljem visine preko 1 m i površine veće od 1 ha ako na istim postoje uvjeti za gniježđenje pataka.

Sve navedene površine mogu se bonitirati samo pod uslovom da je osiguran mir u vrijeme gniježđenja (odsutnost ribolovaca, skupljača žaba i puževa, košenje šaša i trave i sl.)

Prema Stručnoj podlozi za utvrđivanje lovno-produktivnih površina i bonitetnih razreda u lovištima Republike Hrvatske („Narodne Novine Republike Hrvatske“, broj 92/08), moguće je izračunati vrijednosti MF-a i prirasta za lisku crnu - baljošku (pod istim uslovima i na isti način kao za divlje patke), koristeći sljedeću tabelu:

<i>Na površinama pod br. ovog bonitiranja</i>	<i>Jedinica površine</i>	<i>Broj gnijezda</i>	<i>Prirast po gnijezdu (jedinki)</i>	<i>Napomena</i>
4	1 ha			Ako su u proljeće prva gnijezda poplavljena prirast se umanjuje za 50 %.
5	1 ha			

Vrana siva (*Corvus corone cornix* L.)

Vrane su krupne ptice snažnog kljuna. Žive po šumarcima, na poljoprivrednom zemljištu, oko naselja i kuća. Boja perja kod vrane je siva osim na glavi, krilima i repu gdje je crne boje.

Hrani se insektima, sjemenjem, plodovima, sitnom dlakavom i pernatom divljači. Hvata ptice pjevačice i u gnijezdima ispija njihova jaja i jede mlade. Prava je napast za kukuruzna polja, krade i odnosi mlade piliće.

Gnijezdo pravi u krošnjama, bliže stablu, snese 4 - 6 jaja i na njima leži 16 - 18 dana.

Svraka (*Pica pica* L.)

Dugačka je oko 41 - 43 cm, kratkih i zaobljenih krila, dugačkog repa. Boja perja na glavi, vratu, guši, leđima, krilima i repu crna, a po grudima, trbuhu i plećima bijela. Naseljava predjele do 1.000 m.n.v. rijetko preko, a tada samo uz ljudska naselja.

Gnijezda gradi od šiblja i grančica, i blata pomiješanog sa korijenjem, vlasima trave, slame. Gnijezdo grade i mužjak i ženka. Iznad gnijezda je tzv. nebo od granja i trnja. Ulaz je sa bočne strane. Uz njega često grade jedno

manje gnijezdo koje služi mužjaku za noćenje i odmor. Krajem marta ženka snese 6 - 8 jaja na kojima leži 17 - 18 dana

Hrani se insektima, sjemenjem, plodovima, sitnom dlakavom i pernatom divljači. Hvata ptice pjevačice i u gnijezdima, ispija njihova jaja i jede mlade, krade i odnosi mlade piliće, u nedostatku hrane jede i strvinu.

Prirast iznosi 1 jedinka po gnijezdu matičnog fonda.

Sojka (*Garrulus glandarius* L.)

Sojka je jedina vrana sa višebojnim perjem, takođe jedina naša vrana sa ćubom na glavi, koja je naročito vidljiva kada je ptica uzbuđena. Dugačka je prosječno 32 cm. Osnovna boja tijela je ružičastosiva, sa izrazitim bijelim podrepkom i nadrepkom. Krila su joj široka i zaobljena crno-bjela, u osnovi se nalazi plavetnocrno ukrasno peje. Stanovnik je lišćarskih, naročito hrastovih šuma.

Gnijezdo gradi u račvi drveta, od grančica i obloženo je korjenčićima. Ženka snese 5 - 6 jaja na kojima leži 16 - 18 dana.

Njenu ishranu čine hrastov žir i bukovice, ali i lješnici, orasi, razne bobice i voće. Mlade hrani insektima, gusjenicama, ali i mladuncima drugih ptica koje u maju i junu krade iz gnijezda.

Prirast iznosi 0,5 od matičnog fonda.

2. Migratorne - sezonske vrste

Prepelica pućpura (*Coturnix coturnix* L.)

Prepelica je najmanja koka kod nas i jedina koka selica. Zovu je i pućpura po karakterističnom oglašavanju „pućpuru“. Po rasprostranjenosti prepelica pućpura nadmašuje mnoge selice. Nastanjuje sve evropske zemlje u kojima je ugodna klima osim Islanda, Skandinavije i sjevernog dijela Rusije. U Aziji seže do sjevernih područja Kine, a u Africi do zemalja u njenom srednjem dijelu. U septembru se seli preko Sredozemnog mora u Afriku, gdje prezimi, a u proljeće, krajem marta ili početkom aprila se vraća u naše krajeve, gdje se gnijezdi i othrani mlade. Manji broj prezimi kod nas ako je zima blaga.

Prepelica živi, hrani se i razmnožava na zemljištu, među prizemnom vegetacijom na poljima livadama i pašnjacima. Prepelica pućpura je stanovnik polja. Voli suva i propusna pjeskovita i šljunkovita zemljišta, gdje ima puno korova. Izbjegava veoma obrasle krajeve. Hrani se biljnom i životinjskom hranom, nastojeći naći što bolju hranu kako bi skupila u svom tijelu rezervne masti, kao zalihi za selidbu. Od biljne hrane uzima sjemenke raznih trava, žitarica i korova, lisne i cvjetne pupoljke, a od životinjske jede razne inskete. Radi bolje probave uzima sitne kamenčiće.

Osnovna boja prepelice je svijetlosivo-smeđa, odozgo jako žućkasto-bijelo i crno-prugasta, odozdo je svjetlija, sa svijetlim i tamnim bočnim prugama. Tjeme joj je tamno- smeđe, a pored tjemena ima žućkasto-bijelu prugu, kao i iznad očiju. Mužjak ima na podbratku crnu prugu, a ženka nema niti ovu niti bijele pruge. Dugačka je oko 18 cm, raskriljena do 35 cm. Težina 100 - 150 grama.

Pari se od maja do jula. Snese 8 - 16 žućkasto-smeđih jaja na kojima leži 17 - 20 dana. Živi u paru, ali je mužjak nevjeran i dok koka leži na jajima traži drugu koku. Ratoboran je i ne trpi druge mužjake u blizini. Ženka pravi gnijezdo na zemlji u žitu, djetelini ili travi. Ženka po izlijeganju vodi mlade, koji ostaju kratko uz majku i čim očvrсну napuštaju je, zbog čega se kod prepelica rijetko vidi jato slično kao kod jarebice, nego, uglavnom,

pojedinačni primjerci. Seli se pojedinačno noću i tek na obalama mora koncentriše se u jata, u kojima prelijeće more sa povoljnim vjetrom.

Budući da zimi nije prisutna kod nas, zimska prihrana izostaje. Najveću pomoć može joj pružiti zasijavanjem remiza djetelinom, prosom, heljdom, sirkom, muharom i slično. Prepelica pućpura je ptica polumraka, odnosno sutona. Ujutro se počinje kretati prije izlaska sunca, a ponovo se javi prije zalaska sunca. Tada traži hranu, igra se, prelijeće svoje područje. Za sunčana vremena grije se u pijesku ili na strništima. Rado se prpoši, kao i ostale koke. Prepelice najradije hodaju. Ako se približava opasnost, trče ili se zavuku u zaklon.

Prilikom košenja i žetve prepelica pućpura strada od kosačica i kombajna. Neprijatelji su joj sve dlakave i pernate grabljivice, ali ipak najviše strada pri seobi. Lovi se pomoću pasa ptičara.

Prirast iznosi 0,5 po gnijezdu matičnog fonda.

Predlažemo korišćenje Stručne podloge za utvrđivanje lovno-produktivnih površina i bonitetnih razreda u lovištima Republike Hrvatske („Narodne Novine Republike Hrvatske“, broj 92/08), prema kojoj se može loviti uz ograničenje odstrijela do 10 % utvrđenog brojnog stanja koje obitava u lovištu, odnosno uz ograničenje odstrijela do 10 kljuna/lovac/dan, tako da mjere za očuvanje i razvoj prepelice u narednom periodu treba svoditi na što tačniju procjenu brojnosti ove vrste u lovištu, uz navedenu stopu korišćenja.

Šumska šljuka - bena (*Scolopax rusticola* L.)

Šljuka ili šumska šljuka je ptica selica. Naseljava brdska i planinska područja sjeverne Evrope i Azije, a zimuje u zemljama oko Sredozemnog mora. Kod nas je prisutna na zimovanju i migraciji.

Šljuka je veličine jarebice (oko 400 gr). Razlike po spolnjem izgledu između mužjaka i ženke nema, mada je ženka nešto veća. Osnovna obilježja su joj dugačak kljun (do 85 mm), kojim traži hranu po mekom i vlažnom tlu. Oči su joj velike i visoko usađene u glavu, tako da vidi bez pomjeranja glave svuda oko sebe. Noge su joj jake, podesne za hodanje po zemlji i čeprkanje pri traženju hrane. Boja perja podsjeća na šumsku stelju, preovlađuju kestenjastosivi tonovi, sa nizom šara.

Hrani se prevashodno životinjskom hranom (kišne gliste, larve insekata, puževi), ali jede i sitno korijenje i travu.

Gnježđenje počinje krajem marta ili u aprilu. Gnijezdi se na tlu, u šumi, zaklonjena niskim biljkama ili u podnožju drveta. Snese 4 jaja na kojima leži 21 - 24 dana, a narednih 5 nedjelja brine o njima, kada oni postaju potpuno nezavisni.

Predlažemo korišćenje Stručne podloge za utvrđivanje lovno-produktivnih površina i bonitetnih razreda u lovištima Republike Hrvatske („Narodne Novine Republike Hrvatske“, broj 92/08), prema kojoj se odstrijel planira sa 1 ptica/100 ha površine lovišta obrasle šumskom vegetacijom. (Šljuke prema ovoj stručnoj podlozi mogu se loviti do 3 jedinke/lovac/dan, odnosno da ukupni odstrijel ne prelazi 4 jedinke/100 ha površine lovišta obrasle drvenastom vegetacijom).

Zakonom o divljači i lovstvu šumska šljuka se tretira kao lovostajem zaštićena vrsta divljači. Lovi se u jesen prigonom, pogonom ili pretragom sa psima. Lovi se lovačkom puškom sačmaricom cal. 12, 16, 20, i 28 sa sačmom promjera od 2,5 do 3 mm, na udaljenosti do 50 metara. Lovi se za vreme jesenjeg preleta rano ujutro i kasno uveče.

Bekasina (Kokošica) - (*Gallinago gallinago* L.)

Bekasina, kokošica, barska ili ridska šljuka je ptica selica. Prolazi kroz naše krajeve iz sjeveroistočne Evrope i sjeverozapadne Azije, u pravcu afričkih obala, već krajem avgusta. Na sjever se vraća krajem aprila.

Bekasina je manja od šumske šljuke. Žućkastocrveni kljun dužine je oko 6 cm, a rep ima 16 pera sa bijelim vrhovima. Sa gornje strane perje joj je zagasitocrne boje, isprskano pjegama, a preko cijelih leđa prelaze 4 rdaste pruge. Dio tijela sa strane je kestenjast, a trbuh svijetlokestenjast i išaran tamnim prugama. Kljun joj je ravan, dug 7 cm.

Krajem maja, ženka snese u gnijezdu, koje je napravljeno na zemlji, među močvarnim travama, 4 siva do žućkasta jaja, prljavo isprskana, na kojima leži 22 - 24 dana.

Predlažemo korišćenje Stručne podloge za utvrđivanje lovno-produktivnih površina i bonitetnih razreda u lovištima Republike Hrvatske („Narodne Novine Republike Hrvatske“, broj 92/08), prema kojoj se odstrijel planira sa 1 ptica/100 ha površine lovišta obrasle šumskom vegetacijom. (Šljuke prema ovoj stručnoj podlozi mogu se loviti do 3 jedinke/lovac/dan, odnosno da ukupni odstrijel ne prelazi 4 jedinke/100 ha površine lovišta obrasle drvenastom vegetacijom).

Divlja guska (*Anser anser* L.)

Divlja guska je gnjezdarica Srednje Evrope. Kod nas je uglavnom prisutna samo u toku preleta.

Divlja guska je krupna, teška ptica, oblika i boje perja slična domaćoj sivoj guski. Mužjak i ženka izgledaju skoro isto: glava i vrat smeđi, prsa svijetlosiva, noge ružičaste a kljun narandžast. Leđa i krila su sivosmeđa, sa valovitim svijetlim crtama. Dugačka je 90 cm sa rasponom krila do 160 cm. Težina odraslih primjeraka iznosi 3 - 5 kg.

Pari se u martu. Ženka snese 5 - 8 sivkasto-bijelih jaja i leži na njima 28 - 30 dana. Gušćići su žutog paperja i ostaju u jatu sa roditeljima do sljedeće sezone parenja.

Gnijezdi se u močvarnim, teško pristupačnim mjestima. Gnijezdo pravi od trave i drugog biljnog materijala, a oblaže ga paperjem.

Divlja guska je biljojed, a hranu traži uglavnom na suvom.

Patka divlja - Gluvara (*Anas platyhynchos* L.)

Gluvara je prilično velika patka, koja brzo i snažno leti. Najrasprostranjenija je od svih divljih pataka pa samim tim i najpoznatija. Rasprostranjena je širom čitave sjeverne zemljine hemisfere, izuzev najsjevernijih i najhladnijih krajeva, tzv. zone tundre. Može se sresti u bilo kakvom staništu, samo ako u blizini ima vode.

Kod pataka gluvvara jasno je izražen polni dimorfizam. Mužjak ima zelenu glavu sa bijelim prstenom na vratu, sive bokove, crnu trticu i bijeli rep sa zavijenim centralnim perima. Kljun je obojen žuto. Težine je do 1,3 kg, dužine 50 - 65 cm. Ženka je manja, smeđe-pirgasta.

Gluvara je selica, a u vrijeme hladnih zima, jedan dio populacije prezimi u našim krajevima.

Gnijezdi se obično u blizini vode, pokraj jezera, bara ili rijeka, a zimi često posjećuje morsku obalu i ušća. Ženka pravi gnijezdo od travki, lišća, grančica i obloži ga paperjem. Snese 8 - 12 maslinastozelenih jaja, na kojima leži 26 dana. Pačići su žutog paperja i 2 mjeseca provedu sa majkom, nakon čega se osamostale.

Hrani se pretežno biljnom hranom, kao što su sjemenke, stabljike vodenog bilja, korijenje i trave, ali svoj jelovnik popunjava vodenim insektima, punoglavcima i crvima, ribama, žabama. Najčešći način hranjenja je zaranjanjem prednjeg dijela u vodu, kako bi dohvatila podzemno bilje, ali i brljanjem po vodi, pasenjem, rjeđe ronjenjem u plitkoj vodi. Mladi pačići se u početku hrane malim insektima i larvama, da bi postepeno prelazili na biljnu hranu.

Gluvara ima dosta prirodnih neprijatelja: lisice, lasice, tvorovi, ptice grabljivice. Gnijezda im uništavaju svrake i vrane.

Cilj gazdovanja: Cilj gazdovanja je održavanje brojnosti populacije, prirodnim načinom uzgoja, sa odnosom polova 1 : 1.

Bonitet lovišta, lovno-produktivne površine i gazdinnski kapacitet lovišta: Najznačajnije površine za uzgoj ove vrste divljači su površine uz vodu (potoci, bare, ribnjaci, jezera i sl.).

Za izračunavanje boniteta i lovno-produktivne površine koriste se sljedeće površine:

1. Na svim velikim vodotocima (rijeke širine preko 6 m) čije su obale prirodne i obrasle rastinjem višim od 1 m, te čije je zaobalje najmanje 10 m obraslo prirodnim rastinjem (šumom, zbrunjeni, trskom i si.).

2. Na kanalima u kojima ima vode tokom proljeća i ljeta, a prolaze kroz šumu ili preko šumskog ili poljoprivrednog zemljišta, ako su im obale obrasle rastinjem koje omogućuje gniježđenje pataka te od gornje ivice kanala ima najmanje 2 metra pripadajućeg zemljišta obraslog prirodnim rastinjem (koje se ne obrađuje) koje omogućava gniježđenje.

3. Na svim nereguliranim vodotocima u kojima ima vode tokom cijele godine, koji su širi od 1 m i čije obale su obrasle autohtonim rastinjem i moguće je gniježđenje pataka.

4. Na površinama jezera i ribnjaka obraslih autohtonim rastinjem sa pripadajućim obalama u dubini do 5 m u kopno, ako postoje uslovi za gniježđenje. Ne bonitiraju se čiste vodene površine ili vještačka akumulaciona jezera sa velikim oscilacijama nivoa voda. Postojeća ostrva bonitiraju se kao obale.

5. Na barama, močvarama te površinama na kojima leži voda krajem zime, tokom proljeća i ljeta, obrasle močvarnim biljem visine preko 1 m i površine veće od 1 ha, ako na istim postoje uslovi za gniježđenje pataka.

6. Na šumskim zemljištima na kojima tokom proljeća i ljeta leži voda, a biljno rastinje osigurava gniježđenje i vođenje mladunčadi.

Sve navedene površine mogu se bonitirati samo pod uslovom da je osiguran mir u vrijeme gniježđenja (odsutnost ribolovaca i sl.)

Prema Stručnoj podlozi za utvrđivanje lovno-produktivnih površina i bonitetnih razreda u lovištima Republike Hrvatske („Narodne Novine Republike Hrvatske“, broj 92/08), moguće je izračunati vrijednosti MF-a i prirasta za divlje patke, koristeći sljedeću tabelu:

<i>Na površinama pod br. ovog bonitiranja</i>	<i>Jedinica površine</i>	<i>Broj gnijezda</i>	<i>Prirast po gnijezdu (jedinki)</i>	<i>Napomena</i>
1	1 km vodotoka			Ako su u proljeće prva gnijezda poplavljena prirast se umanjuje za 50 %.
2 i 3	1 km kanala			
4	1 ha			
5 i 6	1 ha			

Mjere zaštite divlje patke: Ova vrsta je najviše ugrožena od ribolovaca koji ju uznemiravaju za vrijeme ležanja i podizanja mladih. Osnovna mjera zaštite je osiguravanje mira u lovištu sprečavanjem neovlaštenog kretanja lovištem, kao i suzbijanje krivolova pomoću lovočuvarske službe. Takođe je važno ukloniti pse i mačke skitnice koji ju uznemiravaju, te znaju nanijeti znatne štete na podmlatku.

U cilju uspostavljanja normalne strukture populacije divlje patke korisnici lovišta su dužni gazdovanje usmjeriti prije svega na formiranje matičnog fonda, njegov uzgoj i zaštitu.

Patka zviždara (*Anas penelope* L.)

Zviždara je patka srednje veličine. Mužjak je vrlo lijepa ptica. Glava mu je kestenjaste boje sa zlatnožutom krunom na tjemenu a grudi ružičastih. Ostatak tijela je pretežno blijedopepeljast. Stomak je bijele boje, što stvara uočljiv kontrast prema crnom repu. Kljun je blijedoplavičast sa crnim vrhom i obrubom. Naraste do 50 cm, maksimalna težina može da bude oko 1 kg. Ženka je ujednačeno smeđe boje. Mužjak ima prepoznatljiv zvižduk. Spada u pticu selicu, a kod nas je prisutna u jesen, od septembra do novembra, u proljeće u martu i aprilu. Gnijezdi se na krajnjem sjeveru Evrope. Gnijezdo pravi na tlu, obično u gustom vegetaciji ili ispod kakva niska žbuna. Gnijezdo oblaže travkama i paperjem. Ženka snese obično od 7 - 10 blijedožućkastih jaja. Inkubacija traje oko tri i po nedjelje. U narednih 6 nedjelja pačići dobiju perje. Ženka vodi pačice u vodu, obučava ih i priprema za samostalni život. U toj obuci ponekad pridruži joj se i mužjak. Ova patka uzima isključivo biljnu hranu. Voli da pase po vlažnim, poplavnim livadama. Od hrane životinjskog porijekla u ishrani patke zviždarke registrovane su neke manje školjke i dvokrilci. Društvena je i okuplja se u velika jata.

Patka čegrtaljka (*Anas strepera* L.)

Čegrtaljka je dužine 55 - 64 cm, od čega tijelo zauzima dvije trećine. Raspon krila joj je 84 - 95 cm. Mužjak je uglavnom tamnosiv sa crnim nadrepkom i podrepkom, crno-bijelim ogledalom i kestenjastim pokrivnim perima krila. Ženka je sivomrka, s malim bjeličastim ogledalom. Način života sličan je gluvvari. Plašljiva je i rijetko se viđa u većim jatima. U letu su joj krila dosta „šiljasta“ zamasi krila brzi, proizvodi zviždav šum. Hrani se pretežno biljem koje bere plivajući zagnjurenne glave. Ponekad pase travu i na kopnu. Jede sjemenje, rizome, pupoljke, izdanke, lišće i dr., a od životinja, vjerovatno samo slučajno, račiće, mekušce, crve, insekte, žabe, punoglavce i ribice. Gniježđenje počinje u drugoj polovini aprila. Gnijezdo je na tlu, obično u blizini vode, u gustom rastinju, zaklonjeno kakvim žbunom, busenom ili visokom travom. Iznutra je obloženo paperjem. Snese 8 -12 blijedožućkastih, tupoovalnih jaja na kojima ženka leži 24 - 26 dana.

Patka glavata - Siva plovka (*Aythya ferina* L.)

Siva plovka je ronilica, zdepaste građe, kratkog vrata, kosog dugačkog čela i visokog tjemena, i dugačkog, širokog kljuna. Dugačka je 42 - 49 cm, sa rasponom krila od 72 - 82 cm. Mužjak je blijedosiv sa crvenkastokestenjastom glavom i vratom. Grudi i trtica su mu crne. Ženka i mladi su smeđi. Kada pliva, gazi duboko, tako da se rep vuče po vodi. Često roni, zagnjurujući se u vodu skokom. Pred opasnošću se sklanja plivanje, a ukoliko je to nemoguće poljeće uz veliki napor. Leti snažno, brzim zamasima krila koja proizvode zviždeći šum. Hrani se biljnom i životinjskom hranom. Hranu nalazi prvenstveno gnjurenjem. Roni obično do dubine 1 - 4 metra, a ostaje pod vodom obično oko 30 sekundi. Od bilja jede sjemenje, rizome, pupoljke, izdanke, lišće i dr., a od životinja račiće, mekušce, crve, insekte, žabe, punoglavce i ribice. Gniježđenje počinje u aprilu. Gnijezdi se na tlu u gustom rastinju ili na vodi. Gnijezdo gradi ženka od stabljika trske i listova. Gnijezdo obloži paperjem. Snese 8 - 10 jaja na kojima leži 25 dana. Mladunci polijeću sa 50 - 55 dana. Mladunci polijeću sa 45 - 50 dana.

Ćubasta (krunasta) patka (*Aythya fuligula* L.)

Ćubasta patka je mala, kratkovrata, zdepasta ronilica, okrugle glave s peruškom na tjemenu i prilično krupnim, širokim kljunom. Mužjak je crn sa bijelim bokovima, ženka tamnosmeđa kao i mužjak u prelaznom perju. Dugačka je 40 - 47 cm, a raspon krila joj iznosi od 67 - 73 cm. Pliva vješto. Roni odlično, i do dubine od 14 metara, zagnjuruje se uz skok. Pred opasnošću se sklanja plivanje, a ukoliko je to nemoguće, poljeće. Leti pravo, brzo, učestalo mašući krilima, koja proizvode zviždukav šum. Ćubasta patka je svaštojed. Najveći dio hrane nalazi na dnu, manji na površini vode. Hrani se mekušcima, insektima, larvama, račićima ali i hranom biljnog porijekla. Gniježđenje obično počinje u maju. Gnijezdi se na tlu ili vodi, obično na busenu trave oštrice (udubljenje je prečnika 20 - 25 cm, dubine 7 - 10 cm obloženo travom). Snese 8 - 10 zelenkastosivih jaja na kojima leži 25 dana. Mladunci polijeću sa 45 - 50 dana.

Patka krža kržulja (*Anas crecca* L.)

Krža stiže kod nas na putu za sjeverne krajeve krajem zime (februar - mart), gdje se gnijezdi, da bi u jesen (oktobar - novembar) opet preletjela naše krajeve, na putu za Afriku.

Opšte napomene: U vezi sa Direktivom o pticama, napominjemo da je Evropska komisija ustanovila Radnu grupu EU za oporavak ptica, koja je procijenila održivost lova u EU za 30 vrsta ptica selica. U skladu sa pomenutom direktivom, Radna grupa nudi smjernice za regulisanje lova na ove ptice.

Svaku odluku o eventualnim izmjenama ili donošenju moratorijuma koju donese EU Komisija, na osnovu predloga ove Radne grupe potrebno je primijeniti i u Crnoj Gori.

5. MJERE ZAŠTITE DIVLJAČI

5.1. Uvod

Zaštita divljači je zakonom uređena. Zaštita divljači vrši se trajnom zabranom lova, zabranom lova u određenom periodu (lovostajem), skraćivanjem lovne sezone ili smanjenjem broja lovnih dana, čuvanjem lovišta, suzbijanjem nezakonitog lova, smanjenjem broja nezaštićene divljači, spasavanjem od elementarnih nepogoda, dopunskom prihranom i drugim mjerama predviđenim zakonom i planskim dokumentima (lovne osnove i lovni planovi).

Mjere zaštite divljači preduzimaju se, zavisno od vrste uzročnika, odnosno vrsti štete koja može nastati na divljači.

Pored mjera i aktivnosti okvira Operativnog cilja 1.1. Zaštita divljači i lovišta, sa aspekta zaštite prirode neopodno je preduzimati sljedeće mjere:

- javni putevi i druge vrste saobraćajnica, kao i drugi objekti treba da se grade na način da se umanju negativan efekat na puteve migratornih divljih životinja i omogućiti sigurno prelaženje divljih životinja na odgovarajućim prostornim razmacima;
- primjena posebnih konstrukcijskih i specijalnih tehničko-tehnoloških rješenja na samim objektima i u njihovoj okolini;
- specijalna tehničko-tehnološka rješenja (ekološki mostovi, izgrađeni prolazi i prelazi, tuneli, propusne cijevi, jarkovi, sigurnosni i usmjeravajući objekti, riblje staze i liftovi i dr.), kojima se osigurava nesmetano i sigurno prelaženje divljih životinja, uživaju zaštitu kao zaštićena prirodna dobra;
- primjenjivanje zabrane ubijanja ili hvatanja, kao i premještanja gnijezda zaštićenih ptica, naročito selica, uništavanja njihovih gnijezda i jaja ili uklanjanja gnijezda čak i ako su prazna, njihovog uznemiravanja, naročito u vrijeme othranjivanja ptica i tokom razmnožavanja, držanja ptica koje je zabranjeno loviti, kao i vršenje drugih radnji suprotno zakonu;
- stubovi i tehničke komponente sredjenaponskih i visokonaponskih vodova moraju se graditi na način da se ptice i slijepi miševi zaštite od strujnog udara i mehaničkog povređivanja;
- pri izgradnji visokih objekata (vjetrogeneratora, stubova, tornjeva, mostova i dr.) u blizini ekološki značajnih lokaliteta primjenjivati tehničko-tehnološke mjere koje se odnose na osvijetljavanje objekata, kako bi se izbjegli negativni uticaji tih objekata na ekološke lokalitete;
- primjenjivanje zabrane upotrebe nedozvoljenih sredstava za hvatanje;
- in situ i ex situ zaštita - mjere zaštite ne podrazumijevaju samo pojedinačne (posebne) mjere i uslove, već i opšte (globalne) mjere koje se odnose na cjelokupni ekosistem i sve reprezentativne tipove staništa koji se mogu naći u njemu, uključujući i vrste koje ga naseljavaju, pa i lovne;
- popunjavanje lovišta vrstama divljači zbog održavanja bioraznolikosti u područjima gdje je došlo do narušavanja prirodnih odnosa između vrsta;
- opšte mjere razvoja lovstva koje indirektno predstavljaju mjere zaštite divljači poput jačanja i razvoja ljudskih resursa, razvoja održive upotrebe zemljišta na kojima se ustanovljavaju lovišta, ostvarivanje projekata povećanja prihoda zajednice, društvene mreže za razvoj socijalnih usluga te ruralno finansiranje.

5.2. Čuvanje lovišta

Čuvanje lovišta: Za potrebe čuvanja lovišta potrebna je profesionalna služba čuvanja lovišta, u skadu sa Pravilnikom o službi čuvanja lovišta („Službeni list CG“, br. 30/09 i 14/16) i Pravilnikom o uslovima koje, za obavljanje poslova i aktivnosti moraju da ispunjavaju Lovački savez i korisnici lovišta, u pogledu prostora, opremljenosti i kadrova („Službeni list CG“, broj 37/12).

Članom 4 Pravilnika o uslovima koje, za obavljanje poslova i aktivnosti moraju da ispunjavaju Lovački savez i korisnici lovišta, u pogledu prostora, opremljenosti i kadrova, propisano je:

„Korisnik lovišta treba da ima za svako lovište:

- 1) najmanje jednog zaposlenog sa najmanje završenom srednjom stručnom spremom (šumarske, veterinarske ili poljoprivredne struke - stočarski smjer);*
- 2) lovučuvare za:*
 - lovišta ukupne površine do 10.000 ha, najmanje jednog lovučuvara;*
 - lovišta ukupne površine od 10.000 do 30.000 ha, najmanje dva lovučuvara;*
 - lovišta ukupne površine od 30.000 do 60.000 ha, najmanje tri lovučuvara;*
 - lovišta ukupne površine od 60.000 do 100.000 ha, najmanje četiri lovučuvara;*
 - lovišta ukupne površine preko 100.000 ha, najmanje pet lovučuvara.“*

5.3. Suzbijanje protivpravnog lova

Suzbijanje protivpravnog lova: Svako hvatanje, odstrijel (ubijanje) ili na bilo koji drugi način uništavanje i prisvajanje divljači ili njihovih djelova (jaja, mesa, trofeja i drugo) koji su u suprotnosti sa zakonom, u zavisnosti od stepena društvene opasnosti, smatra se prekršajem ili krivičnim djelom.

Protivpravni lov divljači je i lov koji se ne zasniva na načelima lovačke etike i za takav lov, ako se ne može podvesti pod prekršaj ili krivično djelo, lovac je odgovoran lovačkom društvu ili organizaciji čini je član, a takođe i korisniku lovišta po pravilima o odgovornosti za štetu pričinjenu u lovištu.

Ove pojave se ispoljavaju lovom u periodu lovostaja, lovom u nelovnim danima, lovljenjem bez potrebne dokumentacije i sl., a prisutne su i pojave lova u drugim (tuđim) lovištima bez pribavljanja odobrenja korisnika lovišta.

Zaštitu divljači od protivpravnog lova, potrebno je sprovesti organizacijom lovučuvarske službe u skladu sa utvrđenim normativima koji se odnose na minimalni broj lovučuvara po jedinici površine i njenim adekvatnim funkcionisanjem, tješnjom saradnjom sa pripadnicima MUP-a i lovnom inspekcijom i pravovremenim pokretanjem odgovarajućih postupaka za izricanje kaznenih mjera i naknadu štete. Povećanu pažnju treba posvetiti obrazovanju i osposobljavanju lovaca, kao i povećanju njihove svijesti za pojedinačnom i kolektivnom odgovornošću za zaštitu i stanje populacija divljači. U tom smislu, treba insistirati na poštovanje Etičkog kodeksa lovaca, kao i druge obavezujuće regulative, koja se odnosi na povećanje stepena samokontrole, pozitivnog uticaja na druge i otvoreno suprostavljanje štetnim i protivzakonitim aktivnostima koje ugrožavaju divljač i njenu životnu sredinu, uključujući i njihovo blagovremeno prijavljivanje upravi korisnika lovišta odnosno lovačke organizacije.

5.4. Ostale mjere zaštite divljači

Poštovanje zakonom određenih lovih sezona: Polazeći od principa savremenog lovnog gazdovanja, kada su u pitanju mjere zaštite, lovne sezone za pojedine vrste divljači određuju se poštujući njihove biološke karakteristike, reproduktivni i životni ciklus razvoja, vodeći računa da se počeci i krajevi lovnih sezona što više ujednače radi lakše primjene na terenu i mogućnosti kontrole.

Naravno, pored ovih principa potrebno je koristiti i dotadašnja iskustva, kulturno-istorijsko naslijeđe, tradiciju, kao i lovnu regulativu u susjednim zemljama regiona.

Zbog svega navedenog, poštovanje lovni sezona je veoma bitna mjera zaštite divljači.

Skraćivanje lovne sezone ili smanjenje broja lovni dana: Shodno odredbama Zakona o divljači i lovstvu, skraćivanje lovne sezone, odnosno lovni dana može se uvesti, ako u lovištu nastane smanjenje brojnog stanja neke vrste lovostajem zaštićene divljači ispod prirodnog kapaciteta, a u slučaju opasnosti od pojave i širenja zarazne bolesti, ministarstvo nadležno za poslove lovstva, uz prethodno mišljenje ministarstva nadležnog za poslove zdravlja, može privremeno zabraniti ili narediti lov divljači ili njene određene vrste, a po potrebi narediti i lov određene vrste sisara i ptica koje slobodno žive u prirodi, a koje se ne love, kada se naredbom za lov određuje se vrijeme i način lova, kao i drugi bliži uslovi za lov.

Takođe, ako se utvrdi od strane nadležnog inspeksijskog organa da je u lovištu, u toku lovne sezone, nastalo osjetnije smanjenje brojnog stanja određene vrste divljači, usljed prekomjernog izlova, elementarne nepogode ili zdravstvene ugroženosti divljači, korisnik lovišta je obavezan da zabrani lov te vrste divljači, kao i da preduzme sve mjere radi uspostavljanja brojnog stanja divljači utvrđenog lovnom osnovom, odnosno godišnjim lovnim planom.

Smanjivanje broja predatora: U gotovo svakom lovištu živi određeni broj predatora. Predatori su sitne i krupne vrste divljači: vuk, šakal, lisica, divlja mačka, mala lasica, kune i dr. i prema Zakonu o divljači lovstvu su lovostajem zaštićene vrste; drugi su zaštićeni trajnom zabranom lova (ris, hermelin-velika lasica, vidra, ptice grabljivice) zbog smanjenog brojnog stanja vrste.

Uvažavajući biologiju predatora, radi zaštite uzgojne divljači, ali i gajenih domaćih životinja, potrebno je regulisati njihovo brojno stanje na broj koji ne ugrožava divljač, odnosno na nivo podnošljive brojnosti, kao i održavanje na tom nivou.

Takođe, sve pse i mačke lutilice neophodno je uklanjati iz lovišta.

Sprovođenje preventivni mjera u lovištu radi zdravstvene zaštite divljači i drugih životinjskih vrsta: Divljač obolijeva od raznih bolesti, od kojih su neke prenosive, ne samo na drugu divljač već i na domaće životinje, pa i na čovjeka. Uloga lovca je pri otkrivanju pojave ovih bolesti velika i nezamjenjiva. U slučaju pojave bolesti po mogućnosti potrebno je preduzimati mjere za njihovo suzbijanje. Primjećivanjem simptoma oboljenja kod divljači pristupa se tzv. sanitarnom odstrijelu, kako se bolest nebi dalje širila i prenosila. Divljač se odstranjuje iz lovišta odstrijelom, a odstrijeljena divljač se, nakon sprovedenih potrebnih analiza, zakopava ili spaljuje. Domaće životinje u širem krugu se vakcinišu.

Savremeno lovno gazdovanje pored ovih mjera prepoznaje preventivne mjere koje se provode prije ili u fazi rane pojave oboljenja kod divljači a to je tzv. oralna vakcinacija.

Svaki nađeni primjerak uginule divljači potrebno je pregledati i ustanoviti razlog uginuća. U slučaju sumnje na bolest istu poslati na analizu nadležnoj veterinarskoj ustanovi.

Tokom lova organizovati putem veterinarske službe uzimanje uzoraka i slanje na analizu, u cilju utvrđivanja zdravstvenog stanja divljači i moguće prisutnosti zaraznih, invazijskih ili unutrašnjih - nezaraznih bolesti.

Spašavanje divljači od elementarnih nepogoda (snijeg, led, poplava, požar i dr.): Zaštita divljači od prirodnih nepogoda podrazumijeva provođenje mjera zaštite divljači u slučajevima ekstremnih dugotrajnih zima, poplava, suša, šumskog požara itd.

Najčešća ovakva pojava kod nas su šumski požari. Nastaju u većini slučajeva nepažnjom čovjeka. Vatrena stihija brzo se širi i ugrožava staništa divljači. Divljač strada, ili bježi i migrira u potrazi za hranom, a obnova ovakvih površina je dugotrajna. Proći će dosta vremena do pojave vegetacije i time ponovnog naseljavanja divljači na ovim lokalitetima.

Stoga je po svaku cijenu potrebno je suzbijanje pojava paljenja otvorene vatre u lovištima, a za slučaj stradanja divljači ili uništenja njihovih staništa, takođe pokretanje odgovarajućih postupaka za izricanje kaznenih mjera i naknadu štete.

U tom smislu Program predlaže i set direktnih i indirektnih preventivnih mjera zaštite, kao što su:

mjere šumsko uzgojnog tipa (izgradnja vjetrobranih prosjeka i pojasa, uklanjanje zapaljivog materijala iz lovišta, njega mladih sastojina u cilju sprječavanja prelaska niskog u visoki požar)
indirektne mjere koje obuhvataju održavanje visokog nivoa prohodnosti šumskih komunikacija i pojačani nadzor prilikom održavanje površina ispod dalekovoda.

U periodu teških i dugih zima u lovištima gdje je sniježni pokrivač visok i vladaju velike zimske hladnoće, u slučaju potrebe potrebno je razbijanje snijega i razbijanje ledene pokorice, odgrtanje snijega na mjestima hranjenja divljači, čišćenje snijega i razbijanje leda na mjestima napajanja divljači, spašavanje divljači iz dubokog snijega i prenošenje na mjesta hranjenja. Ponekad je potrebno i pravljenje staza po lovištu kretanjem čovjeka, sa ciljem stvaranja prtina, naročito na mjestima velike koncentracije divljači.

U poglavlju 3.4. (Klimatski uslovi za razvoj lovstva) navedeni su periodi i oblasti u kojima mogu nastupiti poplave usljed jakih kiša. Ukoliko je divljač ugrožena od poplava potrebno je vršiti spašavanje (evakuaciju) divljači sa poplavljenih terena i prenošenje na bezbjedne (nepoplavljene) terene.

Obezbjedivanje mira u lovištu: Jedna od osnovnih mjera zaštite je osiguranje potrebnog mira u lovištu, naročito u predjelima gdje divljač boravi. Pored čovjeka koji na na razne načine i raznim sredstvima proizvodi buku i uznemirava divljač, treba obratiti pažnju na prisustvo predatora (vuka, šakala, lisica, divljih mačaka, lasica, kuna i dr.), a velika opasnost prijeti od pasa skitnica i lovačkih pasa koji gone divljač. Zato je neophodno stalno uklanjanje iz lovišta pasa skitnica, a ulazak u lovišta treba dozvoliti samo sa lovačkim psima s položenim ispitom tj. sa psima koji se odmah odazivaju na zapovijed lovca. Pse skitnice treba neškodljivo uklanjati iz lovišta odgovarajućim metodama, a posebno ako je na području lovišta proglašena opasnost od bjesnila ili je područje proglašeno zaraženim područjem.

Zbog gore navedenog potrebno je putem lovočuvarske službe stalni obilazak lovišta i sprečavanje pojava uznemiravanja divljači, uz nastojanje da se redovnom šumskom ili poljoprivrednom proizvodnjom buka smanji na najmanju moguću mjeru.

Preduzimanje preventivnih mjera prilikom obavljanja poljoprivrednih i drugih radova ili upotrebe hemijskih i drugih sredstava: U lovištima u kojima postoji intezivnija poljoprivredna proizvodnja, ako je ista praćena upotrebom hemijskih sredstava, potrebno je preduzimanje preventivnih mjera u cilju smanjenja njenih eventualnih posljedica. Takođe, isto se odnosi i na redovno gazdovanje šumama, ukoliko je praćeno upotrebom hemijskih i drugih sredstava.

Uređenje i održavanje izvora i pojila i uređenje i održavanje prirodnih prostora gdje se zadržava voda: Pored većih vodenih površina u lovištima (rijeke, jezera, potoci) u lovištima u kojima postoji manji izvori i potocićići potrebno je njihovo uređivanje da bi mogli da koje služe kao pojilišta za divljač, kao i njihovo stalno održavanje.

Obezbjedivanje uslova za opstanak i razmnožavanje ugroženih životinjskih vrsta: U narednom periodu, pored zajedničkih mjera zaštite divljači potrebno je preduzimati mjere zaštite ugroženih životinjskih vrsta, sa ciljem obezbjeđivanja uslova za opstanak i razmnožavanje ugroženih životinjskih vrsta.

Sve životinjske vrste koje se stalno ili sezonski javljaju u lovištu, a bitno utiču na lovno gazdovanje, po pravilu se unutar lovišta hrane i razmnožavaju. Briga o životinjskim vrstama koje bitno utiču na lovno gazdovanje s

ciljem očuvanja i poboljšanja prirodnih staništa divljači, održavanja ekoloških odnosa i uvažavanja bioloških zahvata divljači i životinjskih vrsta u okviru mogućnosti staništa, treba sprovoditi kroz sljedeće aktivnosti:

- evidentiranje pojave novih i stalno praćenje ostalih životinjskih vrsta u lovištu, vrijeme boravka i obitavanja sezonskih, odnosno prolaznih vrsta u lovištu;
- stalno praćenje razmnožavanja i odgoja mladunčadi s ciljem procjene brojnog stanja i ostvarenog prirasta;
- stalno praćenje životinjskih vrsta radi utvrđivanja mjesta hranjenja i izvora hrane;
- evidentiranje uginule divljači za koju se utvrdi vizualno, po ostacima ili tragovima, da je usmrćena od drugih životinjskih vrsta, prema vrsti, polu i starosti, bez obzira je li korišćena za hranu ili ne;
- procjena i evidentiranje hrane utrošene za prihranu divljači, uz stalno praćenje prisustva ostalih životinjskih vrsta na mjestima hranjenja; u lovištu postoje vrste koje se pojavljuju na mjestima hranjenja divljači, koje ne samo da troše hranu namijenjenu za divljač, već istu oštećuju (izmetima, kljucanjem, odbacivanjem perja, gaženjem i sl.) čime hrana gubi na kvalitetu; osim toga ove životinjske vrste uznemiravaju divljač prilikom hranjenja, a ponekad i tjelesno ugrožavaju slabije razvijenu mladunčad;
- stalno praćenje zdravstvenog stanja i ponašanja životinjskih vrsta, a uginuće ili pronalazak lešina životinjskih vrsta prijaviti nadležnoj veterinarskoj ustanovi radi uzimanja uzoraka i utvrđivanja uzročnika;
- stalno evidentiranje broja žive i uginule mladunčadi po leglu - gnijezdu s ciljem praćenja opšteg stanja životinjskih vrsta;
- sprječavanje uništavanja legla, gnijezda i jaja životinjskih vrsta kao i uništavanje mladunčadi ili odraslih primjeraka;
- pojavom nove ili povećanjem brojnosti pojedine životinjske vrste, tražiti od nadležne ustanove preduzimanje odgovarajućih mjera s ciljem sprječavanja šteta na divljači i staništu;
- u slučaju osjetnog povećanja broja drugih životinjskih vrsta, istu pojavu prijaviti nadležnoj ustanovi i zatražiti preduzimanje odgovarajućih mjera.

Sprovođenje mjera propisanih međunarodnim konvencijama i sporazumima: Crna Gora je potpisnica svih relevantnih međunarodnih propisa iz oblasti zaštite prirode. Stoga, u narednom periodu neophodno je i sprovođenje mjera i aktivnosti propisanih međunarodnim konvencijama i sporazumima, o kojima je bilo riječi u poglavlju 2.1.3. (Međunarodni pravni akti): Konvencija o zaštiti evropske divlje flore i faune i prirodnih staništa (2007), Konvencija o zaštiti migratornih vrsta divljih životinja (2007), Konvencija o biološkoj raznovrsnosti (1992), Konvencija o močvarnim područjima od međunarodnog značaja, posebno kao staništa ptica (1997), Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divljih životinja i biljaka - CITES (1973), Sporazum o zaštiti afričko-evroazijskih ptica močvarica - UNEP/CMS, Konvencija o pristupu informacijama, učešću javnosti u odlučivanju i dostupnosti pravdi u materiji vezanoj za životnu sredinu, Direktiva Savjeta 92/43 EEZ o zaštiti prirodnih staništa i divljih biljnih i životinjskih vrsta, Direktiva Savjeta 79/409 EEZ o očuvanju divljih ptica (1979), Uredba Savjeta 338/97 EZ o zaštiti flore i faune regulisanjem njihove trgovine, Uredba Savjeta 865/2006 EZ o implementaciji Konvencije o međunarodnoj trgovini divlje flore i faune, Uredba Savjeta 1037/2007 EZ o obustavi unošenja određenih vrsta divlje flore i faune.

Potpisivanjem Bernske konvencije, Crna Gora se obavezala na strogu zaštitu ugroženih (u evropskim razmjerima) vrsta, među kojima su i divokoza, medvjed i vuk. Vrste koje se ujedno nalaze i na dodatku IV Direktive o staništima kao vrste od interesa za zajednicu za koje je potrebna stroga zaštita. Prema toj konvenciji postoji i mogućnost ograničenog korišćenja (lova) na pojedinu vrstu ako zemlja potpisnica konvencije dokaže da ima stabilnu populaciju određene vrste i da određeni (strogo ograničeni) lovni zahvat neće uticati na brojno stanje populacije u mjeri da je ugrozi. Bernska konvencija predviđa u takvim slučajevima sačinjavanje plana gazdovanja za te vrste na nivou države, upravo da bi se izbjegle nejasnoće poput multipliciranja brojnog stanja i radi lakše kontrole cijelog sistema.

S obzirom na to da divljač predstavlja komponentu lovstva u smislu predmeta lova, a imajući u vidu to da je lovstvo jednim svojim dijelom uslužna djelatnost u našim uslovima koja je vezana za ino-lov, i da usluge predstavljaju motor privrednog rasta i odgovorne su za 70 % BDP-a u većini država članica, moramo istaći da je zakonodavni okvir koji omogućava uspostavljanje pravog unutrašnjeg tržišta usluga sadržan u Direktivi o

uslugama na unutrašnjem tržištu 2006/123/EZ Evropskoga Parlamenta i Vijeća. Ova Direktiva uspostavlja opšti pravni okvir za veliki niz usluga uzimajući u obzir različita obilježja svake djelatnosti ili struke i njihov sistem uređenja. Spomenuti okvir se temelji na dinamičnom i selektivnom pristupu koji, uključuje uklanjanje brzo uklonjivih prepreka, dokaza ostale predviđa pokretanje postupaka ocjenjivanja, savjetovanja i usklađivanja oko posebnih pitanja. Ova Direktiva, između ostalog želi stvoriti pravni okvir kojim će se osigurati sloboda poslovnog nastana i slobodno kretanje usluga između država članica, ali neusklađujući dovodi u pitanje kazneni zakon. Primjenjuje se jedino na zahtjeve koji se odnose na pristup ili vršenje uslužne djelatnosti, što je od velike važnosti za ino-lov.

Kao potpisnica navedenih propisa Crna Gora se obavezala da preduzima sve primjerene i potrebne pravne i administrativne mjere, na nacionalnom i međunarodnom nivou, kako bi osigurala zaštitu divljači i njenih prirodnih staništa, odnosno kako bi osigurala stabilne populacije koje ujedno predstavljaju i potencijalne izvore za dalja naseljavanja.

Sprovođenje drugih mjera predviđenih zakonom i planskim aktima: U narednom periodu, neophodno je preduzimanje i ostalih mjera zaštite divljači u lovištima, u skladu sa zakonom.

Mjere zaštite divljači kroz administraciju podrazumijevaju:

Ugrađivanje mjere i uslove za zaštitu biodiverziteta i zaštite prirode u propise i dokumente u svim privrednim oblastima koje su orjentisane na korišćenje bioloških - prirodnih resursa, kao što je između ostalog lovstvo.

Izrada planova gazdovanja i akcionih planova za pojedinačne vrste divljači je aktivnost koja se sprovodi angažovanjem stručnih organizacija i pojedinaca iz odgovarajućih stručnih oblasti (ornitolog, mamolog i dr). Ova aktivnost sprovodi se zajednički saradnjom između ministarstava nadležnih zaposlove lovstva i zaštite životne sredine.

Obezbeđivanje funkcionisanja sistema Strateške procjene uticaja zahvata na životnu sredinu i integraciju zaštite biološkog diverziteta u sektorima koji su vezani za korišćenje/zaštitu bioloških resursa kao što je lovstvo.

5.5. Bolesti divljači

Mada postoji više definicija bolesti i ako se na prvi pogled čini da je bolest lako definisati, ipak većina ovih definicija ne zadovoljava. Među definicijama, koje bliže ocrtavaju bolest, možda je najpotpunija ona od *Erlicha* (1941) po kome se bolest definiše kao: „*trajni fiziološki i strukturni poremećaj u živim tkivima i organima koji se katkad svršavaju smrću*“.

S obzirom na značaj bolesti, dajemo osvrt na najznačajnije bolesti divljači, sa mogućim mjerama koje je potrebno preduzimati u slučaju njihove pojave, radi njihovog suzbijanja i kontrole.

Stručno osoblje korisnika lovišta treba da redovno vrši osmatranje divljači i ocjenjuje njihovo stanje.

Uzroci bolesti kod divljači dijele se na spoljašnje i unutrašnje.

U spoljašnje uzroke ubrajaju se: mehanički, klimatski, hemijski i biološki.

Mehanički uzroci najčešće dovode do oštećenja, odnosno ranjavanja i uginuća usljed dejstva mehaničke sile (poljoprivredne mašine, saobraćajna sredstva, grabljivice, rivalstvo, hvatanje divljači, ustrelina, zamke i dr.).

Klimatski uzroci koji utiču na nastajanje bolesti su: dugotrajne hladne i vlažne zime sa dubokim snijegom ili kad se po snijegu uhvati ledena pokorica, zatim, dugotrajne kiše i poplave, izuzetno visoke temperature i dugotrajne suše i sl.

Hemijski uzroci koji mogu dovesti do oboljenja i uginuća divljači, nastaju usljed gladi ili pak trovanja divljači. Gladovanje može da bude kvantitativno, kada divljač ne uzima dovoljnu količinu hrane, ili kvalitativno, kada u hrani nedostaju određeni sastojci (npr. bjelancevine, mineralne materije, vitamini, masti ili ugljeni hidrati). Od trovanja u manjoj mjeri se pojavljuju trovanja biljnog porijekla, jer se divljač instinktivno čuva od otrovnih biljaka i vrlo je otporna na njih. U praksi se najčešće sreću trovanja uzrokovana vještačkim đubrivima, insekticidima, organskim hlorovanim ugljovodonicima, organskim fosfornim jedinjenjima, rodenticidima, mamcima, zatim, industrijskim otpacima itd.

Biološki uzroci su veoma česti kod nastajanja bolesti ili uginuća divljači. U ovu grupu uzročnika spadaju virusi, bakterije, paraziti i gljivice.

U unutrašnje uzroke nastajanja bolesti, ubrajaju se poremećaji u pigmentaciji kože, dlake i perja. Jedna od ovih pojava je i albinizam, odnosno urođeni nedostatak pigmenta i melaniza, odnosno urođeno tamno prebrojavanje pomenutih dijelova tijela divljači.

Najčešće bolesti srneće divljači

Najčešće bolesti srneće divljači su:

Slinavka i šap (*Aphtae epizoticae*) - Slinavka i šap su virusne bolesti. Divljač se može zaraziti bilo da virus proдре u organizam elementarnim putem kada pase travu na pašnjacima gdje su boravile zaražene životinje, direktnim kontaktom sa bolesnim jedinkama ili boravkom na hranilištu. Virus se lako prenosi s mjesta na mjesto indirektnim načinom putem transportnih sredstava ili čovjeka koji može virus pasivno prenijeti na cipelama i odjeći. Prenosioci virusa su konj, pernate životinje, mačke i psi litalice. Inkubacija traje do sedam dana, nakon toga se javi povišena temperatura, smanji se apetit i javlja se lagano slinjenje koje se postepeno pojačava, a na ustima se pojavljuje karakteristični mjehuri. Između papaka pojavljuju se afte koje se kasnije inficiraju bakterijama pa se javljaju gnojni procesi. Liječenja nema već se vrši sanitarni odstrijel. U slučaju pojave ove bolesti sprovode se mjere propisane zakonom za suzbijanje zaraze.

Antinomikoza - Uzročnik bolesti *Corynebacterium israeli* prodire u organizam preko usta kada životinja uzima hranu u kojoj se nalaze saprofitni oblici bolesti. Na desnim se opažaju gnojni čvorovi iz kojih se bolest dalje širi na kosti donje čeljusti. Bolest se ne prenosi na druge životinje već bolesna grla treba odmah odstrijeliti.

Parazitski gastroenteritis - Ovu bolest uzrokuje više uzročnika: *Haemochus contartus*, *Ostertagie ostertagi*, *Trybstrongylus axei*. Do zaraze dolazi uzimanjem hrane ili vode. Larve se u crijevu domaćina preobraze u parazita koji buši zidove ćelija i siše krv zbog čega se javlja anemija u divljači i gubitak tjelesne težine. Zbog pada imuniteta javlja se sekundarna bakterijska infekcija na organima što najčešće uzrokuje smrt. Profilaksa je održavati prirodnu otpornost divljači kvalitetnom ishranom. Redovno vršiti sanitarni odstrijel. Izgraditi kvalitetna hranilišta kako bi se onemogućila kontaminacija hrane. Vršiti dezinfekciju krečnim mlijekom u proljeće i redovno u solištima izlagati antiparazitska sredstva. Ukoliko su u lovištu boravila goveda ili ovce po mogućnosti odstraniti izmet iz okoline hranilišta i solišta.

Proljetni proliv srneće divljači - Poremećaj u metabolizmu javlja se kao rezultat djelovanja više faktora (vlažno i hladno vrijeme u jesen, oštre i snijegom bogate zime, kišovito proljeće). Zbog toga dolazi do gladovanja i poremećaja zdravstvene ravnoteže, naročito u digestivnom traktu.

Najčešće se javlja u rano proljeće kada su i najbrojniji slučajevi uginuća, nakon hladnog i vlažnog vremena kod životinja koje su imale deficitiranu ishranu - nedostatak minerala i dr. Prema sadašnjim saznanjima bolest može biti uzrokovana sa više uzroka i poremećaja u organizmu, parazitima i helibrocilozom. Na oboljelim životinjama zapaža se teže kretanje, mršavost, oboljela grla se teško kreću i zadnji dio tijela je zaprljan izmetom. Putem proliva može se prenijeti zaraza na ostale jedinke.

Kada se u jednom lovištu pojavi prolječni proliv u srneće divljači, potrebno je najprije utvrditi uzrok nastanka, a uslučaju potrebe pojačati odstrijel oboljelih grla.

Najčešće bolesti divokoza

Najčešće bolesti divokoza su:

Želudačno-crijevna crvljivost - tanki crvi nalaze se najčešće u sirištu, a nalaze se i u predželucima i crijevima. Znači bolesti su opšta slabost organizma, blijede sluznice i malokrvnost, te obično ogroman broj sitnih crva. Oboljele životinje su stalno gladne, pasu i po danu, a stalno su mršave. Meso se može koristiti za ishranu, kada se odstrane i učine neškodljivim zaražena crijeva i predželuci.

Šuga je parazitsko oboljenje domaćih i divljih životinja, kao i čovjeka, prouzrokovano raznim šugarcima. Od divljih životinja, u prvom redu oboljevaju divokoze, divlje svinje i lisice. Šuga divokoza može da se prenese na jelensku divljač, muflone i kozoroge, rjeđe na srneću divljač i na čovjeka, a šuga koza na divokoze i druge vrste životinja.

Šuga divokoza počinje promjenama na koži glave, usljed zapaljenskog procesa, koji izazivaju šugarci. To se manifestuje, pored ostalog, perutanjem, ispadanjem dlake, stvaranjem krasta, koža je skorena i ove promjene nijesu samo na glavi, već i na vratu, grudima, leđima i nogama. Šuga jelenske divljači počinje na koži grudi, a srneće na koži čela, odnosno bazi rogova.

Zarazno slijepilo divokoza - Uzročnik je mikroplazma. Bolest počinje upalom očnih spojnica, suzenjem, a iscjedak postaje kasnije mutan i gnojan te curi iz oka po licu prema nosu. Na rožnjači dolazi do pojave bijelih crta ili mutnih pjega. U daljem toku bolesti često se pojavljuje gnojni proces koji se širi na kompletno tkivo oka kao i na okolna tkiva. Ponašanje divokoza se promijeni, nerado se kreću, pri hodu visoko podižu noge, a i glavu drže visoko i okreću je prema suncu. Meso je za ljudsku ishranu ako životinja nije mršava. Najveći broj oboljelih grla, usljed smanjenja vida, odnosno slijepila, strada.

Zarazna bradavičavost (papilomatoza) divokoza - Životinja se zarazi virusom papilomatoze, koji se u prirodi nalazi na rastinju, tako da se divokoza kod uzimanja hrane rani pa kroz ranice ulazi uzročnik. Zaraza je vidljiva na usnama i oko usana i izgleda kao da je taj dio pun bradavica koje se kasnije spajaju pa stvaraju oblike slične karfiolu. Zaraza se obično primjećuje zimi. Kako je bolest uočljiva, preporučuje se odstrijel zaraženog grla. Solila se moraju odstraniti iz lovišta jer se lizanjem soli prenosi zaraza. Meso je za ishranu, osim u slučajevima kada je životinja jako mršava.

Najčešće bolesti divljih svinja

Divlje svinje oboljevaju prvenstveno od istih zaraznih bolesti kao i domaće svinje. To su: svinjska kuga, vrbanac, bedrenica, slinavka i šap, te bjesnilo. Meso od grla oboljelih od nabrojanih zaraznih bolesti nije za ljudsku ishranu.

Od parazitskih oboljenja treba napomenuti: metiljavost, trakavičavost i trihinelozu.

Metiljavost - Bolest je karakteristična za barovite, podvodne i vlagom bogate terene.

Ehinokokoza - Kod ovog oboljenja jaja pseće trakavice izlaze sa izmetom psa u prirodu. Uzimanjem zagađene hrane ili vode zarazi se, između ostalih i divlja svinja. Ličinke ehinokoka prelaze u krv. U jetri, slezeni i plućima (rjeđe i u bubrezima), ličinke ehinokoka razvijaju se dalje i poprimaju oblik mjehura (ciste), nazvane mjehurnjak.

Mjehurnjak ima neprozirnu ovojnicu i veličine je do jajeta. Kod odstrijeljenih jedinki, a kod kojih se vađenjem utrobe nađe na mjehurnjak, organ u kome se takav mjehurnjak nalazi mora se spaliti ili duboko zakopati. Jetra ili pluća sa mjehurnjakom se ne smiju dati psu kao hrana jer će se tada pas ponovo zaraziti. Od ehinokokoze može oboljeti i čovjek. Meso se može koristiti uz uslov da su zaraženi organi odstranjeni.

Trakavičavost - Izmetom čovjeka izlaze jaja trakavice u prirodu. Uzimanjem zaražene hrane zarazi se divlja svinja. Preko želudca, razvojni oblici trakavice dolaze u krv. Ikrice cisticerke tada nalazimo u trbušnim mišićima, jeziku, srcu, mišićima za žvakanje i mišićima vrata. Ikrice se razvija dalje i ima izgled mjehurića širokog do 1 cm sa nježnom i poluprozirnom ovojnicom, a u mjehuriću se vidi glavica kao bjelkasto zrnce. Meso sa iskricama obavezno dostaviti veterinarskoj stanici na pregled. Jedenjem ikričavog mesa čovjek dobije trakavicu pa meso zbog toga nije za ishranu.

Trihineloz je parazitaro oboljenje od kojeg najčešće obolijevaju divlje svinje, pa je moguće da se njihovim mesom zaraze i ljudi kada ga jedu nedovoljno kuvano, sušeno i dimljeno (kobasice, najčešće). Larveni oblik parazita nalazi se u skeletnim mišićima, naročito u dijafragmi, međurebarnim mišićima, jeziku, mišićima grkljana, očiju i dr., a ako je u pitanju jaka invazija, u svim poprečno-prugastim mišićima.

Divlje svinje se inficiraju najčešće prožduranjem leševa životinja koje su nosioci trihinela (pacov, lisica).

Meso divljih svinja se obavezno mora pregledati prije upotrebe (trihinoskopija), a na pregled se nosi korijen dijafragme.

Klasična svinjska kuga (KSK) je zarazna bolest. Uzročnik pripada grupi RNK virusa. U prirodnim uslovima životinja se zarazi kroz probavni trakt, a izvori zaraze su: životinje u inkubaciji, bolesne životinje, leševi životinja uginulih od svinjske kuge, otpaci i predmeti kontaminirani uzročnikom.

Kod svinjske kuge javlja se još i povišena temperatura, disanje brzo i otežano. Životinja se teško kreće, uglavnom leži. Liječenja nema, može se koristiti hiperimuni serum protiv svinjske kuge i simptomatska terapija. Vrlo je bitna profilaksa sa vakcinom protiv svinjske kuge.

Afrička kuga svinja (AKS) je virusno oboljenje koje se ne prenosi na ljude, ali se radi o veoma opasnoj zaraznoj bolesti domaćih i divljih svinja za koju vakcina ne postoji. To je veoma kontagiozna virusna bolest koja uzrokuje hemoragičnu groznicu kod svinja i divljih svinja, a često je praćena letalitetom i do 100 procenata. Kao rezultat, AKS može ozbiljno uticati na produktivnost celokupnog sistema proizvodnje svinja. Ne samo da ugrožava prehrambenu sigurnost države kada je u pitanju snabdevenost tržišta svinjskim mesom, nego predstavlja veliki izazov izvoru prihoda farmera i svih drugih učesnika u lancu proizvodnje, a kao rezultat ograničenja izvoza negativno utiče i na međunarodnu trgovinu.

Svaki pronalazak uginule divlje svinje ili uočeno neprirodno ponašanje ili sumnje na bolest kod divljih svinja, potrebno je odmah prijaviti nadležnoj veterinarskoj ustanovi.

Crveni vjetar ili vrbanac je zarazna bolest kod divljih i domaćih svinja. Uzročnik je bakterija po imenu *Erysipelothrix rhusiopathiae*, koja se i inače nalazi u organizmu zdravih svinja i to u tonzilama i u jednom dijelu crijeva, a da bi bolest nastala mora opasti opšta otpornost organizma za šta su potrebni faktori kao što su velike vrućine, nagle temperaturne promjene, nagle promjene pritiska zraka, svaka promjena hrane, stres toom transporta itd. Iako vrbanac ubrajamo u zarazne bolesti, ne radi se o kontagioznoj zarazi, što znači da ukoliko oboli jedna svinja u uzgoju, ostale svinje mogu i nemoraju oboliti.

Od vrbanca, iako rijetko mogu oboljeti i druge životinje, pa i čovjek (česta je profesionalna bolest mesara i veterinarara).

Najčešće bolesti zeca običnog

Divlji zečevi najčešće oboljevaju od sljedećih bolesti:

Tularemija je infektivno oboljenje, prvenstveno sitnih glodara, zečeva i kunića, a može da se pojavi i kod fazana, jarebica, prepelica, lisica, divljih i domaćih svinja, pa i kod čovjeka (zoonoza).

Prouzrokovaci tularemije prenose se na zečeve, najčešće tzv. „mišjim“ godinama, putem buva, vaši, komaraca, krpelja, koji su se prethodno zadržavali na malim glodarima oboljelim od tularemije, odnosno na oboljelim zečevima. Prenos prouzrokovaca od jedne na drugu životinju, može da bude i indirektan. Sve izlučevine oboljele životinje (sline, fekalije, mokraća), krv, organi, okolina usta i čmara, mogu da sadrže prouzrokovane tularemije. Infekcije ljudi mogu da izazovu lisice, domaće i divlje svinje.

Oboljele životinje, obično su apatične, slabo se kreću, većinom leže savijene u klupko, tako da ih je lako uhvatiti. Ovo oboljenje karakteriše otok limfnih čvorova i slezine.

Leševe uginulih ili odstrijeljenih zečeva, oboljelih od tularemije, nikad ne treba dirati golim rukama već isključivo sa gumenim rukavicama.

U borbi protiv tularemije preporučuje se odstrijel, ne samo zečeva u pogođenom lovištu, već i lisica i pernatih štetočina. Sve leševe uginulih i odstrijeljenih jedinki treba neškodljivo ukloniti (spaliti).

Meso zečeva iz lovišta gdje je konstatovana tularemija nije upotrebljivo za ishranu ljudi.

Pseudotuberkuloza - Ova smrtonosna bolest pojavi se nakon hladne i vlažne jeseni. Osim zeca, prenosilac može zaraziti i jarebicu kamenjarku.

Intestinalne ili hepatične koksidioze (bolesti „velikog trbuha“) su parazitarne bolesti. Bolest se prenosi hranom zaprljanom izmetom oboljelih životinja.

Strongiloza - Uzrokuju je mali tanki i crveni crvići koji žive u vlažnoj travi.

Sindrom evropskog zeca je oboljenje virusnog porijekla, čiji je značaj u nekoliko posljednjih godina naglo porastao, zbog brzog širenja i visoke smrtnosti. U većini evropskih zemalja ova bolest predstavlja glavni zdravstveni problem za zečeve.

Infekcija nastaje preko usne duplje i nosnim putem. Najveći broj oboljelih je u jesenjim mjesecima (oktobar - decembar), kada je populacija najgušća. Bolest se naglo javlja i kratko traje. Prenosi se direktnim putem - kontaktom oboljele sa zdravom životinjom. Od ove bolesti obole zečevi svih starosnih kategorija.

Simptomi bolesti nijesu uvijek uočljivi (iznenadna smrt), a ukoliko su prisutni, zapaža se neprirodno ponašanje, nervni simptomi, oboljele jedinke postaju lak plijen lovaca i predatora i smanjen je refleks bježanja. Smrt nastupa najčešće za 3 - 4 dana a u hroničnom toku moguće je preživljavanje.

Najčešće bolesti pernate divljači

Kuga peradi je infektivno (virusno) oboljenje, kako pernate divljači iz prirode, tako i u vještačkim uzgajalištima.

Životinje se inficiraju zagađenom hranom ili vodom, izmetom, ili slinom oboljelih jedinki, kljućanjem bolesnih jedinki, ili žderanjem leševa (kanibalizam), krvlju zaklanih bolesnih jedinki, preko očnih kapaka, sluzokože

kloake i dr. U vještačkim uzgajalištima pernate divljači, prouzrokovaca mogu da unesu vrapci ili druge ptice, kokoške za nalijevanje, pa i ljudi koji su bili u kontaktu sa oboljelim živinom.

Inkubacija kod fazanske divljači traje 2 - 10 dana. Oboljele životinje kunjaju, ne jedu, imaju povišenu temperaturu, teško dišu, grče se, imaju proliv i pokazuju znake oduzetosti. Može da se javi otok u predjelu glave i vrata i nakostriješenost perja na vratu. Glava može biti zavaljena unazad, a noge tako ispružene, da stav oboljele životinje liči na stav pingvina. Poslije pojave prvih znakova bolesti, najveći broj životinja ubrzo uginu, a neke ostaju u životu još 6 - 9 dana.

Kada se ovo oboljenje pojavi u uzgajalištu, sve bolesne jedinke treba uništiti klanjem, izvršiti čišćenje, pranje i dezinfekciju volijera, oruđa, hranilica, pojilica, kućica i sanduka.

Kolera peradi je infektivno (bakterijsko) oboljenje domaće živine, pernate divljači, a pojavljuje se i kod nekih divljih sisara (zec, divlji papkari).

Prouzrokovaci ove bolesti nalaze se svuda u prirodi, takođe i u zdravim životinjama. U slučajevima kada oslabi prirodna otpornost organizma (gladovanje, hladnoća, druga oboljenja), uzročnici postaju patogeni, izazivaju bolest koja se prenosi zagađenim hranom ili vodom, izmetom ili slinom oboljelih životinja. U fazanerije se bolest unosi najčešće tako šta zaposleno osoblje na obuci unosi izmet oboljele domaće živine, mada i neke divlje ptice (kopci, sojke, svrake) mogu da izlučuju prouzrokovace bolesti i tako unesu uzročnika u fazanerije.

Ovo oboljenje u fazanske divljači traje nekad vrlo kratko. Životinje prestaju uzimati hranu, kunjaju, ruše se na tlo i ugibaju, ili pak, bolest može trajati 1 - 3 dana, kada životinje takođe ne uzimaju hranu, žedne su, pojavljuje se proliv, neki put i grčevi i dolazi do uginuća. Kod dužeg toka ove bolesti, životinje mršave, imaju proliv, često i zapaljenje pluća i zglobova i dr.

U suzbijanju kolere primjenjuju se različiti preparati (antibiotici, sulfonamidi), koji se obično daju kroz hranu ili vodu.

Salmoneloza pernate divljači je infektivno oboljenje različitih vrsta domaćih životinja, kao i pernate divljači (fazana, jarebica, prepelica, grlica, golubova i dr.), a može da oboli i čovjek. Ovo oboljenje prouzrokovano je različitim vrstama salmonela.

U uzgajalištima fazana i jarebica, u infekciji, značajnu ulogu ima hrana u kojoj riblje ili koštano brašno može da bude kontaminirano salmonelama. Infekcija se može širiti i putem jaja, kao i preko izmeta, naročito kad životinje borave u skupnoj volijeri.

U vještačkim uzgajalištima pernate divljači, u borbi protiv ove bolesti treba imati u vidu da se terapijom (antibiotici, sulfonamidi) ne može spriječiti pojava kliconoša. Sve životinje u uzgajalištu treba podvrgnuti serološkom pregledu.

Negativne jedinke treba pustiti u prirodu a pozitivne životinje treba žrtvovati i neškodljivo ukloniti. Nakon toga se sprovodi rigorozno čišćenje, dezinfekcija prostorija, volijera, ispusta, baterija, kaveza, inkubatora, sanduka, hranilica, pojilica, oruđa i dr.

Tuberkuloza pernate divljači - Osim domaćih i divljih sisara, pernate živine i čovjeka, od tuberkuloze oboljevaju fazani, jarebice, divlji golubovi, svrake, tetrijebi i dr. Uzročnik oboljenja je bakterija, a dokazano je da fazanska divljač može da se inficira i sa humanim prouzrokovacem tuberkuloze.

Ovo oboljenje se najčešće javlja u vještačkim uzgajalištima, gdje se uzročnik unosi putem oboljelih koka ili izmetom oboljelih ptica (svraka, vrabaca). Bolest se dalje širi hranom koja je zagađena izmetom oboljelih jedinki. Kod ovakve infekcije promjene se javljaju u crijevima, često još i u jetri i slezini, a rijetko u plućima (čvorići).

Kod oboljelih jedinki se zapaža proliv, mršavljenje i, rijetko, znaci paralize. Pojava jakih grčeva upućuje na smrtni ishod.

Kada se ovo oboljenje nesumnjivo dokaže, sumnjive i naročito mršave jedinke treba izdvojiti, žrtvovati i neškodljivo ukloniti (najbolje, spaliti). Ako je u pitanju veći broj oboljelih životinja, najcjelishodnije je žrtvovati sve jedinke. Objekte, volijere, hranilice, pojilice i dr. treba temeljno očistiti i dezinfikovati, a tlo fazanerije treba duboko preorati. Ponovno naseljavanje može se izvršiti tek nakon pola godine.

Kokcidioza pernate divljači - Osim kod domaće živine, ovo parazitaro oboljenje se pojavljuje i u vještačkim uzgojima fazanske divljači i to prije svega, u mladim jedinki gdje smrtnost može biti 75 - 100 %. Odrasli fazani su najčešće samo nosioci prouzrokovala bolesti, bez vidljivih poremećaja zdravstvenog stanja.

Fazančići se zaraze putem zagađene hrane i vode. Najčešće za 10 do 20 dana poslije unošenja uzročnika, počinju uginuća, često bez prethodnih znakova bolesti. Kod nešta starijih jedinki (2 - 6 nedjelja) javlja se krvav proliv, oboljele jedinke kunjaju i drhte sa opuštenim krilima, ne jedu, žeđ je pojačana i naglo mršave. Starije životinje (preko 6 nedjelja), slabije napreduju, mršave su i anemične, apetit je slab, žeđ pojačana, perje nakostriješeno a krila opuštena.

Promjene izazvane ovim oboljenjem, naročito su izražene na slijepom crijevu, koje je uvećano, otečeno i ispunjeno krvavim sadržajem.

Liječenje se vrši isto kao kod domaće živine primjenom različitih preparata - kokcidiostatika.

Singamoza predstavlja teško parazitsko oboljenje domaće živine, fazana, posebno u vještačkim uzgajalištima, zatim, jarebica, prepelica, vrana, čvoraka i dr. Bolest se još naziva crveni crv, jer ga uzrokuju valjkasti crvi u dušniku i većim bronhijama, a njegove larvice u plućima i vazдушnim kesama. Susreće se naročito kod mladih jedinki i može da uništi podmladak u uzgajalištima. Pilići ispruže vrat, teško dišu, često s otvorenim kljunom, piskutaju, kišu, tresu glavom, a uz nosa se cijedi gust iscjedak. Starije životinje rjeđe oboljevaju.

U vještačkim uzgajalištima pernate divljači, infekcija obično nastaje preko prelaznih domaćina (pužići, gliste, muve, mušice i dr.), različitih divljih ptica, ili preko kvočaka koje služe za nalijeganje i izvođenje pilića. Masovno izbijanje bolesti u našim uslovima obično započinje nastupanjem toplijeg vremena a kulminacija bolesti je tokom ljeta. Kod oboljelih jedinki, zbog sprečavanja prolaska vazduha u pluća, pojavljuju se znaci gušenja.

Bjesnilo

Bjesnilo je infektivno (virusno), smrtonosno oboljenje domaćih životinja, srneće, jelenske divljači, zečeva, divljih svinja, lisica, vukova, jazavaca, vjeverica, ptica i čovjeka. Uzročnik je virus iz grupe rabdovirusa, koji se najčešće unosi u organizam ujedom, putem sline oboljele životinje. Kod nas se ovo oboljenje najčešće javlja kod lisica.

Inkubacija kod lisica najčešće iznosi oko 14 dana, nakon čega se javljaju prvi znaci oboljenja koje najčešće traje 6 dana, s tim šta se u posljednja 2 dana manifestuju znaci paralize. Oboljela lisica obično gubi strah od čovjeka i može da se sretne u naseljima, na ulici, u dvorištu i sl. Neki put bijesna lisica napada psa i ujeda ga, dok je u drugim slučajevima prijateljski raspoložena. Po pravilu, najčešće, luta daleko i ugriza sve šta joj stane na put (psa, mačku, jazavca, srnu, jelena, druge lisice, pa i čovjeka). Apetit je poremećen tako da grize i guta kamenje, drvo, pa čak i sopstveni izmet.

Znaci paralize počinju na mišićima donje vilice, šireći se prema ždrijelu, glavi i zadnjem dijelu tijela.

Dijagnoza se postavlja na osnovu laboratorijskog nalaza, a na analizu se šalje leš cijele životinje ili glava, sumnjive na bjesnilo životinje.

Najznačajniji zadatak u suzbijanju bjesnila kod lisica je smanjenje njene populacije, a u novije vrijeme se primjenjuje i oralna vakcinacija putem mamaca u kojima se nalazi vakcina.

Takođe, u cilju suzbijanja bjesnila potrebno je sprovoditi sljedeće mjere:

- suzbijanje ove zaraze kod divljih i domaćih životinja;
- sprovesti registraciju i vakcinaciju nevakcinisanih pasa i mačaka poznatih vlasnika i obilježavanje svih nevakcinisanih pasa i mačaka;
- zatvaranje pasa i mačaka poznatih vlasnika, u cilju sprječavanja kontakta sa psima i mačkama lualicama;
- hvatanje i uništavanje pasa i mačaka lualica;
- ne smiju se dodirivati ili hvatati nepoznate životinje kao i one koje se neuobičajeno ponašaju;
- Veterinarskoj inspekciji se mora prijaviti svaka sumnjiva životinja;
- u slučaju ujeda, životinju držati u izolaciji radi desetodnevnog posmatranja;
- zabraniti držanje nevakcinisanih divljih životinja kao kućnih ljubimaca;
- lica koja su profesionalno ugrožena virusom bjesnila (veterinari i veterinarski tehničari, šumski radnici, lovci, lovočuvari, preparatori, laboratorijski i terenski radnici) treba da se preeksponiraju (prije izlaganja virusu) zaštite vakcinom protiv bjesnila;
- ako dođe do ujeda ili ogrebotine od životinje, bez obzira da li je ona zdrava ili zaražena virusom bjesnila ranu treba odmah isprati vodom i sapunom, razblaženim deterdžentom ili alkoholom, a nakon toga odmah se javiti ljekaru, u cilju sprječavanja zaraze virusom bjesnila.
- u cilju edukacije stanovništva, moraju se sprovoditi zdravstveno-vaspitni rad i saradnja sa medijima.

Ostale bolesti

Pseudotuberkuloza je infektivno oboljenje, najčešće zečeva, kunića i naročito mladih glodara. Od domaćih životinja mogu da obole ovce, koze i živina.

Prouzrokovatelj bolesti je bakterija koja se nalazi svuda u prirodi, pa i u crijevima zdravih zečeva. Životinje se inficiraju uzimanjem hrane koju su zagađile bolesne jedinke ili putem sluzi iz pluća, mokraćom, izmetom oboljelih životinja i dr. Gladovanje, hladnoća, vlaga, parazitske bolesti, ranjavanje i dr. pogoduju izbijanju bolesti. Ovo oboljenje se najčešće pojavljuje pojedinačno i tokom cijele godine, a obično traje nedjeljama. U većem broju slučajeva pojave ove bolesti u zečeva može se zapaziti da se životinje teško kreću, tako da ih pas može lako uhvatiti. U manjem broju slučajeva nalazi se ne samo veći broj oboljelih jedinki već i leševa.

Oboljenje se prepoznaje po prisustvu mnogobrojnih čvorića, odnosno nekrotičnih žarišta po različitim organima, a najčešće u zidovima crijeva, slezini, jetri, plućima i bubrezima.

Kao rezervoar za prouzrokovatelje ove bolesti u zečeva služe poljski miševi.

U borbi protiv ove bolesti vrši se odstrel bolesnih jedinki koje, ako su izrazito mršave, treba spaliti. Poljske miševe treba tamaniti postavljanjem otrovnih mamaca.

Zarazni pobačaj je infektivno oboljenje domaćih životinja, divljači (zečeva, srna), kao i čovjeka, koje prouzrokuje bakterija, a mogu ga izazvati prouzrokovatelji ovog oboljenja u krava, svinja, ovaca i koza. Ovi mikroorganizmi najčešće se nalaze u polnom aparatu, omotačima ploda, plodnoj vodi, pobačenim plodovima, i u drugim organima. Iz tijela se izlučuju pobačenim plodovima, plodnim omotačima, iscjetkom iz vagine, mlijekom i mokraćom.

Infekcija zečeva obično nastaje na paši, uzimanjem hrane gdje su oboljele životinje izlučile prouzrokovaca. Uzročnik dospijeva u gastrointestinalni trakt, odatle u krvotok, pa u razne organe, a posebno u genitalne. Dalje širenje bolesti među zečevima, odvija se parenjem ili uzimanjem inficirane hrane.

Bolest je hroničnog toka i može dovesti do smrti. Priraštaj izostaje jer bolesne ženke pobacuju.

U mužjaka najčešće obole testisi, a u ženke, materica.

U borbi protiv ovog oboljenja, preporučuje se pojačan odstrel. Meso oboljelih zečeva nije podobno za ljudsku ishranu.

Metiljavost je parazitsko oboljenje nekih vrsta domaćih životinja (ovce, goveda, koze, svinje, kopitari, kunići) i divljači (jelen, srna, muflon, divokoza, divlja svinja), prouzrokovano velikim metiljem.

Parazit živi u žučovodima jelenske i srneće divljači a kod divljih svinja u žučnoj bešici. Parazitska jaja dospijevaju u crijeva i odatle izmetom u spoljnu sredinu gdje se razvijaju slobodno ili u prelaznom domaćinu (slatkovodni pužić). Divljač uzima uzročnika bolesti najčešće pasući na močvarnim terenima, pijući vodu iz kaljuga i bara ili preko sijena. Iz tankih crijeva, putem krvotoka, dospijeva u jetru i žučovode, gdje izaziva zapaljenje i dovodi do teških promjena.

Ovo oboljenje se prepoznaje po krvavljenju jetre i sitnim oštećenjima, iz kojih pod pritiskom izlaze krvava tečnost i djelići razorenog tkiva. Jetra je obično povećana i tvrda. U promijenjenim žučovodima se nalaze paraziti.

Oboljele jedinke mršave, dlaka je neujednačena, teško se kreću i uglavnom leže.

Liječenje oboljelih jedinki iz prirode nije moguće. Izrazito mršava grla treba odstrijeliti.

Kod divljih preživara, divljih svinja i zečeva utvrđena je i dikrocelioza koju prouzrokuje mali metilj. Spoljašnji razvoj ovog parazita odvija se preko dva prelazna domaćina (suzozemni pužić, mravi). Životinje se zaraze na paši ili preko sijena, tako šta pojedju mrave u kojima se nalaze razvojni oblici parazita. Iz crijeva uzročnik prodire u jetru, odnosno žučne puteve, gdje izaziva hronične promjene.

Parazitski gastroenterit - Kod divljih preživara se može javiti i parazitski gastroenterit, koji mogu prouzrokovati različiti paraziti. Prouzrokovaci su paraziti u sirištu i tankom, naročito dvanaestopalačnom crijevu.

Putem izmeta, jaja se eliminišu u spoljašnju sredinu i u razvojnem ciklusu iz njih izlaze larvice, koje postaju infektivne. Putem hrane ili vode, divljač preuzima infektivne larvice, one zatim probijaju sluzokožu odgovarajućeg dijela digestivnog trakta, gdje se razvijaju i poslije toga se vraćaju u lumen crijeva, gdje se preobražavaju u odrasle parazite. Ovi paraziti oštećuju domaćina na više načina. Bušenjem sluzokože i sisanjem krvi, nastaje anemija. Pored toga može se javiti zapaljenje digestivnog trakta koje se može iskomplikovati sa bakterijskom infekcijom, šta može dovesti i do smrtnog ishoda.

Crni prišt je infektivno (bakterijsko) oboljenje domaćih životinja (ovce, goveda, konji, koze, svinje, psi i mačke), divljači (srneća, jelenska, divlje svinje, muflona, zečeva, lisica i dr.), a može oboli i čovjek. Ovaj mikroorganizam stvara kapsule (u tijelu oboljele životinje) i spore (samo uz prisustvo kiseonika), koje su vrlo otporne, tako da godinama mogu da se održe u površnim slojevima zemlje.

Životinje se obično inficiraju sporama sa tla, a čovjek, kontaktom sa oboljelom životinjom, leševima ili sa sirovinama (koža) i dr. Najčešći izvor infekcije predstavljaju leševi životinja uginulih od antraksa. Infekciju šire naročito lisice i pernate grabljivice. Divljač se po pravilu inficira na paši ili uzimanjem vode iz kaljuža i bara, a

može i na hranilištima, ukoliko je u njima izloženo sijeno porijeklom sa inficiranih livada. Iz unijetih spora u crijevima isključuju bacili, ulaze u krvotok, razmnožavaju se i preplavljaju cijeli organizam.

Bolest, u srneće i jelenske divljači, obično traje 1 - 3 dana. Kod divljih svinja, najčešće je u pitanju ždrijelna forma antraksa sa promjenama u krajnicima i ždrijelu.

Suzbijanje ove bolesti u lovištu je vrlo težak posao. Najvažnije je pronaći leševe koje treba spaliti ili duboko zakopati. Divljač sumnjivu na bolest treba odstrijeliti a leševe ukloniti. Kaljuže i bare je neophodno zatrpati ili pak ograditi ih, tako da divljač ne može da prilazi.

Krpelji su paraziti koji se najčešće sreću u jelenske i srneće divljači, zečeva i lisica. Nosioци brojnih krpelja, obično su one životinje koje boluju od nekih hroničnih oboljenja.

U slučajevima masovne invazije, nalaze se na koži vrata, grudi, trbuha, oko spoljašnjih dijelova polnih organa, na koži vimena i dr. Ovi paraziti sisu krv, truju domaćina, prouzrokuju svrab i bolove, oštećuju kožu i sl.

Borba protiv krpelja u divljači iz prirode može da se vodi na taj način šta će se puniti solišta, jer je poznato da povećana koncentracija soli u organizmu odbija ove parazite. U lovištima gdje krpelji predstavljaju problem solišta treba da su puna tokom cijele godine.

Krpelji mogu da prenesu prouzrokovaoce tularemije, od bolesne na zdravu životinju, kao i na čovjeka. Isto tako, krpelji mogu da prenesu od srneće divljači, zečeva, šumskih i poljskih miševa, ovaca i koza, virus koji kod ljudi izaziva meningoencefalit.

Ovo, često smrtonosno, zapaljenje moždanih ovojnica i mozga se može sresti naročito kod šumara, šumskih radnika, skupljača plodova, lovaca i izletnika.

Štrkljivost nosa je parazitaro oboljenje sluzokože nosa, grkljana, ždrijela i dušnika, u srneće i jelenske divljači, koje izazivaju larveni oblici više vrsta štrklja.

Od juna do avgusta najčešće ovi insekti polažu svoje larvice na usne ili u nosni trijem, pri čemu je divljač vrlo uznemirena, te mijenjanjem položaja i mahanjem glave, nastoji da se odbrani od ovih insekata. Položene larvice se odmah pričvršćuju na sluzokožu, a kasnije putuju sve dublje u nos, grkljan, ždrijelo, ili u dušnik, pri čemu oštećuju sluzokožu i može da se javi krvarenje iz nosa.

U proljeće, kada larve dostignu punu veličinu, pojavljuje se karakterističan kašalj koji se čuje izdaleka, krkljanje, otežano disanje, gušenje, pa i smrt usljed gušenja.

U borbi protiv ove parazitoze može se mnogo učiniti naseljavanjem fazanske divljači, jer za fazane, štrkljevi (lutke) predstavljaju naročitu poslasticu, šta se može reći i za divlje svinje, jazavce i ježeve.

Štrkljivost kože je oboljenje kože i potkožnog tkiva, u srneće i jelenske divljači, čiji su uzročnici larveni oblici više vrsta štrklja.

Ženke polažu jaja na dlaku divljači (maj, jun) iz kojih se za 3 - 4 dana razvijaju larve koje se probijaju kroz kožu i potkožno tkivo, dospjevajući u kičmeni kanal. Poslije određenog vremena, larve napuštaju kičmeni kanal i probijaju se kroz mišiće, do potkožnog tkiva, naročito u predjelu grebena i leđa, tako da se početkom decembra, pod kožom tih predjela, mogu konstatovati čvorčići i čvorovi, tzv. „ugrci“, u kojima se nalaze larve. U ovim čvorovima sa otvorima prema gore, razvijaju se larve sve do marta - aprila, kada kroz pomenute otvore napuštaju domaćina i na tlu se preobraze u lutke i za 4 - 6 nedjelja se iz njih razvijaju odrasli štrkljevi.

Kod masovnih napada jedinke su malaksale, iznurene i u težim slučajevima posredno može doći do smrti.

Oboljenja aparata za disanje prouzrokovano parazitima - Divlji preživari (jelenska, srneća divljač, mufloni i divokoze) mogu biti često nosioci parazita u aparatu za disanje (bronhije, bronhiole, plućni parenhim).

Napadnuta divljač izlučuje u izmetu larve parazita koje se u spoljašnjoj sredini dalje razvijaju, postajući infektivnim. Putem ishrane ih unosi divljač, prodiru kroz zid tankog crijeva, te preko limfnih čvorova, limfotoka i krvotoka, dopijevaju u pluća, gdje se dalje razvijaju u odrasle parazite.

Toplota, vlaga, kišovito vrijeme i poplave, pogoduju razvoju larvica. Izvori novih invazija najčešće predstavljaju star, oboljela divljač.

Usljed invazije parazita dolazi do, najčešće, hroničnog zapaljenskog procesa, oboljele životinje kašlju i očigledno bolesne i mršave, treba odstraniti.

Radi preventive, preporučuje se primjena specijalnih briketa sa solju koja sadrže ljekovito sredstvo.

Ehinokokoza je parazitsko oboljenje domaćih životinja (ovce, goveda, svinje), kao i divljih papkara, prouzrokovano larvenim oblikom pantljičare pasa. Od ove bolesti može da oboli i čovjek. Pomenuti larveni oblik u vidu ciste, najčešće se nalazi u jetri i plućima, a rjeđe u mišićima. Kad pas pojede cistu, razvija se u tankom crijevu pantljičara, a prelazni domaćini (pomenute vrste domaćih i divljih životinja, kao i čovjek), progutaju jaja ove pantljičare, te u daljem procesu razvojni oblici probijaju zid crijeva, raznose se po organizmu, a najveći broj se zadržava u jetri i plućima, gdje se razvijaju ehinokokusne ciste.

6. MJERE ZA SPRJEČAVANJE ŠTETA OD DIVLJAČI

6.1. Uvod

Pored koristi koju čovjek ima od divljači - ekonomske (lovni turizam, proizvodnja i prodaja divljači, krzna, kože itd.) sportsko-rekreativne i druge, kao i njihovog pozitivnog dejstva na stanište, važno je razmotriti i njihov negativan uticaj na poljoprivredne i šumske kulture, na domaće životinje, na samu divljač, ali i na čovjeka, i donijeti mjere koje se trebaju primjenjivati kako bi se štete od divljači smanjile ili spriječile.

Štete od divljači mogu se najjednostavnije definisati kao negativne promjene na biljkama, životinjama i zemljištu, nastale kao rezultat aktivnosti divljači, koje se indirektno ispoljavaju na čovjeka.

Štete od divljači najčešće nastaju zbog nedostatka, lošeg kvaliteta i neodgovarajuće distribucije hrane u lovištu. Odgovarajućim gazdinskim mjerama u lovištu ove štete se mogu smanjiti ili spriječiti (dopunska prihrana divljači u vrijeme periodu kada nastaju štete, niz mjera zaštite poljoprivrednih i šumskih kultura, domaćih životinja i pčela ili ograditi lovište i uzgajati divljač u kontrolisanim uslovima).

Poseban oblik šteta u lovištima, ali i na domaćim životinjama i pčelama pravi divljač iz reda zvijeri (medvjed, vuk, lisica, šakal, kune itd.) i divlja svinja koja pripada redu papkara.

6.2. Vrste šteta od divljači

U vrijeme vegetacionog perioda, u proljeće, ljeto i ranu jesen jelovnik divljači je bogat i raznolik. Tada ona nalazi dovoljno hrane na livadama, pašnjacima i u šumi. U kasnu jesen, kad nastupi mirovanje vegetacije i zimi kada se formira sniježni pokrivač uslovi ishrane i života divljači bitno se mijenjaju. Divljač se tom stanju prirode prilagođava tako što već u jesen nastoji da u tijelu stvori veće rezerve koje mogu iznositi i do 1/5 tjelesne težine, a da se u toku zime se manje kreće, da organizam troši manje energije i kalorija. Baš tada, kada je manje dostupna prirodna hrana tada, u zimskom periodu, najviše štete divljač pričinjava. Razlikujemo nekoliko vidova šteta od divljači.

❖ Štete na neživoj materiji:

- Sabijanje tla (usljed čestog kretanja divljači istim stazama),
- Rovanje tla (kao rezultat aktivnosti u potrazi za hranom).

❖ Štete na živoj materiji, na biljkama i životinjama:

- štete u šumarstvu (konzumiranje šumskih plodova i sjemena, pupoljaka, brst mladih izbojaka, grančica i terminalnih vrhova, ljuštenje, guljenje kore stabala, lomljenje i kidanje biljaka, i druge
- štete u poljoprivredi (na poljoprivrednim kulturama, konzumiranjem cijelih biljaka, ili njihovih dijelova, obaranjem lomljenjem i valjanjem biljaka),
- štete na fondu domaćih životinja i štete na uzgojnoj divljači (nastaju aktivnošću divljači iz reda zvijeri i pernatih predatora, zatim vremenskih prilika, elementarnih nepogoda, pasa luralica ili pasabez adekvatne kontrole i samog čovjeka.

6.3. Divljač, prirodna ishrana i štete koje nanose

Srna (*Capreolus capreolus* L.) - Glavna prirodna hrana srna su paša i brst, šumski plodovi, hrastov i bukov žir, kesten i voće, gljive, dostupne ratarske kulture, djetelina, srna žita, repe, krompir i slično, kao i, u toku zime, ostaci po njivama i polju, ratarskih kultura. Konzumira pupoljke, izdanke i lišće iz vršnog dijela biljke koji su bogatiji proteinima.

Srna ne pravi štete na poljoprivrednim kulturama, osim na voćnjacima u vrijeme razvijanja izbojka.

Na šumi i šumskim kulturama kao i voćnjacima srneća divljač pravi štetu brstom i odgrizanjem izbojaka i vršnih pupoljaka mladih stabala, i čišćenjem rogova, pri čemu odabere najljepša stabalca u sastojini, kao i jedenjem sjemena. Lišćari su ugroženiji od četinara.

Vrijeme nastanka štete je obično kasna jesen, zima i rano proljeće, jer su tada drugi izvori hrane manje dostupni.

Divokoza (*Rupicapra rupicapra* L.) - O ishrani divokoza se malo zna. To su veoma probirljive životinje koje konzumiraju pašu i brst, dok dodatna ishrana ima malo značaja. Plemenitost ove vrste divljači je posebno istaknuta činjenicom da u svojim prirodnim staništima nikome ne pravi nikakve štete.

Jelen obični (*Cervus elaphus* L.) - Hrani se sličnom hranom kao i srna, s tim da za jelena ispaša ima veći značaj naročito tokom proljeća i jeseni.

Jelen obični pričinjava iste štete kao i srna ali u mnogo većem obimu, obzirom na svoju veličinu i grupni način života. Jeleni prave štetu i guljenjem, odgrizanjem i ljuštenjem kore sa stabala, što je naročito značajnog intenziteta u zimskom periodu.

Jelen lopatar (*Dama dama* L.) - Bogatstvo i raznolikost zeljastih i žbunastih biljaka čine ishranu jelen lopatara. Kada je hrana u pitanju nije probirljiv zato u otvorenim lovištima može da pričinu velike štete, posebno na ratarskim usjevima. Međutim u šumi za razliku od jelena običnog manje guli koru i odgriza mladice i time pravi manje štete od jelena običnog.

Muflon (*Ovis musium* L.) - Ishrana muflona zasniva se na paši i prizemnom rasteњу, što se dopunjuje hrastovim i bukovim žirom. U toku zime ishrana se bazira na brstu. Muflon svojim snažnim rogovima najprije razbije koru, a zatim je guli i jede.

Divlja svinja (*Sus scrofa* L.) - Ishrana divljih svinja bazira se na paši, različitih vrsta krupnog sjemena, zeljastih biljaka, plodova drveća hrasta, bukve, kestena, oraha, plodova divljeg voća, jabuke, kruške, duda, drijena i drugih, korjena, krtola, lukavica, pečurki, šumskih jagoda, malina i kupina, insekata i njihovih larvi, crva, glista, puževa, školjki, žaba, jaja i mladunaca u gnijezdima na zemlji, miševa, pacova, krtica i ranjene i bolesne divljači i leševa.

Divlja svinja u šumi pravi štete rovanjem zemljišta, uništavanjem sjemena, posebno vrsta sa teškim sjemenom (hrast, bukva, kesten i dr.). Gaženje, kao vid štete je takođe vrlo značajno, obzirom na težinu i grupni način života.

Divlja svinja je najznačajnije štete čini na poljoprivrednim kulturama. Za vrijeme zrenja žitarica izlazi iz šuma i pravi štete na usjevima, i to ih više uništava nego što pojede. Na površinama pod kukuruzom, zobi, krompirom, u periodu dozrijevanja usjeva, a koje su unutar lovišta i udaljene od naselja, divlje svinje mogu pričinu pravu pustoš. Zbog toga je potrebno sarađivati s korisnicima zemljišta radi preduzimanja preventivnih mjera i pravovremenog uočavanja šteta.

Medvjed mrki (*Ursus arctos* L.) - Mrki medvjed je svaštojed (omnivora), mada svoje potrebe zadovoljava u najvećoj mjeri hranom bilnog porijekla. U proljeće pase mladu travu, iskopava gomolje ili guli koru jele, javora i bukve kako bi došao do sloja bogatog šećerima. U jesen medvjed se hrani šumskim voćem, pečurkama, prekopava mravinjake i hrani se mravima i njihovim jajima, iskopava osinjake, pronalazi šumske pčele ili napada košnice, hrani se insektima i njihovim larvama, puževima, sitnim sisarima i sličnom hranom. Medvjed u jesen konzumira bukov i hrastov žir, lješnik, kesten i drugo.

Utvrđeno je da medvjedi mogu u slučaju veće brojnosti na određenom prostoru da nanese ozbiljne štete podmladku srna. Dokazi za to nađeni su u medveđem izmetu u obliku nesvarljivih dijelova papaka lanadi. Slične štete vjerovatno čini i gnijezdima šumskih koka, ali o tome nememo pouzdanih podataka.

Medvjed u šumi pravi štete guljenjem kore, lomljenjem stabala, ishranom sjemenom.

Ukoliko ima dovoljno hrane u lovištu medvjedi podnose i druge vrste, pa nije rijedak slučaj da se vide kako na istom hranilištu jedu npr. medvjedi i divlje svinje, lisice, pa čak i vukovi.

Štete medvjed nanosi stoci, voćnjacima, poljoprivrednim usjevima i pčelinjacima. Od domaćih životinja najčešće žrtve su ovce i jagnjad, a tek u manjem broju krave, magarci i po koji konj. Medvjed ih napada na pašnjacima, uz rubove šuma ili noću u torovima. Od voćnjaka najviše oštećuje šljivike u doba zrenja, a tek onda voćnjake krušaka i breskvi. O usjeva njegova meta su najčešće zob i kukuruz u mliječnom zrenju, ponekad i ječam. Na košnice pčela medvjedi najčešće napadaju kada ih vlasnici iznesu na planinske livade, a ponekad i kod usamljenih kuća.

Zec (*Lepus europaeus* L.) - U toku vegetacije većinu svojih potreba za hranom zec nalazi u prirodi. Istraživanjima je utvrđeno da konzumira i do 95 različitih vrsta biljaka od čega 35 vrsta trava, 20 vrsta djetelina i oko 40 vrsta drugih biljaka, uglavnom korova, što je dokaz da se zec ne zadovoljava jednoličnom hranom.

Na površinama pod povrtlarskim ili šumskim kulturama, a koje su unutar lovišta i udaljene od naselja, zečevi mogu nanijeti štetu pašom različitih poljoprivrednih kultura, kao i odgrizanjem izbojaka, guljenjem kore sadnica i šumskog rastinja i višegodišnjih kultura, kao i podgrizanjem stabljika. Zec najviše štete pravi zimi kada ostane bez hrane, a manje za vrijeme vegetacionog perioda. I ovdje su lišćari ugroženiji od četinarara. Ukoliko je brojnost zečeva velika štete mogu biti vrlo ozbiljne, jer zec, u pravilu, oglođe svaku biljku u redu, ako je riječ o rasadnicima.

Štete na voćnjacima guljenjem kore i drugim poljoprivrednim kulturama takođe mogu biti vrlo značajne. Da bi se ovo spriječilo poljoprivredne kulture treba da budu ograđene takvom ogradom, da kroz nju zec ne može proći ni po velikom snijegu.

Zečeve zadržavati na za njih predviđenim površinama, kako bi u potrazi za hranom što manje zalazili na površine gdje mogu počinuti štetu na poljoprivrednim ili šumskim površinama.

Na posebno ugroženim površinama organizovati čuvanje u saradnji s korisnicima zemljišta, a zvučnim plašilima ili psima čuvarima braniti prilaz divljači.

Vuk (*Canis lupus* L.) - Prvenstveno je karnivora i u ishrani koristi živi plijen ili strvine. Može da izdrži bez ishrane više dana, a zatim odjednom može da pojede količinu mesa koja može da iznosi 1/4 njegove tjelesne mase. Ljeti se hrani sitnim glodarima, insektima, šumskim voćem i sličnom hranom. U toku zime, u proljeće i jesen napada divljač i domaće životinje. Lovi uveče i u toku noći. Njegov plijen su prvenstveno stare, bolesne, ranjene ili izgladnjele životinje, čime vukovi znatno doprinose stabilnosti ekosistema.

Vuk kao izraziti karnivora, može da napravi velike štete na divljim i domaćim životinjama. Štete takođe pravi i na lovačkim i ovčarskim psima.

Lisica (*Vulpes vulpes* L.) - Lisica se hrani mišolikim glodarima, larvama, insektima, glistama, puževima, žabama, gušterima, ribama, ježevima, zečevima, fazanima, lanadima, jajama i ptićima iz gnijezda na zemlji itd. Jede i strvinu, voće i grožđe, napada, u izuzetnim slučajevima i druge lisice koje su ranjene ili bolesne.

Lisica štete pravi na sitnoj stoci i peradi. Takođe, štete pravi u uzgajalištima pernate divljači. Štete pravi i na sitnoj divljači i mladuncima krupne divljači.

Šakal (*Canis aureus* L.) - U ishrani šakala dominiraju lešine prije svega domaćih životinja ali i različiti otpaci, crijeva, koža, kosti i iznutrica. Šakal štete pravi na sitnoj stoci, kao i u uzgajalištima divljači.

Mačka divlja (*Felis silvestris* L.) - štete pravi na domaćoj peradi i uzgajalištima pernate divljači, sitnoj divljači, te mladuncima krupne divljači.

Porodica *Mustelidae* (kune) - Kune bjelica i zlatica (*Martes martes* i *Martes foina* L.), **Tvor (*Mustela putorius* L.)**, **Lasica velika, hermelin (*Mustela erminea* L.)**, **Lasica mala (*Mustela nivalis* L.)** štete prave na domaćoj peradi i posebno u uzgajalištima pernate divljači.

Jazavac (*Meles meles* L.) štete pravi iskopavanjem rupa, hodnika i tunela, koji su sastavni dio jazbine, pa ako se ova nalazi u blizini rasadnika, nastaje potkopavanje leja. Štete takođe pravi hranjenjem korijenjem mladih biljaka, kada se uništavaju i oštećuju ne samo pojedine biljke nego i veće površine u rasadniku ili sastojini. Ovakve štete se najčešće dešavaju u proljeće. Štete pravi i na poljoprivrednim kulturama (kukuruz).

Vjeverica (*Sciurus vulgaris* L.) štete pravi iskopavanjem i ishranom sjemenom šumskog drveća, kao i guljenjem kore (spiralno) i odgrizavanjem izbojaka.

Puh obični (*Glis glis* L.) štete pravi ishranom sjemenom šumskog drveća. Guljenje kore koje pricinjavaju puhovi je vrlo karakteristično (u vidu krp), a često je i prstenovanje debla, a posljedica je sušenje vrha stabla. Prave velike štete i u voćnjacima.

Predstavnici razreda Aves (ptice) - pošto je vrsta štete od ptica na vegetaciji manje - više ista, tj. uništavaju sjeme i klijance, a izuzetno i otkidaju izbojke. Izuzetak su ptice grabljivice koje čine štete na domaćoj peradi i u uzgajalištima pernate divljači. Neke vrste prave štete i ribnjacima.

6.4. Zakonski propisi o mjerama za sprječavanje šteta od divljači

Odredbe zakona koje se odnose na sprječavanje i naknadu štete, zasnivaju se na opštim principima naknade štete, kao instituta obligacionog prava.

Korisnik lovišta dužan je da preduzima potrebne mjere za sprječavanje štete koju divljač pričini ljudima ili njihovoj imovini. Vlasnici stoke i zemljišta na kojima se prostire lovište ili koja su u blizini lovišta, dužni su da na tom zemljištu i objektima, kao dobar domaćin, preduzimaju sve potrebne mjere za sprječavanje štete. Za štetu koju pričini divljač odgovoran je korisnik lovišta. Pravo na naknadu pricinjene štete pripada vlasniku, odnosno korisniku zemljišta samo pod uslovom da je preduzeo sve potrebne mjere za sprječavanje štete.

Posebnim propisom ministarstva nadležnog za poslove lovstva propisane su mjere koje su dužni da preduzmu korisnici lovišta i vlasnici stoke i zemljišta na kojima se prostire lovište ili koja su u blizini lovišta, kao i način i postupak za ostvarivanje naknade za pricinjenu štetu od divljači.

Takođe, članom 67 Zakona o zaštiti prirode, propisano je da vlasnici stoke i zemljišta kojima životinje strogo zaštićenih vrsta mogu pričiniti direktnu imovinsku štetu, dužni su da kao dobar domaćin, preduzimaju sve

potrebne mjere za sprječavanje štete koje one mogu prouzročiti; a pravo na naknadu štete pripada vlasniku, odnosno korisniku zemljišta samo pod uslovom da je preduzeo sve potrebne mjere za sprječavanje štete. Istim članom je takođe propisano da bliže propise o načinu i mjerama za sprječavanje štete, kao i načinu i postupku za ostvarivanje naknade štete od strogo zaštićenih vrsta za koje nije odobreno odstupanje od strogih mjera zaštite, kao i sva druga pitanja u vezi sa naknadom štete donosi Vlada.

Fizička i pravna lica koja prouzroče štetu u lovištu bespravnim lovom ili na bilo koji drugi bespravan način, dužni su da korisniku lovišta naknade štetu, koja se obračunava po odštetnom cjenovniku koji donosi nadležno ministarstvo.

6.5. Gazdovanje sa polulacijama divljači u cilju smanjenja šteta

Kao što smo već rekli, štete od divljači najčešće nastaju zbog nedostatka, lošeg kvaliteta i neodgovarajuće distribucije hrane u lovištu. Takođe, rekli smo da se odgovarajućim gazdinskim mjerama u lovištu ove štete se mogu smanjiti ili spriječiti.

Jedna od važnijih mjera je povećanje proizvodnje hrane poboljšanjem prehranbene osnove u lovištu ili prihranjivanje divljači hranom iz drugih izvora u periodu kada nastaju štete.

Poboljšanje prehranbene osnove može se postići formiranjem njiva i livada za divljač, zatim melioracijom šumskih čistina, napuštenih šumskih vlaka i puteva, sadnjom na tim površinama pogodnih kultura krmnog bilja ili drveća i žbunja. Za tu svrhu pogodni su sve vrste leptirnjača, grahorica djetelina, jer su bogate bjelancevinama, lako dostupnim ugljenim hidratima i mineralnim materijama, zatim vodom koju razvijenim korijenovim sistemom crpe i iz dubljih slojeva zemlje. Rado ih uzima srneća divljač i zečevi, a ujedno pružaju i dobro sklonište za sitnu divljač.

Isto tako, u ovom dijelu Strategije rekli smo da kvalitet i količina hrane nije ista u toku godine. Najobimnija i najraznovrsnija je u toku vegetacionog perioda. U zimskom periodu, naročito kada snježni pokrivač prekriva ionako oskudne izvore hrane, divljač je neophodno prihranjivati. U tu svrhu divljači se mora iznositi što prirodnija i zdrava hrana. Ta hrana treba da bude i što raznovrsnija. Vrsta hrane i način iznošenja u toku zime mora da podmiče potrebe svih vrste divljači, i svih starosnih kategorija. Ona se mora davati u hranilištima, prikladnim za svaku vrstu divljači, nikako razbacivati po lovištu. Mjesta na kojima će se prihranjivati krupna divljač treba da budu zaklonjena od vjetra, na prisojnim stranama i što udaljenija od naseljenih mjesta. Sitnu divljač treba prihranjivati u prirodnim ili vještačkim kulturama. Da bismo izbjegli poremećaje metabolizma divljači, hranu treba davati svakodnevno. Takođe iz razloga pravilnog odvijanja metabolizma divljači je potrebno prihranjivati mineralnim materijama, od kojih je najznačajnija kuhinjska so. Isto tako, u ishrani divljači veoma su značajni makro i mikroelementi: kalcijum, kalijum, fosfor, magnezijum, jod i drugi, a njihov nedostatak dovodi do poremećaja u konstituciji i određenih biohemijskih procesa organizma.

Period prihranjivanja divljači zavisi od tipa lovišta, vrste divljači i vremenskih prilika. Orijentaciono ona traje oko 120 dana. Divljač se u toku zime hrani raznim vrstama hraniva. Zavisno od vrste divljači, to je: kamena so, livadsko sijeno, lucerka, lisnik, kukuruz u klip ili zrnju, žitarice, suncokret, repa, krompir, mrkva, divlji kesten, žir i hraniva životinjskog porijekla. Osim toga, divljači se daju i nusproizvodi pri industrijskoj preradi: pivski trop, otpaci pri preradi voća i povrća, rezanci šećerne repe i drugo.

Dakle, savremeno lovno gazdovanje zahtijeva od lovca i lovačke organizacije da obezbijede dovoljne količine prirodne hrane, a pored toga i dovoljne količine dodatne hrane, odgovarajuće za svaku vrstu divljači, kako bi ona opstala u lovištu i kako ne bi s druge strane činila štetu. Po stručnim zapažanjima, primjenom ovakvog lovnog gazdovanja štete od divljači u šumarstvu i poljoprivredi se mogu smanjiti i do 50%.

Osim ovih gazdinskih mjera potrebno je da korisnici lovišta u cilju sprječavanja šteta od divljači u lovištima provede i druge gazdinske mjere. Prvenstveno je potrebno održavanje brojnog stanja divljači do optimalne brojnosti utvrđene planskim dokumentima, zatim podizanje i održavanje lovno-tehničkih objekata za osmatranje i lov (visoke i niske čeke) na odgovarajućim mjestima radi podizanja stepena zaštite imovine od divljači. Takođe je potrebno pružati pomoć i informacije vlasnicima i korisnicima imovine u pogledu zaštite života i zdravlja ljudi i imovine od divljači, kao i izbora određenih poljoprivrednih kultura za sjetvu, odnosno sadnju i nabavke sredstava za sprječavanje šteta od divljači i to obavještavanjem putem sredstava javnog informisanja, oglašavanjem na lokalnim oglasnim tablama i na drugi način. Nadležnim organima, tamo gdje je potrebno, podnijeti zahtjev za postavljanje saobraćajnih znakova ograničenja brzine kretanja i „divljač na putu” na svim javnim saobraćajnicama na kojima postoji mogućnost nastanka štete od divljači u lovištu, na površinama van lovišta, kao i na nelovnim površinama, radi sprječavanja štete od divljači na vozilima i druge mere od značaja za zaštitu imovine od divljači.

S druge strane vlasnici i korisnici imovine, radi sprječavanja štete od divljači, redovno treba da kontroliše stanje svoje imovine i organizuje njenu zaštitu i čuvanje u skladu sa zakonom, zaštitom povrtnjaka, rasadnika, voćnjaka, plantažnih zasada i vinograda na način koji sprječava prolaz dlakave divljači, prilagođavanjem izbora biljne kulture koja se sije ili sadi u prirodnom okruženju koje se nalazi oko poljoprivredne površine koju obrađuje, na način da se izbjegnu ili u najvećoj mjeri smanje mogući rizici od šteta od divljači, uklanjanjem usjeva i plodova sa površina u lovištu i u neposrednoj blizini lovišta u agrotehničkom roku, korišćenjem mehaničkih i hemijskih sredstava (repelenata) koja odbijaju divljač od usjeva, zasada i mladih stabala i to na način propisan pisanim uputstvom proizvođača, vezivanjem pasa pored usjeva, korišćenjem vidljivih plašila, korišćenjem mehaničkih sredstava za pojedinačnu zaštitu stabala voćaka i drugih sadnica (alufolija, metalne trake, plastične trake, plastična folija, plastični ili papirnati džakovi, šiblje, kukuruzovina i drugi materijali), čuvanjem domaćih životinja uz stalno prisustvo pastira i pasa čuvara, zatvaranjem domaćih životinja u toku noći u obore izgrađene na način da se onemogući ulazak bilo koje vrste divljači koja prouzrokuje, odnosno može da prouzrokuje štetu na domaćim životinjama, sprovođenjem ostalih mera zaštite u skladu sa zakonom.

7. LOV DIVLJAČI

7.1. Zakonska regulativa

Lov divljači obuhvata traženje, osmatranje, vabljenje, praćenje, snimanje, odstrijel, hvatanje, puštanje ptica grabljivica (sokolarenje), skupljanje odstrijeljene i uginule divljači i njenih djelova (rogovlja, kože i dr.) i potrebno je njegovo obavljanje se u skladu s odredbama Zakona o divljači i lovstvu („Službeni list CG“, br. 52/08, 48/15, 84/24 i 51/25), Pravilnikom o lovnim sezonama („Službeni list CG“, br. 34/09, 48/09 i 60/10), Pravilnikom o vrsti i jačini lovačkog oružja i minimalnom kalibru i jačini metka, sa kojima je dozvoljeno loviti određenu divljač („Službeni list CG“, broj 76/09), Pravilnikom o obrazcu i sadržaju dozvole za lov i lovne karte, bližim uslovima i načinu njihovog izdavanja i oduzimanja, kao i visini naknade za izdavanje lovne karte, odnosno mjerilima za utvrđivanje visine naknade za izdavanje dozvole za lov („Službeni list CG“, broj 20/10) i dr., kao i na principima lovačkih običaja i etike, Kodeksom lovaca Crne Gore i opštim aktom kojeg donose korisnici lovišta u skladu sa Zakonom o divljači i lovstvu (Pravilnikom o načinu lova i korišćenja ulovljene divljači i odnosima sa drugim organizacijama i organima koji se bave zaštitom divljači i zaštitom životne sredine).

Divljač mogu loviti lica koja imaju dozvolu za lov izdatu od korisnika lovišta i lovnu kartu izdatu od Lovачkog saveza Crne Gore. Dozvola za lov i lovna karta se, uz plaćanje odgovarajuće naknade, izdaje licu, izuzev stranom državljaninu, koje ima položen lovački ispit i odobrenje za nošenje lovačkog oružja i koje je član odgovarajuće lovačke organizacije.

Divljač se može loviti jedino lovačkim oružjem: puškom - sačmaricom i lovačkim karabinom.

U toku lovne sezone mogu se odstrijeliti samo one vrste divljači koje su planirane lovnom osnovom i godišnjim lovnim planom, odnosno planom odstrijela za tekuću lovnu godinu, po vrstama i u obimu odobrenom od strane Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede.

7.2. Značaj, vrste, način i vrijeme lova

Značaj lova - korišćenja divljači prvenstveno se ogleda u potrebi da se nadoknade sva ulaganja u lovište koja omogućavaju održavanje zdrave i trajno reproduktivno sposobne populacije divljači.

U organizovanom lovnom gazdovanju, sve vrste divljači, čije korišćenje nije zakonom zabranjeno, koriste se na najracionalniji način, na način koji je za lovište i divljač najkorisniji.

U lovištu se može organizovati pojedinačni i grupni lov.

Pojedinačnim lovom love se jelen lopatar, srndać, divjojarac, divlja svinja i medvjed. Pojedinačni lov se obavlja dočekom na zemlji, dočekom na čeki, vrebanjem (pretraživanjem), vabljenjem, uvijek uz stručnog pratioca.

Grupnim lovom se love divlja svinja, zec, fazan, jarebica kamenjarka, šumska šljuka, grlica, gugutka, prepelica i druge vrste divljači van režima zaštite. Grupni lov se obavlja prigonom, pogonom i kružnim lovom. U grupnom lovu je dozvoljena upotreba lovačkih pasa u skladu sa odredbama Zakona. U grupnom lovu učestvuju najmanje tri lovca. Divljač van režima zaštite lovi se u pojedinačnom i u grupnom lovu.

Pojedinačni lov počinje jedan sat pre izlaska sunca i može trajati do jedan sat po zalasku sunca. Izuzetno od ovog, pojedinačni lov na divlju svinju, vuka, šakala i lisicu, dočekom sa čeke, može početi i jedan sat prije zalaska sunca i može trajati do izlaska sunca.

Grupni lov na divlju svinju, vuka, šakala i lisicu i lov na sitnu divljač počinje od izlaska sunca i može trajati do 15 sati.

Izuzetno od ovoga, lov barske divljači u preletu počinje jedan sat pre zalaska sunca i može trajati do jedan sat po zalasku sunca.

Krupna divljač se lovi na osnovu dozvole za lov krupne divljači, izdate na propisanom obrascu, koji sadrži ime i prezime lovca, JMB, adresu stanovanja, vrstu divljači koja je odobrena za lov, mjesto (lokalitet) i vrijeme lova. Divlja svinja i sitna divljač love se na osnovu dozvole za lov, propisane Zakonom o divljači i lovstvu.

Divljač je dozvoljeno odstrijeliti samo lovačkim oružjem, koje odgovara snazi i otpornosti pojedine vrste divljači koja se lovi i koje je propisano Zakonom o divljači i lovstvu. U lovu se smiju koristiti samo lovački psi uz posjedovanje dokumenata koji potvrđuju rasnost i identitet psa.

Pratilac lovca i vođa grupe lovaca dužan je u roku od 48 sati po završetku lova, da dostavi stručnoj službi organizacije, izveštaj o izvršenom lovu.

Lovci u lov polaze sa zbornog mjesta i iz lova se vraćaju na zbornom mjesto. Na zbornom mjestu, pratilac odnosno vođa grupe lovaca, dužan je da napravi spisak imena lovaca koji učestvuju u lovu i da provjeri ispravnost oružja i opreme za lov, lovnu kartu, dozvolu za lov, oružni list i dokumenta za pse ukoliko se vode u lov. Obavezno je da upozna lovce sa vrstom divljači koja se lovi, načinom lova, vremenom završetka lova i mjerama sigurnosti kojih su se svi lovci dužni pridržavati.

Strani državljani koji žele loviti u lovištu, inostrani lovci, moraju se ponašati u lovištu u skladu sa Zakonom i drugim propisima koji svojim odredbama regulišu oblast lovstva. Inostrani lovac u lov mora biti pozvan na propisanom obrascu koje sadrži ime i prezime, adresu, državljanstvo, naziv lovišta, lokalitet i vrstu divljači koja mu je odobrena za lov, vrstu i broj oružja ako ga unosi u našu zemlju i namjerava koristiti u lovištu i vrstu i broj komada lovačkih metaka. Inostrani lovac mora biti najavljen na graničnom prelazu na kojem ulazi u državu Crnu Goru, na propisanom obrascu sadržaja kao obrazac poziva.

Divljač u lovištu je zabranjeno loviti van lovne sezone ili nelovnim danima u toku lovne sezone, na nelovnim površinama, kao i načinima i sredstvima propisanim Zakonom o divljači i lovstvu.

Lovna sezona za divljač u lovištu utvrđena je Zakonom i Pravilnikom o lovnim sezonama. U toku lovne sezone, u skladu sa navedenim propisima, lovni dani su nedjelja i dani državnih praznika. Izuzetno od ovog, ako od divljači, kao i druge zaštićene vrste sisara u skladu sa zakonom o zaštiti prirode koje slobodno žive u prirodi ili vrsta ptica koje slobodno žive u prirodi nastupi neposredna opasnost po život ljudi ili imovinu, mogu se odstrijeliti i na nelovnim površinama, kao i na površinama van lovišta, bez obzira da li je dozvoljen lov i bez obzira na lovnu sezonu i propisane lovne dane, tako da korisnik lovišta može da organizuje, lov i drugim danim, kako bi se zaštitila ostala divljač, domaće životinje i ljudi, po osnovu odluke o vršenju lova zakonom nezaštićene divljači, u kojoj će se navesti potrebni podaci: motiv, lokacija, spisak učesnika, lice odgovorno za provođenje akcije i drugo, i o tome informisati lovnu i veterinarsku inspekciju i Područnu jedinicu MUP - a. Korisnik može za inostrane lovce odrediti i druge lovne dane u sedmici pod uslovom da ukupan broj lovnih dana u mjesecu ne može biti veći od ukupnog broja nedjelja i državnih praznika u tom mjesecu. Skraćivanje lovne sezone, odnosno lovnih dana može uvesti korisnik lovišta ako u lovištu nastane smanjenje brojnog stanja neke vrste lovostajem zaštićene divljači ispod prirodnog kapaciteta.

Divljač je zabranjeno loviti u vrijeme kada je vidljivost znatno smanjena, usljed magle, jake kiše, snijega i sl., noću, jedan sat prije izlaska i jedan sat poslije zalaska sunca, osim divljih svinja, medvjeda i vuka u noći sa mjesecinom, dočekom sa čeke.

Lov divljači čekanjem - Lov čekanjem (dočekom) je jedan od najstarijih načina lova. Lovac se nakon upoznavanja terena postavlja na skrovitom mjestu gdje ga divljač neće lako osjetiti ili primijetiti, s obzirom da ima jako razvijena čula (vida sluha i mirisa) i prilikom kretanja je vrlo oprezna, naravno mora voditi računa i o udaljenosti čeka od mjesta prolaza divljači radi sigurnog pogotka. Takva mjesta mogu biti na zemlji, drvetu, visokom kamenu ili nekom uzvišenju. Poželjno je da čeka bude uz put kuda divljač prolazi u potrazi za hranom i vodom. Dobro mjesto je u blizini prirodnih pojila, hranilišta ili mrcinilišta, ukoliko lovite divljač u zoru ili sumrak bez pogona, a u koliko lovite sa lovačkim psima goničima, najviše uspjeha lovac će postići čekanjem u blizini puta ili prelaza. Kod dočeka divljači posebnu pažnju treba obratiti na smjer vjetra koji uvijek mora duvati iz smjera iz kojeg očekujemo dolazak divljači.

Preduslovi za uspješan lov čekanjem su: biti dobro zaklonjen, ne koristiti bilo kakvu vrstu mirisa, što manje se pomjerati. Ukoliko lovimo krupnu divljač poželjno je imati dobar dvogled kojim vršimo osmatranje i procjenu trofejne vrijednosti divljači, karabin sa optičkim nišanom, zbog bolje vidljivosti, samim tim i sigurnijeg pogotka. Krupnu divljač sa čeke je poželjno pucati kada stane, najbolje kada je bočno, izbjegavati pucanje kada je okrenuta prema lovcu ili od njega. Za ovu vrstu lova zabranjeno je koristiti pomagala, kao sto su elektronske vabilice i drugo.

Lov divljači prikradanjem - Jedan od najtežih i najuzbudljivijih načina lova je lov prikradanjem. Tu svaki lovac mora upotrijebiti čitavo svoje lovačko umijeće. Prikradanje podrazumijeva da maksimalno poznajete vrstu divljači koju želite da ulovite, kao i teren u kome se nalazi, nečujno, korak po korak divljač tražimo na onim mjestima gdje se najčešće zadržava u određeno doba dana: mjesta gdje se hrani, hranilišta, mrciništa, pojilišta, kaljužišta, rikališta, pjevališta. Dobro poznavanje načina života divljači, konfiguracije lovišta, svih vodotoka i skrovitih mjesta na terenu su preduslov za uspjeh u ovoj vrsti lova. Treba paziti na smjer vjetra – uvijek se kretati suprotno smjeru iz kojeg vjetar duva. Prikradanje u visokim planinama ako se izvodi rano ujutru i sredinom dana započinjati odozgo na dolje iz razloga što je strujanje vazduha (pod uslovom da vjetar ne duva) uvijek odozdo na gore. Nasuprot tome, prilikom predvečernjeg prikradanja kada vazduh struji odozgo prema dolje prikradanja izvoditi suprotnim smjerom tj. odozdo prema gore. U kretanju treba koristiti svaki prirodan zaklon: drvo, veći kamen, stari panj. Nikada ne prelaziti preko čistina i proplanaka već ih zaobići krećući se šumom. Posebno obratiti pažnju prilikom hodanja, na polomljene i trule grančice koje usljed pucanja mogu da odaju položaj lovca.

Kao i kod dočeka, kod prikradanja treba između jutarnjeg i predvečernjeg lova birati ovo prvo. Dva su razloga: prvi je da se divljač ujutro poslije povratka sa hrane dugo zadržava po šumi i njenim proplancima prije nego što će zaleći, a drugi je da ispred sebe imamo čitav dan na raspolaganje. Posebno uspjeha u ovakvom načinu lova imamo poslije nevremena kada divljač izlazi iz skloništa i zadržava se na šumskim proplancima i rijetkim mladim šumama.

Lov divljači vabljenjem - Lov vabljenjem zbog svoje posebnosti upražnjava manji broj lovaca koji imaju veliko iskustvo u lovu i poznavanju navika divljači koja se lovi. Za ovu vrstu lova, osim poznavanja svih osobina i navika divljači koja se lovi, potrebno je imati tehniku i sluh. Jer vabiti nije samo duvati u vabilicu ili koristiti drugo pomagalo i biti siguran da će divljač doći. Lovac mora vjerno oponašati glasove ili pjesmu divljači koju želi domamiti.

Vabljenje se u novije vrijeme izvodi najviše korišćenjem vabilica kojih ima više vrsta. Jedne su cilindričnog oblika različitih dužina od 5 do 20 centimetara i prečnika od 1 do 3 santimetra, napravljene od drveta ili plastičnih materijala, sa otvorom za duvanje na prednjem kraju i piskom na suprotnoj strani. Na sebi imaju točkić čijim se odvijanjem ili zavijanjem mijenja ton. Neke imaju sa suprotne strane od one gdje se duva klip čijim se uvlačenjem ili izvlačenjem postiže isti efekat kao okretanjem točkića na prije opisanim.

Najbolji način da mladi lovac savlada tehniku vabljenja divljači je pomoć starijih lovaca koji već imaju veliko iskustvo u ovoj vrsti lova. Nadalje, lovac mora znati kada se i koje vrijeme, na kojim mjestima i sa kojim zvukom javlja divljač koju želimo loviti ovim načinom. Jedino tako možemo oponašati glasove koji će nam, na naše

veliko zadovoljstvo, dovesti traženu divljač. Vabi se u blizini onih mjesta gdje se divljač zadržava u periodu parenja ili gdje leži u toku dana. Može se vabiti sa zemlje, improvizovane čeke na drvetu ili visoke čeke. Bitno je odabrati dobar zaklon sa kojeg se pruža dobar pogled na daljinu do koje se može pucati na sve četiri strane.

Lov divljači pretraživanjem - Ovim načinom lova najviše se lovi sitna pernata i dlakava divljač: jarebice kamenjarke, prepelice, fazani, šumske šljuke, bekasine, kune, divlje mačke, lisice, zečevi i drugo. Ova vrsta lova iziskuje od lovca dobru fizičku pripremljenost. Ovim načinom lova se tokom dana prepješači dosta terena. Da bi lov bio uspješan, potrebno je dobro poznavati teren na kojem lovimo, osobine divljači koju lovimo i kao osnov uspjeha moramo imati dobro obučenog psa. Koristimo lovne pse koji tražeći ne udaljavaju se mnogo od lovca, tako da on može pratiti njihovo kretanje. Najčešće se koriste: goniči, ptičari, jamari.

Lov se odvija laganim kretanjem lovca i njegovog pomoćnika - psa kroz lovište. Ako se radi o lovu sa ptičarom, pas krstari lijevo-desno, ispred lovca tražeći njuhom divljač koja leži skrivena u grmlju, travi, pokošenom sijenu, brazdi na njivi. Kada je pronađe staje u „marku“ ili „fermu“ i čeka da pristigne lovac. Kad se lovac dovoljno približi pas na njegovu komandu pokrene markiranu divljač. Divljač se u tom trenutku pokreće, a obučen pas ne smije pojuriti za njom već čeka sljedeću komandu lovca, obično da donese odstrijeljenu divljač do lovca, tj. „aportira“ ili da nastavi traženje. Većina pasa ptičara trči ispred lovca na 50-ak metara. Ptičarom se najviše love jarebice kamenjarke, šumske šljuke i prepelice.

Lov divljači jamarenjem - Jamarenje je posebna vrsta lova u kojoj se koriste psi jamari: jazavičari, brak jazavičari i terijeri. Ovim lovom se najviše love lisice i jazavci i kune. Sami lov započinje pronalaskom jame u kojoj se nalazi divljač koju želimo loviti. Nekada lovac koji sam pretražuje teren nađe jamu i dovede psa do nje, a češće dobro obučen pas sam pronalazi jamu i lajanjem obavještava lovca. Pas mora biti obučen da po pronalasku jame nikada ne ulazi u nju bez lovčeve komande. Lovac mora utvrditi da li je jama „aktivna“ tj. da li u njoj ima divljači, mora pronaći rezervne izlaze iz jame i zatvoriti ih pa tek tada dati komandu psu da uđe u jamu. U jamu ne ulazi više pasa odjednom, jer unutra nema mjesta da bi više pasa djelovalo, već bi samo jedan drugom smetali. Najbolji su oni psi jamari koji napadaju divljač i ranjenu iznose napolje. Međutim, to su rijetki slučajevi. Mnogo češće oni sa pristojnog rastojanja oblajavaju divljač i tada lovac sa pomoćnim priborom (lopata, kramp) kopa na mjestu gdje ispod zemlje čuje lavež psa i dolazi do divljači. Obično je lovi pomoću specijalnih dugih kliješta posebno napravljenih za ovu vrstu lova. Ako je divljač ranjena zbog obuke psa dobro je da dalji postupak „lova“ dovrši pas. Pucanje u jamu je vrlo rizično jer može stradati i pas a postoji i opasnost rikošeta. Psi jamari su, inače, poznati kao veliki borci i jedni od najhrabrijih pasa.

Lov goničima - Lov goničima je tradicionalan lov na našim prostorima, pogotovo u planinskim predjelima. Vrš se sa dobro obučenim psima goničima. Najčešće se koriste za lov zeca, lisice i divljih svinja. Ovim načinom lova najbolji rezultati se postižu u jesen kada je tlo dosta vlažno i tragovi divljači se osjećaju duže vremena. Isto tako, kada počnu prvi snjegovi i kada svaka divljač pokaže trag. Goniči se puštaju u teren u samu zoru jer se tragovi divljači tada najbolje osjećaju obzirom da se ona noću kreće u potrazi za hranom. Prilikom izlaska u lov sa goničima treba loviti na terenima koje dobro poznajemo. Moramo znati koje sve divljači tu ima, kao i njeno kretanje? Poznato je da se divljač, uglavnom, kreće istim prolazima, prelazima, pa to važi i u slučajevima kada je goniči pronađu i pokrenu. Poznavajući sve te staze lovac ili lovci će se prije puštanja pasa rasporediti zauzimajući položaje - „čেকে“ odakle će loviti divljač koju goniči pokrenu. Lovac koji čeka mora dobro slušati lavež ili „šteket“ pasa i po načinu njihovog kretanja prepoznati o kojoj se divljači radi. Isto tako, ako lovac primijeti da se divljač kreće u njegovom pravcu, ali da neće proći pored njega na daljini na kojoj može pucati brzo se prebacuje do sljedeće prosjeke, potoka, proplanka kako bi „presjekao“ put gonjenoj divljači, da bi lakše izvršio njen odstrel.

Lov prigonom - Lov prigonom ili hajkom je takva vrsta lova gdje se lovci postavljaju u ravni ili u obliku potkovice a pogoniči prigone divljač prema njima kako bi ovi mogli vršiti odstrel. Lovom rukovodi jedan čovjek - vodič i sve njegove naredbe se moraju bezuslovno poštovati, na što lovce obavezuje i lovački kodeks. Vodič objavljuje početak i završetak lova, kao i trenutak kada se pogoniči tjerajući divljač primakli lovcima na blisku distancu tako da lovci poslije ovog znaka više ne smiju pucati.

Postoji nekoliko pravila koja se moraju poštovati:

- puška se nosi prelomljena i prazna, puni se tek dolaskom na liniju odakle se puca - „štrand“;
- puca se samo na onu vrstu divljači na koju je organizovan prigon;
- ne smije se kretati po štrandu, niti isti napuštati bez odobrenja vodiča;
- posebna pažnju lovac posvjećuje bezbjednosti učesnika (pogoniča);
- završetak lova objavljuje lovnik, puška se prazni na štandu i drži otvorena, ako je riječ o karabinu drži se sa otvorenim zatvaračem;
- sa štranda se odlazi organizovano na poziv vodiča.

Posebna obaveza svakog lovca koji dolazi na štand je da se javi lovcu koji mu se nalazi sa lijeve i desne strane.

Prigoni se mogu organizovati u šumi ili u polju. Za organizaciju i bezbjednost lovaca lakši je lov prigonom u polju jer je vidljivost mnogo veća tako da i svaki lovac ima dobar pregled mnogo većeg terena nego što je to slučaj u šumi. Prilikom prigona u polju lovci moraju biti mnogo mirniji jer su i najmanja pomjeranja ili glasovi u vidokrugu divljači koja se lovi prigonom. Kod prigona u šumi gdje postoje prosjeke lovce treba postaviti na ivice istih kako bi imali bolji pregled i mogućnost pucanja preko brisanog prostora.

Uloga pogoniča je u ovoj vrsti lova od velikog značaja. Oni moraju dobro poznavati teren, temeljno ga pročešljati ali paziti da se kreću poravnani i da im ne ostane divljači između njih. Poravnanje se vrši na svakih pređenih 100 metara. Dobro je prilikom svakog poravnanja ostati miran u mjestu jedan minut jer divljač misleći da je primijećena tada pokušava pobjeći naprijed – prema lovcima. Njihovim kretanjem rukovodi lice koje ovlasti lovnik, a najbolje je da se radi o iskusnom lovcu. Pogonici radi sigurnosti moraju na sebi imati fluorescentna obilježja.

Lov pogonom - Lov pogonom se od lova prigonom razlikuje zbog činjenice da u ovoj vrsti lova kao pogoniči se javljaju i lovci i pogoniči. Upražnjavamo ga onda kada želimo preći veći prostor i kada nam nedostaju pogoniči. Ovim načinom se lovi, od sitne divljači zec i fazan. Na početku pogona u isti red staju i lovci pogoniči i istovremeno polaze naprijed. Razmak između lovaca je od 60 do 70 metara. Lovci ispred kojih se divljač pokreće pucaju na nju a pogoniči odstrijeljenu divljač pronalaze i nose. Bitno je da i na bokovima budu pogoniči ili, što je još bolje, lovci kako bi mogli pucati na divljač koja se pokušava bočno izvući. Lovci koji idu frontalno moraju dobro paziti na lovce i pogoniče koji su na boku da ne bi došlo do nesreće. Prvi bočni pogonič ili lovac mora biti udaljen od krajnjeg frontalnog lovca najmanje 40 metara.

Ako znamo gdje se tačno završava pogon tada određeni broj lovaca može na tom mjestu čekati i pucati na divljač koja se diže mnogo dalje ispred pogona.

Vrlo je važno i u ovoj vrsti lova biti disciplinovan. To se odnosi i na lovce i na pogoniče. Ne smije se vikati i trčati za ranjenom divljači. Frontalni lovci i pogoniči moraju biti poravnani i ne smiju zaostajati niti istrčavati naprijed. U ovoj vrsti lova nema potrebe za žurbom. Treba se kretati lagano jer tada svi mogu pratiti jedan drugog, čak i oni lovci sa slabijom kondicijom, a i učinak u lovu će biti mnogo bolji ako je lovac smiren i opušten.

Kružni lov - Posebna vrsta lova pogonom je kružni lov. Od klasičnog lova pogonom razlikuje se po tome što lovci i pogoniči ne napreduju idući sa polazišta u jednom redu već obrazuju veći ili manji krug i kreću se prema centru, istovremeno smanjujući prečnik kruga. Da li će se formirati veći ili manji krug zavisi od veličine prostora koji želimo „zatvoriti“, od broja lovaca i pogoniča.

Vrlo često, mnogo više divljači se ulovi ako je prečnik kruga manji jer je razmak između lovaca u slučaju većeg kruga mnogo veći tako da se dosta divljači izvuče iz kruga između lovaca a da ne bude primijećena. Ova vrsta lova se, uglavnom, praktikuje na zeca u ravničarskim predjelima, a njime kao i kod drugih grupnih lovova rukovodi lovnik. Na njegov znak se kreće naprijed prema centru kruga i pravilo je da se svi kreću jednakom

brzinom da bi u svakom trenutku svi učesnici u lovu formirali što pravilniji krug. Na jednog lovca koji učestvuje u ovom lovu potrebno je najmanje 4-5 pogoniča. Puca se na divljač koja se pokreće ispred lovaca - znači prema centru kruga. Kada se lovci i pogoniči približe centru kruga na daljinu gdje bi pucanje predstavljalo opasnost za lovce i pogoniče koji se približavaju sa druge strane (250 do 300 metara) lovnik daje znak trubom ili rogom i od tog trenutka pogoniči idu još naprijed a lovci pucaju na divljač koja se izvlači iz kruga i to u trenutku kada im je trčeci između njih došla nazad iza leđa. Lovnik će trubom ili na drugi način označiti kraj lova, poslije čega je zabranjeno pucati, oružje se prazni i vraća na zbornu mjesto gdje se nastavlja lovačko druženje.

Hvatanje žive divljači - Hvatanje žive divljači predstavlja jedan od načina lova. Tu se ne misli na lov u pravom smislu riječi gdje bi ulovljena živa divljač dalje bila predmet odstrela već se kao živa i po mogućnosti nepovrijeđena dalje transportuje. Najvažnije je prilikom ove vrste lova što manje uznemiravati i rastjerivati divljač vodeći računa da bude što manje povreda na divljači koju hvatamo. Tri su načina kojima možemo loviti živu divljač: hvatanje mrežama, lov raznim lovkama ili hvataljkama i lov pomoću specijalnog oružja koje umjesto kugle (zrna) ispaljuje strelicu (špic) sa sredstvom za uspavljivanje.

Divljač se hvata iz razloga:

- preseljavanje divljači u nova lovišta gdje do tada nema divljači koju preseljavamo;
- preseljavanje divljači u nova lovišta gdje već ima divljači koju preseljavamo ili tzv. osvježavanje krvi, a sve u cilju postizanja što bolje trofejne vrijednosti i eliminacije degenerativnih procesa;
- preseljavanje radi vještačkog uzgoja;
- prodaja divljači zainteresovanim kupcima u naučne svrhe, za popunu zoo vrtova ili izvoz divljači.

Foto lov - Foto lov, ne predstavlja odstrel lovljenje divljači, možemo smatrati kao jedan od načina lova koji je u stalnoj ekspanziji. Njime se mogu baviti i lovci uz redovni lov i turisti kojima je svako drugo bavljenje lovom strano. Najbitnije čega se moramo pridržavati kada fotografiramo životinje je da ih ne smijemo uznemiravati ili ugrožavati. Da bi dobili dobru fotografiju životinje, moramo se upoznati sa njenim načinom života, navikama i životnom ciklusu. Nadalje, trebali bi znati gdje, čime i kako se hrani, koje puteve koristi, kada se odmara, koliko blizu joj smijemo prići (pogotovo kada je sa mladima). Ovakav način lova možemo upražnjavati u nacionalnim parkovima, ograđenim lovištima i lovištima gdje se životinje slobodno kreću u prirodi. Najlakše je snimati u nacionalnim parkovima jer se životinje koje se tamo nalaze manje plaše od čovjeka od životinja koje se kreću u prirodi. Međutim, moramo znati da je u mnogim nacionalnim parkovima zabranjeno snimati van mjesta određenih za to i uz plaćanje posebnih taksi.

Kao i kod lova, životinje možemo snimati praćenjem i čekanjem. Praćenje je mnogo naporno i često neuspješno. Za razliku od lova gdje divljač možemo gađati sa daljina i do 200 metara u foto lovu moramo životinji prići najdalje do 50 metara (uz korišćenje najboljih teleobjektiva). Lovac - fotograf mora pratiti smjer vjetra, biti tih u kretanju, spreman na trenutno skrivanje i iznad svega biti izuzetno smiren.

Snimanje čekanjem je mnogo lakše i lovcu omogućava veći učinak. Za snimanje, isto kao i za lov, možemo koristiti čeke. Mnogo su bolje niske (na nivou tla) jer je perspektiva mnogo bolja nego kada snimamo sa visoke čeke. Kamuflačni šatori su od velike pomoći. U njima smo zaštićeni od nevremena i jakog sunca, možemo ih koristiti i za odmor, i divljač se brzo na njih navikne jer svojom bojom se odlično uklapaju u okolni prostor. U budućnosti ovaj način lova će imati veliku perspektivu.

7.3. Mjere sigurnosti u lovu

Mjere sigurnosti u lovu su sljedeće:

- divljač je dozvoljeno loviti lovačkim oružjem i lovačkom municijom;
- oružjem se mora rukovati oprezno i odgovorno;

- prilikom odlaska do mjesta lova, prelaska na drugo mjesto, kratkog prestanka lova, boravka u zatvorenim prostorijama, puške se moraju isprazniti odnosno prelomiti;
- puška se puni okrenutih leđa učesnicima lova, koso usmjerena cijevima na dole ili gore;
- cijev puške se nikada ne smije uperiti prema drugom lovcu;
- nije dozvoljeno pucati na nisko leteću divljač ili na divljač koja se kreće u pravcu drugih lovaca i kada se oni time ugrožavaju;
- nije dozvoljeno pucati na vodu, led ili smrznuto zemljište u pravcu drugih lovaca;
- prije početka lova svakog lovca upoznati sa mjestima susjednih lovaca i upozoriti ih na zabranu pucanja u određenim pravcima;
- u grupnom lovu, divljač se ne smije pratiti sa uperenom puškom, sve dok se ne prođe linija postavljenih lovaca;
- ubrzač okidanja („šneler“) u grupnom lovu se ne smije koristiti;
- nije dozvoljeno divljač osmatrati pomoću optičkog nišana na pušci;
- prilikom nošenja oružja ruka se ne smije držati na ustima cijevi ili na okidaču (obaraču);
- poslije pada puške na zemlju ili u snijeg, odnosno podizanja puške, moraju se pregledati usta cijevi radi otklanjanja eventualnih začepjenja;
- mjesto na koje je lovac raspoređen ne smije se napuštati u vrijeme lova bez odobrenja stručnog pratioca ili vođe grupe lovaca do završetka (prigona ili pogona) lova;
- prilikom ušešća u kružnom lovu i u prigonu, puška se mora držati u položaju koso dolje ili koso gore;
- u grupnom lovu lovac mora imati fluorescentnu traku na kapi, kapu, ili obeležje na ramenom delu lovačkog prsluka ili jakne, jarke, uočljive boje.

7.4. Evidencije o lovu

Evidencija o odstrijeljenoj i pronađenoj uginuloj divljači ili njenim dijelovima, kao i dostavljanje podatka, obavljaće se u skladu sa Pravilnikom o sadržaju knjige evidencija i načinu dostavljanja podataka, o odstrijeljenoj i pronađenoj uginuloj divljači ili njenim dijelovima. („Službeni list CG“, broj 32/11).

7.5. Kontrola lova

Kontrolu lova divljači vrše i lica koja obavljaju stručne poslove gazdovanja lovištem i lovočuvari, u skladu sa Zakonom i propisima kojima se uređuje način organizovanja stručne službe za gazdovanje lovištem i način organizovanja lovočuvarske službe, izgled službene uniforme lovočuvara, izgled i sadržina legitimacije i oznake lovočuvara, vrsta i pravila upotrebe službenog oružja lovočuvara, način zaduživanja i razduživanja službenim oružjem, vrste druge opreme lovočuvara, sadržina i izgled obrasca zapisnika o izvršenoj ili pokušanoj nezakonitoj radnji i potvrde o privremenom oduzimanju stvari.

Kontrolu lova divljači, u okviru propisima utvrđenih nadležnosti, vrši i lovni inspektor, koji je u kontroli ovlašćen da preduzima propisima utvrđene mjere.

8. AKTIVNOSTI NADLEŽNIH ORGANA I TIJELA ZA PRAĆENJE SPROVOĐENJA STRATEGIJE

8.1. Ministarstvo nadležno za poslove lovstva

U skladu Zakonom o divljači i lovstvu, ministarstvo nadležno za poslove lovstva (Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede) vrši sljedeće poslove:

- organizuje pripremu Strategije razvoja lovstva i pokretanje postupka ocjene prihvatljivosti ovog programa za područja ekološke mreže u skladu sa zakonom kojim se uređuje zaštita prirode;
- sakuplja, obrađuje i analizira podatke i priprema informacije o stanju i razvoju populacije divljači;
- vodi centralnu lovnu evidenciju i baze podataka o divljači u lovištima;
- priprema stručne osnove za davanje lovišta na korišćenje;
- vodi evidenciju korisnika lovišta i zaposlenih lica kod korisnika lovišta;
- procjenjuje štetu koju prouzrokuje zaštićena divljač prema metodologiji iz člana 54 stav 2 ovog zakona;
- uređuje evidenciju podataka o površinama poljoprivrednih zemljišta i šuma u lovištima, koje po službenoj dužnosti dostavlja organ državne uprave nadležan za vođenje katastra nepokretnosti;
- pomaže osposobljavanje i edukovnje lovaca;
- vrši druge poslove u upravljanju, zaštiti, korišćenju i unapređivanju divljači, lovstva i korišćenja lovištima, u skladu sa zakonom.

U skladu sa odredbama i važeće Uredbe o organizaciji i načinu rada državne uprave, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede je organ državne uprave nadležan i za poslove lovstva. Ono vrši poslove uprave koji se odnose na razvojnu politiku u oblasti lovstva, sistemska rješenja za gazdovanje i upravljanje sa divljači i lovstvom; obezbjeđenje korišćenja lovišta i izradu startegije razvoja lovstva, zatim normativnu djelatnost, vođenje propisanih evidencija, međunarodnu saradnju, usklađivanje domaćih propisa sa pravnom tekovinom Evropske unije; sprovođenje inspekcijskog nadzora u okviru nadležnosti i ovlašćenja utvrđenih zakonom kojim je uređen inspekcijski nadzor, upravni nadzor u oblastima za koje je ministarstvo osnovano; kao i druge poslove koji su mu određeni u nadležnost.

8.2. Lovački savez Crne Gore

Lovački savez Crne Gore je nacionalna asocijacija lovaca u koju su uključene lovačke organizacije, korisnici lovišta, privredna društva i druga pravna lica koja se bave lovstvom, kao i druge organizacije zainteresovane za razvoj lovstva. Lovački savez Crne Gore, u promociji lovstva u Crnoj Gori, predstavlja svoje članove u zemlji i inostranstvu i vrši druge poslove od javnog interesa u skladu sa zakonom.

Shodno Zakonu o divljači i lovstvu, Lovački savez Crne Gore vrši sljedeće poslove:

- zastupa interese lovačkih organizacija, korisnika lovišta i lovaca u zemlji i inostranstvu;
- organizuje polaganje lovačkih ispita, sokolarskih ispita i ispita za ocjenjivače trofeja divljači, po programu i na način predviđen ovim zakonom;
- sarađuje na pripremi stručnih podloga za donošenje Strategije razvoja lovstva, lovni osnovi i lovni planovi;
- utvrđuje minimalni cjenovnik odstrijeljene divljači i njenih djelova;
- vodi lovačko informacioni sistem Lovačkog saveza;
- vodi evidenciju o izdatim dozvolama za lov sokolarenjem;
- sarađuje u naučno istraživačkom radu u vezi sa divljači i lovstvom;

- učestvuje u organizovanju i izvođenju obrazovanja i prosvjećivanja lovaca koje se odnosi na zaštitu životne sredine i komunikacije sa vlasnicima zemljišta i šuma i sa javnošću;
- izdaje i sarađuje pri izradi stručne literature i publikacija iz oblasti divljači i lovstva;
- stara se o razvoju lovačke kinologije i lovnog streljaštva;
- izdaje lovne karte;
- organizuje izložbe trofeja divljači u skladu sa ovim zakonom;
- sarađuje u propagiranju svih vidova lovnog turizma;
- vrši druge poslove i zadatke od javnog interesa određene ovim zakonom.

8.3. Korisnici lovišta

Korisnici lovišta obavljaju sljedeće poslove i zadatke od javnog interesa:

- izvode planirane mjere za zaštitu divljači i njene životne sredine, kao i mjere za očuvanje i poboljšanje životnih uslova divljači;
- izvode sanitarni odstrijel bolesne ili povrijeđene divljači;
- sarađuju pri izvođenju mjera preventivne zdravstvene zaštite divljači i dopremaju uginulu divljač na veterinarski pregled;
- vode evidencije o zaplijenjenoj i nađenoj uginuloj divljači;
- utvrđuju i prate brojno stanje divljači i vode evidencije o brojnom stanju divljači i utvrđuju usklađenost divljači sa životnom sredinom na osnovu bioloških pokazatelja;
- sakupljaju, u saradnji sa institucijama iz oblasti zaštite prirode, podatke o divljači i njenoj životnoj sredini po određenoj metodologiji monitoringa;
- izvode planirane mjere za sprječavanje štete od divljači i na divljači;
- procjenjuju štete od divljači i na divljači;
- obezbjeđuju naknade za štete od divljači vlasnicima ili korisnicima zemljišta;
- obezbjeđuju stalnu kontrolu nad stanjem u sredini gdje divljač egzistira i obavještavaju nadležni državni organ o nedozvoljenim radnjama;
- čuvanja lovišta i druge poslove zaštite u skladu sa propisima;
- obezbjeđuju praktično obrazovanje iz oblasti gazdovanja sa divljači i lovstva;
- učestvuju u obrazovanju i osposobljavanju lovaca;
- izdaju dozvole za lov;
- komuniciraju sa vlasnicima zemljišta i šuma i sa javnošću;
- ponovo naseljavaju i unose rijetke i ugrožene autohtone vrste divljači i uspostavljaju odgovarajuće uslove za njihov život u skladu sa čl. 25, 26 i 31 ovog zakona i zakona kojim se uređuje zaštita prirode;
- sarađuju u naučno-istraživačkom radu koji se odnosi na divljač i lovstvo;
- sarađuju pri izradi stručnih podloga za oblikovanje zaštitnih područja;
- izdaju potvrde o porijeklu (prpratnicu) divljači i njenih djelova;
- evidentiraju sredstva ostvarena korišćenjem lovišta;
- druge poslove i zadatke, u skladu sa ovim zakonom.

8.4. Ostali organi

U cilju uvida u dinamiku sprovođenja Strategije razvoja lovstva Crne Gore za period 2026 - 2036 godina, i sagledavanja potrebe preduzimanja eventualnih dopunskih mjera neophodno je kontinuirano pratiti realizaciju njihovog ostvarivanja, i o tome obavještavati sve subjekte relevantne za ostvarivanje Programa (nosioc razvoja lovstva, organe državne uprave itd.)

Takođe, u slučaju bitnih izmjena okolnosti (promjene zakonskih propisa, eventualne promjene u subjektima - nosiocima razvoja koji mogu uticati na realizaciju Strategije), potrebno je prisupiti reviziji i inoviranje ovog planskog dokumenta.

U narednom periodu je potrebno utvrditi da li su važeće osnove usklađene sa ovom Strategijom, kako bi se u slučaju njihove neusaglašenosti, pristupilo njihovoj reviziji.

Za praćenje realizacije Strategije i obavješćavanje nadležnih organa, zadužuju se ministarstvo nadležno za poslove lovstva i Lovački savez Crne Gore.

9. NAČIN IZVJEŠTAVANJA I EVULACIJE

Izvještavanje korisnika lovišta

Shodno Zakonu o divljači i lovstvu, korisnik lovišta dužan je da vodi evidenciju izvršenih radova i sprovedenih mjera predviđenih godišnjim lovnim planom i da, o izvršenim radovima i preduzetim mjerama u prethodnoj lovnoj godini, dostavi izvještaj ministarstvu nadležnom za poslove lovstva, Lovačkom savezu, nadležnom organu jedinice lokalne samouprave za lovište koje se nalazi na njenoj teritoriji i institucijama iz oblasti zaštite prirode, najkasnije do 15. aprila tekuće za proteklu lovnu godinu.

U cilju lakše pripreme predmetnog izvještaja korisnika lovišta, ministarstvo nadležno za poslove lovstva je pripremio odgovarajuće uputstvo, sa odgovarajućim obrascima, na kojima se, između ostalog prikazuju:

1. Opšti podaci o korisniku lovišta, koji sadrže:

- ❖ naziv, adresu i sjedište korisnika lovišta; godinu osnivanja; broj, datum i naziv izdavaoca akta zadnjeg upisa u registar i PIB, naziv lovišta i broj i datum potpisivanja Ugovora o korišćenju lovišta;
- ❖ organizovanost korisnika lovišta; organe upravljanja; za skupštinu: broj predstavnika - delegata, datum i vrstu (redovna ili izborna) održavanja zadnje sjednice; za Upravni odbor: broj članova i datum održavanja zadnje sjednice; za Nadzorni odbor: broj članova i datum održavanja zadnje sjednice; za Sud časti, broj članova i datum održavanja zadnje sjednice; za ostale komisije: naziv i sl.;
- ❖ broj i strukturu zaposlenih;
- ❖ opis tehničke opremljenosti korisnika lovišta i lice ovlašteno za predstavljanje i zastupanje: ime i prezime, matični broj, adresu, broj lične karte i naziv organa koji ju je izdao, funkciju, obrazovanje, broj i datum akta o izboru na funkciju i podatke za kontakt.

2. Preduzete mjere gazdovanja u prethodnoj lovnoj godini, koje sadrže:

- ❖ Mjere zaštite divljači (broj i struktura zaposlenih na poslovima čuvanja lovišta, broj podnijetih prijava na suzbijanju nezakonitog lova; skraćivanje lovne sezone ili smanjenje broja lovnih dana; samnivanje broja predatora koji čine štetu na podnošljiv broj; uklanjanje pasa i mačaka lutalica koji se bez kontrole vlasnika kreću i čine štetu u lovištu; dok se opisno daje: sprovođenje preventivnih mjera u lovištu radi zdravstvene zaštite divljači i drugih životinjskih vrsta, navodeći zapažanja zdravstvenog stanja i preduzete mjere na sprečavanju bolesti divljači; spašavanja divljači od elementarnih nepogoda (snijega, leda, poplava, požara i dr.), navodeći konkretne slučajeve spašavanja; osiguranje mira u lovištu, gdje se navode najčešći uzroci uznemiravanja divljači i načini njihovog sprječavanja; preduzimanja preventivnih mjera prilikom obavljanja poljoprivrednih i drugih radova ili upotrebe hemijskih i drugih sredstava; osiguranja uslova za opstanak i razmnožavanje ugroženih životinjskih vrsta; sprovođenje mjera propisanih međunarodnim ugovorima o zaštiti migratornih vrsta i druge mjere predviđene zakonom i planskim aktima).
- ❖ Mjere uzgoja divljači (vrstu i količinu proizvedene biljne hrane melioracijom pašnjaka i livada, obradom vještačkih livada i njiva za divljač, sadnjom plodonosnog drveća i grmlja; količinu i način nabavljene kabaste, zrnaste ili gomoljaste biljne hrane, hraniva životinjskog porijekla i soli za preživare; dok se opisno daju podaci o načinu održavanja pojilišta i zaklona za divljač).
- ❖ Mjere na uređivanju lovišta:

Mjere uređenja lovišta - objekata radi zaštite divljači i njihovih staništa:

- postavljanja i obnavljanja graničnih oznaka (metalne i drvene table dimenzija 40 x 60 cm), sa upozorenjima na granice lovišta i granice lovnog zabrana, koji se daju opisno navodeći lokalitete na kojima su postavljane ili obnavljane granice, vrstu materijala od čega su izrađene i količinu oznaka i
- izgradnje i održavanja osmatračnica koje su postavljene na mjestima u lovištu pogodnim za praćenje kretanja i posmatranje divljači - njihovog razvoja, zdravstvenog stanja i trofejne vrijednosti (koji se takođe daju opisno, navodeći lokalitete na kojima su izgrađene ili se održavaju osmatračnice i njihov broj).

Mjere uređenja lovišta - objekata radi uzgoja divljači:

- površinu formiranih, (u toku prethodne godine) i održavanih (u toku prethodnog perioda) vještačkih livada, prosjeka i njiva sa odgovarajućim usjevima - sve sa ciljem obezbjeđivanja dodatnih količina biljne hrane za divljač;
- broj izgrađenih (u toku prethodne godine) i održavanih (u toku prethodnog perioda) hranilica za ponudu hrane biljnog i životinjskog porijekla;
- broj izgrađenih (u toku prethodne godine) i održavanih (u toku prethodnog perioda) solila za preživare;
- broj uređenih (u toku prethodne godine) i održavanih (u toku prethodnog perioda) izvora, pojila i prirodnih prostora gdje se zadržava voda;
- broj inkubatora (kapacitet i kom.), nabavljeno (u toku prethodne godine) i održavano (u toku prethodnog perioda);
- volijera, izgrađeno (u toku prethodne godine) i održavano (u toku prethodnog perioda); i
- objekata za skladištenje hrane (m²), izgrađeno (u toku prethodne godine) i održavano (u toku prethodnog perioda).

Mjere uređenja lovišta objekata radi korišćenja ostalih funkcija staništa i divljači:

- lokaliteta i dužinu održavanih pristupnih staza i puteva sa kojih se može divljač posmatrati ili snimati fotoaparatom ili kamerom; i
 - broj, površinu i lokalitete izgradnje i održavanja lovačkih domova i lovačkih kuća.
- ❖ Mjere korišćenja divljači koje sadrže podatke o planiranom, odobrenom i izvršenom planu lova divljači - redovan odstrijel u svrhu korišćenja godišnjeg prirasta, po vrstama za domaći lov i lov stranaca, kao i podatke o broju i vrsti odstrijeljene divljači u uzgojnom i sanitarnom odstrijelu.
- ❖ Mjere sprječavanja šteta od divljači koje sadrži:
- podatke o vrstama prijavljenih šteta od određene vrste divljači, broj i datum akta o podnešenom zahtjevu za naknadu štete od divljači, ime i prezime ili naziv pravnog lica koji je podnio zahtjev;
 - podatke o vrstama ne prijavljenih šteta, po saznanjima korisnika lovišta, koje su nastale od određene vrste divljači u lovištu u izvještajnoj godini, za koje nije podniet zahtjev za naknadu štete;
 - kontakte sa stanovništvom radi sprječavanja šteta na imanjima (koji se daju opisno).
- 3. Ekonomsko-finansijski izvještaj gazdovanja** koji sadrži planirane i realizovane prihode i rashode u izvještajnom periodu, odnosno lovnoj godini.
- 4. Drugi podaci vezani za rad korisnika lovišta** i za gazdovanje sa divljači i lovištem u prethodnoj godini daju se opisno i odnose se na manifestacije, druženja i sl.

Izveštaj Lovačkog saveza Crne Gore

Shodno Zakonu o divljači i lovstvu, o ostvarivanju obaveza korisnika lovišta utvrđenih lovnom osnovom i drugim planskim aktima koji se donose po Zakonu o divljači i lovstvu, Lovački savez podnosi izvještaj koji, daju svoje nalaze i ocjene ministarstvu nadležnom za poslove lovstva, najmanje jedanput godišnje.

Izvještaj po pravilu, sadrži:

1. Uvod
2. Članstvo i broj lovaca u odnosnoj lovnoj godini;
3. Opremljenost za rad korisnika lovišta;
4. Mjere za očuvanje i razvoj divljači (mjere zaštite divljači u lovištima, mjere uzgoja divljači, mjere uređenja lovišta, mjere korišćenja divljači i lovišta, mjere sprječavanja šteta od divljači);
5. Realizovane mjere zaštite divljači u lovištima (čuvanje lovišta, zaštita divljači od nezakonitog lova, poštovanje zakonom određenih lovni sezona, skraćivanje lovne sezone ili smanjenje broja lovni dana, zaštita divljači od predatora, provođenje preventivni mjera u lovištima radi zdravstvene zaštite divljači i drugih životinjskih vrsta, osiguranje mira u lovištima;
6. Realizovane mjere uzgoja divljači (poboljšanje prehrambene osnove lovišta, zimska prihrana divljači, proizvodnja i naseljavanje divljači, uzgojni i sanitarni odstrijel),
7. Lov i korišćenje divljači u odnosnoj lovnoj godini;
8. Realizovane mjere uređivanja lovišta, održavanja i izgradnje infrastrukturnih lovni objekata;
9. Realizovane mjere za sprječavanje šteta od divljači
10. Obrazovanje i edukacija;
11. Lovačke manifestacije i dr.

Godišnji akcioni planovi, koje priprema MPŠV, odnosno Savjet za izradu planova gazdovanja za pojedinačne vrste divljači vrste treba da sadrže i izvještaje o realizovanim aktivnostima u prethodnoj lovnoj godini.

11. EKONOMSKO - FINANSIJSKE OSNOVE GAZDOVANJA

Kada se govori o ekonomsko - finansijskoj osnovi lovnog gazdovanja, moramo naglasiti da je lovstvo niskoakumulativna grana, u kojoj je proizvodni ciklus u većini slučajeva dug nekoliko godina (posebno kod krupne divljači), a zahtijeva velika ulaganja da bi se postigli optimalni rezultati. Tako i u lovno najrazvijenijim zemljama direktni prihodi od lovstva često ne nadmašuju mnogo rashode. Sa druge strane, valorizacija lovne proizvodnje nije u našim uslovima moguća u potpunosti, odnosno nije moguće naplatiti neke od prihoda koje ima lovstvo u razvijenim zemljama.

U svakom slučaju, razvoj lovstva Crne Gore uslovljen je ulaganjem u ovu oblast, kako šire zajednice, tako i lokalnih zajednica i pojedinaca.

11.1. Projekcija posrednih i neposrednih prihoda

Prihodi od lovnog gazdovanja mogu se ostvariti kroz naplatu odstrijelne takse za divljač, dozvole za lov, prodaju mesa i dijelova odstrijeljene divljači, prodaju žive divljači, lovno-turističke usluge i sl.

U svim zemljama u kojima lovištima gazduju korisnici lovišta na sličan način na koji gazduju u Crnoj Gori, teško je do kraja i precizno razgraničiti prihode i rashode.

Kod računanja projekcije prihoda napominjemo da prema Cjenovniku organizacionih taksi, odstrijela divljači, dijelova divljači i usluga u lovištima Crne Gore **za korišćenje divljači, trofej (izuzimajući trofej vepra) i meso, član udruženja u lovištu kojim gazduje njegovo udruženje plaća 25 % za „sitnu“ i 30 % za „krupnu“ divljač od cijena datih u predmetnom cjenovniku bez organizacionih taksi.** Kako se naknada može djelimično ili u potpunosti izmiriti i angažovanjem ličnog rada ili sredstava u lovištu iznad obavezne norme, što se na osnovu dosadašnjih iskustava djelimično i ostvaruje, **kod računanja vrijednosti odstrijela sitne divljači, za domaće lovce uzet je prosjek od 10 % od ukupne vrijednosti odstrijela.**

Za računanje projekcije prihoda od trofeja krupnih vrsta uzgojne divljači i mesa svih uzgojnih vrsta divljači, na osnovu iskustvenih normi, korišćeni su sljedeći parametri:

❖ Srna obična

- prosječna trofejna vrijednost srndaća po grlu iznosi 70,0 - 79,99 CIC poena, što prema predmetnom cjenovniku daje vrijednost od 175,00 €;
- planirani odstrijel će se izvršiti u odnosu 50 % domaći lovci : 50 % strani lovci;
- prosječna težina jedinke 16 kg.;
- meso srndaća u koži (bez utrobe, glave i nogu do koljena) iznosi 4 € po 1 kg.

❖ Divokoza

- prosječna trofejna vrijednost divojarca po grlu iznosi 70,0 - 79,99 CIC poena, što prema predmetnom cjenovniku daje vrijednost od 370,00 €;
- planirani odstrijel će se izvršiti u odnosu 50 % domaći lovci : 50 % strani lovci;
- prosječna težina jedinke 20 kg.;
- meso srndaća u koži (bez utrobe, glave i nogu do koljena) iznosi 5 € po 1 kg.

❖ **Svinja divlja**

- prosječna trofejna vrijednost divljeg vepra po grlu iznosi 85 CIC poena, što prema predmetnom cjenovniku daje vrijednost od 200,00 €;
- pošto se vrši odstrijel svih starosnih kategorija oba pola, uzeto je da 10 % odstrijeljenih jedinki su veprovi koji imaju trofej;
- planirani odstrijel će se izvršiti u odnosu 80 % domaći lovci : 20 % strani lovci;
- prosječna težina jedinke 55 kg;
- meso svinje divlje u koži (bez utrobe) iznosi 2 € po 1 kg.

❖ **Mrki medvjed**

- kako mrki medvjed, nije obuhvaćen gore navedenim cjenovnikom, iskustveno je uzeta vrijednost trofeja 2.000,00 €;
- planirani odstrijel će se izvršiti u odnosu 30 % domaći lovci : 70 % strani lovci.

❖ **Zec obični**

- planirani odstrijel će izvršiti 100 % domaći lovci;
- vrijednost po komadu iznosi 37,00 €.

❖ **Jarebica kamenjarka**

- planirani odstrijel će se izvršiti u odnosu 70 % domaći lovci : 30 % strani lovci;
- vrijednost po komadu iznosi 25,00 €.

❖ **Fazan**

- planirani odstrijel će se izvršiti u odnosu 70 % domaći lovci : 30 % strani lovci;
- vrijednost po komadu iznosi 13,00 €.

Projekcija prihoda od gazdovanja krupnom divljači
(vrijednost godišnjeg planiranog odstrijela krupne divljači)

Mediterransko lovno područje											
		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Srna obična	Vrijednost mesa (€)	230	230	230	250	250	397	314	480	480	480
	Vrijednost trofeja (€)	630	630	630	683	682	1.085	858	1.313	1.313	1.313
Divokoza	Vrijednost mesa (€)	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	Vrijednost trofeja (€)	370	370	370	370	370	370	370	370	370	370
Svinja divlja	Vrijednost mesa (€)	23.958	24.409	24.409	24.409	24.409	24.409	24.409	24.409	24.409	24.409
	Vrijednost trofeja (€)	9.900	10.080	10.080	10.080	10.080	10.080	10.080	10.080	10.080	10.080
Mrki medvjed	Vrijednost trofeja (€)	0	2.000	0	2000	0	2000	0	2000	2000	2000
Ukupno	Vrijednost mesa (€)	24.288	24.739	24.739	24.759	24.759	24.906	24.823	24.989	24.989	24.989
	Vrijednost trofeja (€)	10.900	13.080	11.080	13.133	11.132	13.535	11.308	13.763	13.763	13.763
Ukupno prihod (€)		35.188	37.819	35.819	37.892	35.891	38.441	36.131	38.752	38.752	38.752

Submediteransko lovno područje											
		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Srna obična	Vrijednost mesa (€)	730	749	915	1.082	1.312	1.395	1.562	1.645	2.080	3.392
	Vrijednost trofeja (€)	1.995	2.048	2.503	2.958	3.587	3.815	4.270	4.497	5.687	9.275
Divokoza	Vrijednost mesa (€)	1.300	1.400	1.400	1.400	1.400	1.400	1.400	1.400	1.400	1.400
	Vrijednost trofeja (€)	4.810	5.180	5.180	5.180	5.180	5.180	5.180	5.180	5.180	5.180
Svinja divlja	Vrijednost mesa (€)	10.131	11.550	12.617	13.761	17.391	17.457	18.084	18.084	18.084	18.084
	Vrijednost trofeja (€)	4.180	4.760	5.220	5.680	6.160	7.220	7.460	7.460	7.460	7.460
Mrki medvjed	Vrijednost trofeja (€)	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000
Ukupno	Vrijednost mesa (€)	12.161	13.699	14.932	16.243	20.103	20.252	21.046	21.129	21.564	22.876
	Vrijednost trofeja (€)	18.985	19.988	20.903	21.818	22.927	24.215	24.910	25.137	26.327	29.915
Ukupno prihod (€)		31.146	33.687	35.835	38.061	43.030	44.467	45.956	46.266	47.891	52.791

<i>Centralno lovno područje</i>											
		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Srna obična	Vrijednost mesa (€)	3.411	3.475	3.641	3.744	3.910	4.058	4.224	4.243	5.472	5.472
	Vrijednost trofeja (€)	9.327	9.502	9.957	10.237	10.692	11.095	11.550	11.602	14.962	14.962
Divokoza	Vrijednost mesa (€)	1.170	1.400	1.430	1.560	1.660	1.790	1.820	1.950	2.570	2.570
	Vrijednost trofeja (€)	5.180	5.291	5.291	57.72	6.142	6.623	6.734	7.215	9.509	9.509
Svinja divlja	Vrijednost mesa (€)	20.537	21.505	22.473	24.409	27.280	27.280	27.280	27.280	27.280	27.280
	Vrijednost trofeja (€)	8.480	8.880	9.280	10.080	11.260	11.260	11.260	11.260	11.260	11.260
Mrki medvjed	Vrijednost trofeja (€)	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000
Ukupno	Vrijednost mesa (€)	25.118	26.380	27.544	29.713	32.850	33.128	33.324	33.473	35.322	35.322
	Vrijednost trofeja (€)	42.987	43.673	44.528	46.089	48.094	48.978	49.544	50.077	55.731	55.731
Ukupno prihod (€)		68.105	70.053	72.072	75.802	80.944	82.106	82.868	83.550	91.053	91.053

<i>Istočno lovno područje</i>											
		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Srna obična	Vrijednost mesa (€)	2.330	2.477	2.662	2.726	2.912	3.142	3.475	4.723	4.723	4.723
	Vrijednost trofeja (€)	6.370	6.772	7.280	7.455	7.962	8.592	9.502	12.915	12.915	12.915
Divokoza	Vrijednost mesa (€)	910	1.040	1.040	1.040	1.040	1.040	1.040	1.040	1.040	1.040
	Vrijednost trofeja (€)	3.367	3.848	3.848	3.848	3.848	3.848	3.848	3.848	3.848	3.848
Svinja divlja	Vrijednost mesa (€)	13.343	14.278	17.457	17.842	17.842	17.842	17.842	17.842	17.842	17.842
	Vrijednost trofeja (€)	5.520	5.900	6.180	7.360	7.360	7.360	7.360	7.360	7.360	7.360
Mrki medvjed	Vrijednost trofeja (€)	14.000	14.000	16.000	16.000	16.000	16.000	16.000	16.000	16.000	16.000
Ukupno	Vrijednost mesa (€)	16.583	17.795	21.159	21.608	21.794	22.024	22.357	23.605	23.605	23.605
	Vrijednost trofeja (€)	29.257	30.520	33.308	34.663	35.170	35.800	36.710	40.123	40.123	40.123
Ukupno prihod (€)		45.840	48.315	54.467	56.271	56.964	57.824	59.067	63.728	63.728	63.728

Sjeverno lovno područje											
		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Srna obična	Vrijednost mesa (€)	3.578	3.994	4.224	4.410	4.659	4.889	4.890	4.973	6.573	6.906
	Vrijednost trofeja (€)	9.782	10.920	11.550	12.057	12.740	13.370	13.597	14.735	17.972	18.882
Divokoza	Vrijednost mesa (€)	4.160	4.160	4.160	4.160	4.160	4.160	4.160	4.160	4.160	4.160
	Vrijednost trofeja (€)	15.392	15.392	15.392	15.392	15.392	15.392	15.392	15.392	15.392	15.392
Svinja divlja	Vrijednost mesa (€)	20.262	21.054	21.054	21.054	21.054	21.054	21.054	21.054	21.054	21.054
	Vrijednost trofeja (€)	8.360	8.960	8.960	8.960	8.960	8.960	8.960	8.960	8.960	8.960
Mrki medvjed	Vrijednost trofeja (€)	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000	8.000	6.000	6.000
Ukupno	Vrijednost mesa (€)	28.000	29.208	29.438	29.624	29.873	30.103	30.104	30.187	31.787	32.120
	Vrijednost trofeja (€)	39.534	41.272	41.902	42.409	43.092	43.722	43.949	47.087	48.324	49.234
Ukupno prihod (€)		67.534	70.480	71.340	72.033	72.965	73.825	74.053	77.274	80.111	81.354

UKUPNO											
		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Srna obična	Vrijednost mesa (€)	10.279	10925	11672	12.212	13.043	13.881	14.465	16.064	19.328	20.973
	Vrijednost trofeja (€)	28.104	29.872	31.920	33.390	35.663	37.957	39.777	45.062	52.849	57.347
Divokoza	Vrijednost mesa (€)	7.640	8.100	8.130	8.260	8.360	8.490	8.520	8.650	9.270	9.270
	Vrijednost trofeja (€)	29.119	30.081	30.081	30.562	30.932	31.413	31.524	32.005	34.299	34.299
Svinja divlja	Vrijednost mesa (€)	88.231	92.796	98.010	101.475	107.976	108.042	108.669	108.669	108.669	108.669
	Vrijednost trofeja (€)	36.440	38.580	39.720	42.160	43.820	44.880	45.120	45.120	45.120	45.120
Mrki medvjed	Vrijednost trofeja (€)	48.000	50.000	50.000	52.000	50.000	52.000	50.000	54.000	52.000	52.000
Ukupno	Vrijednost mesa (€)	106.150	111.821	117.812	121.947	129.379	133.012	131.654	133.383	137.267	138.912
	Vrijednost trofeja (€)	141.663	148.533	151.721	158.112	160.415	166.250	166.421	176.187	184.268	188.766
Ukupno prihod (€)		247.813	260.354	269.533	280.059	289.794	296.663	298.075	309.570	321.535	327.678

***Projekcija prihoda od gazdovanja sitnom divljači
(vrijednost godišnjeg planiranog odstrijela sitne divljači)***

<i>Mediterransko lovno područje</i>										
	Lovna godina									
	26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Zec	9.746	9.790	9.790	9.790	9.790	9.790	9.790	9.790	9.790	9.790
Jarebica kamenjarka	10.387	10.635	11.625	11.625	11.625	11.625	11.625	11.625	11.625	11.625
Fazan	883	1.232	1.572	1.910	2.229	2.596	2.933	3.385	3.925	3.925
Ukupno prihod (€)	21.016	21.657	22.987	23.325	23.644	24.011	24.348	24.800	25.340	25.340

<i>Submediteransko lovno područje</i>										
	Lovna godina									
	26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Zec	9.327	9.491	9.853	9.853	9.853	9.853	9.853	9.853	9.853	9.853
Jarebica kamenjarka	15.172	15.910	15.910	15.910	15.910	15.910	15.910	15.910	15.910	15.910
Fazan	3.511	3.930	3.930	3.930	3.930	3.930	3.930	3.930	3.930	3.930
Ukupno prihod (€)	28.010	29.331	29.693	29.693	29.693	29.693	29.693	29.693	29.693	29.693

<i>Centralno lovno područje</i>										
	Lovna godina									
	26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Zec	21.053	22.592	24.139	24.139	24.139	24.139	24.139	24.139	24.139	24.139
Jarebica kamenjarka	15.172	15.352	16.372	16.372	16.372	16.372	16.372	16.372	16.372	16.372
Fazan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ukupno prihod (€)	36.225	37.944	40.511	40.511	40.511	40.511	40.511	40.511	40.511	40.511

<i>Istočno lovno područje</i>										
	Lovna godina									
	26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Zec	8.610	8.632	9.405	10.419	10.419	10.419	10.419	10.419	10.419	10.419
Jarebica kamenjarka	8.175	8.417	9.250	9.250	9.250	9.250	9.250	9.250	9.250	9.250
Fazan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ukupno prihod (€)	16.785	17.049	18.655	19.669	19.669	19.669	19.669	19.669	19.669	19.669

<i>Sjeverno lovno područje</i>										
	Lovna godina									
	26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Zec	13.542	13.560	13.560	13.560	13.560	13.560	13.560	13.560	13.560	13.560
Jarebica kamenjarka	14.057	14.185	14.800	14.800	14.800	14.800	14.800	14.800	14.800	14.800
Fazan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ukupno prihod (€)	27.599	27.745	28.360	28.360	28.360	28.360	28.360	28.360	28.360	28.360

UKUPNO										
	Lovna godina									
	26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Zec	62.278	64.065	66.747	67.761	67.761	67.761	67.761	67.761	67.761	67.761
Jarebica kamenjarka	62.963	64.499	67.957	67.957	67.957	67.957	67.957	67.957	67.957	67.957
Fazan	4.394	5.162	5.502	5.840	6.159	6.526	6.863	7.315	7.855	7.855
Ukupno prihod (€)	129.635	133.726	140.206	141.558	141.877	142.244	142.581	143.033	143.573	143.573

Projekcija prihoda od izdavanja dozvola za lov

Kod računanja projekcije prihoda od izdavanja dozvola za lov u narednom periodu uzeti su, kao prosjek, podaci o broju izdatih dozvola za lov u 2025/26 lovnoj godini, koji su dobijeni od korisnika lovišta i oni iznose za Mediteransko lovno područje 1.775, Submediteransko 1.869, Centralno 1.352, Istočno 1.312 i Sjeverno lovno područje 1.031. Ukupno je u ovoj lovnoj godini izdato 7.339 lovnih karta u lovištima.

Projektovana visina dozvole za lov iznosila je 120,00 €.

Lovno područje	UKUPNO									
	Lovna godina									
	26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Mediteransko	213.000	213.000	213.000	213.000	213.000	213.000	213.000	213.000	213.000	213.000
Submediteransko	224.280	224.280	224.280	224.280	224.280	224.280	224.280	224.280	224.280	224.280
Centralno	162.240	162.240	162.240	162.240	162.240	162.240	162.240	162.240	162.240	162.240
Istočno	157.440	157.440	157.440	157.440	157.440	157.440	157.440	157.440	157.440	157.440
Sjeverno	123.720	123.720	123.720	123.720	123.720	123.720	123.720	123.720	123.720	123.720
Ukupno prihod (€)	880.680	880.680	880.680	880.680	880.680	880.680	880.680	880.680	880.680	880.680

11.2. Projekcija troškova u gazdovanju lovištima

Troškovi koji nastaju lovnim gazdovanjem uključuju ishranu divljači, troškove stručne i lovočuvarske službe lovišta, izradu lovnih planova i dr.

Projekcija troškovi nastalih gazdovanjem divljači (troškovi prihrane divljači)

Prilikom računanja troškova prihrane divljači (srneća divljač i divokoza) korišćeni su dati normativi u poglavlju 5 ovog Programa, uz napomenu da je uzet prosječan broj hranidbenih dana 60 (za kabastu i zrnastu hranu), uz sljedeće prosječne cijene:

Normativ za jedan hranidbeni dan po grlu divljači - srna:

- kabasta hrana (sijeno, djetelina): 0,50 kg/dan/grla;
- zrnasta hrana (kukuruz i zob): 0,25 kg/dan/grla;
- so se iznosi tokom cijele godine u količini: 1,0 kg/godina/grla.

Cijene na dan 01.11.2025. godine:

- **sijeno: 0,20 € / kg;** ili 0,10 €/dan/grla; ili 6.0 € za hranidbenu sezonu od 60 dana/grlu;
- **kukuruz i pšenica: 0,30 € / kg;** ili 0,075 €/dan/grla; ili 4.50 € za hranidbenu sezonu od 60 dana/grlu;
- **so (kamena): 1,00 € / kg.**

Mediteransko lovno područje											
		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Srna obična	Troškovi prihrane (€)	2.231	2.346	2.484	2.645	2.806	2.967	3.128	3.289	3.289	3.289
Divokoza	Troškovi prihrane (€)	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
Ukupno troškovi (€)		2.251	2.366	2.504	2.665	2.826	2.987	3.148	3.309	3.309	3.309

Submediteransko lovno područje											
		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Srna obična	Troškovi prihrane (€)	12.213	13.340	14.605	15.870	17.135	18.400	19.780	21.160	22.655	23.885
Divokoza	Troškovi prihrane (€)	418	420	420	420	420	420	420	420	420	420
Ukupno troškovi (€)		12.631	13.760	15.025	16.290	17.555	18.820	20.200	21.580	23.075	24.305

Centralno lovno područje											
		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Srna obična	Troškovi prihrane (€)	28.255	29.210	30.245	31.280	32.315	33.350	34.385	35.420	36.547	36.547
Divokoza	Troškovi prihrane (€)	551	580	610	640	670	700	730	760	790	790
Ukupno troškovi (€)		28.806	29.790	30.855	31.920	32.985	34.050	35.115	36.180	37.337	37.337

Istočno lovno područje											
		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Srna obična	Troškovi prihrane (€)	24.299	25.530	26.795	28.060	29.440	30.820	32.200	33.419	33.419	33.419
Divokoza	Troškovi prihrane (€)	310	316	316	316	316	316	316	316	316	316
Ukupno troškovi (€)		24.609	25.846	27.111	28.376	29.756	31.136	32.516	33.735	33.735	33.735

Sjeverno lovno područje											
		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Srna obična	Troškovi prihrane (€)	36.512	37.950	39.445	40.940	42.435	43.930	45.425	47.035	48.645	48.990
Divokoza	Troškovi prihrane (€)	1.309	1.308	1.308	1.308	1.308	1.308	1.308	1.308	1.308	1.308
Ukupno troškovi (€)		37.821	39.258	40.753	42.248	43.743	45.238	46.733	48.343	49.953	50.298

UKUPNO											
		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Srna obična	Troškovi prihrane (€)	103.510	108.376	113.574	118.795	124.131	129.467	134.918	140.323	144.555	146.130
Divokoza	Troškovi prihrane (€)	2.608	2.644	2.674	2.704	2.734	2.764	2.794	2.824	2.854	2.854
Ukupno troškovi (€)		106.118	111.020	116.248	121.499	126.865	132.231	137.712	143.147	147.409	148.984

Troškovi stručne i lovočuvarske službe

Prilikom računanja troškova stručne (upravnici lovišta) i lovočuvarske službe (lovočuvari) uzeti su bruto lični dohoci u visini 670,39 € (zaokruženo 670,00 €) koliko iznosi minimalna zarada od 600,00 € i porezi i doprinosi u visini od 70,39 €.

Godišnja plata po zaposlenom iznosila bi u narednom periodu: 670,00 x 12 mjeseci = 8.040,00 €.

<i>Mediteransko lovno područje</i>											
		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Upravnik lovišta	Broj izvršilaca	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
	Godišnja plata (€)	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040
	Ukupno	64.320	64.320	64.320	64.320	64.320	64.320	64.320	64.320	64.320	64.320
Lovočuvār	Broj izvršilaca	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
	Godišnja plata (€)	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040
	Ukupno	112.560	112.560	112.560	112.560	112.560	112.560	112.560	112.560	112.560	112.560
Ukupno troškovi (€)		176.880	176.880	176.880	176.880	176.880	176.880	176.880	176.880	176.880	176.880

<i>Submediteransko lovno područje</i>											
		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Upravnik lovišta	Broj izvršilaca	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
	Godišnja plata (€)	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040
	Ukupno	40.200	40.200	40.200	40.200	40.200	40.200	40.200	40.200	40.200	40.200
Lovočuvār	Broj izvršilaca	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15
	Godišnja plata (€)	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040
	Ukupno	120.600	120.600	120.600	120.600	120.600	120.600	120.600	120.600	120.600	120.600
Ukupno troškovi (€)		160.800	160.800	160.800	160.800	160.800	160.800	160.800	160.800	160.800	160.800

<i>Centralno lovno područje</i>											
		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Upravnik lovišta	Broj izvršilaca	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
	Godišnja plata (€)	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040
	Ukupno	56.280	56.280	56.280	56.280	56.280	56.280	56.280	56.280	56.280	56.280
Lovočuvār	Broj izvršilaca	21	20	20	20	20	20	20	20	20	20
	Godišnja plata (€)	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040
	Ukupno	168.840	168.840	168.840	168.840	168.840	168.840	168.840	168.840	168.840	168.840
Ukupno troškovi (€)		225.120	225.120	225.120	225.120	225.120	225.120	225.120	225.120	225.120	225.120

Istočno lovno područje											
		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Upravnik lovišta	Broj izvršilaca	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
	Godišnja plata (€)	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040
	Ukupno	56.280	56.280	56.280	56.280	56.280	56.280	56.280	56.280	56.280	56.280
Lovočuvār	Broj izvršilaca	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18
	Godišnja plata (€)	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040
	Ukupno	144.720	144.720	144.720	144.720	144.720	144.720	144.720	144.720	144.720	144.720
Ukupno troškovi (€)		201.000	201.000	201.000	201.000	201.000	201.000	201.000	201.000	201.000	201.000

Sjeverno lovno područje											
		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Upravnik lovišta	Broj izvršilaca	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
	Godišnja plata (€)	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040
	Ukupno	32.160	32.160	32.160	32.160	32.160	32.160	32.160	32.160	32.160	32.160
Lovočuvār	Broj izvršilaca	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
	Godišnja plata (€)	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040
	Ukupno	112.560	112.560	112.560	112.560	112.560	112.560	112.560	112.560	112.560	112.560
Ukupno troškovi (€)		144.720	144.720	144.720	144.720	144.720	144.720	144.720	144.720	144.720	144.720

UKUPNO											
		Lovna godina									
		26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Upravnik lovišta	Broj izvršilaca	31	31	31	31	31	31	31	31	31	31
	Godišnja plata (€)	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040
	Ukupno	249.240	249.240	249.240	249.240	249.240	249.240	249.240	249.240	249.240	249.240
Lovočuvār	Broj izvršilaca	90	86	86	86	86	86	86	86	86	86
	Godišnja plata (€)	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040	8.040
	Ukupno	723.600	723.600	723.600	723.600	723.600	723.600	723.600	723.600	723.600	723.600
Ukupno troškovi (€)		972.840	972.840	972.840	972.840	972.840	972.840	972.840	972.840	972.840	972.840

Troškovi koji nijesu obračunati

Projekcijom troškova nismo obuhvatili investicije koje proizilaze iz posebnih ciljeva gazdovanja, a koji se odnose na osnivanje ograđenih lovišta i uzgajališta divljači, centara za vještačku proizvodnju divljači (fazanerije, farne i sl.), objekata i opreme za razvoj drugih vidova lovnog turizma (fotosafari) i druge investicije.

Pomenute investicije su svakako neophodne za razvoj lovstva, a posebno lovnog turizma u Crnoj Gori, ali sadašnji korisnici lovišta nemaju finansijskih mogućnosti za takva ulaganja.

Također, troškovi uređenja i opremanja lovišta, nijesu prikazani jer se izgradnja i održavanje lovno- tehničkih i lovno-uzgojnih objekata planiraju planskim dokumentima korisnika lovišta (lovnim osnovama i lovnim planovima).

Rekapitulacija

PRIHODI UKUPNO										
Lovno područje	Lovna godina									
	26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Mediterransko	269.204	272.476	271.806	274.217	272.535	275.452	273.479	276.552	277.092	277.092
Submediteransko	283.436	287.298	289.808	292.034	297.003	298.440	299.929	300.239	301.864	306.764
Centralno	266.570	270.237	274.823	278.553	283.695	284.857	285.619	286.301	293.804	293.804
Istočno	220.065	222.804	230.562	233.380	234.073	234.933	236.176	240.837	240.837	240.837
Sjeverno	218.853	221.945	223.420	224.113	225.045	225.905	226.133	229.354	232.191	233.434
Ukupno (€)	1.258.128	1.274.760	1.29.0419	1.302.297	1.312.351	1.319.587	1.321.336	1.333.283	1.345.788	1.351.931

TROŠKOVI UKUPNO										
Lovno područje	Lovna godina									
	26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Mediterransko	179131	179246	179384	179545	179706	179867	180028	180189	180189	180189
Submediteransko	173431	174560	175825	177090	178355	179620	181000	182380	183875	185105
Centralno	253926	254910	255975	257040	258105	259170	260235	261300	262457	262457
Istočno	225609	226846	228111	229376	230756	232136	233516	234735	234735	234735
Sjeverno	182541	183978	185473	186968	188463	189958	191453	193063	194673	195018
Ukupno (€)	1.014.638	1.019.540	1.024.768	1.030.019	1.035.385	1.040.751	1.046.232	1.051.667	1.055.929	1.057.504

RAZLIKA PRIHODA I TROŠKOVA UKUPNO										
Lovno područje	Lovna godina									
	26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/34	34/35	35/36
Mediterransko	90.073	93.230	92.422	94.672	92.829	95.585	93.451	96.363	96.903	96.903
Submediteransko	110.005	112.738	113.983	114.944	118.648	118.820	118.929	117.859	117.989	121.659
Centralno	12.644	15.327	18.848	21.513	25.590	25.687	25.384	25.001	31.347	3.1347
Istočno	-5.544	-4.042	2.451	4.004	3.317	2.797	2.660	6.102	6.102	6.102
Sjeverno	36.312	37.967	37.947	37.145	36.582	35.947	34.680	36.291	37.518	38.416
Ukupno (€)	243.490	255.220	265.651	272.278	276.966	278.836	275.104	281.616	289.859	294.427

11. DRUGI ELEMENTI OD ZNAČAJA ZA DIVLJAČ I LOVSTVO

11.1. Nosioc razvoja lovstva u Crnoj Gori

Nosioci razvoja lovstva u Crnoj Gori su Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Lovački savez Crne Gore i korisnici lovišta koji vrše poslove od javnog interesa u oblasti zaštite divljači i lovstva. Poslovi od javnog interesa Zakonom o divljači i lovstvu, su određeni poslovi koji se vrše radi očuvanja i zaštite divljači i njene životne sredine.

U cilju implemenatcije Zakona o divljači i lovstvu, koji je tiče dodjele lovišta na korišćenje, do sada je na osnovu pratećih odluka Vlade, od strane nadležnog ministarstva objavljeno više Javnih konkursa za dodjelu lovišta na korišćenje i kao rezultat uspješno sprovedenih postupaka, sva lovišta za koja je upostavljena institucija dodjele na korišćenje putem javnog oglašavanja (izuzetak su lovišta sa posebnom namjenom koja shodno zakonu koristi organ nadležan za gazdovanje šumama), sva lovišta u Crnoj Gori su dodijeljena na korišćenje na period od 10 godina i sa izabranim ponuđačima - korisnicima su potpisani Ugovori o korišćenju lovišta, nakon odgovarajućih odluka Vlade o dodjeli lovišta na korišćenje, u skladu sa zakonom. Tim ugovorima uređeno je korišćenje predmetnih lovišta, a naročito: uslovi korišćenja lovišta, mjere koje je korisnik lovišta dužan da preduzme u cilju unaprijeđenja lovišta, procjena brojnog stanja divljači po vrstama, prestanak i raskid ugovora i dr.

S obzirom da prema podacima nadležnog ministarstva, trenutno važenje ugovora o korišćenju lovišta je različito (od 2027, 2029, 2033 i 2034. godine), bitno je prije isteka tih ugovora pravovremeno pokretati postupke dodjele lovišta na korišćenje, kako bi se omogućio nastavak kontinuiranog gazdovanja svim lovištima, izrada planskih dokumenata, a sve u cilju uzgoja, zaštite, planskog i racionalnog korišćenja, kao i unaprijeđenja i promocije lovstva, lovni običaja i etike.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede propisalo je uslove koje, za obavljanje poslova od javnog interesa, moraju da ispunjavaju Lovački savez Crne Gore i korisnici lovišta, u pogledu prostora, opremljenosti i kadrova.

Korisnici lovišta za vršenje poslova od javnog interesa u oblasti zaštite divljači i lovstva, treba da imaju u svojini ili zakupu odgovarajuću prostoriju i odgovarajuću informatičku opremu.

Takođe korisnik za svako lovište treba da ima najmanje jednog zaposlenog sa najmanje završenom srednjom stručnom spremom šumarske, veterinarske ili poljoprivredne struke - stočarski smjer i lovočuvare koji imaju stručnu kvalifikaciju čuvara lovišta - rezervata, položen lovački ispit i koje ispunjava uslove za nošenje oružja, u skladu sa zakonom kojim je uređeno oružje i koju može steći lice koje ima treći nivo okvira kvalifikacija (III) ili četvrti nivo okvira kvalifikacija (IV), u skladu sa Zakonom o nacionalnim stručnim kvalifikacijama, i to za:

- lovišta ukupne površine do 10.000 ha, najmanje jednog lovočuvara;
- lovišta ukupne površine od 10.000 do 30.000 ha, najmanje dva lovočuvara;
- lovišta ukupne površine od 30.000 do 60.000 ha, najmanje tri lovočuvara;
- lovišta ukupne površine od 60.000 do 100.000 ha, najmanje četiri lovočuvara;
- lovišta ukupne površine preko 100.000 ha, najmanje pet lovočuvara.

U sljedećoj tabeli dajemo prikaz potrebnog broja upravnika i minimalnog broja lovočuvara po lovištima:

Redni broj	Naziv lovišta	Površina (ha)	Potreban broj zaposlenih	
			Upravnik	Lovočuvari (najmanji broj)
Mediterransko lovno područje				
1.	„Ulcinj“	26.109	1	2
2.	„Bar“	49.087	1	3
3.	„Paštrovići“	6.384	1	1
4.	„Primorje“	5.316	1	1
5.	„Tivat“	16.680	1	2
6.	„Kotor“	17.145	1	2
7.	„Risan“	4.742	1	1
8.	„Orjen“	23.347	1	2
Submediteransko lovno područje				
9.	„Podgorica I“	108.652	1	5
10.	„Podgorica II“	7.835	1	1
11.	„Podgorica III“	13.039	1	2
12.	„Danilovgrad“	48.644	1	3
13.	„Cetinje“	78.584	1	4
Centralno lovno područje				
14.	„Nikšić“	131.839	1	5
15.	„Bratogošt“	51.527	1	3
16.	„Grahovo“	24.112	1	2
17.	„Kolašin“	35.285	1	3
18.	„Rovca“	19.853	1	2
19.	„Morača“	31.670	1	3
20.	„Mojkovac“	33.285	1	3
Istočno lovno područje				
21.	„Bijelo Polje“	92.409	1	4
22.	„Smiljevica i Bjelasica“	49.813	1	3
23.	„Petnjica“	17.157	1	2
24.	„Andrijevice“	33.059	1	3
25.	„Rožaje“	41.645	1	3
26.	„Maja Karanfili“	7.114	1	1
27.	„Hridsko jezero“	24.692	1	2
Sjeverno lovno područje				
28.	„Pljevlja“	128.000	1	5
29.	„Plužine“	80.078	1	4
30.	„Žabljak“	28.511	1	2
31.	„Šavnik“	51.612	1	3
Ukupno:		1.287.224	31	82

Zadaci upravnika lovišta - stručnog lica u narednom periodu bili bi sprovođenje planova ishrane, planova odstrijela, planova izrade i održavanja lovni objekata, realizacija odstrijela u lovnom turizmu (od prihvata i smještaja lovaca, organizacije lova, do konačnog obračuna i naplate odstrijelne takse i usluga), organizacija osmatranja divljači, inventarizacija divljači, fizička i zdravstvena zaštita divljači, vođenje evidencija, kontrola rada lovočuvara, organizacija njihovog rada u lovištu i vršenje drugih poslova vezanih za divljač i lovstvo.

Lovočuvnik pored ovlaštenja utvrđenim Zakonom o divljači i lovstvu, treba da vrši neposrednu kontrolu lova divljači, prati stanje populacija divljači i kretanje migratornih vrsta, kontroliše evidentirana staništa divljači, obavještava korisnika lovišta o pojavi elementarnih nepogoda koje predstavljaju opasnost za divljač i učestvuje u organizaciji spašavanja i zaštiti divljači, vrši poslove na prihrani divljači, učestvuje u radovima obilježavanja granica lovišta, rezervata i zabrana, o nepravilnostima utvrđenim na terenu sačinjava zapisnik, izdaje potvrdu o privremenom oduzimanju ulova, sredstva za lov, vozila i drugih predmeta koji se odnose na lov, izdaje nalog

za čuvanje privremeno oduzetog ulova, sredstava za lov, vozila i drugih predmeta koji se odnose na lov, da privremeno oduzeti ulov, sredstva za lov, vozila i druge predmete koji se odnose na lov predaje korisniku lovišta i da vrši druge poslove u skladu sa zakonom.

Zakonska obaveza korisnika lovišta je i donošenje planskih dokumenata, lovni osnovi kojima se definišu osnovni ciljevi, smjernice i mjere za očuvanje i razvoj pojedinačnih vrsta divljači u lovištu, načela za intervencije u pojedinačnim vrstama divljači putem lova i druga pitanja od značaja za divljač i lovstvo, i godišnjih lovni planovi gazdovanja koji moraju biti u skladu sa lovnom osnovom i sadržati sve vrste radova i mjera po obimu, mjestu i vremenu koje treba preduzeti u lovištu u lovnoj godini. Za dodijeljena lovišta na gazdovanje na period od 10 godina donešene su lovne osnove, osim za jedno lovište čije donošenje je u toku. To još jedan od razloga za dodjelu preostalih lovišta na gazdovanje, jer cilj dugoročnog planiranja u lovstvu je unapređenje stanja populacija divljači i njihovih staništa kroz preduzimanje odgovarajućih mjera gazdovanja kojima se postiže optimalno brojno stanje populacija, zaštita, uzgoj i održivo korišćenje divljači.

Takođe, svi korisnici lovišta na osnovu člana 60 Zakona o divljači i lovstvu, donose Pravilnik o načinu lova i korišćenja ulovljene divljači i odnosima sa drugim organizacijama i organima koji se bave zaštitom divljači i zaštitom životne sredine. Ovim pravilnikom određuju se bliži uslovi za lov i vrijeme trajanja lova, pravo lovaca u korišćenju ulovljene divljači i njihovih djelova, kontrola lova divljači, iznos naknade za ulovljenu divljač ili njene djelove, pružene usluge u lovištu, izdavanje propratnica, trofejni listovi i drugo, visina naknade za izdavanje dozvole za lov, naknade za učinjenu štetu i mjere bezbjednosti u korišćenju lovišta, mjere za zaštitu životne sredine, odnose i predstavljanje u Lovačkom savezu Crne Gore, odnose sa institucijama i drugim organizacijama iz oblasti zaštite prirode i lokalnom samoupravom i drugo od značaja za lov i korišćenje divljači.

Saradnja između nosilaca razvoja lovstva od prevashodnog je značaja za realizaciju Strategije razvoja lovstva za period 2026 - 2036 godina, jer su oni upućeni jedni na druge u ostvarenju zajedničkog cilja, zacrtanog ovom Strategijom, a to je sačuvati i unaprijediti populacije divljači, kao integralni dio cjelokupne životne zajednice.

Saradnja nosilaca razvoja lovstva od velikog je značaja za realizaciju Strategije i sa drugim subjektima zainteresovanim za razvoj lovstva, među kojima je na prvom mjestu Biotehnički fakultet Univerziteta Crne Gore, kao naučna i visokoobrazovna ustanova u oblasti poljoprivrede, čija je osnovna djelatnost nastavno-obrazovna, naučno-istraživačka i stručno-savjetodavna. Na trećoj godini osnovni akademskih studija poljoprivrede, na studijskom programu stočarstvo izučava se, između ostalih, nastavni predmet lovstvo.

Saradnja na realizaciji programa značajna je i sa ministarstvima nadležnim za poslove unutrašnjih poslova, prosvjete, životne sredine, Agencijom za zaštitu životne sredine, nadležnim inspekcijskim organima i upravama (veterina), Institutom za šumarstvo i drugim stručnim i naučnim institucijama iz oblasti lovstva, šumarstva i poljoprivrede.

Saradnja nosilaca razvoja lovstva na realizaciji ove Strategije značajna je i sa nevladinim sektorom, posebno organizacijama koje se bave zaštitom divljači i zaštitom životne sredine.

Saradnja je veoma značajna i sa zemljama regiona, sa svim organizacijama zainteresovanim za razvoj lovstva i u dijelu implementacije međunarodno prihvaćenih obaveza Crne Gore. Značaj ovog vida saradnje pokazao se i prilikom realizacije projekta „Podrška kontroli i suzbijanju bjesnila i klasične kuge svinja“ koji se realizovao u našem regionu, gdje su lovci zajedno sa veterinarima dali veliki doprinos suzbijanju ove zarazne bolesti.

Od velikog značaja je i saradnja sa međunarodnim organizacijama za zaštitu divljači i razvoj lovstva. Lovački savez Crne Gore je punopravni član od 2003 godine Međunarodnog savjeta za lov i očuvanje divljači (CIC) i Federacije nacionalnih asocijacija Evropske unije (FACE) i ima sa ovim organizacijama ima dosadašnju dobru saradnju u cilju očuvanja divljači i razvoja lovstva.

Značajna stručnu pomoć od predstavnika ovih organizacija pružena je našem timu prilikom izrade i nadamo se i realizacije ove Strategije.

11.2. Lovna kinologija

11.2.1. Uvod

Kinologija je nauka o psima i njihovim rasnim osobinama. Kinologija kao nauka bavi se uzgojem, selekcijom i razmnožavanjem pasa.

Čovjek je velikim radom i selekcijom stvorio razne rase pasa. Sve postojeće rase definisane su standardima, registrovane kod Međunarodne kinološke federacije - FCI i podijeljene u deset grupa. Druga podjela pasa je na lovne i nelovne rase pasa.

Lovna kinologija je dio opšte kinologije koja se bavi lovnim psima i njihovim radnim osobinama. Iako je lovna kinologija dio opšte kinologije ona je i integralni i značajan dio lovstva.

Značaj i korist lovne kinologije u današnjem lovstvu je veliki. Obučenost pasa za lov je prioritet i važan uslov za lov i racionalno korišćenje divljači.

U Crnoj Gori Zakonom o divljači i lovstvu zabranjen je lov sa nerasnim psima. Nerasan pas je svaki koji nije pozitivno ocijenjen u eksterijeru i koji nije položio urođene osobine.

U lovu se smiju koristiti samo lovački psi uz posjedovanje dokumenata koji potvrđuju rasnost i identitet psa.

11.2.2. Lovna kinologija u prošlosti

Početak organizovane kinologije u Crnoj Gori veže se za osnivanje Kinološkog saveza Crne Gore 1947. godine, koji je osnovan sa ciljem omasovljenja i unapređenja lovne kinologije, na način što će zajedno sa Lovačkim savezom Crne Gore proizvesti kinološki sudijski kadar, organizovati smotre, izložbe u eksterijeru, ispite u radu, lokalnog, republičkog, saveznog i međunarodnog karaktera, kao i utakmice lovačkih pasa ptičara, goniča i drugih. Napravljen je i program zajedničkog rada i saradnje dva saveza, a predviđeno je da lovačke organizacije organizuju lov isključivo sa rasnim psima koji imaju uredne dokumente o rasnosti i položen ispit u radu. Do tog perioda nažalost nemamo podataka o kinološkim aktivnostima, bilo da se radi o osnivanju klubova, društava i organizovanju kinoloških manifestacija. Nema podataka da su postojale prije ovog vremena kinološke sudije, kinološka glasila i dr. Međutim lovačkih pasa je bilo u dovoljnom broju. U prilog tome govori dokument iz 1911. godine kada je u Katunsko-Riječkoj oblasti izdato 205 isprava za lov, i to sa psima 80, a bez pasa 125, što čini 39% lovaca sa psima, od ukupnog broja registrovanih lovaca.

Odmah po osnivanju, Kinološkog saveza, svjesni činjenice da bez stručnog kadra u kinologiji nema napretka, već krajem pedesetih godina, školuju se prvi kinološki kadrovi i dobijaju zvanje kinoloških sudija. Sa smotrama pasa u Crnoj Gori počelo se krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina prošlog vijeka.

Prva savezna izložba pasa svih rasa održana je u Titogradu 30.09.1978. godine, a prva međunarodna izložba u Crnoj Gori 6. septembra 1984. godine.

11.2.3. Sadašnje stanje lovne kinologije

Sadašnje stanje lovne kinologije u Crnoj Gori je nije zadovoljavajuće po broju rasnih lovačkih pasa.

Kada je u pitanju kvalitet lovačkih pasa, koji su u upotrebi u lovištima, treba naglasiti da se često koriste psi koji nemaju položen ispit u radu. Često se za lov koriste i psi koji nisu prošli obuku selektivnog gonjenja divljači, a korišćenje krvoslijednika je rijetko u upotrebi. Gubici po ovom osnovu ne mogu se tačno utvrditi, jer ni o tome ne postoje evidencije, ali se na osnovu iskustava iz nekih lovišta može reći da su na nivou od oko 5 % od odstrijela krupne divljači usljed ranjavanja.

Lovačka društva, organizacije i javna preduzeća koja su korisnici lovišta rijetko održavaju lovne priredbe - smotre pasa, odnosno ne unose savremeni kinološki duh mišljenja i djelovanja u lovstvu. Time nanose štetu lovstvu, ali najviše svojim članovima koji imaju volje da se kinološki obrazuju i potencijala da se bitno posvete svojim rasnim pomoćnicima u lovu.

11.2.4. Predlozi za poboljšanje stanja lovne kinologije

Urođene osobine pasa je ono što je zapisano u genima, ono što su naslijedili od svojih predaka.

Osnovni i jedini zadatak u obuci mladoga psa je pobuditi te urođene osobine i oblikovati ih da taj pas što bolje služi u lovu.

Ispiti urođenih osobina nam govore o nasljednim osobinama roditelja ispitivanog psa, a sa druge strane o stepenu upotrebljivosti budućeg pomoćnika u lovu.

Cilj nam je utvrditi što je to mladi pas naslijedio od svojih predaka odnosno koje su se osobine razvile i u kojem obimu.

Osnovni cilj je dobiti psa što jačih urođenih osobina koji će početi raditi već u ranoj mladosti i svoje kvalitetne osobine prenositi na potomstvo.

U narednom periodu prvenstveno se moraju animirati korisnici lovišta za aktivnosti koje će unaprijediti lovnu kinologiju i motivisati lovce da prepoznaju obavezu i potrebu lova sa čistokrvnim i obučanim psima i tako spoznaju značaj kinologije u razvoju savremenog lovstva.

Za poboljšanje sadašnjeg stanja lovne kinologije u Crnoj Gori neophodno je preduzeti niz mjera od kojih su najvažnije:

1. U saradnji sa Kinološkim savezom Crne Gore formirati Komisiju koja će raditi pri Lovačkom savezu Crne Gore, sačinjenu od iskusnih lovnih radnika i kinologa. Komisija treba donijeti program razvoja lovne kinologije u Crnoj Gori, organizovati edukaciju lovaca i donijeti propise neophodne za razvoj ove značajne oblasti lovstva.

Potrebno je donijeti sledeće propise:

- **Pravilnik o uzgoju lovačkih pasa**

Odredbe ovog Pravilnika trebaju regulisati uzgoj čistokrvnih pasa prema priznatim standardima i njihov upis u rodovnu knjigu.

- **Pravilnik o lovno-kinološkim priredbama - smotrama**

Pravilnik o lovno-kinološkim priredbama mora biti obavezan za sve članice Lovačkog saveza Crne Gore.

Pravilnikom preciznije definisati način i organizaciju lovno-kinoloških priredbi koje mogu biti:

- a) Priredbe za ocjenjivanje vanjskog izgleda pasa,
 - b) Priredbe za ocjenjivanje rada pasa:
 - ispiti urođenih osobina,
 - ispiti u radu,
 - lovno-kinološki kupovi.
 - **Pravilnik o lovno-kinološkim sudijama;**
 - **Pravilnik o radu pasa goniča;**
 - **Pravilnik o radu ptičara;**
 - **Pravilnik o radu krvosljednika;**
 - **Pravilnik o radu jamara;**
 - **Pravilnik o radu pasa na divlju svinju i**
 - **druge potrebne pravilnike lovne kinologije**
2. Spriječiti korišćenje nerasnih pasa u lovu. Kako to propisuje Zakon o divljači i lovstvu, nerasan je svaki pas koji nije dobio pozitivnu ocjenu u eksterijeru i urođenim osobinama;
 3. Obezbijediti sredstva za nabavku rasnih pasa (svih rasa) i obuku vodič
 4. Organizovati lovne priredbe, po lovnom područjima i,

Redovno učestvovati u međunarodnim radnim takmičenjima, kako zbog sticanja iskustava, tako i zbog afirmacije lovne kinologije Crne Gore u svijetu.

11.2.5. Uzgoj Crnogorskog planinskog goniča

Kruna dobrog rada Crnogorskih lovaca i kinologa, u prethodnom periodu važenja Programa lovstva u Crnoj Gori za period 2014 - 2024, u kojem je u posebnom poglavlju obrađen razvoj lovne kinologije, je dobijanje svoje međunarodno priznate rase lovnog psa. Naime prvi put u istoriji Crna Gora dobija svoju pasminu pod imenom Crnogorski planinski gonič.

Malo je i mnogo većih i razvijenih zemalja koje se mogu pohvaliti time da imaju svoju međunarodno priznatu rasu pa je je naš zadatak da posebno obratimo pažnju na uzgoj ove rase, njegovu što veću upotrebu u lovištima u skladu sa tradicijom, terenom i vrstom divljači za lov, i njegovu prezentaciju na međunarodnim izložbama.

U Strategiji dajemo standard Crnogorskog planinskog goniča u cilju poznavanja i uzgoja naše rase psa.

STANDARD:

Porijeklo: Crna Gora

Datum objavljivanja važećeg standarda: 15.07.1997.

Upotreba: Pas gonič

Klasifikacija FCI: Grupa 6 Goniči, tragači po krvi i srodne rase

Sekcija 1.2 Goniči srednjeg rasta sa radnim ispitom

KRATAK ISTORIJAT: Sa sigurnošću se može tvrditi da je ovaj pas iz iste oblasti kao i ostali Balkanski psi goniči. U prošlosti ovaj pas je ponekad nazivan "crni gonič". Prvi standard datira iz 1924. FCI je službeno priznao ovu rasu (standard br.279) 08. maja 1969. na zasijedanju u Varšavi.

OPŠTI IZGLED: Srednje velikog tijela, izdržljiv, pokretljiv.

VAŽNE PROPORCIJE: Dužina tijela (mjereno od ramenog tgloba do sjednih kvrga) i obim grudi nadmašuju za oko 10% visinu u grebenu. Dužina glave odgovara 45% visine grebena.

PONAŠANJE/KARAKTER: Uravnotežen, privržen svom vlasniku, poslušan, vrijedan povjerenja.

GLAVA: Dolikocefalna. Gornje linije lobanje i nosnika su divergentne.

KRANIJALNI DIO:

LOBANJA: Duža od njuške. Širina lobanjskog regiona je manja od rastojanja između stopa i potiljačne kvрге. Posmatrano sa strane profil je ravan ili slabo izbočen. Širina se smanjuje od vrha lobanje do stopa. Čeona brazda je izražena, a potiljačna kvрга je manje izražena. Nadočni lukovi su dobro razvijeni.

STOP: Slabo izražen.

NOSNA PEČURKA: Uvijek crna, dobro razvijena.

NjUŠKA: Mesnata i široka u osnovi. Kraća je od lobanje. Poželjan odnos je 7,5 : 10. Bočne linije njuške su konvergentne. Prednja strana je vertikalna.

VILICE/ZUBI: Vilice su snažne i prisutan je pravilan kompletan makazast zagriz. Dozvoljen je i klješast zagriz. Zubi su dubro razvijeni i pravilno usađeni.

USNE: Srednje razvijene, napete, gornje usne neznatno prekrivaju donje. Ugao usana je zatvoren. Rub usana je crno pigmentisan.

OBRAZI: Ravni.

OČI: Ovalnog oblika, smještene ležerno koso, boja im je od svijetlo do tamno braon. Ivice kapaka treba da su crno pigmentisane.

UŠI: Visoko usađene, srednje duge, tanke do srednje debele, uvijek viseće, bez nabora, uz glavu priljubljene. Vrh je više ili manje izraženog ovalnog oblika.

VRAT: Snažan, nagnut, sa horizontalom zaklapa ugao 45-50 stepeni. Dužina mu je približno jednaka dužini glave. Vitak, mišićav bez fanona.

TIJELO: Pravougaono, dužina prevazilazi visinu grebena približno za 10%.

GREBEN: Vrlo izražen.

LEĐA: Mišićava, široka, umjereno duga.

SLABINE: Mišićave, snažne, srednje duge, dobro povezane sa sapima.

SAPI: Blago kose (20-25 stepeni prema horizontali), jake dobro mišićave, široke.

GRUDI: Velike, jake, visina grudi je 45-50% visine grebena, a obom je za 10% veći od visine grebena.

DONJA LINIJA I STOMAK: Vrh grudne kosti je izražen. Stomak je blago prikupljen.

REP: Usadjen u nastavku linije sapi, postepeno se sužava, doseže do skočnog zgloba. Sabljast, nošen ispod leđne linije, bogato odlakan.

NOGE:

PREDNJE NOGE:

UOPŠTENO: Čvrste, snažne, mišićave, paralelne.

PLEĆKE: Mišićave, dobro priležu uz zid grudnog koša. Dužina im je približno jednaka dužini glave. Prema horizontali su nagnute pod uglom od 40-45 stepeni.

LAKTOVI: Čvrsti, naliježu uz tijelo. Rastojanje od zemlje do laktova je oko 50% visine grebena.

PODLAKTICE: Ravne, snažne, mišićave.

ŠAPLJA: Čvrsta.

DOŠAPLJA: Snažna, vitka, blago iskošena (15 stepeni prema vertikali).

ZADNJE NOGE:

UOPŠTENO: Čvrste, mišićave paralelne, dobrih kostiju.

BUTINE: Čvrste, mišićave, nijesu iskrivljene.

KOLJENA: Čvrsta, paralelna sa medijalnom ravni tijela. Koljeni ugao je približno 120 stepeni.

POTKOLJENICE: Dužina im je približno jednaka dužini butine. Mišićave.

SKOČNI ZGLOBOVI: Čvrsti, istaknuti. Ugao skočnog zgloba je 135-140 stepeni.

DOŠAPLJA: Snažna, gotovo vertikalna.

ZADNJE ŠAPE: Kao prednje.

KRETANJE: Korak normalan i elastičan, dobar potisak zadnjih nogu. U kretanju je najomiljeniji hitar i jednostavan kas.

KOŽA: Elastična, dobro naliježe na tijelo, tamno pigmentisana.

DLAKA: Kratka, gusta, oštra, nešto deblja, sjajna, dobro polegla, glatka. Podlaka prilično dobro razvijena.

BOJA: Osnovna boja je crna sa paležnim oznakama na nadočnjacima, njušci i na donjim djelovima nogu. Oznake na nadočnjacima su veličine lješnika, a na prostranim djelovima njuške maksimalno se prostiru do ugla

usana. Boja paleža je lavlja do svijetlo crveno žute boje koja ide do crveno zagasite i crveno vatrene. Dozvoljena je bijela oznaka na grudima čiji prečnik ne prelazi 3 cm, ali nikako nije poželjna.

VISINA: Visina grebena je 44-54 cm. Idealno za mušjaka je 49-50, a za ženku 48-49 cm.

GREŠKE: Svako odstupanje od navedenog mora se smatrati greškom čija klasifikacija stoji u tačnom srazmjeru sa izraženošću odstupanja.

ELIMINACIONE GREŠKE:

- Predgriz, podgriz, devijantni lukovi sekutića;
- Nedostatak jednog zuba. Nedostatak dva P 1 se toleriše;
- Veoma svijetla boja očiju, oči različitih boja, sivkaste oči. Ektropijum, entropijum;
- Rep zavijen, nošen iznad linije leđa ili devijantno prostrano;
- Boja koja nije propisana standardom;
- Sve druge oznake bijele boje, osim na mjestu gdje je dozvoljena;
- Visina ispod ili iznad propisane standardom;
- Plašljivost ili agresivnost.

N.B. Mušjaci moraju imati dva normalno razvijena i u skrotum spuštenu testisa.

11.3. Lovno streljaštvo

11.3.1. Trenutno stanje lovnog streljaštva

Lovno streljaštvo u Crnoj Gori ima višedecenijsku tradiciju. Dio je edukacije i obrazovanja lovaca. Lovno streljaštvo ima veliki značaj kada je u pitanju rukovanje lovačkim oružjem, njegovo održavanje i postizanje što bolje obučenosti u gađanju. Rezultati gađanja na lovno-steljačkim takmičenjima pokazuju koliko su naši lovci sposobni u rukovanju lovačkim oružjem.

Lovački savez Crne Gore u saradnji sa svojim članicama Lovačkim društvima, organizacijama i Javnim preduzećima za uzgoj, zaštitu i lov divljači, u prethodnom periodu, 10 i više godina, organizovao je takmičenja u lovnom streljaštvu.

U Kupu Lovačkog saveza Crne Gore, lovci su se takmičili u gađanju nepokretne mete divljeg vepa na rastojanju 100 i 200 metara, ležeći u disciplini lovački karabin sa optičkim nišanom i na rastojanju 100 metara, stojeći u disciplini lovački karabin sa mehaničkim nišanom.

U Ligi Lovačkog saveza Crne Gore, lovci su se takmičili u gađanju glinenih golubova disciplina trap, 2x15 golubova plus play off+, standardnim lovačkim puškama koje nijesu namijenjene za profesionalna takmičenja.

Takmičenja u lovnom streljaštvu organizovana su u periodu lovostaja, po završetku lovne sezone i predstavljala su značajne aktivnosti članova lovačkih društava, koji osim osnovnog cilja, a to je briga za očuvanje prirode i divljači, razvijaju kroz ova takmičenja lovno streljaštvo, kao sport, uz rekreaciju i međusobna druženja.

Takmičenja u gađanju glinenih golubova održavana su na strelištima „Košljun“ u Budvi i „Morača“ u Golubovcima, a takmičenja u Kupu u gotovo svim gradovima Crne Gore.

Osim ovih takmičenja, svake godine održava se Memorijal Miloš Vuković u Žablaku i međunarodno takmičenje u Velimlju, oba u gađanju nepokretne mete divljeg vepra. Takođe u okviru Kupa Streljačkog saveza Crne Gore, jedan put godišnje, u okviru redovnog kola treljačkog saveza Crne Gore, održava se „Trofej Lovačkog saveza Crne Gore“ u gađanju glinenih golubova.

Sva takmičenja medijski su popraćena od strane dnevne štampe i objavljena na web stranici Lovačkog saveza Crne Gore (www.lovackisavez.me).

Pravilniku o lovnom streljaštvu, po kojemu su se odvijala takmičenja, donio je Lovački savez Crne Gore.

11.3.2. Lovno streljaštvo u narednom periodu

U proteklom periodu interesovanje lovaca za takmičenja u lovnom streljaštvu bilo je veliko pa je to jedan od razloga da u narednom periodu lovno streljaštvo, kao dio edukacije i obrazovanja, treba još više razvijati.

Lovno streljaštvo treba razvijati i iz razloga povećanja ukupne turističke ponude Crne Gore, koja postaje sve više značajna turistička destinacija. Prihodi ostvareni po ovom osnovu nijesu zanemarivi. Nedostatak su adekvatna strelišta koja treba izgraditi u svim lovnim oblastima.

Dakle, u narednom periodu, u svrhu razvoja lovnog streljaštva, potrebno je izgraditi strelišta za pokretne i nepokretne mete za gađanje kuglarama i strelišta za glinene golubove (disciplina „Skeet“ i „Trap“).

Kod izgradnju strelišta (bilo koje vrste) neophodno je imati ravnu površinu zemljišta sa sigurnosnim nasipom. Strelišta se moraju graditi po međunarodnim standardima i zahtjevima i biti u skladu sa zakonodavnom regulativom. Takođe, ona moraju biti dovoljno udaljena od naseljenih mjesta i na svojim krajnjim tačkama vidno označena kao zona opasna za štetnju ili rekreaciju.

Na strelištima sa nepokretnim metama umjesto streljačkih meta postaviti siluete visoke divljači vepra, srndača i drugih vrsta, na kojima se označe osjetljiva mjesta, koja se numerišu i poentiraju. Gađanje vršiti na rastojanju 50 ili 100 metara karabinom sa mehaničkim nišanom, a na 150 i 200 metara karabinom sa optičkim nišanom.

Strelišta za pokretne mete su specijalne izrade. Između dva manja grudobrana ili bunkera razapeta je beskrajna žica, pokretna preko dva točka smještena u dva bunkera ili iza grudobrana. Njih obično pokreće motor. Na žici su obješene makete divljači, tako da se jednim krajem otkaa kada su pogođene u osjetljive dijelove.

Obzirom da je gađanje glinenih golubova olimpijska disciplina takva strelišta zahtijevaju posebne propise i standarde. Rav gdje se montiraju mašine za izbacivanje golubova mora biti u ravni sa zemljom, dužine 20 metara, širine oko 2 metra i dubine 2,20 metara. U njemu se montiraju za disciplinu trap 15 mašina od kojih u zavisnosti od šeme svaka mora biti različito podešena. Pista za strijelce se radi sa 5 pozicija tako da svaki strijelac ispred sebe ima po 3 mašine odnosno 3 goluba, od kojih nikad ne zna koji će na njegovu komandu jedna od mašina izbaciti. Obzirom da strijelac nakon svakog pucanja mijenja mjesto, tako mu u toku serije od 25 golubova rijetko može izaći sa istim pravcem, uglom i visinom. Mjesta gdje se nalaze strijelci udaljena su od rova u koji su smještene mašine 15 m a veza mašina sa strijalcem je elektronika povezana mikrofonom tako da strijelac svojim glasom aktivira mašinu, odnosno ona izbacuje glinenog goluba u prostor. Da bi strijelac bio uspješan, mora od momenta pozivanja goluba opaliti prvi patron za oko 0,35 sekundi jer je brzina goluba pri izlazu oko 120 km/h. Obzirom da ste udaljeni od mašina 15 metara ako ne opalite metak za toliki vremenski period golub će biti suviše daleko tako da ga nećete pogoditi.

Disciplina „skeet“ je takođe olimpijska disciplina koja se značajno razlikuje u odnosu na trap. Mašine se nalaze u dvije nadzemne kućice. U kojima je smještena po 1 mašina. Pozicije za takmičare su polukružne a ima ih 8. Postižu se bolji rezultati nego u trapu iz razloga što je lakše pucati i iz te 2 kućice izlaze potpuno isti golubovi sa istim pravcima samo su termini od trenutka poziva u odnosu na trap različiti. Kod trap-a na glas momentalno izlijeću, a kod skeet-a postoji od poziva određeni vremenski interval do izlijetanja goluba. Takođe se razlikuju i puške. Naime, kundak za trap i sket su potpuno različiti kao i dužina cijevi. Za sket se koriste cijevi 65 cm a za trap 75 - 81 cm. Takođe, kod sket-a su cijevi prva cilindar, druga $\frac{1}{4}$ a kod trap-a $\frac{3}{4}$, pun čok. Kod sket-a je zbog blizine potreban što širi snop sačme, a kod trap-a sto gušći snop zbog veće daljine. Za jednu I drugu disciplinu se najčešće koriste puške bokerice kvalitetnijih proizvođača, koje se i po svojoj cijeni značajno razlikuju od standardnih pušaka.

Ne mnogo poslije trap-a počela se upražnjavati disciplina double-trap (American trap). U toj disciplini, kao i kod trap-a, strijelci su udaljeni 15 m od mašina koje se nalaze u rovu i golubovi izlijeću po šemi, nekad 1 a nekad 2, i to je takođe laganija disciplina od klasičnog trap-a, a puca se skoro istom puškom kao trap.

U narednom periodu, kao i do sada, organizaciju lovnog streljaštva povjeriti Lovačkom savezu Crne Gore i njegovim članicama. Posebnu ulogu povjeriti Komisiji za lovno streljaštvo Lovačkog saveza Crne Gore, koja treba između ostalog da:

- edukuje članove lovačkih društava u rukovanju lovačkim oružjem, održavanju oružja, osnovnim elementima balistike;
- donosi kalendar takmičenja;
- organizuje takmičenja u lovnom streljaštvu;
- obezbeđuje sredstva za opremanje strelišta i izvođenje takmičenja, preko raznih projekata, sponzorstva, donacija i sličnih izvora;
- radi na saradnji sa lovačkim savezima u okruženju na organizaciji međunarodnih takmičenja;
- daje predlog za izradu Pravilnika o lovnom streljaštvu;
- donosi standarde za izgradnju strelišta;
- informiše javnost o takmičenjima;
- obavlja i druge poslove u vezi sa lovnom streljaštvom.

Takmičenja se trebaju odvijati po Pravilniku o lovnom streljaštvu kojeg donosi Lovački savez Crne Gore.

12. AKCIONI PLAN ZA SPROVOĐENJE STRATEGIJE RAZVOJA LOVSTVA ZA PERIOD 2026 - 2036 GODINE

Radi ostvarivanja ciljeva utvrđenih Strategijom razvoja lovstva za period 2026 - 2036 godina, urađen je i plan prioriteta aktivnosti koje treba sprovesti u periodu važenja ovog dokumenta (Akcioni plan za sprovođenje Strategije).

Akcioni plan za sprovođenje Strategije, baziran je na definisanim strateškim ciljevima razvoja i unaprjeđenja lovstva kao djelatnosti organizovanog gazdovanja sa divljači, kao i gazdovanja uzgojnim - glavnim vrstama divljači, kao i opisanim ključnim aktivnostima i mjerama za ostvarivanje ciljeva.

Potrebna finansijska sredstva koja su potrebna za realizaciju ove strategije, prikazana su kroz Projekciju posrednih i neposrednih prihoda korisnika lovišta, datih u Poglavlju 10 (Ekonomsko-finansijske osnove gazdovanja) ove Strategije.

Realizacija planiranih aktivnosti kroz ovaj Akcioni plan osiguraće ostvarivanje zacrtanih ciljeva, uključujući povećanje stepena valorizacije lovno-turističkih usluga i stepena korišćenja divljači i njenih djelova, kao obnovljivog prirodnog resursa, na racionalan i održiv način.

STRATEŠKI CILJ 1:		RAZVOJ I UNAPRJEĐENJE LOVSTVA KAO DJELATNOSTI ORGANIZOVANOG GAZDOVANJA SA DIVLJAČI			
Operativni cilj 1.1.		Zaštita divljači i lovišta			
UČINAK		Indikator	Početna vrijednost (2026. godina)	Ciljna vrijednost (2036. godina)	
Kontinuirano čuvanje lovišta putem organizovanih lovočuvarskih službi		Obezbiđen potreban broj izvršilaca na poslovima čuvanja lovišta - lovočuvara, uz angažovanje, lovočuvara volontera, i uz saradnju sa pripadnicima MUP-a i Uprave policije, upravljačima zaštićenih prirodnih dobara i dr.	79	82	
Ključne aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Izvor finansiranja
Aktivnost 1.1.1. Čuvanje lovišta putem organizovane lovočuvarske službe	Čuvanje lovišta se obavlja na profesionalan način, u skladu sa važećim propisima	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta, Jedinice lokalne samouprave
Aktivnost 1.1.2. Suzbijanje nezakonitog lova	Obim krivolova smanjen na najmanju moguću mjeru	Korisnici lovišta, Uprava policije	2026	2036 Konstatuje se smanjenje obima nezakonitog lova	Korisnici lovišta
Aktivnost 1.1.3. Poštovanje zakonom određenih lovniha sezona	Lovne aktivnosti se obavljaju isključivo u toku lovne sezone	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta
Aktivnost 1.1.4. Skraćivanje lovne sezone ili smanjenje broja lovniha dana	Skraćena lovna sezona ili smanjen broj lovniha dana u toku lovne sezone ukoliko u lovištu nastane smanjenje brojnog stanja neke vrste	MPŠV, Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta

	lovostajem zaštićenje divljači ispod prirodnog kapaciteta				
Aktivnost 1.1.5. Smanjivanje broja predatora na podnošljiv broj	Brojnost predatora koji pričinjavaju štetu u lovištu se održava na podnošljivom nivou	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta
Aktivnost 1.1.6. Uklanjanje pasa i mačaka skitnica iz lovišta	Brojnost pasa i mačaka skitnica u lovištu je na najmanjem mogućem nivou	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta
Aktivnost 1.1.7. Provođenje preventivnih zaštitnih mjera u lovištu	Redovno osmatranje i praćenje zdravstvenog stanja divljači, kao preduslov za pravovremeno reagovanje u slučaju pojave bolesti	Korisnici lovišta, UBHVFP, Veterinarske ambulante	2026	2036	Korisnici lovišta, UBHVFP
Aktivnost 1.1.8. Spašavanje divljači od elementarnih nepogoda	Ugroženost divljači od elementarnih nepogoda smanjena na najmanju moguću mjeru	Korisnici lovišta, Ostale službe nadležne za zaštitu od elementarnih nepogoda (vatrogasne službe i dr.)	2026	2036	Korisnici lovišta
Aktivnost 1.1.9. Osiguranje mira u lovištu	Uznemiravanje divljači u lovištima od antropogenih faktora na najmanjom nivou, a naročito od bilo kakvog proganjanja	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta
Aktivnost 1.1.10. Preduzimanje preventivnih mjera prilikom obavljanja	Stalni kontakti sa lokalnim stanovništvom i davanje uputstva pružanje stručnih	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta

poljoprivrednih i dr. radova	savjeta o korišćenju hemijskih sredstava, prilikom obavljanja poljoprivrednih i drugih radova				
Aktivnost 1.1.11. Osiguranje uslova za opstanak i razmnožavanje ugroženih životinjskih vrsta	Ugrožene životinjske vrste koje stalno ili povremeno borave u lovištu imaju potreban mir i ostale uslove za reprodukciju	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta
Aktivnost 1.1.12. Provođenje mjera propisanih međunarodnim ugovorima o zaštiti migratornih vrsta	Sve mjere donešene na osnovu prihvaćenih međunarodnih ugovora o zaštiti migratornih vrsta se blagovremeno prenesu u odgovarajuće propise (naredbe, pravilnici i dr.) i striktno poštuju	MPŠV, Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta

Operativni cilj 1.2.	Uzgoj divljači		
UČINAK	Indikator	Početna vrijednost (2026. godina)	Ciljna vrijednost (2036. godina)
Kontinuirano preduzimanje mjera uzgoja svih vrsta divljači u lovištima	Obezbiježene dovoljne količine hrane i vode za divljač u lovištima, naročito u mjesecima u kojima nedostaje dovoljno hrane u prirodi, u skladu sa datim normativima	Količina hrane obezbijeđena u skladu da normativima, na osnovu brojnosti MF-a na početku lovne 2026/27 godine, za sve uzgojne vrste divljači za koje se planira prihranjivanje	Povećana količina hrane obezbijeđena u skladu da normativima, na osnovu brojnosti MF-a na početku lovne 2035/36 godine, za sve uzgojne vrste divljači za koje se planira prihranjivanje

Ključne aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Izvor finansiranja
Aktivnost 1.2.1. Obezbjedivanje dovoljne količine biljne hrane u lovištima	Melioracija pašnjaka i livada, obrada vještačkih livada i njiva za divljač, sadnja plodonosnog drveća i grmlja, kao i nabavka potrebnih količina kabaste, zrnaste ili gomoljaste hrane, u količinama dovoljnim za prihranu i prehranu divljači, u skladu sa brojnim stanjem MF-a uzgojnih vrsta divljači	Korisnici lovišta	2026 Intezivira se meloracija pašnjaka i livada, obrada vještačkih livada i njiva za divljač, sadnja plodonosnog drveća i grmlja, i nabavka potrebnih količina kabaste, zrnaste ili gomoljaste hrane	2036 Konstatuje se povećanje melioracije pašnjaka i livada, obrada vještačkih livada i njiva za divljač, sadnja plodonosnog drveća i grmlja na većim površinama, kao povećanje prehrambene osnove lovišta	Korisnici lovišta
Aktivnost 1.2.2. Obezbjedivanje nedostajućih količina hraniva životinjskog porijekla (u slučaju potrebe)	Obezbijedena dovoljna količina hraniva životinjskog porijekla, u skladu sa potrebama (prihranjivanje zvijeri u slučaju praćenja i osmatranja, intervencije u slučaju pojave bolesti, izvođenja planiranog odstrijela i dr.)	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta
Aktivnost 1.2.3. Obezbjedivanje dovoljnog broja solila	Postavljen dovoljan broj solila za preživare u lovištu, u skladu sa normativima	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta

i količina soli za preživare	lovačke prakse i brojnim stanjem MF-a				
Aktivnost 1.2.4. Obezbeđivanje potrebnih pojilišta	Broj pojilišta u lovištima obezbeđuje dovoljno vode za divljač, naročito u sušnom periodu godine	Korisnici lovišta	2026 Intezivira se održavanje i izgradnja vještačkih pojilišta za divljač (uređenje i održavanje izvora i pojila, uređenje i održavanje prirodnih prostora gdje se zadržava voda i izgradnja novih)	2036 Konstatuje se redovno održavanje, kao i povećanje broja pojilišta u lovištima	Korisnici lovišta
Aktivnost 1.2.5. Obezbeđivanje zaklona za divljač	U svakom lovištu postoji dovoljno zaklona za sve vrste divljači	Korisnici lovišta	2026 Intezivira se održavanje postojećih i izgradnja novih zaklona za divljač	2036 Konstatuje se redovno održavanje postojećih i izgradnja novih zaklona za divljač	Korisnici lovišta

Operativni cilj 1.3.		Uređenje lovišta			
UČINAK		Indikator	Početna vrijednost (2026. godina)	Ciljna vrijednost (2036. godina)	
Uređenje lovišta redovnim održavanjem postojećih i izgradnjom novih lovnih objekata		Obezbijeden dovoljan broj lovnih objekata prilagođen vrstama divljači, u skladu sa normativima lovačke prakse i važećim planskim dokumentima	Vrste i broj lovnih objekata u lovištima prilagođen vrstama divljači, u skladu sa normativima lovačke prakse i važećim planskim dokumentima	Povećanje broja lovnih objekata u lovištima za 20 %	
Ključne aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Izvor finansiranja
Aktivnost 1.3.1.	Jasno istaknute i vidljive granične	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta

Uređenje objekata za zaštitu divljači i njihovih staništa	oznake granice lovišta i lovni zabrana; funkcionalne osmatračnice, zatvorene čeke i lovačke kolibe i skloništa.				
Aktivnost 1.3.2. Uređenje objekata za uzgoj divljači	Funkcionalni lovno-uzgojni objekti u cilju redovnog izlaganja obezbijeđenih dovoljnih količina hrane za divljač	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta
Aktivnost 1.3.3. Uređenje objekata za korišćenje ostalih funkcija staništa i divljači	Pristupne staze i putevi, kao i lovački domovi i kuće u funkciji i dostupni službi čuvanja lovišta, lovcima i dr. zainteresovanim	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta

Operativni cilj 1.4.	Korišćenje divljači i lovišta		
UČINAK	Indikator	Početna vrijednost (2026. godina)	Ciljna vrijednost (2036. godina)
Korišćenje divljači i lovišta u skladu sa propisima i važećom planskom dokumentacijom	Strogo poštovanje odobrenih odstrijelnih kvota divljači, uz visok procenat realizacije	Obim korišćenja divljači se planira planskim dokumentima	Postignut najveći mogući procenat realizacije odobrenih odstrijelnih kvota, kao i ostalih aktivnosti koje se odnose na korišćenje divljači i lovišta Povećanje obima ocijenjenih trofeja divljači za 50 %

Ključne aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Izvor finansiranja
Aktivnost 1.4.1. Organizovanje grupnih posjeta u pejzažno atraktivnim staništima divljači - radi edukacije učenika i studenata i u turistička svrhe	Organizovane grupne posjete postaju redovna aktivnost	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta
Aktivnost 1.4.2. Organizovanje foto-lova ili snimanja divljači	Organizovani foto-lov ili snimanje divljači postaju redovna aktivnost	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta
Aktivnost 1.4.3. Realizacija sanitarnog odstrijela radi izlučivanja bolesnih ili na bolest sumnjivih jedinki	Broj bolesnih i na bolesti sumnjivih jedinki smanjen na najmanju moguću mjeru	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta
Aktivnost 1.4.4. Realizacija uzgojnog odstrijela radi izlučivanja uzgojno nepoželjnih jedinki	Broj uzgojno nepoželjnih jedinki smanjen na najmanju moguću mjeru	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta
Aktivnost 1.4.5. Hvatanje divljači radi naseljavanja drugih staništa	Hvatanja divljači radi naseljavanja drugih staništa se sprovodi u skladu sa planskom dokumentacijom	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta
Aktivnost 1.4.6.	Postignut najveći mogući rocenat	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta

Realizacija redovnog odstrijela radi korišćenja godišnjeg prirasta za održavanje (planiranih) optimalnih kapaciteta, polne i dobne strukture (ili podnošljive brojnosti kod predatora) u lovištima	realizacije odobrenih odstrijelnih kvota Povećanje obima ocijenjenih trofeja divljači				
Aktivnost 1.4.7. Korišćenje mesa i drugih djelova divljači	Povećano korišćenje mesa divljači i povećan broj ocijenjenih trofeja divljači	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta

Operativni cilj 1.5.		Sprječavanje šteta od divljači			
UČINAK		Indikator	Početna vrijednost (2026. godina)	Ciljna vrijednost (2036. godina)	
Štete od divljači svedene na najmanju moguću mjeru		Smanjen broj prijava i zahtjeva za naknadu štete od strane vlasnika stoke i zemljišta	Mjere za sprječavanje šteta od divljači se planiraju planskim dokumentima	Broj prijava i zahtjeva za naknadu štete od strane vlasnika stoke i zemljišta smanjen za 40 %	
Ključne aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Izvor finansiranja
Aktivnost 1.5.1. Održavanje populacija na optimalnoj ili podnošljivoj	Brojnost populacija pojedinih vrsta divljači na optimalnom nivou, odnosno na nivou podnošljive brojnosti	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta

brojnosti, mjerama korišćenja					
Aktivnost 1.5.2. Dodatna ponuda nedostajućih hraniva biljnog i životinjskog porijekla	Obezbijedene dovoljne količine hrane biljnog i životinjskog porijekla, u skladu sa potrebama i normativima lovačke prakse	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta
Aktivnost 1.5.3. Kontakt sa stanovništvom radi sprječavanja šteta na imanjima	Uspostavljeni redovni kontakti sa svim poljoprivrednicima, koji posjeduju veće površine pod poljoprivrednim kulturama, uz davanje potrebnih instrukcija o načinu sprječavanja šteta od divljači	Korisnici lovišta	2026	2036	Korisnici lovišta

STRATEŠKI CILJ 2:	PRAVILAN IZBOR UZGOJNIH - GLAVNIH VRSTA DIVLJAČI			
Operativni cilj 2.1.	Unaprjeđivanje postojećeg stanja populacija srneće divljači			
UČINAK	Indikator	Lovno područje	Početna vrijednost (2026. godina) (Broj jedinki MF-a)	Ciljna vrijednost (2036. godina) (Broj jedinki MF-a)
Gazdovanje populacijama srneće divljači, uz primjenu odgovarajućih mjera, propisanih ovom strategijom	Brojnost populacija srneće divljači na nivou utvrđenog optimalnog matičnog fonda, odnosno gazdinskog kapaciteta u svim lovnim područjima i lovištima.	Mediterransko	194	286
		Submediteransko	1.062	2.077
		Centralno	2.457	3.178
		Istočno	2.113	2.906
		Sjeverno	3.175	4.260

Ključne aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Izvor finansiranja
Aktivnost 2.1.1. Utvrđivanje potrebnih parametara za gazdovanje srnećom divljači za svako lovište posebno (cilj gazdovanja, način uzgoja, gazdinska starost, odnos polova, bonitet, optimalna gustina, koeficijent prirasta, LPP, MF, GK, razvoj fonda divljači po lovnim godinama, prehrana i prihrana i mjere za uređenje lovišta	Donošena lovna osnova (za svako lovište) na period od 10 godina, kojom su utvrđeni prethodno dati parametri	Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	Korisnici lovišta Jedinice lokalne samouprave
Aktivnost 2.1.2. Kontinuirano planiranje svih vrsta radova i mjera po obimu, mjestu i vremenu koje treba preduzeti u lovištu u lovnoj godini	Donošen godišnji lovni plan (za svako lovište) i svaku lovnu godinu posebno, usklađen sa lovnom osnovom i važećim pravilnikom	Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	Korisnici lovišta
Aktivnost 2.1.3. Redovno vođenje evidencija izvršenih radova i sprovedenih	Sačinjen izvještaj o izvršenim radovima i preduzetim mjerama u prethodnoj lovnoj godini, i dostavljen	Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	Korisnici lovišta

mjera predviđenih godišnjim lovnim planom	nadležnim institucijama, do 15. aprila tekuće za proteklu lovnu godinu.				
---	---	--	--	--	--

Operativni cilj 2.2.		Unaprjeđivanje postojećeg stanja populacija divokoze			
UČINAK		Indikator	Lovno područje	Početna vrijednost (2026. godina) (Broj jedinki MF-a)	Ciljna vrijednost (2036. godina) (Broj jedinki MF-a)
Gazdovanje populacijama divokoze, uz primjenu odgovarajućih mjera, propisanih ovom strategijom i u skladu sa prihvaćenim međunarodnim konvencijama i sporazumima.	Brojnost populacija divokoze na nivou utvrđenog optimalnog matičnog fonda, odnosno gazdinskog kapaciteta u svim lovnim područjima i lovištima.		Mediterransko	20	20
			Submediteransko	418	420
			Centralno	551	790
			Istočno	310	316
			Sjeverno	1.309	1.308
Ključne aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Izvor finansiranja
Aktivnost 2.2.1. Utvrđivanje potrebnih parametara za gazdovanje divokozom	Donošena lovna osnova (za svako lovište) na period od 10 godina, kojom su utvrđeni prethodno dati parametri	Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	Korisnici lovišta Jedinice lokalne samouprave

za svako lovište posebno (cilj gazdovanja, način uzgoja, gazdinska starost, odnos polova, bonitet, optimalna gustina, koeficijent prirasta, LPP, MF, GK, razvoj fonda divljači po lovnim godinama, prehrana i prihrana i mjere za uređenje lovišta	Donošen Plan gazdovanja divokozom u Crnoj Gori, koji daje osnovne smjernice gazdovanja, utemeljene na prihvaćenim međunarodnim konvencijama i sporazumima.	Vlada Crne Gore	2027	2028	MPŠV
Aktivnost 2.2.2. Kontinuirano planiranje svih vrsta radova i mjera po obimu, mjestu i vremenu koje treba preduzeti u lovištu u lovnoj godini	Donošen godišnji lovni plan za svaku lovnu godinu, usklađen sa lovnom osnovom i važećim pravilnikom	Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	Korisnici lovišta
	Donešen Godišnji akcioni plan za svaku pojedinačnu godinu, u kojem su istaknute najvažnije mjere i akcije u gazdovanju divokozom	Vlada Crne Gore	2027	2028	MPŠV
Aktivnost 2.2.3. Redovno vođenje evidencija izvršenih radova i sprovedenih mjera predviđenih godišnjim lovnim planom, odnosno	Sačinjen izvještaj o izvršenim radovima i preduzetim mjerama u prethodnoj lovnoj godini, i dostavljen nadležnim institucijama, do 15. aprila tekuće za	Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	Korisnici lovišta

godišnjim akcionim planom.	protekle lovnu godinu.				
----------------------------	------------------------	--	--	--	--

Operativni cilj 2.3.		Unaprjeđivanje postojećeg stanja populacija svinje divlje			
UČINAK	Indikator	Lovno područje	Početna vrijednost (2026. godina) (Broj jedinki MF-a)	Ciljna vrijednost (2036. godina) (Broj jedinki MF-a)	
Gazdovanje populacijama svinje divlje, uz primjenu odgovarajućih mjera, propisanih ovom strategijom	Brojnost populacija svinje divlje na nivou utvrđenog optimalnog matičnog fonda, odnosno gazdinskog kapaciteta u svim lovnim područjima i lovištima.	Mediterransko	1.292	1.300	
		Submediteransko	645	962	
		Centralno	1.214	1.456	
		Istočno	791	948	
		Sjeverno	1.127	1.156	
Ključne aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Izvor finansiranja
Aktivnost 2.3.1. Utvrđivanje potrebnih parametara za gazdovanje svinjom divljom za svako lovište posebno (cilj gazdovanja, način uzgoja, gazdinska starost, odnos polova, bonitet, optimalna gustina, koeficijent prirasta, LPP, MF, GK, razvoj fonda divljači po lovnim godinama, prehrana i	Donošena lovna osnova (za svako lovište) na period od 10 godina, kojom su utvrđeni prethodno dati parametri	Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	Korisnici lovišta Jedinice lokalne samouprave

prihrana i mjere za uređenje lovišta					
Aktivnost 2.3.2. Kontinuirano planiranje svih vrsta radova i mjera po obimu, mjestu i vremenu koje treba preduzeti u lovištu u lovnoj godini	Donošen godišnji lovni plan (za svako lovište) i svaku lovnu godinu posebno, usklađen sa lovnom osnovom i važećim pravilnikom	Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	Korisnici lovišta
Aktivnost 2.3.3. Redovno vođenje evidencija izvršenih radova i sprovedenih mjera predviđenih godišnjim lovnim planom	Sačinjen izvještaj o izvršenim radovima i preduzetim mjerama u prethodnoj lovnoj godini, i dostavljen nadležnim institucijama, do 15. aprila tekuće za proteklu lovnu godinu.	Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	Korisnici lovišta

Operativni cilj 2.4.	Unaprjeđivanje postojećeg stanja populacija mrkog medvjeda			
UČINAK	Indikator	Lovno područje	Početna vrijednost (2026. godina) (Broj jedinki MF-a)	Ciljna vrijednost (2036. godina) (Broj jedinki MF-a)
Gazdovanje populacijama mrkog medvjeda, uz primjenu odgovarajućih mjera, propisanih ovom strategijom i u skladu sa prihvaćenim međunarodnim konvencijama i sporazumima.	Brojnost populacija mrkog medvjeda na nivou utvrđenog optimalnog matičnog fonda, odnosno gazdinskog kapaciteta u	Mediterransko	6	10
		Submediteransko	52	52
		Centralno	127	127
		Istočno	98	98

		svim lovnim područjima i lovištima.	Sjeverno	169	174
Ključne aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Izvor finansiranja
Aktivnost 2.4.1. Utvrdjivanje potrebnih parametara za gazdovanje mrkim medvjedom za svako lovište posebno (cilj gazdovanja, način uzgoja, gazdinska starost, odnos polova, bonitet, optimalna gustina, koeficijent prirasta, LPP, MF, GK, razvoj fonda divljači po lovnim godinama, prehrana i prihrana i mjere za uređenje lovišta	Donešen Godišnji akcioni plan za svaku pojedinačnu godinu, u kojem su istaknute najvažnije mjere i akcije u gazdovanju mrkim medvjedom	Vlada Crne Gore, MPŠV, Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	MPŠV, Korisnici lovišta, Jedinice lokalne samouprave
Aktivnost 2.4.2. Kontinuirano planiranje svih vrsta radova i mjera po obimu, mjestu i vremenu koje treba preduzeti u lovištu u lovnoj godini	Donošen godišnji lovni plan (za svako lovište) i svaku lovnu godinu posebno, usklađen sa lovnom osnovom i važećim pravilnikom	Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	Korisnici lovišta
Aktivnost 2.4.3.	Sačinjen izvještaj o izvršenim radovima i preduzetim mjerama u	Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	Korisnici lovišta

Redovno vođenje evidencija izvršenih radova i sprovedenih mjera predviđenih godišnjim akcionim planom	prethodnoj lovnoj godini, i dostavljen nadležnim institucijama, do 15. aprila tekuće za proteklu lovnu godinu.				
---	--	--	--	--	--

Operativni cilj 2.5.		Unaprjeđivanje postojećeg stanja populacija zeca običnog			
UČINAK	Indikator	Lovno područje	Početna vrijednost (2026. godina) (Broj jedinki MF-a)	Ciljna vrijednost (2036. godina) (Broj jedinki MF-a)	
Gazdovanje populacijama zeca običnog, uz primjenu odgovarajućih mjera, propisanih ovom strategijom	Brojnost populacija zeca običnog na nivou utvrđenog optimalnog matičnog fonda, odnosno gazdinskog kapaciteta u svim lovnim područjima i lovištima.	Mediterransko	5.390	5.400	
		Submediteransko	12.289	12.682	
		Centralno	14.797	15.534	
		Istočno	5.959	6.704	
		Sjeverno	8.718	8.720	
Ključne aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Izvor finansiranja
Aktivnost 2.5.1. Utvrđivanje potrebnih parametara za gazdovanje zecom običnim za svako lovište posebno (cilj gazdovanja, način uzgoja, gazdinska starost, odnos polova, bonitet, optimalna gustina,	Donošena lovna osnova (za svako lovište) na period od 10 godina, kojom su utvrđeni prethodno dati parametri	Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	Korisnici lovišta Jedinice lokalne samouprave

koeficijent prirasta, LPP, MF, GK, razvoj fonda divljači po lovnim godinama, prehrana i prihrana i mjere za uređenje lovišta					
Aktivnost 2.5.2. Kontinuirano planiranje svih vrsta radova i mjera po obimu, mjestu i vremenu koje treba preduzeti u lovištu u lovnoj godini	Donošen godišnji lovni plan (za svako lovište) i svaku lovnu godinu posebno, usklađen sa lovnom osnovom i važećim pravilnikom	Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	Korisnici lovišta
Aktivnost 2.5.3. Redovno vođenje evidencija izvršenih radova i sprovedenih mjera predviđenih godišnjim lovnim planom	Sačinjen izvještaj o izvršenim radovima i preduzetim mjerama u prethodnoj lovnoj godini, i dostavljen nadležnim institucijama, do 15. aprila tekuće za proteklu lovnu godinu.	Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	Korisnici lovišta

Operativni cilj 2.6.	Unaprjeđivanje postojećeg stanja populacija jarebice kamenjarke			
UČINAK	Indikator	Lovno područje	Početna vrijednost (2026. godina) (Broj jedinki MF-a)	Ciljna vrijednost (2036. godina) (Broj jedinki MF-a)

Gazdovanje populacijama jarebice kamenjarke, uz primjenu odgovarajućih mjera, propisanih ovom strategijom		Brojnost populacija jarebice kamenjarke na nivou utvrđenog optimalnog matičnog fonda, odnosno gazdinskog kapaciteta u u svim lovnim područjima i lovištima.		Meditransko	2.590	2.764
				Submediteransko	3.712	3.780
				Centralno	4.010	4.142
				Istočno	2.220	2.388
				Sjeverno	3.700	3.808
Ključne aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Izvor finansiranja	
Aktivnost 2.6.1. Utvrđivanje potrebnih parametara za gazdovanje jarebicom kamenjarkom za svako lovište posebno (cilj gazdovanja, način uzgoja, gazdinska starost, odnos polova, bonitet, optimalna gustina, koeficijent prirasta, LPP, MF, GK, razvoj fonda divljači po lovnim godinama, prehrana i prihrana i mjere za uređenje lovišta	Donošena lovna osnova (za svako lovište) na period od 10 godina, kojom su utvrđeni prethodno dati parametri	Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	Korisnici lovišta, Jedinice lokalne samouprave	
Aktivnost 2.6.2. Kontinuirano planiranje svih vrsta radova i mjera po obimu, mjestu i vremenu koje treba	Donošen godišnji lovni plan (za svako lovište) i svaku lovnu godinu posebno, usklađen sa lovnom osnovom i važećim pravilnikom	Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	Korisnici lovišta	

preduzeti u lovištu u lovnoj godini					
Aktivnost 2.6.3. Redovno vođenje evidencija izvršenih radova i sprovedenih mjera predviđenih godišnjim lovnim planom	Sačinjen izvještaj o izvršenim radovima i preduzetim mjerama u prethodnoj lovnoj godini, i dostavljen nadležnim institucijama, do 15. aprila tekuće za proteklu lovnu godinu.	Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	Korisnici lovišta

Operativni cilj 2.7.		Unaprjeđivanje postojećeg stanja populacija fazana			
UČINAK	Indikator	Lovno područje	Početna vrijednost (2026. godina) (Broj jedinki MF-a)	Ciljna vrijednost (2036. godina) (Broj jedinki MF-a)	
Gazdovanje populacijama fazana, uz primjenu odgovarajućih mjera, propisanih ovom strategijom	Brojnost populacija fazana na nivou utvrđenog optimalnog matičnog fonda, odnosno gazdinskog kapaciteta u lovnim područjima i lovištima u kojima je moguće njihovo uzgajanje.	Mediterransko	680	2.070	
		Submediteransko	1.860	1.946	
Ključne aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Datum početka	Planirani datum završetka	Izvor finansiranja
Aktivnost 2.7.1. Utvrđivanje potrebnih parametara za gazdovanje fazanom za svako	Donošena lovna osnova (za svako lovište) na period od 10 godina, kojom su utvrđeni prethodno dati parametri	Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	Korisnici lovišta, Jedinice lokalne samouprave

loviše posebno (cilj gazdovanja, način uzgoja, gazdinska starost, odnos polova, bonitet, optimalna gustina, koeficijent prirasta, LPP, MF, GK, razvoj fonda divljači po lovnim godinama, prehrana i prihrana i mjere za uređenje lovišta					
Aktivnost 2.7.2. Kontinuirano planiranje svih vrsta radova i mjera po obimu, mjestu i vremenu koje treba preduzeti u lovištu u lovnoj godini	Donošen godišnji lovni plan (za svako lovište) i svaku lovnu godinu posebno, usklađen sa lovnom osnovom i važećim pravilnikom	Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	Korisnici lovišta
Aktivnost 2.7.3. Redovno vođenje evidencija izvršenih radova i sprovedenih mjera predviđenih godišnjim lovnim planom	Sačinjen izvještaj o izvršenim radovima i preduzetim mjerama u prethodnoj lovnoj godini, i dostavljen nadležnim institucijama, do 15. aprila tekuće za proteklu lovnu godinu.	Korisnici lovišta	2026	Kontinuirano do 2036	Korisnici lovišta